

LOOMING

Eesti

Kirjanike Liidu

kuukiri

7

Juuli 1992

*Doris Kareva, Aleksander Suumani, Indrek Hirve,
Peeter Ilusa ja Sirkka Turkka luulet.*

Vaino Vahing Testament.

Nikolai Baturin Lapsepõlvemartüürium.

Asta Põldmäe ja Ingeborg Bachmanni lühijutte.

Ilmar Talve Eraõpetlane Abraham Hints.

Kuningate ülevus Kalle Kasemaa tõlkes.

Kaja Tael Euroopa, Põhjamaad ja meie.

Mall Jõgi Tundeline teekond viie aastakümne taha.

Tiit Riismaa Koalitsioon.

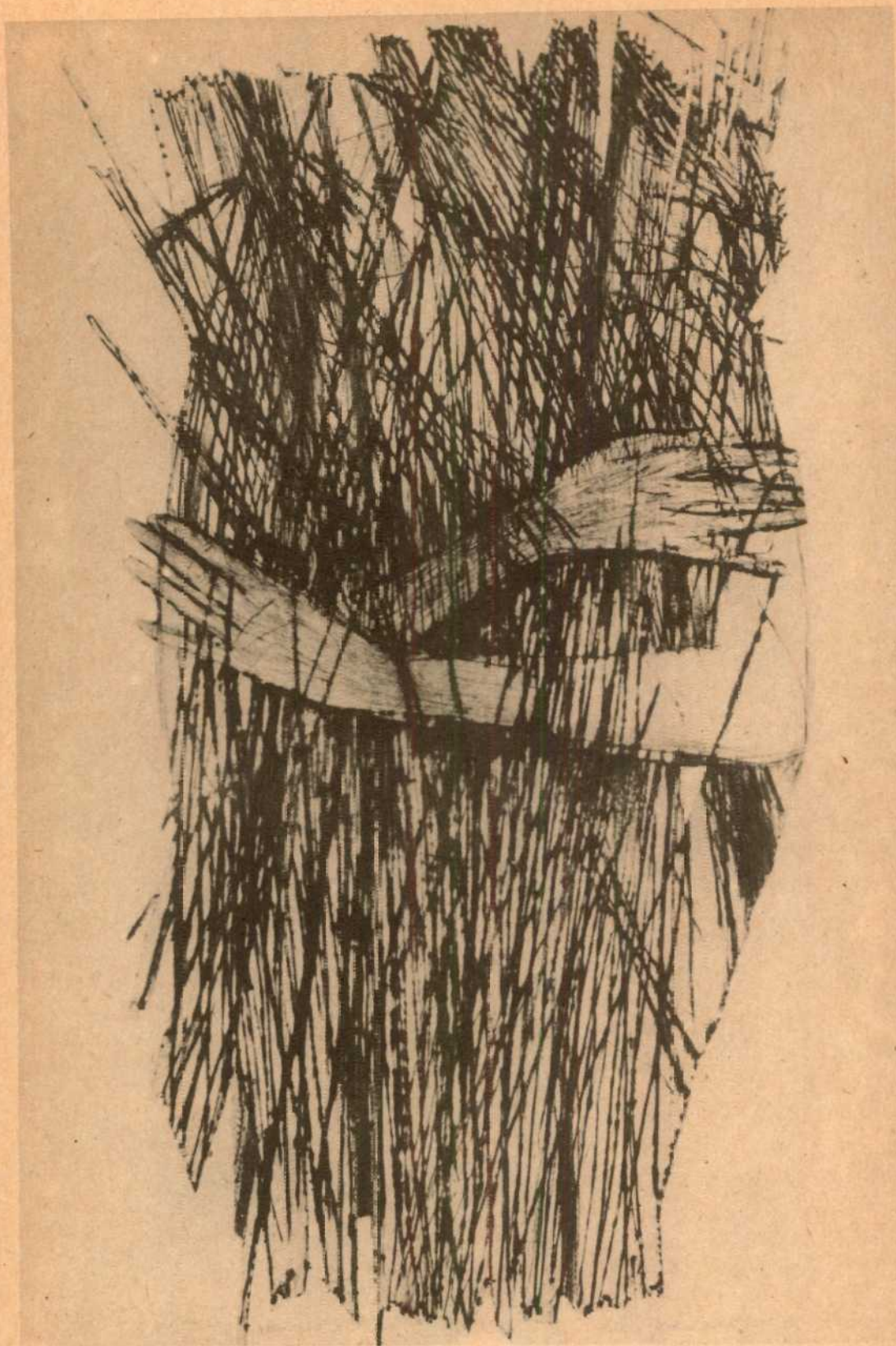
Haljand Udam Võõras võim.

Arvustused ja ringvaade

Ilmub

1923.

aastast

VIRGE JÕEKALDA. Pihimus I

(Kuivnõel) 1990

LOOMING

7

1992

ILMUB 1923. AASTAST

EESTI KIRJANIKE LIIDU KUUKIRI

Doris Kareva

Tasakaalutera

1

Läbi su elava näo jookseb iga
elamusjalg
— värin, võpatus, vagu, vaikus —
kõik salvestub.

Iga su salamõte
ja -liigutus, loobumus;
iga nope ja nälg
on selgesti näha — ja miks.

Nii lihtne kõik ongi.
Nii ehtne,
nii ilmne, ühtne ja üks:

maailm, milleks sa valmistund,
saabub.

Võta siis vastu, eks.

2

Tookord,
kui poolteist tundi ootas meist
üks teist —
tol õhtul pool üksteist
ma mõistsin, mis on hingerahu hind —
ma mõistsin Sind,
oo paratamatus — Sa oled paras.
Sa vastad viimseile mu varjundeist
ja kohutavalt kirkas on Su kohus.
Kõik lõhestavad lootused,
hirmkirg,
mis hõljub õhus — kõik,
kõik, mis mind rõhus,
lahustub Su rahu.

Mu muljut kujutluste kobarast
jääd keelele ja kaalule üht-teist —
kristalliseeruv kujund.

Tere, tund,
mil tundsin ära ühe tuhandeist;
mil meelegeite vastu veristund
jah
eristus mu eluaegsest eist.

3

Hiidpäevad! hiilgavad ööd!
Maailm vormub ja väreleb.

Süda, saatusekelluke, lööb
sulle sadakord järele:
ära jää!

ära jää!

ära jää

kinni kuhugi, hõbelev pilk.

Sinu tee üle õrnoore jää
läheb, hõljuv ja haihtuv, pikk
kui vari ja kerge kui surm.

Ära karda, ta kaardub, kaob
sinu seesmusse tagasi,
Trumm,
purpurpulss tundi tundmatut taob.

4

Siin sadamas mu süda ähvardas
kord lõhkeda — kuid kõigest lõhenes
Su lahkumisest — kõikjal laius kõrb.

Lõõm, laava tardus, maailm tahenes
ja lahendamatu jahenes —
kuiv, matemaatiline kuigivõrd.

Kõik kõrgus kadus, kaugus lühenes
ning võrgutavalt juba lähenes
kui sõbrakäsi põrgulise sõrg.

Eil silmad sulgesin —
                              kui korraga
mu janu kadus, valu vähenes —

pea ümber täheparv,
                              all talla põrm,
ma seisin Nähtamatu Mehe ees.

5

Lummuslik linn, mida mööda
ööd läbi ma jalutan
Su käekõrval, Olematus,
mu omasooline vend.
Su silmad on salastatud,
Su niuetel kehtiv reegel
kõneleb loomusunnist,
milles peegeldan end,
Sinu und.

Kesk tundmatut linna
mööda kõrvaltänavaid käin,
mööda keerukaid tagahoove
aina otsin, kus asub see õu,
siseõu, mille sillutisel
kõik kokku jookseb,
saab üheks —
Su tahe, tume ja terav,
Su iha plahvatav jõud.

6

Laup lummuslik ja leebe, liigud läbi
luupainajate linnaosa, käed
kui karjatuseks ette sirutatud.

Ei, nad ei aima, mida sina näed.

Kõik teed, kõik tõelused on teritatud
ja taamal kogunevad taevaväed,
veed, tulepilved plahvatavaks prooviks.

Ei, sa ei põgene — ka siis, kui sooviks —,
sa kuulud siia pilti pääsmatult.

Ei, sa ei küsi, kellel on see uni,
see armastus, mis kerge nagu surm.

Külm salarelv su oimul hommikuni
sind hoiab kütkes — kõik,
mis võetud sult.

7

See silmus, su enese loomuse ling
üha koomale tõmbub; sa lämbud ning
ma ei saa, ei oska aidata sind,
mu ainus.

Su ahnus on jahmatav — suur
maa-alune juur, mis ulatub alatu
elutu piirini.

Ah,
kui ka armastusest ei piisa
mõistmiseks, päästmiseks, siis
mis jääb maailmas veel?

Nii ta kõneles hõõguvi silmi;
sõrmede vahel söestuv sigaret
kauni tulise kaare tegi
ja siis kukkus
tuhk.

Vaino Vahing

Testament

DRAAMA KAHES VAATUSES

TEGELASED:

Doktor
Doktori naine
Mees
Naine

ESIMENE VAATUS

Esimene pilt

Tegelasi on esimeses vaatuses kolm. Naine, ta mees ja Doktor. Kogu etenduse ajal on kõik kolm korruga laval. Ruum, milles nad tegutsevad, võiks olla köök. Aga pole välistatud ka mõni lavastajapoolne ettepanek, leid. Ruum võib olla kas hästi väike või avar, sisustatud realistlikult või tinglikult. Räägivad stseenide kaupa ainult kaks tegelast. Kolmas on kindlasti nii lähedal, et kuuleb kõike. Kuna temast räägitakse — aga nii see on —, siis võib ta oma äranägemist mööda kaasa mängida. Tema sekkumised pole verbalsed. Kõik kolm on neljakümne piires.

Mees on katsetehase peakonstruktor, naine galvaanik. Nad on instituudikaaslased, abielus, neil on kolm alaealist poega. Kõige vanem on kuueteistaastane. Kõige noorem üheksa-aastane. Doktori eraelust ei ole neil midagi teada.

Eesriie avaneb ja nagu poole jutu pealt jätkab Doktor:

DOKTOR: ... Ma umbes aiman, mis katsetehases tehakse ja mis tähtsusega ta on...

MEES: Aimata võib, aga lubage ma ise.

DOKTOR (*jätkab omaette mõtiskledes*): ...Peakonstruktor? Ähmane ettekujutus ta tööst... Konstruktor konstrueerib... kogu büroo konstrueerib, seda teab iga koolipoiss, aga mida ikkagi teeb peakonstruktor?... Oletame, et juhendab, vahel kavandab kaugele ette... Mida? Koordineerib? Mida? Keda?

MEES: Lubage, et ma ise... oleme niigi ligi tund rääkinud, ja kuhu me jõudnud oleme?

DOKTOR: Mul on ka oma plaanimajandus... Jõuame, ja me oleme rääkinud ainult kaks-kümmend minutit.

MEES: Ja kaheksateist sellest mina.

DOKTOR: Aga konkreetsemalt... ilmekamalt, milles teie töö siiski seisneb? Oleksite freesija, oleks pilt selge. Ma näen, mismoodi ta hommikul tsehhi siseneb, tööpingi taha asub, vajalikud detailid ja joonised rahulikult laiali laotab, mõtiskleb ja siis hakkab pink... Aga teie?

MEES: Esimesel abieluaastal päris kord naine täpselt samuti. Milleks teile minu töö... tööliigutused?!

DOKTOR: Algab teie tööpäev lühikese arupidamisega? Palju konstruktoreid allub otseselt teile?

MEES: Kaheksa.

DOKTOR: Teil peaks siis üpris avar kabinet olema, nõupidamisteks, ma mõtlen. Pika laua ja mugavate toolidega. Muide, kas te istute laua otsas?

MEES: Jah, loomulikult... Vaat selliseid peensusi naine küll ei pärinud...

DOKTOR: Naisele tundus samuti loomulik, noh, see teie laua otsas istumine. Ja õieti tegigi, et ei pärinud... On igal neist kaheksast oma kindel lõik... sõlm või liin, kuidas teil neid nimetatakse, mille eest ta vastutab?

«Testament» esietendus 1984. a. Pärnu teatris. Trükkis ja lühendamata näeme seda siin esmakordselt.

MEES: Pean ma tõesti sellest rääkima? Tulin teilt kui arstilt abi paluma... Nüüd aga kuulatakse mind tööalaselt üle!

DOKTOR: Minu töö on kuulamine, seepärast peate kõigest rääkima... absoluutselt kõigest.

MEES: Hea küll... Päevakava visandan ma juba eelmisel õhtul jämedates joontes valmis...

DOKTOR: Kust te selle aja võtate? Ja mis tähendab jämedates joontes?

MEES: Igal meist on...

DOKTOR: Kes need meie on?

MEES: Minu alluvad... Niisiis, igal meist on õigus oma mõtteid avaldada, korrektiivse teha.

DOKTOR: Kas ikka on? Kas aega jätkub? Oletame, et jätkub. Ja nii istute siis igal hommikul koos? Kummaline!?

MEES: Pool kuni kolmveerand tundi. Mis tähtsust sel ometi on, kaua me koos istume, ega ma sellepärast teie poole ei pöördunud!

DOKTOR: On küll. Kas naine on ka hiljem pärinud, kuidas te oma tööpäeva alustate?

MEES: Ei. Ta ei taipa sellest nagunii midagi... või...

DOKTOR: Või ei hooli? (*Mees ei vasta.*) Või nagu minagi? Naine ei peagi taipama, aga mina pean... Kui teie kolleegid arvamusi avaldavad või ettepanekuid teevad, kas sekute siis sageli?

MEES: Kuidas kunagi. Keegi peab ju vestlust koos hoidma.

DOKTOR: Seda ma tean. Te siis ütlete igale midagi, et kiidame heaks, võtame arvesse, kaalume veel, mõtleme?

MEES: Harva, kui ma nii ebamääraselt sekkun...

DOKTOR: Miks harva? Kõhklete? Või viisakusest? Või asja pärast?

MEES: Nii seda kui ka teist... Põhiliselt ma aga kontrollin ennast.

DOKTOR: Ja selleks on teil vaja kõigi arvamusi teada?

MEES: Enam-vähem... Nüüd peaks teil küll pilt selge olema. Minu kohustustest ja käitumisest...

DOKTOR: Kohustustest jah, aga käitumisest oleme veel kaugel.

MEES: Minult pole selliseid üksikasju veel keegi pärinud.

DOKTOR: Usun, aga näete, leidub ka neid, kes pärivad... Ja mis saab siis, kui te kõik olete üksipulgi ära kuulanud?

MEES: Siis pean ma kokkuvõtte tegema.

DOKTOR: Peate?... Miks te arvate, et teie just peate?

MEES: Aga keegi ju peab.

DOKTOR: Nii et otsad ei jää kunagi lahti, ei ühelgi hommikul, isegi kui teid kohal pole...?

MEES: Ei tohi jääda.

DOKTOR: Kui te kuulnud restimeerite, kas seisate siis püsti või istute?

MEES: Kuidas kunagi...

DOKTOR: Enamikul kordadel?

MEES: Püsti seistes...

DOKTOR: Tubli. Nüüd on mulle selge, mis te teete tööpäeva esimese poole või kolmveerand tunni jooksul. Kuidas teiega nõustatakse, on juba selline pisiasi, mis mind ei huvita... Ja siis lähete laiali?

MEES: Jah. (*Paus.*) Oli alles aruanne... kui lubate, siis veel kord: mis on sel ühist minu haigusega?

DOKTOR: Ma ei saa ju kusagilt keskelt alata. Teie oma hädast rääkides alustasite ju ka vaat et Adamast ja Eevast. Seepärast, ärge pange pahaks, siiski veel üks detail teie tööst. Seekord tõepoolest viimane. N^o nelt, kuidas te, see tähendab kogu konstruktorite büroo, oma tööpäeva lõpetate?

MEES: Kuidas kunagi... Vahel tuleme kokku, arutame järgmise päeva plaane, vahel mitte...

DOKTOR: Arutate jälle... Hüva, aga oleneb see vahel ka teist?

MEES: Üpris sageli... Mind kutsutakse kuhugi, mul on ka teisi ülesandeid.

DOKTOR: Ja nii päevast päeva?

MEES: Jah, juba 21 aastat.

DOKTOR: Kas te vahel ka naise pärast... laste pärast töölt varem olete lahkunud? On midagi tegemata jäänud, mõtlen, perekonna pärast?

MEES: Noh, see jäägu juba minu südametunnistuse asjaks.

DOKTOR: On naine nende 21 tööaasta jooksul sageli teid töökohalt otsinud, kohal käinud?

MEES: Ei kordagi.

DOKTOR: Kas pole see ükskõiksus? On see teid häirinud?

MEES: Esimestel aastatel häiris küll, olin isegi veidi solvunud, et ta minu tööst ja tegemistest ei huvitunud, nüüd aga olen harjunud... ja aega pole ka.

DOKTOR: Aga vanem poeg? On tema vahel teile järele tulnud, teid otsima, midagi kiireloomulist teatama?

MEES: On, aga viimastel aastatel mitte.

DOKTOR: Mulle ei ütle need viimased aastad midagi, aga olgu pealegi... Kas teile ei tundu imelik, et naine just viimasel aastal pole teie töökohas käinud?

MEES: Ei, miks? Ta võib helistada... Ja tal on niigi palju tegemist. Mis poissi puutub, siis mudellennusport võtab kogu ta aja... Siiski, paar kuud tagasi poiss käis ise mind töökohal otsimas.

DOKTOR: Näete siis...

MEES: Ta tuli teatama, et ta ei sõida üleliidulistele võistlustele...

DOKTOR: Kuhu ta sõitma pidi?

MEES: Minskisse.

DOKTOR: Minskisse? Huvitav... Hea küll, sõitis ta siis lõppude lõpuks või ei?

MEES: Sõitis.

DOKTOR: Seda ma tahtsingi teada... Teie sunnil?

MEES: Seda küll.

DOKTOR: Aga naine, on ka tema kuhugi teie sunnil sõitnud?

MEES: Ühel korral täienduskursustele... Ja ka Minskisse.

DOKTOR: Vastumeelselt?

MEES: Arvatavasti.

DOKTOR: Ja teie olite see, kes leidis, et naine just tingimata peab täienduskursustele sõitma?

MEES: Mina. Kuidas siis teisiti... Tema kord oli sõita ja ma ei näinud edasilükkamiseks mingeid põhjusi...

DOKTOR: On naine teid kuhugi sõitmast takistanud?

MEES: Ta otseselt ei takistanud, ta ei öelnud mulle midagi, aga Prantsusmaa-komandering veidi enne keskmise poja sündi võinuks olemata olla... See polnud nii tähtis, et just mina pidanuksin sõitma... Ma ei ole seda endale tänaseni andestanud... ja...

DOKTOR: Ja sellest ajast peale hakkasitegi naise käitumises, teisse suhtumises mingit muutust märkama... otsima.

MEES: Küllap vist...

DOKTOR: Ennist te näitasite neid nõuandla testimise tulemusi. Tooge nad veel kord lahedale, ma silmitsen ainult põgusalt.

MEES (*laotab laiali keerulised diagrammid*): Siin nad on. Te ärge mõistke mind valesi, ma juba ütlesin, et läksime nõuandlasse vastastikusel kokkuleppel... Ma ei käinud peale.

DOKTOR: Eile ütlesite, et naine päevapealt siiski ei nõustunud.

MEES: Häbenes...

DOKTOR: Arvate? Teil on õigus, et need kõverad, vaadake nüüd veel kord ka ise, ei risku loodetud punktis.

MEES: Te mõtlete l e m b u s e k õ v e r a t ?

DOKTOR: Just... Ma ei tea, millisel tasemel andmed on läbi töötatud ega jaga paljudest testidest, aga kõverad ei risku... ei risku.

MEES: Neile kahele kõverale ei pööranud ma erilist tähelepanu... mind huvitasid hoopis teised karakteristikud.

DOKTOR: Aga naine?

MEES: Ta ei vaadanudki neid kõveraid.

DOKTOR: Õigesti tegi... Aga miks te siis ikkagi koos läksite ja koos tulite?

MEES: Nõuandlast tagasi me koos ei tulnud ja teie juurde ei tulnud me ka lembuse suhtes aru pärima.

DOKTOR: Arvate, arvate, et lembusel... Et jätame need kõverad kus seda ja teist... Teate, mees, kui te arvate tõsiselt, et lembusel pole teie hädaga midagi ühist, siis visake need kõverad minema ja kohe!

MEES: Ma ei ole spetsialist.

DOKTOR: Aga naist kahtlustama olete küll spetsialist... Spetsialist... spetsialist, intiim-

- setest asjadest rääkides pole see vist kõige sobilikum sõna. Spetsialist te olete nagu-nii. Mis te kostate, peakonstruktor, kui ma teile ütlen, et asjus, mispärast te minu poole pöördusite, on naine suurem spetsialist kui teie? Ärge solvuge, teineteise tundmaõppimiseks peame veel palju vaeva nägema.
- MEES: Nõus. Aga nõustuge ka minuga, et põhjust teda kahtlustada on mul rohkem kui vaja.
- DOKTOR: Sama hästi võiksin ka mina teid kahtlustada, kogu teie lugu legendina võtta, aga ma ei tohi.
- MEES: Muidugi, mul ei ole konkreetset fakti...
- DOKTOR: Kas ei saaks kuidagi teisiti...
- MEES: Ütleme siis, et 90 protsenti olen ma veendunud.
- DOKTOR: Ja ülejäänud kümme protsenti jääb minu otsustada. Polegi nii lootusetu juhtum. Kui protsendid juba mängus, võid isegi vanakuradi ümber veenda...
- MEES: Ma tuln teilt teistsugust abi otsima, mitte ümberveenmist ega uude usku pööramist.
- DOKTOR: Tulite küll... Täna te ei anna veel endale sellest aru, aga järgmisel... ülejäämisel korral kindlasti. (*Paus.*) Aga kui teil minusse usku ei ole, siis ütleme teineteisest kohe lahti.
- MEES: Ei mõista, mu häda on maisem, kui teie kujutlete... Mu häda kestab juba aastaid...
- DOKTOR: Kui arst pean ma teile täiel määral kaasa tundma ja mitte ainult eemalt kaasa tundma, vaid endas ka läbi elama.
- MEES: On see võimalik? On see vajalik?
- DOKTOR: Absoluutselt. Ja kui te küsite, kas ma ka suuteline olen, siis ikkagi — absoluutselt.
- MEES: Vabandage...
- DOKTOR: Vabandada pole siin midagi — mul lihtsalt pole teist teed.
- MEES: See saab teil tülikas... raske olema.
- DOKTOR: Ja mis teie siis mõtlete? Aga nüüd aitab mõistukõnest, vahelduseks asume ehk asja juurde. Muide, kas te oskate oma hädast nii loomulikult rääkida, et mitte üksnes mina, vaid ka iga teine inimene aru saab?
- MEES: Ma ei ole selles kindel, aga ma püüan...
- DOKTOR: Ärge häbenege! Räägime nagu mehed omavahel, kui hätta jääte, aitan, ja häbeneneda pole siin midagi, selliste hädade keel pole gripihaigete keel... Minu kohus onuks teile kõigepealt selgeks õpetada keel, milles me rääkima hakkame, aga juba pärast esimesi vestlusi oli mulle selge, et olete oma h ä d a k e e l e eest hoolt kandnud. Kohati ma lausa imetlesin teie pingul ja piiri peal delikaatsust ning otsekohe-sust... asjalikkust.
- MEES: Häda ei anna häbeneneda, ole sa kas või minister... ma olin sunnitud erialast kirjandust uurima.
- DOKTOR: Seda oli tunda, olete isegi ülimalt püüdlik, väljendustes täpne... Niisiis, see juhtus 1946.a Kuramaal.
- MEES: Jah, seal sain põrutada ja teatud kohast muljuda... Mul polnud siis veel ühtegi naist olnud...
- DOKTOR: Pidage, 1946.a ja Kuramaal! Mis te seal tegite, sõda oli ju siis lõppenud ja te ise ka veel poisike?
- MEES: Sõda oli lõppenud jah, aga meid saadeti korpuse sinnajäänud varustust ära tooma... Vankreid, hoburiistu ja kõike muud...
- DOKTOR: Väga võimalik, et see nii oli. Aga hiljem?
- MEES: Millal hiljem?
- DOKTOR: Saite hakkama?
- MEES: Mis mõttes?
- DOKTOR: Tont võtaks, millest me äsja rääkisime — peakonstruktori mõttes, kui soovite.
- MEES: Mitte kohe.
- DOKTOR: Selgemalt, täpsemalt, üksikasjalikumalt...
- MEES: Ta oli mu esimene tõeline kiindumus ja ka esimene naine, kellega ma vahekorras olin.
- DOKTOR: Esimene ja viimane?
- MEES: Seda mitte... Asi pole viimases, vaid esimeses. Me ei osanud naisega pool aastat teineteisega midagi peale hakata.

DOKTOR: Ja siis üks juuksur õpetas. Usun, aga edasi?

MEES: Esialgu õppisime teineteist tundma, see läks visalt, aga me arvasime, et eks see algus ole kõigil vaevaline. Sündis poeg ja me olime õnnelikud.

DOKTOR: Naine ka? Mõlemad? Ärge kiirustage, püüdke täpselt meenutada.

MEES: Rohkem muidugi mina.

DOKTOR: Miks muidugi mina? Miks mitte ema ka?

MEES: Naine ei tahtnud last saada.

DOKTOR: Millal ta seda teile mõista andis?

MEES: Eks ikka algul, kui mu mannetud katsed ebaõnnestusid, siis ta kord ütles, et pole sa mees ega midagi... selliselt ei taha lastki saada, veel õnnetust kaela...

DOKTOR: Aga teine poeg, kolmas poeg?

MEES: Ka neid ta ei tahtnud...

DOKTOR: Teie muidugi tahtsite väga, käisite peale ja mis tal üle jäi... Aga õelge, millal te hakkasite märkama, et naine oleks teist nagu ära pöördunud... Muide, see oli teie enda sõna... Pöördunud, ükskõikseks või külmaks muutunud. Nagu ma mäletan, on naine teist kümme aastat noorem?

MEES: Mis tähtsust sellel on?

DOKTOR: Ma tahtsingi öelda, et ei m i n g i t ... Niisiis, millal ta teist teie arvates ära pöördus?

MEES: Ehk aspirantuuri ajal... Ma lõpetasin kaugõppeaspirantuuri...

DOKTOR: Minu jaoks kõlab see küll pigem oletusena või juhusliku pakkumisena, aga olgu, ma usun. Aga nüüd püüdke meenutada, millal te hakkasite märkama, et naine teie kui meesterahva vastu enam huvi ei tunne?

MEES: Eile ma ütlesin, et paar aastat tagasi, siis kui ma mehekohustustega enam hakka-ma ei saanud.

DOKTOR: Eile ütlesite, et umbes kümme aastat tagasi... Juba kümme aastat tagasi pole teist õiget meest olnud. Kuidas siis nii? Kui ma ei eksi, siis kõige noorem poeg on üheksane?

MEES: Jah.

DOKTOR: Kulla mees, mis te tegite need viisteist aastat pärast esimese poja sündi?

MEES: Kirjutasin väitekirja... Mul olid head väljavaated.

DOKTOR: Kirjutasite väitekirja valmis? On see kaitstud?

MEES: Jäi lõpetamata...

DOKTOR: Teid edutati umbes samal ajal, teilegi ootamatult.

MEES: Umbes nii...

DOKTOR: Väitekirja jäi kaitsmata, aga pojast tahtsite mudellennunduse tšempioni teha?

MEES: Ja ega palju puudu ei jäänudki...

DOKTOR: Hakkan kahtlema...

MEES: Milles, teie ka?!

DOKTOR: Et teie naine siiski murrab teile truudust... Mõistate, see valmistab mulle samasugust piina nagu teile... Ma ei liialda.

MEES: Pole spetsialist...

DOKTOR: Jälle! Te olete ju spetsialist... Olete üleliidulise tähtsusega katsetehase peakonstruktor ja ikka püüate mulle selgeks teha, et te pole spetsialist.

MEES: Mis puutub siia minu amet!

DOKTOR: Sama võiksin ma teilt küsida, aga vara... lootusetult vara veel... Me peame vana teema üles võtma. Oleme ummikus.

MEES: Minul on juba nii uus kui vana teema segamini.

DOKTOR: Ennist ma pärisin, kuidas teie tööpäev tehases algab. Ülevaade oli ammen-dav, aga ainult päeva alguse kohta.

MEES: Mis teile siis veel ebaselgeks on jäänud?

DOKTOR: Ebaselgeks? See pole õige sõna. Alustame, õigemini jätkame sealt, kui te olete oma hommikuse kogunemise lõpetanud, teised laiali läinud... Mis te tavaliselt edasi teete?

MEES: Mis ma teen? Nagu ikka... Helistan esmalt direktorile... ei, tavaliselt pärib tema minult. Annan ülevaate.

DOKTOR: Millest?

MEES: Tööpäeva algusest, nii on see tavaks.

DOKTOR: Edasi. Jääte istuma oma pulti, kellele te siis helistate?

MEES: Tavaliselt peaenergeetikule.

DOKTOR: Miks peaenergeetikule ja miks tavaliselt?

MEES: See on juba harjumuseks saanud, pealegi oleme instituudikaaslased.
DOKTOR: Millest te siis lobisete? Kas ainult ametiasjust või ka ilmast?
MEES: Juhtub, et ka ilmast.
DOKTOR: Millised allüksused teile otseselt alluvad, milliste eest te peaga vastutate?
MEES: Kuidas teile sellest keerulisest masinavärgist arusaadavalt rääkida?
DOKTOR: Oma sõnadega, nagu te eelmine kord detailselt oma seksuaalelust rääkisite.
MEES: Püüan... Meil on mitu erinevat sõlme, mis üksteisest väga sõltuvad... Esimese tsehhi, õigemini esimese liini juhatajaga räägin ma tavaliselt kõigepealt. Mitte pikalt. Kuivad arvud, ebakõlad mõnes väiksemas sõlmes jms...
DOKTOR: Edasi.
MEES: Lubage, ma mõtlen pisut... Siis helistan tavaliselt oma asetäitjale.
DOKTOR: Miks temale? On see hädavajalik? Äsja olite ju lahku läinud.
MEES: Igaks juhuks.
DOKTOR: Aga kas teile ka selle aja jooksul keegi juba suutis igaks juhuks helistada?
MEES: Kuidas kunagi...
DOKTOR: Kuidas kunagi?
MEES: Siis võtan ühenduse teise konveierliiniga.
DOKTOR: Miks just teisega?
MEES: Seal juhtub tavaliselt kõige rohkem viperusi.
DOKTOR: Nii et kindlustate tagalat... igaks juhuks. Aga kui see teie pärimine konveierliinile ei meeldinud, mis?
MEES: Nii sügavuti ma ei arutle, pole aega.
DOKTOR: Mis kell sel ajal võib olla?
MEES: Kümne ringis.
DOKTOR: Kaheksast kümneni.
MEES: Jah, pool üksteist on tavaliselt igapäevane lühinõupidamine direktori juures... Pärast seda aga käin ise teisel konveierliinil kohapeal.
DOKTOR: Jälle teisel.
MEES: Kolmas ja neljas töötavad aastaid laitmatult. Neisse on mul usku... Kell üksteist olen tagasi oma kabinetis. Lõunani on tund aega ja kasutan seda ennelõunaseks kiirkokkutulekuks konstruktoritega.
DOKTOR: Mulle ei ole selge, mis suhe on teil ikkagi teise konveierliiniga. Selle asemel võiksite konstruktorite büroost läbi minna, sinna pilgu heita?
MEES: Kell üks me saame nagunii kõik kokku, siis lähen ma ise nende juurde.
DOKTOR: Kelle juurde?
MEES: Konstruktorite bürosse.
DOKTOR: Kas te helistasite mõnikord ennelõunal koju? Noh, kui esimene poeg veel väike oli ja naine kodune.
MEES: Harva küll.
DOKTOR: Aga mahti oleks olnud?
MEES: Kindlasti.
DOKTOR: Niisiis, kindlasti kell üks astute konstruktorite bürosse. Millest te seal omavahel räägite, vaidlete?
MEES: Millest konstruktorid ikka räägivad. Mõne sõlme täiustamisest, igapähele on alati midagi uut.
DOKTOR: Aga teie, konkreetselt teie, millest teie räägite?
MEES: Olenevalt asjaoludest. Ma rohkem kuulan, panen algupärased mõtted esialgu kõrva taha, et neist hiljem tehase tippjuhtidele ette kanda.
DOKTOR: Aitäh! Nüüd on teie kord.
MEES: Mis mõttes?
DOKTOR: Mind üle kuulata.
MEES: Ma ei valda seda tehnikat nii hästi.
DOKTOR: Pole midagi, ikka omade sõnadega, meestevahelises sundimatus vaimus... Ehk sealt, kus me eelmisel nädalavahetusel lõpetasime.
MEES: Mul ei olnud naisele mingeid etteheiteid, kuni ta pärast ühte minu viimastest ebaõnnestunud katsetest külmalt selja pööras.
DOKTOR: Miks te eelmisel aastal lõunasse sõitsite?
MEES: Arvasin, et meile mõlemale on puhkust vaja... poisid saime ka ilusasti laagritesse paigutada.
DOKTOR: Ja seal?
MEES: Minu arvates seal see esimest korda oligi.

DOKTOR: Mis ta tegi?

MEES: Ma ei ole päris kindel, aga ühel pärastlõunal jäi ta õhtuni kadunuks ja mulle anti mõista... tõsi küll, hiljem, ühe ta sõbranna poolt, et ta oli ära...

DOKTOR: Sõbranna, tei? See veel puudus! Mis sõbranna see sihuke veel on?

MEES: Ma ei tahaks teda sisse mässida...

DOKTOR: Ja mitu protsenti te siis tol korral kindel olite?

MEES: Vähemalt 95.

DOKTOR: Naiselt endalt küsisite?

MEES: Küsisin.

DOKTOR: Tihti? Ma mõtlen eriti just õhtuti.

MEES: Jah, ma piinasin teda peaaegu igal õhtul, magama heites teeskles ta kohe väsinut ja ütles, et teda on igasugused kahtlused ära tüüdanud... Vahekorraast polnud siis enam juttugi...

DOKTOR: Kas teil naisest kahju ei olnud? Hale ei hakanud?

MEES: Mis mõttes?

DOKTOR: Ta käis ju tööl, hoolitses pere eest ja siis veel teie igaõhtused... või oli ka nii, et ajasite ta öösel üles ja hakkasite pinnima?

MEES: Vahel ka öösel... Mis ma sain endaga teha, kui kahtlused asu ei andnud... mõistusega olin üle, aga...

DOKTOR: Kui te 95 protsenti kindel olite, et naine on teid petnud, kas te siis kordagi ei lõõnud teda... ei ähvardanud lahutusega?

MEES: Peksmist ei mäleta, aga lahutusega ähvardasin küll.

DOKTOR: Lahutusega ähvardasite, aga asju ajasite juba kosjakontoris... Oli see nii?

MEES: Ühel korral jah. Aga siis rebisin avalduse katki ja annulleerisin kirjakuulutuse.

DOKTOR: Peksmist ei mäleta... togisite küll, aga ei peksnud, sain ma õigesti aru?

MEES (*ei vasta*).

DOKTOR: Tooge oma jälitamise skeem platsi, noh, see, mis teilt viimase protsendi röövis.

MEES (*toob lauale uue, väiksema skeemi*): Näete, naise töökoht on siin. Väravast väljudes keerab ta tavaliselt sellesse põiktänavasse...

DOKTOR: Pärna tänavasse, kui ma ei eksi?

MEES: Just... Ja siit juba puisteele... puisteele on meetrit kakskümmend. Seal istub ta tavaliselt bussile, mis meie maja eest mööda sõidab. Tol korral...

DOKTOR: Mis tähendab tol korral? Te olete siis ka palju kordi hiljem jälitanud?

MEES: Olgu, tuli ka hiljem ette... Tol korral ma sõitsin puistee nurgale, kust tehase värav oli hästi näha, ja hakkasin ootama... mu auto jäi varju... Ja siis see juhtuski... See ei juhtunud esimesel korral, mul tuli mitu nädalat enne oodata, kui too...

DOKTOR: Nii, teine auto sõitis ette, võttis teie naise bussipeatusest peale ja kadus.

MEES: Nad olid ära keskmiselt poolteist tundi, vahel ka kaks...

DOKTOR: Kus teie sel ajal olite?

MEES: Sõitsin koju ja aitasin vanemal pojalt purilennuki mudelit meisterdada.

DOKTOR: Kas siis ikka veel?... Nii külma rahuga purilennukite kallale...

MEES: Mis mul üle jäi.

DOKTOR: Naine loomulikult eitas kõike?

MEES: Aga kuidas muidu...

DOKTOR: Ja õised piinamised jätkusid samas vaimus? Hommikul olite mõlemad magamata, pahurad...

MEES: Nii see oli.

DOKTOR: Oletame, et ka mina olen nüüd kindel, sada protsenti, et teie naisel on armuke või kaks, mis me siis nüüd peale hakkame? Ma ei püüagi teid enne ravima hakata, kui olete kindlalt otsustanud.

MEES: Lahutust ei taha ma laste pärast.

DOKTOR: Aga naine?

MEES: Tema ei taha ka, ta on öelnud, et minu kui inimese vastu polevat tal midagi, ülejäänud aga kannatavat ära.

DOKTOR: Mis te arvate, aga ausalt, suudan ma kõike seda, mis te mulle nende päevade jooksul olete rääkinud, uskuma jääda? Koristage oma skeemid ja testid... diagrammid, et ma neid enam ei näeks!

MEES: Et ma haige olen, seda te peate ometi uskuma.

DOKTOR: Haige te olete tõepoolest, selles ma ei kahtle, raskesti haige, aga teie jutust ei usu ma poolt protsenti ka. Kas te käite autoga tööl?

MEES: Enamasti jah, aga mis see siia puutub?

DOKTOR: Kuulake mind tähelepanelikult. Järgmisel nädalal, samal päeval ja punkt samal kellaajal ootan ma teie naist enda juurde vastuvõtule. Paluge, õelge talle edasi, et see on väga vajalik... Mis te arvate, nõustub ta tulema?

MEES: Ma arvan, et jah.

DOKTOR: Ma arvan ka. Täna seks kõik. Nägemiseni. Ah jah, las ta tuleb üksi, või äärmisel juhul tooge ta autoga siia ja ise sõitke ära.

Teine pilt

Doktor ja Naine.

DOKTOR: Loodan, et mõistate, mis pärast ma teid vastuvõtule palusin... ma pidin...

NAINE: Oletan...

DOKTOR: Mida te ise oma mehest tahaksite mulle rääkida?

NAINE: Kõik see tuli nii ootamatult... Ma ei tea, millest alata...

DOKTOR: Minu kutse võis mõjuda ootamatult, võimalik. Teie mees on haige.

NAINE: Küllap vist, aga peale selle pole mul talle midagi ette heita. Ei joo, ei suitseta... tööga tuleb ka veel toime, hoolitseb laste eest.

DOKTOR: Vabandust, mis te mõtlesite, kui ütlesite, et tööga tuleb ta ka veel toime?

NAINE: Ta ise on kurnud, just viimasel aastal, et peab vahel isegi lihtsate küsimuste lahendamisel mitu korda rohkem vaeva nägema kui varem...

DOKTOR: Aastad...

NAINE: Ja mitte ainult töö, vaid ka muus mõttes. Ta on kurnud, nagu oleks tal vaimse energia langus ja mingi ükskõiksus, mis talle juba muret tegevat.

DOKTOR: Aga lastega? Hoolitseb ta endist viisi nende eest?

NAINE: Varem pööras ta lastele rohkem tähelepanu... vanem poiss oleks sel kevadel üleliidulistele võistlustele pääsenud, aga nad ei jõudnud kevadeks isegi lennukit valmistada.

DOKTOR: Naisena olete muidugi mõelnud, millest selline muutus. Kas kõik on tingitud ainult sellest, et ta teie juures... hakkama ei saa?

NAINE: Võib-olla...

DOKTOR: Kes tegi ettepaneku nõuandlasse minekuks?

NAINE: Tema loomulikult... Käis nii kaua peale, kuni ma nõustusin.

DOKTOR: Ja nüüd kahetsete?

NAINE: Ei, enam mitte... aga algul küll.

DOKTOR: Lõpetasite keemiainstituudi?

NAINE: Jah, olen galvaanik, lõpetamisest tänaseni, kui dekreetpuhkused maha arvata.

DOKTOR: Olete elukutsega rahul?

NAINE: Mitte põrmugi.

DOKTOR: Miks siis?

NAINE: Töö on vahetustega... viimastel aastatel tuleb väga vara tõusta, et kodus veel enne midagi ära teha... Öhtuks väsitab tapvalt ära. Ja nüüd veel need näaklemised poiste vahel ja pahandused. Isa ei hooli kellestki peale vanema poja, tema eesmärk on teha pojast tšempion. Mina pole neist ühtegi hellitanud, mulle on nad kõik kallid.

DOKTOR: Teil oleks nagu veel midagi südamel?

NAINE: Juba on ta jõudnud ka keskmisest pojast rääkida...

DOKTOR: Jah, mees kurtis, et vanem ja keskmine poeg ei saa omavahel läbi. On see nii?

NAINE: Nad pole lapsest saadik läbi saanud, aga nüüd sai keskmine poeg rumalusega hakkama, ajasid paar jalgratast ära.

DOKTOR: Trahv?

NAINE: Trahv... Aga arvele võeti ikkagi. Aga vanema poja käitumine teeb mulle veel rohkem muret. Ta on paaril korral hilja koju tulnud ja mulle on tundunud, nagu oluks ta purjus, kuigi lõhna ei olnud.

DOKTOR: Tuikus ta siis... lobises liiga palju?

NAINE: Ta just ei tuikunud, aga kõnnak oli küll kuidagi ebakindel ja sõnad läksid vahel suus sassi...

DOKTOR: Taskuid tuleks kontrollida... Tabletid.

NAINE: Olen ta läbi otsinud, mitmel korral, aga midagi pole leidnud. Nii rumal ta ka

pole... Mul on kuri kahtlus, et ta on segatud mingisse kampa, kus igasuguseid rumalusi tehakse...

DOKTOR: Isa pole midagi märganud?

NAINE: Tema just märkaski.

DOKTOR: Proovige oma meest iseloomustada, oma sõnadega...

NAINE: Ma ei saa hakkama, pole psühholoogi kalduvusi... Mees nagu ikka.

DOKTOR: Aga kaua ta kui m e e s teie arvates juba haige on?

NAINE: Ta pole päris terve olnudki...

DOKTOR: Kuidas siis nii? Abiellumisel?

NAINE: Abiellumisel olime mõlemad üliõpilased, käisime samas instituudis.

DOKTOR: Ja mõlemad kogenematud?

NAINE: Seda muidugi... Aga esimesed paar aastat läks kõik normaalselt.

DOKTOR: Ja ühel heal päeval see kõik algas?

NAINE: Ei, te ei mõistnud mind — ta pole õieti kunagi... hakkama saanud.

DOKTOR: Aga lapsed? Ja koguni kolm?

NAINE: Ta ise väga tahtis lapsi, ja mis mul üle jäi...

DOKTOR: Nii et kui lapsi oli vaja, siis sai hakkama küll...

NAINE: Jälle te ei mõistnud mind õigesti. Ma tahtsin õelda, et ma pole temaga kunagi rahuldust saanud.

DOKTOR: Muide, on teil mõni sõbranna, kellele võiksite kõik südamest pihutada?

NAINE: On küll, aga üldiselt mulle ei meeldi endast rääkida.

DOKTOR: Mis ajast mees armukadedaks muutus?

NAINE: Ei mäletagi enam... Juba pärast esimese poja sünni hakkas ta kahtlustama, kas see on ikka tema poeg... Mulle tegi see tollal kõik nalja. Nüüd aga ei suuda ma tema armukadedust enam välja kannatada...

DOKTOR: On ta teie kallal vägivalda tarvitanud?

NAINE: Seda ka... Tal on oivaline komme ennast aeg-ajalt üles kruttida...

DOKTOR: Mismoodi siis?

NAINE: Ajab öösel üles ja hakkab pärima... pinnima.

DOKTOR: Mida, ja kui suudate, siis võimalikult täpselt.

NAINE: Et miks mina tema vastu nii külm olen, et tema tahab rohkem hellust... kodust hellust, muidu ta kaua vastu ei pea...

DOKTOR: Mis tähendab, ei pea vastu?

NAINE: Ma ei tea...

DOKTOR: Kes siis veel teadma peaks... Hea küll. Niisiis, ajab öösel üles ja hakkab pärima, mõistagi millest...

NAINE: Jah, ning vahel hommikuni välja. Siis olen ma nii väsinud, et vaevu hommikusse vahetusse jõuan, selle päeva tööst pole mõtet rääkidagi, vahi ainult kella...

DOKTOR: Küsimus on veidi kohatu ja hilinenud, kuid siiski: kas te olete siis tema suhtes k ü l m ?

NAINE: Jah. Juba on ta jõudnud...

DOKTOR: Mis selles siis paha on? Tähtis on teie mehe tervis ja just see teeb mulle muret. Ta muust ei räägigi kui oma mehelikust nõrkusest, alaväärsustundest...

NAINE: Kannatab, mis saan siin mina parata...

DOKTOR: Teie muidugi mitte... (Paus.) Kas lapsed on midagi märganud?

NAINE: Kindlasti...

DOKTOR: Millest see välja paistab?

NAINE: Otseselt pole juttu olnud, aga nad ei saa omavahel enam läbi nagu varem...

DOKTOR: Poisslaste asi, vanemal pojalt ealine kriisiperiood.

NAINE: Tema taipab kindlasti, ta püüab viimasel ajal kodunt nii palju kui võimalik ära olla... Ma olen tema pärast tõsiselt mures.

DOKTOR: On mees teid lahutusega ähvardanud?

NAINE: Paaril korral on lahutusest juttu olnud. Kord kirjutas ta isegi avalduse valmis, siis aga rebis puruks.

DOKTOR: Ja teie?

NAINE: Mina lahutust ei soovi...

DOKTOR: Ei soovi, ei taha või ei a n n a ?

NAINE: Ma ei näe siin mingit vahet.

DOKTOR: Vahe on suur... Arsti asi pole teile lahutust soovitada, vaid selgeks teha, et nii teie elu edasi kesta ei või, seda küll... Muide, kui vana te olete?

NAINE: Kolmkümmend üheksa.

DOKTOR: On mees teid armukadedusest ka passinud, jälitanud?

NAINE: Korduvalt.

DOKTOR: On teil teiste meestega vahekordi olnud?

NAINE: Jah, on küll.

DOKTOR: Mitmega... mitmega on olnud?

NAINE: Lõunas olin kahega... Siin aga on olnud vaheldumisi kolm meest. Kui inimesed ei ole näd mind huvitanud.

DOKTOR: Täna seks vist aitab. Vabandage veel kord, et ma teid kutsuda lasksin, aga ei teile, mulle ega teie mehele pole midagi hullemat kui t e a d m a t u s . (Paus.) Võib juhtuda, et ma pean teiega veel kord rääkima, ega teil selle vastu midagi ei ole?

NAINE: Ei.

DOKTOR: Siis nägemiseni.

Kolmas pilt.

Mees ja Doktor. Paar tundi hiljem.

MEES: Oli ta teie kutses üllatatud?

DOKTOR: Ei, ta oli ehmatanud ja tõsiselt kohe.

MEES: Raske uskuda. Temasugune naine...

DOKTOR: Teil kindlasti, mina nägin teda esimest korda. Muide, ega ma ise ka sellele vestlusele suuri lootusi pannud.

MEES: End vaos hoida ta oskab, kui vaja, ja kuulata ka.

DOKTOR: Aga mis ta parajasti mõtleb... kellest mõtleb, endast, teist või m i n u s t , seda pole ma kahekümne aasta jooksul selgeks õppinud, mis siin veel teist rääkida.

MEES: Umbes nii...

DOKTOR: Millest ta mõtles, jäi mulle seni saladuseks, aga esialgu polnud see mulle ka tähtis.

MEES: Ei mõista.

DOKTOR: Ta oli erakordselt avameelne ja kohe teretamisest saadik.

MEES: Ja see ei häirinud teid? Te ei imestanud?

DOKTOR: Ei häirinud, kuid mul tekkisid kõhkklused, õigemini kahtlused kõige selle suhtes, mis te temast mulle olete seni rääkinud... Ma ootasin mingit ligipääsmatut sfinksi, aga kohtasin kurnatud galvaanikut, naist pealegi.

MEES: Ei vaidle. Võisin ajuti liiale minna. (*Erutatult, ennastõigustavalt ja haletsevalt samaaegselt.*) Ma pean kordama, et mõistusega olen ma kogu sellest situatsioonist üle, kuid nagu te teate, on peale mõistuse veel midagi, millest minul jõud üle ei käi.

DOKTOR: Millal teil see t e s t i t u d l e m b u s kahanema hakkas, kuidas te seda enda juures märkasite?

MEES: Pärast seda, kui ta vaikima hakkas.

DOKTOR: Mis tal üle jäi... Mõtles ja kannatas, kannatas ja mõtles, talus, kuni vait jäi.

MEES: Ega ma ainult teda süüdistata.

DOKTOR: Ja teie pole ka süüdi... Vahel kukub nii välja, aga teie juhus on keerulisem...

Õelge parem, palun, kas te naine aspirantuuri tahtis astuda?

MEES: Kavatses küll, aga tõsiselt ei võtnud, ei üritanudki.

DOKTOR: Ei üritanudki? (*Paus.*) Ehk soovis ta eelkõige lapsi?

MEES: Ta lootis, ehk on lastest abi.

DOKTOR: Abi millele... Kas polnud asjade käik nii, et sina, kallis naine, sünnitad kõigepealt lapsed, mina lõpetan aspirantuuri ja siis on sinu kord. Mis?

MEES: Nii see tavaliselt käib?

DOKTOR (*järsult*): Nii see tavaliselt lõpeb. (*Paus.*) Naine rääkis, et aastat viis tagasi oli ka teil keegi mustapäine naine, keda te aeg-ajalt koju sõidutasite?

MEES: Oli... töö juurest, meil oli isegi mingil määral vastastikune mõistmine, kui mitte kiindumine, aga ei midagi rohkemat...

DOKTOR: Platooniline... Ja naine pidi seda platoonilist kiindumust taluma... Sai ta sellega hakkama, sai ta endast üle?

MEES: Muidugi mitte, vimm tal tekkis ja jäi... Aga kuidas teile seletada? See oli nagu minupoolne kättemaks.

DOKTOR: Millal te viimati koos teatris käisite?

MEES: Mitu aastat tagasi.

DOKTOR: Aga kogu perega koos kinos?

MEES: Mitte kordagi.

- DOKTOR: Ja nüüd, pärast seda, kui ta oli minu juures vastuvõtul käinud, tõi ta laupäevasele ballile piletid... omal algatusel. On see nii? Kas see ei pane mõtlema?
- MEES: Miks ta ei pane. See oli mulle suureks üllatuseks, aga...
- DOKTOR: ...aga sellised ootamatud üllatused, naisepoolsed algatused, panid teid juurdlema ja mõtlema, ehk on see millegi heakstegemine, milles te teda süüdistate?
- MEES: Te loete mu mõtteid...
- DOKTOR: Pole viga. Varsti loete teie minu omi. Üllatused veel tulevad.
- MEES: Ball balliks, aga kohe järgmisel päeval, õhtul, kui ta teie juurest oli tulnud, tegi ta ettepaneku kunagiste heade tuttavate poole minna.
- DOKTOR: Loodan, et käisite?
- MEES: Käisime. Jõime kohvi, konjakit... šampust, kuid purju ma ei jäänud.
- DOKTOR: On teid selline doping või kaif mõnel korral ka aidanud?
- MEES: Harva küll...
- DOKTOR: Hea seegi. Aga õelge nüüd ausalt, olite teie see, kes tal Rumeeniasse sõidu ära keelas?
- MEES: Mina, aga mitte kohe, pikkamisi... algul andsin mõista, millised ohud sellistel reisidel valitsevad, ja alles lõpuks ütlesin resoluutselt, et ta Rumeeniasse ei sõida, et sinna ka veel mind petma.
- DOKTOR: Ja see oli jälle vastu hommikut?
- MEES: Seda küll.
- DOKTOR: Me vist ikka olime need kaks meest, kes kahes asjas kokku leppisid, et need õised dispuudid jäävad ära ja ka kõikvõimalikud jälitamised?
- MEES: Paar nädalat püüdsin, aga siis ei suutnud enam vastu panna...
- DOKTOR: Millele vastu panna? Ärge solvuge, kui ma ütlen, et perverssetele kiusatustele, olenemata sellest, kas oli alust või mitte. Veel üks samm sellel teel, ja need kahtlustamised saavad teie elu sisuks, siis ei päästa teid vanakurat ise ka... Aga mis te praegu naise välismaasõidust arvate? Ehk olete meelt muutnud... kainenunud?
- MEES: Ma juba rääkisin teile selliste turismireiside kõikvõimalikest ohtudest, arvan, et teie, doktor, teate neid paremini...
- DOKTOR: Mina pean muidugi see kõigeteadja olema... See on tõsi, Rumeenia-reisil on oht muidugi suurem kui kahekesi lõunas puhates, aga ma ei mõista, mida te selle vetaoga saavutada tahate? Oma võimu näidata? See oleks ju naiivne. Ajate asja veelgi hullemaks... Midagi peab naine mehelt lõppude lõpuks ka saama. Ja kui teist endast meest ei ole, mis keelaja ja käskija te siis olla saaksite.
- MEES: Mind kummitasid isegi veel totramad plaanid. Kui ta mind ei kuula, minu keelust ei hooli, küll ma siis teisi kanaleid kasutan... Mul on tuttavaid, kes võivad igasuguse välissõidu viimasel minutil ära keelata. See ei ole hooplemine, ma nii muu seas...
- DOKTOR: Nüüd kuulake mind. Keelamisest enam mitte üks sõna. Lahkel näol lubate juba täna, kui jutuks läheb, naisel Rumeeniasse sõita.
- MEES: Nõus... Praegu ma luban, kuigi ma ei vastuta. (Paus.)
- DOKTOR: Aga keeltekoor? Miks te naisele pahaks panite, et ta saksa keelt õpib? Miks te eelmisel nädalal tal autoga vastas käisite? Me ju leppisime kokku, et kui te sellest jahikiusatusest muidu lahti ei saa, siis minge pojaga oma keldri ja treige seal midagi... Näete, meenuski: kui kaugel lennukimudeli ehitus on, saab lennuk kevadeks ikka valmis?
- MEES: Paistab, et teil õnnestus ta tõepoolest ära l õ h k u d a .
- DOKTOR: Esiteks, te ei vastanud minu olulisele küsimusele ja teiseks, lõhkumist tarvitanud mõned teised instantsid, teistel eesmärkidel. Mina küsin nii teilt kui teie naiselt ainult seda, mis teie häda parandamiseks vajalik; et teie naise napid vastused andsid ülearugi informatsiooni, ei ole meie kummagi asi. Ärge hakake siin mingist arsti eralõbust rääkima, see on läila.
- MEES: Vabandage. Mis lennukimudelisse puutub, siis kevadeks see vaevalt valmis saab...
- DOKTOR: Jätame need lennukimudelid ja treipingi. Te rääkisite, et pärast minu juures käimist püüdis naine ühiskondlikes üritustes aktiivsem olla. Oli ta seda voodis ka? See on arsti küsimus.
- MEES: Ei saanud aru...
- DOKTOR: Arusaamine mind ei huvita. Kas oli või ei olnud?
- MEES: Ei olnud.
- DOKTOR: Ja see ajas teid jälle vihale?

MEES: Ausalt öeldes jah.

DOKTOR: Ja jälle alustasite neid öiseid väljapressimisi. On teie kõhkluste protsent sa- maks jäänud?

MEES: Ausalt öeldes jah...

DOKTOR: Ausalt öeldes ja ausalt öeldes... Öelge, kas te, just teie ise, valetada ei oska- gi? Või ei taha?

MEES: Kahekümne aasta jooksul olen ma teda niivõrd tundma õppinud, et pisemgi tun- devirvendus nähtamatuks ei saa jääda.

DOKTOR: Jätame need virvendused. Me pole kolme nädalaga kuhugi jõudnud. Mis me peaksime tegema? Öelge nüüd teie, andke mulle nõu.

MEES: Asi ei nihku, see on tõsi, aga ega minagi pole käed rüpes istunud. Näete, olen lu- genud seda ingliskeelset seksuoloogia käsiraamatut (*Doktor heidab ainult pilgu auto- ritele*) ja eriti põhjalikult seda tõlkematerjali... (*Doktor loeb diagonaalis, lehitseb.*) Olete tuttav?

DOKTOR: Ei ole lugenud. Need on anglosaksi hoiakuga ja võrdlemisi vesised, meile ei kõlba, meil on oma subkultuur. Ma väga palun, tänasest päevast peale ärge lugege ei neid ega teisi raamatuid omal algatusel. Kui tuleb lugemise aeg, siis ma ütlen, ütlen, mida ja kust lugeda.

MEES: Neid raamatuid lugesin ma juba enne teie poole pöördumist, Üks günekoloog soovitas.

DOKTOR: Mida ta veel soovitas ja ülepea, mida ta teie haigusest arvas?

MEES: Ta ütles, et olen praktiliselt terve...

DOKTOR: Ja see solvas teid nii rängasti, et pöördusite minu poole?... Meelitav igal ju- hul... Äsja rääkisite siin «lõhkumisest». Mis oleks, kui nüüd, kus asi paigast ei nihku, kolmekesi laua taha istuksime, abiks, kui vaja, ka teie infoagentuur, ja hakkaksime lõhkuma... lõplikult lõhkuma? Eks siis näe, kas seisame fakti või lõhkise küna ees, kuigi nii lõhkine küna kui mõraga kell on samuti faktid. Mis?

MEES: Selle üle peab mõtlema... kolmekesi vestelda võiks, selle vastu poleks mul mida- gi, aga teisi...

DOKTOR: Seda naist, töökaaslast, keda te autoga platooniliselt sõidutasite, ei tahaks küll kaasa haarata. Öigus?

MEES: Jah, see naine on ka abielus, neil on ka lapsed ja nad ei saa omavahel läbi...

DOKTOR: Saavad nad omavahel läbi või ei, mind see ei huvita, aga kindlad andmed küll — need huvitavad meid kolme. Milleks salatseda. See ei kõlba. See ei meeldi mulle, pole minu meetodiga kooskõlas.

MEES: Aga mis kasu sellisest avalikustamisest oleks, kui ma nagunii olen peaaegu kin- del, et naisel on keegi teine ja mitte üks, vaid mitu... Ja ma tean, et nad pole mehed ega midagi, pole neil kindlat töökohta ega haridust, igat asja vaatavad ja võtavad ainult kust saab... kergemini.

DOKTOR: Kasumitest ei sobi meil kummalgi rääkida. Mis aga siis juhtuda võib, seda ei oska ma praegu ette arvata, kuid midagi juhtub kindlasti, mingi s õ l m hargneb ja karta pole siin midagi. Halvemal kui praegu tekkida ei saa. Selgust vajate ju eelkõige teie, mitte naine ega teie infoagentuur. Mis viimasesse puutub, siis tean-tunnen seda abielupaari ja võin kinnitada, et ega nad tõepoolest hästi läbi ei saa. Kui sellisest ava- likustamisest kõige kiiremini keegi kasu saab, siis eelkõige just nemad.

MEES: Aga kas ei oleks aeg ravimitega proovida? Olen lugenud.

DOKTOR: Ei ole. Kui te oma lugemiskirest võitu ei saa, siis lugege rahun, aga mingeid tablette ma teile välja ei kirjuta.

MEES: Miks siis?

DOKTOR: Sest ma ei tea, millist ravimit teile kirjutada.

MEES: Uskumatu, teie, — ja ei oska... Aga mida me siis ette võtame?

DOKTOR: Vaat see mulle juba meeldis, «mida me siis ette võtame?». Tõepoolest, me peame koos midagi ette võtma. Olen mures kogu teie pere pärast, seepärast palun tehke kõik nii, et teie naine järgmisel teispäeval veel kord minu jutule tuleks, muidu- gi, kui ta ise nõus on.

MEES: Ma püüan. (*Ära.*)

DOKTOR: Millised närvid. Kõige tähtsamast asjast ei sõnagi. Kummaline. Ta on haka- nud mind uurima, nagu ma kartsin.

Neljas pilt.

Doktor ja Naine.

DOKTOR: Olen teie abikaasa pärast tõsiselt mures... Ta on sügavas depressioonis.

NAINE (*ei vasta*).

DOKTOR: Mu elu sisuks, keskpunktiks on saanud intiimelu, ma imestan, kuidas ma veel üldse tööl suudan käia...

NAINE: Mu mehest pole enam mingit töötajat, ta lihtsalt istub, oleskleb seal päeva kuidagi ära... (*Pikem paus.*)

DOKTOR: Ma ei reetnud teid. Raske oli pärast teie esimest visiiti inimestele silma vaadata...

NAINE: Mõistlik teist.

DOKTOR: Tegin teie mehele ettepaneku, et vesleme korra kolmekesi koos... Saab mis saab... Nii on tehtud enne meid ja tehakse lõpmatuseni.

NAINE: Mul on ükskõik.

DOKTOR (*hüppab püsti*): Mis sa nüüd ütlesid? Sul on ükskõik. Sul on kaksikümne aastat ükskõik olnud. Tõuse püsti. (*Doktor lööb naist lahtise käega näkku, naine naeratab.*) Võib-olla oli minul ka ükskõik... üheksateist aastat. Kahe peale kokku oleme olnud ükskõiksed kolmkümne üheksa aastat. Aga pojad. Ära neid unusta, ka nemad on kolme peale kokku — teavad nad seda ise või mitte —, sama palju aastaid ükskõiksed olnud. Või kui Jaan pole aru saanud, siis seisavad tal need ükskõiksed aastad veel ees...

NAINE: Ükskõikne pole see õige sõna, see õige olek — külm on olnud need loetud ja liidetud aastad.

DOKTOR: Vait. Täna räägin ainult mina. Sa oled mulle pidevalt valetanud, pulmapäevast alates... juba siis oli sul ükskõik, ja nüüd tuled sa mulle selgitama, et ükskõiksus pole ikka see mis külmus. Lora oleks hakata veel lembusest rääkima, selle vajakajäämisest nii päeval kui öösel. Arvad, et ma ei tea, miks sa minuga abiellusid? Eksid. Tean neid soovitajaid, tarku isasid, kes paljud juba mullas. Miks sa päevagi ei tõrkunud? Vaat siin sind ükskõiksusest lobisemine enam ei päästa. Miks ei päästa? Sellepärast, et olen kõik välja uurinud, kogu su sugupuu on mul pealuusse rammitud. Näed siis. Sinu lugu imikueast peale kummitabki mind, kõik need aastad. See lugu, mis algul oli ähmane ja ümmargune, vormitu, on aasta-aastalt selgepiiriliseks muutunud, ja sina pole suutnud seda takistada. (*Naerab.*) Nüüd aga siia (*koputab pealaele*) rohkem ei mahu ja ka aeg on täis. Sa oled sünnimisest saadik lits olnud, vaat niisugusele järeldusele olen ma jõudnud. Ja ükski, kellegi abita, sest kellele ma ka rääkida ei püüdnud, kellelt ma ka abi ei otsinud, kõik olid tummad. Nad küll rääkisid, soovitasid, oletasid, julgustasid, patsutasid õlale, aga ma ei kuulanud neid. Ma ei mäleta enam sedagi, mis ma neile vastasin. Sellised jutujamised olid rasked, pidin pingutama nagu verivaenlase ees. Iga sõna oli arvel ja omal kohal. Sa petsid juba enne esimese lapse sündi... laps on minu, minu, selles ma ei kahtle, hädaga tehtud nagu kaks järgmistki, aga minu. Ah et hädaga tehtud? Just nii, sest need on su enda sõnad oma sõbrannadele, kus sa ka komanderingul või puhkusel ei käinud, kõikjal sa petsid mind. See käis juba nagu asja... äraoleku juurde. Isegi siis, kui me koos puhkasime, kavaldasid sa selle soodsa võimaluse oma mehe ja laste ees. Oled pool Euroopat üksi läbi sõitnud, mul pole aega, et kõiki neid linnu, hotelle ja kupeesid üles lugeda, kus sa mind petnud oled. Nüüd on su hiilgeajad möödunud, vanaks hakkad jääma ja pead leppima autoga. Ebamugav muidugi võsa vahel allalastud istmetel, aga ikkagi hea ja vajalik. Just «vajalik», oled sa jälle sõbrannale öelnud... kas see tõesti on sulle nii vajalik, et sa ei vali enam kohta ega aega? Nüüd tähelepanu: ka mina olen sind esimesest abielupäevast petnud, samuti, kus juhust oli, kus võimalus avanes... Olen sind nii füüsiliselt kui vaimselt petnud, ilma igasuguse süümeipiinata, kuid see pole mulle vajalik olnud, nii vajalik, et ma sellest teistele oleksin pidanud pihtima. Me vedasime nagu vägikaigast, ainult vägikaika vedamise pärast, ent ometi kurvas see mind rohkem kui sind, ma ei pidanud enam vastu. Ei tea, kas sellepärast, et olen lastekodus üles kasvanud või üle töötanud. Nüüd ma enam ei suuda sind petta, olengi omadega läbi. Näitemäng hakkab lõpule jõudma. Ma ei leia abi ega väljapääsu, ei suuda ei sind ega ennast enam aidata... petta, aga abi me ju vajame.

NAINE: Mu mees ütles veel täna hommikul, et on lootust. L o o t u s t millele...

DOKTOR: Ta valetas, tal on raske.

NAINE: Ma näen, kuidas ta vaeseke piinleb. Miks me piiname teda? Lõpetame selle juba ükskord ja lõplikult.

DOKTOR: Arvad, et teise kõrvakiiluga? Ei.

NAINE: Löö, ehk hakkab taipama!

DOKTOR: Ei iialgi... iialgi ei tõsta ma sinu vastu enam kätt, sa ei vääri seda...

NAINE: Kust te võtate õiguse mu ellu nii sekkuda?

DOKTOR: See õigus on mulle antud. Ma olen töotuse andnud.

NAINE: Millal?

DOKTOR: Siis, kui me abiellusime.

NAINE: Kas poeetilisemalt enam ei saa?

DOKTOR: Ei taha. Olen väsinud oma ametist. Olen ju mina see, kes esimesena maha jäetakse, kui abi enam tarvis pole.

NAINE: Te pole mu mees.

DOKTOR: Loomulikult, kuid mis mõttes ma erinen teie mehest?

NAINE: Te pole doktor.

DOKTOR: Ei pretendeerigi, kui te nii leiate. Tegelikult olen. Kaksikümmend aastat juba.

NAINE: Kes te siis võiksite olla?

DOKTOR: Tarbetu mees, aga vajalik inimene.

NAINE: Kellele?

DOKTOR: Sulle ja su mehele... Meestele ja naistele.

NAINE: See kõik ei lõpe hästi. Mul on hirm.

DOKTOR: Oleks ka juba aeg. Tõepoolest see ei lõpe kõik hästi. Su poeg... minu poeg, ei sõida purilennukite võistlusele, temast ei saa tšempioni. Ma teen kõik selleks, et temast midagi ei saa. Et ta enam edasi ei arene. Ma ei taha näha vanas eas temas oma peegelpilti... Su teine poeg las areneb, tema isatust ja ematust peab miski korvama. Ja pesamuna las nutab. Ta on ainuke meie hulgas, kes selleks veel võimeline. Sina, lits, petsid mind hiljuti õõride eest Rootsis, ma ei tea, milliste rahaühikute eest sa mind veel petnud oled. Ehk pole sa häbenenud meie rublatki... Rahas, paberis vaevalt, kuid rinnahoidjates ja pükstes kindlasti.

NAINE: On see kõik?

DOKTOR: Mõne minuti pärast tuleb temal oma sõna öelda ja siis on selleks korraks ehk kõik.

NAINE: Eksite, kallid doktor, tulemas pole enam kedagi. Mina olin teil viimane. Tahtsite minust ka varblast teha, aga ei õnnestunud. Teist endast on saanud mulle mingi tundmatu lind... Sulitu, selline...

DOKTOR: Ta peaks juba kohal olema, kell on täpselt viis.

NAINE: Ei, ta on keldris, meisterdab purilennukit.

DOKTOR: Välja!... Välja, sa nurjatu!

Viies pilt.

Doktor ja Mees.

DOKTOR: Ta tuli, kuid ei jõudnud teid ära oodata ja lahkus mõne minuti eest.

MEES: Tean, ta helistas kusagilt siitsamast... kohe pärast visiiti.

DOKTOR: Tõenäoline. Mis ta rääkis?

MEES: Ütles, et ei midagi uut... Püha lihtsameelsus, mida ta veel ootas. Ma imestasin, kui ta häält kuulsin. Harva, kui ta mulle veel oma algatusel tööle helistab.

DOKTOR: Teid ei läinudki vaja... Ta sai, mida tahtis... Seekord ta põgenes, põgenes vähemalt minu eest, aga varsti põgeneb kõigi eest...

MEES: Kuidas? Midagi ei mõista.

DOKTOR: Sai minult, mida ta teilt aastaid ootas, neilt teistelt, teie kahtlusalustelt, ei oodanud ta midagi.

MEES: Jätame pimesikumängu.

DOKTOR: Siin pole enam midagi jätta, sest midagi ei toimu ju enam. Kolmiku kohtumine infoagentuuriga jääb ära ega toimu kunagi. Mulle oli kõik algusest peale selge, ma ainult ei mõistnud, mida teie tahate minult saada, miks te nii viril olete.

MEES: Ma ei anna alla, ma lähen lõpuni.

DOKTOR: Täpsemalt?

MEES: Krahhini.

DOKTOR: Veel täpsemalt, palun?

MEES: Krahh on krahh.

DOKTOR: Te räägite rumalusi.

MEES: Teie arvates ma olengi rumal.

DOKTOR: Mees peab teadma, on ta rumal või tark. Midagi olete ju neljakümne aasta jooksul õppinud. Mida siis?

MEES: Hakkate mulle moraali lugema, lõpuks ka lapsi meenutama.

DOKTOR: Miks mitte? Teil pole muud jäänud kui lapsed. Või on teil veel midagi või kedagi peale purilennukite ja kolme poja? Heitke kõrvale kõik oma pisivaled ning tehke oma pojast tšempion. Ainult selles näen ma väljapääsu, mida teile nii kangesti krahhiks meeldib nimetada.

MEES: Pojad jätke minu hooleks, m i n a tuln teilt teistsugust abi saama.

DOKTOR: Ja saitegi, kuni tänaseni. Rohkem ma teid aidata ei saa, mul pole purilennukitest aimugi... Ma ütlen teist lahti. Täna, kohe, siinsamas. Võiksite juba taibata, et mina pole see mees, see arst, kes teid aidata suudaks.

MEES: Soovitage siis kedagi teist.

DOKTOR: Ei soovita. Teid ei paranda miski, milleks peab keegi jällegi teie peale kolm kuud aega raiskama. Muide, kaua võtab aega ühe mudellennuki valmistamine?

MEES: Kolm... neli kuud, kõik oleneb materjalist, kui see on käepärast, siis läheb kähku.

DOKTOR: Minul pole kahju teie peale raisatud ajast, vaid mind kurvastab see, et teil jätkus minusse usku ainult mõneks tunniks. (*Paus.*) Tulge siiapoole! Mulle lähemale... Nii, on aeg tõtt rääkida...

MEES: Ma kardan tõtt...

DOKTOR: Mina kartsin ka seni, kuni polnud ise pealt näinud.

MEES: Mida?

DOKTOR: Tahtsin teile öelda, et naine petab teid tõepoolest, sajabrotsendiliselt, isegi rohkem... Selles mõttes võite nüüd rahulik olla... See on ka kõik, mis ma teie heaks suutsin teha... Teesklesin, laveerisin, aga täna pidin teile tõtt ütleva... Pole ju vahet, kas te naine petab teid või mind.

MEES: Ma ei ela seda üle.

DOKTOR: Mind see ei huvita... Mind huvitab ainult, kui te elate ja kuidas.

TEINE VAATUS

Esimene pilt

Doktor, Doktori naine.

DOKTOR: See oli viimane kord. Rohkem ta minu juurde ei tulnud. Puistas siin kõik segamini ja kadus.

NAINE: Aga naine?

DOKTOR: Naine korra veel helistas. Aga ma panin toru ära.

NAINE: Kummaline. Aga mis neist edasi sai? Läksid lahku? Või elavad ikka koos?

DOKTOR: Elavad koos. Laste pärast.

NAINE: Ilmaasjata. Mõistlikum oleks olnud lahku minna. Või oli sinu arstieetika rikkumisest äkki abi? Ja nende majja saabus rahu?

DOKTOR: Ei. Kõik olevat vanaviisi. Ainult selle vahega, et truudust murtakse nüüd märksa avalikumalt kui enne.

NAINE: Vaesed lapsed. Võib-olla ma ikka kutsun sulle arsti?

DOKTOR: Pole vaja. Mul on juba parem.

NAINE: Aga kui läheb jälle halvemaks? Südamega ei maksa naljatada.

DOKTOR: Ei-ei. Ma lihtsalt ehmatasin alguses hirmsasti ära. Ikkagi esimene kord, kui süda niimoodi teeb. Aga nüüd on kõik korras.

NAINE: Viina ei tohi sa igatahes küll tükk aega suhugi võtta.

DOKTOR: Jaa, ma mõtlesin ise ka, et teen vahe sisse. Nii kaks-kolm nädalat.

NAINE: Oi, setupoiss, setupoiss. Millal sust ometi inimene saab? (*Ära tagatuppa.*)

DOKTOR (*otsib välja pudeli veini, valab endale*): Palun. Saage tuttavaks. Minu teine endine naine. Või endine teine naine, kuidas soovite. Hariduselt filoloog nagu esime-negi. Võin mürki sisse võtta, et kui ma kogemata kolmandat korda abiellun, on see jälle filoloog. Eesti, saksa, inglise, prantsuse, hiina — see pole tähtis. Peaasi, et filoloog.

NAINE: Kas sa ütlesid midagi?

DOKTOR: Ei midagi. Ma niisama, räägin iseendaga. Suurest rõõmust, et sina siin oled.

NAINE: Kuus aastat on möödas, setupoiss. Tervenisti kuus aastat. Aeg oleks unustada.

DOKTOR: Palun vabandust, aga ma olen psühhiaater. Ja ma tean, et unustada võib ainult telefoninumbreid, aga mitte läbielatud elu. Kuidas siis meie tütar elab?

NAINE: Aitäh, päris kenasti. Palus sind tervitada.

DOKTOR: Miks sa teda kaasa ei võtnud? Kas võõrasisa ei lubanud?

NAINE: Setupoiss! Ära hakka jälle otsast peale. (*Tuleb uksele.*) Nii-nii. Ah et sedamoodi ollakse siis haige?

DOKTOR: Ma ei ole haige.

NAINE: Kas tõesti? Aga kes mulle telegrammi saatis? (*Loeb.*) Kiirtelegramm: «Sõida kohe. Mul on infarkt.»

DOKTOR: Lihttelegrammi peale sa poleks tulnud.

NAINE: Aga kui ma nüüd lähen ja räägin kõigile, mis sigadusega sa jälle hakkama said? Mina jätan Tallinnas kõik asjad sinnapaika ja sõidan sind päästma. Aga kohapeal selgub, et mingit infarkti polegi. Setupoiss suvatses ainult nalja visata.

DOKTOR: See ei olnud nali. Mul oli sinu kutsumiseks tõsine põhjus.

NAINE: Ah nii. Huvitav, missugune siis? Alimentide pärast meil minu arust viimasel ajal tülisid pole olnud.

DOKTOR: Ma kutsusin sind selleks, et sa aitaksid mul meie tütrele kirja kirjutada.

NAINE: Tütrele? Kirja kirjutada? Ja mina rumal arvasin, et setupoiss tahtis lihtsalt minuga magada. (*Jälle ära tagatuppa.*)

DOKTOR: Seda ma teadsin. Et ta niimoodi ütleb. See on tema ainus kaitse minu kirjade vastu. M i n u vastu. Nende kirjade kirjutamist alustasin ma seitse aastat tagasi, vahetult pärast seda, kui mu naine mulle lõplikult hundipassi oli andnud. Meie tütar polnud tollal veel aastanegi. Ta ei osanud ei lugeda, kirjutada, joonistada, laulda ega isegi mitte rääkida. Välja arvatud üks sõna: isa. Selle sõna olin ma talle fanaatilise järjekindlusega selgeks õpetanud, lausa pealuu sisse tagunud. Ainult sellega ma meie üürikeste kokkusaamiste ajal tegelesingi. Sest ma teadsin, et kellelegi teisele mul loota pole. Minu naine ja ämm talle seda sõna juba õpetama ei hakka. Või kui, siis ainult koos täiendiga: rongaisa. Täpselt samuti, nagu ma olin veendunud, et nad ealeski ei anna mu tütrele lugeda neid kirju. Minu kirju temale. Sellepärast trükkisin ma nad kõik läbi kopeeri ja jätsin teise eksemplari alles.

Kuni mu teine naine, mu endine teine naine, mu eksnaine, mu teine lahutatud naine ja mu ainsa lapse ema, seal tega kohvi keedab, loen ma teile ette ühe neist kirjadest: «See on lühike kiri. Paljud mehed joovad, kallis tütar, ja paljud peksavad oma naise. Lapsed aga näevad seda sageli pealt, ja kui nad vahele segavad, saavad oma osa. Vigaseks on pekstud nii emasid, vanemasid kui ka lapsi. Ja ikka on seda teinud mehed, enda arvates uhked isad. Isad, jah, kuigi seda sõna ei tahaks suhu võtta ega sulle sellest nüüd enam kirjutadagi.

Ma joon.

Olen juba tänagi paras jagu purjus ja kavatsen veelgi juua, aga kavatsen ka, kui suudan, sulle kirjutada, sest mõne tunni pärast ma seda enam ei suuda, ei suuda juua ega kirjutada. Narkoos.

Las ma joon. Joon, aga peksta enam kedagi peale enda ei s u u d a . Aga siis, kui peksan, siis olen nagu tindimust paber, millele enam kirjutada ei saa. Sa oled mu ainuke hingepeegel, taust, millel julmurid on aastatuhandeid oma patte pihtinud, lootusetult muidugi, ja ka mind on tabanud sama saatuse. Armetu. Kuid osa oma pattudest on need julmurid siiski lunastanud, kas või sel teel, et on oma südametunnistust pühaduse ees küüntega kratsinud. Mina olen suurmeeste — mõök ühes, filosoofia teises käes — kõrval poisike, kuid see on omamoodi eelis. Aga mu süü on niisama lunastamata nagu neil, suurmeestel. Siin kaob piir, pattu enam mõõta ei saa.

Vanasti ainult joomisega läbi ei saanud, siis kaotasid vähemalt käe, kui mitte pea. Humaansem, aga koledam. Kergem lõpp, aga halada polnud kellelegi. Ma tahan nii väga elada.

Sinu elu läheb edasi, minu elu raskemaks. Juba esimeses klassis pole sul enam isa, aga mis saab siis, kui sinult päritakse, mida sinu isa ja ema teevad, kes su isa on? Siis pole sul minu kohta ei halba ega head öelda. Sa kas vaikid või pead valetama, et sul polegi isa, et sa ei teagi, kes su isa on, kus ta on. Kõik naeravad, et kuidas siis nii, et isa pole! Nii ei saa ju olla, et sinul, väikesel prillitüdrukul, polegi isa! Ja siis ütleb

üks tედრეტահniline poisiklutt, et oled taevast kukkunud murumuna. Teised naeravad, aga sinul kipub nutt kurku.

Seepärast las ma joon ja elan edasi ning kirjutan sulle kirju. Kirju hāgusest teadvuse ookeanist, kirju tarku-rumalaid. Armastan, armastan su ema...» (*Paneb ajakirja kāest, otsib vālja kirjutusmasina, seab selle tōōkorda.*)

Tagatoast tuleb Naine.

DOKTOR: Mitmes tāna on?

NAINE: Miks see sind huvitab?

DOKTOR: Mul on vaja kiri dateerida.

NAINE: Mis kiri?

DOKTOR: Ma ju seletasin: me hakkame koos meie tūtrele kirja kirjutama... Kas tāna on tōesti alles seitsmeteistkūmnēs?

NAINE: Ei ole.

DOKTOR: Aga mitmes siis?

NAINE: Pane kirjutusmasin āra, siis ütlen.

DOKTOR: Āra unusta, et ma olen haige.

NAINE: Nāen. Huvitav, mitu pāeva sa jārjest joonud oled?

DOKTOR (*valib telefoninumbri*): Kas tuletōrje? Ōelge palun, mis kuupāev tāna on?...
Ei, aga kui ma seda teada ei saa, siis vōib tōesti tuli lahti minna... Ūheksateistkūmnēs? Ma tānan. (*Istub, hakkab tippima.*) Ūheksateistkūmnēs... Kallis tūtar. Sinu isa, nagu ma sulle juba korduvalt olen kirjutanud, on alkohoolik.

NAINE: Setupoiss. Mul hakkab niimoodi igav.

DOKTOR: Joon pāevas pudeli veini, vahel kaks, mōnel pāeval konjakit vōi valget viina, kāin tōōl ja joon ūksi, sest elan ainult su unelmates. Siis ma muutun hārdameelseks, hakkān nutma, tead kūll, seal tagumises rohelises toas, kus kōik on roheline — nutma ja rohelisel vaibal sinuga vestlema. Siis on mul hea ja hale olla. Ainult kerge ei hakka kohe, vaid siis, kui ma lōplikult purju jāān... mōōk ūhes, filosoofia teises kāes. Siis pole pāāsu eneseōigustusest ning ma karjun... keset tuba vōi nurgas... ka nurk on siis roheline... Pēegli ees karjun ka, aga harva. Karjun, et ma polegi su ema peksnud, aga kuulajaid pole... Keegi ei usu, peksin, kui sind veel polnud, kuid mida see vabandab. (*Naisele.*) Kas ma sellest tohin kirjutada, mille eest ma sind peksin?

NAINE: Palun.

DOKTOR: Tānan.

NAINE: Tingimusel, kui sa poole honorarist mulle annad.

DOKTOR: Poolt sa ei saa. Saad oma seadusliku veerandi ja rohkem mitte pennigi. (*Tipib.*) See oli ūhel varasel oktoobrikuu hommikul. (*Naisele.*) Sinu sūnnipāeval, eks?

NAINE: Vāga vōimalik. Ma ei mēleta.

DOKTOR: Ikka-ikka, sinu sūnnipāeval. (*Tipib.*) Sinu ema, kes polnud siis veel sinu ema, vaid ūksnes minu naine, tuli tookord koju vastu hommikut, ja kui ma kūsisin, kus ta nii kaua oli, ūtles ta, et meie tānaval olnud avarii, ūks sōiduauto lōmastanud ōitsva pārnappu... oktoobris!... ja tema abistanud kannatanuid. Ma ei kūsinud emalt, kes see pārnappu oli, hakkasin kohe peksma. Varsti jāi ema magama, mina aga lāksin tōōle. Māletan veel, et autobussis laulsin ma mingit patriootilist laulu. Ma pole tānaseni kahtlustest lahti saanud, et see pārnappu oli habemik, tōēnāoliselt koguni poet — kust muidu mul see laulutuju, pārast naise peksmist...

NAINE: Kirjuta siis juba sellest ka, kuidas mina sind peksin.

DOKTOR: Millal see oli?

NAINE: Siis, kui sa tūdruku peaaegu vanni oleksid āra uputanud.

DOKTOR: Ma ei uputanud. Ma lihtsalt tahtsin, et ta ōpiks ujuma.

NAINE: Sa olid purjus.

DOKTOR: Muidugi olin ma purjus. Kaine peaga ma poleks seda teesklust vālja kannatanud. Kuidas teie seisate ūmber vanni ja otsekui imetlete meid. Aga tegelikult ootate hetke, millal see kaltsakas ometi astuma hakkab. Ja mina veel lootsin tollal, et me hakkame kord kolmekesi koos elama.

NAINE: Ūkskōik. Kirjuta, mida tahad.

DOKTOR: Ei. Vannitamisest ma tāna ei kirjuta... (*Tipib.*) Kallis tūtar. Oli aeg, kus ma ōhtust ōhtusse māngisin su emaga enne magamaminekut voodis kabet. Ja kaotasin pidevalt. Keegi ei mōista ei kaotusekibedust ega seda, mis tāhendab ōhtust ōhtusse naisega kabet māngida ja māng-māngult kaotada. Jah, kabet, sest malet māngisin ma su emast tunduvalt paremini, aga ūleolek males ei rahuldanud mind, ma pidin ju kunagi ometi teda ka kabes vōitma hakkama. Enda saamatust kabes on raske ōigustada.

Nuppe on, aga kombinatsioonid ei ole, minu jaoks ei ole, sest ma ei suuda kabes viit käiku ka ette mõelda... Viis käiku... Viis aastat tagasi oleksin ma sõitma pidanud ja teid emaga mõlemaid nagu lapsi käekõrval endaga talutama. Aga tollal olid mul teised plaanid, mõtted... mõtlesin, et kuhu ma teid toon. O m a e l l u . . . Seda loomulikult, aga mis elu ma siis enam elasin. Ma ju jöin... rohkem kui praegu, kui kunagi varem...

NAINE: Mis oleks, kui mängiks õige kaarte?

DOKTOR: Sa tead, et ma ei mängi kaarte.

NAINE: Aga kabet? Kas sa kabet oleksid nõus mängima?

DOKTOR: Kabe ei ole mäng. Kabe on rituaal.

NAINE: Ja seda mängitakse ainult voodis. Ja ainult oma seadusliku naisega.

DOKTOR (*tipib*): Kallis tütar. Sinule kirjutamine on valulik, sest päevast päeva sisendatakse sulle, et olen joodik ja liiderdaja, hoitakse sind mu kõlvatu mõju eest. (*Naisele.*) Milline lapsearmastus, suuremeelsus! Pimeda heasüdamlikkus nägijast kaaskannataja suhtes. Pidid mina see nägija olema, kes kõiki läbi kõrbe juhib? Kaamel? Millega? Kus on mu kepp? Kus mu mõök siin, keset liivatormi? Keppi pole vajagi, kui mõök ühes ja psühhiaatria teises käes.

Naine ära tagatuppa.

DOKTOR: Hoiad neid kirju ja loe, muidu jääd sa mind kogu eluks vihkama. Loe ka veel siis, kui sul endal juba mees ja lapsed, kui sul väga raske, kui mind enam ei ole. Loe pidevalt. Lugesed saad maailma asjadest paremini aru ja sind ei peta ükski mees. Oma isa manamisega hukates on paljud targaks saanud.

NAINE (*tagatoast*): Mõõdus viis aastat.

DOKTOR (*jätab tippimise*).

NAINE (*tuleb uksele, kiri käes*): Miks sa ei tipi? (*Loeb.*) Mõõdus viis aastat. Autot mul pole, mööbel vana ja üksnes hädavajalik. Ainult sind, kallis tütar, näen oma korteris uitamas, seda sisustamas...

DOKTOR: Sellest olen ma juba kirjutanud.

NAINE: Sa oled kõigest juba kirjutanud.

DOKTOR: Mõnest asjast tasub kirjutada mitu korda, mõnest mitte.

NAINE (*loeb*): Ainus, mis mind veel liigutab, kallis tütar, on sinu värvilised klotsid, merrekivid ja kasetohust marjakorvike. Sa unustasid nad tookord maha, kui ootamatult koos emaga ühel keskpäeval mu töö juurde tulid. Sul oli seljas kollane nailonist kombinesoon, peas punane tuttmüts, ja kui sa mu kabinetti tulid, võtsid taskust prilliraamid, panid ette ja ütlesid, et oled prillitüdruk...

DOKTOR (*hakkab trükkima; retsideerides*): Väike varesepoiss kõndis mööda tänavat, helerohelised murulapid ja kivid värviliste klaasikildudega olid tal jalgade all...

NAINE (*loeb*): Läksime restorani sööma. Sul hakkas palav ja ma võtsin sul kombinesooni seljast. Selle all oli sul õhuke sinine kleit, toosama, mis ka ükskord varem oli — siis, kui me sinuga valssi tantsisime. Ootamatult hakkas emal kiire, ta ütles, et sõidate õhtuse rongiga kohe tagasi. Ja siis ma enam ei mäleta, mis minuga juhtus. Tellisin valget viina, jöin seda ahnelt. Ning sina olid see, kes ütles, et ärge ma viina joogu, et ma olen alkohoolik. Kust sina, väike tüdruk, teadsid, et ma alkohoolik olen?

DOKTOR (*tipib, retsideerides*): Varesepoisil olid suurest maailmavaatamisest juba kevadel varbad katki, seepärast ta astuski pehmele murule. Mis sellest, et vareseema oli teda hoiatanud suurte kapjadega eesli eest, kes armastab ainult murul käia. Need eeslikesed, suurte kapjadega eeslivarsad, ei hoolinud sellest, mis teeservades siltidele joonistatud, sest eeslivarsad olid heasüdamlikud.

NAINE (*loeb*): Restoranist läksime jäätisekohvikusse, tahtsid mahlakokteili. Sul oleks nagu tuju paremaks läinud, ütlesid, et tahad näha, kus ma elan ja kas mul on kell, käokell, nagu teil kõõgis seal. Vastasin, et käokella pole, on lauakell, suur ja rikkis. Ja siiski olid sina see, kes ütles, et lähme ikkagi minu poole, tühja sest käokellast...

DOKTOR: Hall varesepoiss käis murul, kuni kuulis vilistamist, jooksumüdinat, karjumist. Kohe väänutas varesepoiss pead kord ühele, kord teisele poole, nagu kuulataks hirmuäratavat kabjaplaginat, ja alles siis pugus võililletuti varju, nii et ainult ta suured silmad ja nokk võbisesid ärevusest kollaste lillede vahel.

NAINE: Teel astusin viinapoest läbi ja ostsin pudeli valget viina, sulle suure šokolaadi. Minu pool oli soe. Sa istusid vaibale, võtsid oma punase koti, kallasid selle tühjaks. Vaibale veeresid värvilised klotsid ja merrekivid. Hakkasid nendega mängima, midagi mosaiigitaolist kokku panema. Ja jäid sinnasamasse magama.

DOKTOR: Seda, et kabjakandja eesl läheneb, kuulis varesepoiss juhuslikult tädide ja onude karjumisest tänaval. Nemad olid need, kes tema peale näpuga näitasid... Varessepoiss hakkas appi karjuma, omas keeles kraaksuma. Ta hakkas ema appi kutsuma. Varesseema tuligi, võttis varesepoja noka vahele ja viis pessa tagasi...

NAINE: Me tõstisime su diivanile, ema läks kohvi keetma, mina valasin endale viina ja astusin peegli juurde, et oma kujutisega kokku lüüa. Vaatasin peeglisse — ega näinud selles oma nägu. Tulin tagasi, vaatasin kušetile — su käed ja jalad olid välja sirutatud, sa hingasid sügavalt, magasid, ei nutnud. Istusin maha, täpselt sellele kohale, kus sina olid istunud, ning hakkasin mosaiiki laduma. Sellest jäi aga väheseks, hakkasin ka laulma. «Me armastame ooperit, ooperit.» Ladunud mosaiigi ja laulnud ennast tühjaks, läksin taas peegli ette — kuid ei näinud ennast ikkagi. Lällutasin veel midagi, lõpuks jäin vait ja vaatasin peeglisse, ja alles nüüd nägin oma purjus, poolturses nägu.

DOKTOR: Varessepoiss oli nüüd küll pesas tagasi, kuid vahepeal oli ta suurest hirmust kollaseks tibuks muutunud ja ta õed-vennad tundsid oma hallide sulgede pärast tema ees piinlikkust. Appi tuli väike pilvepoiss: valas vett varesepoistele pähe ja kohe olid kõik kollased, nii kollased-kollased, et minagi ei osanud enam vahet teha, kes neist muru peal oli kõndinud ja peaaegu eesliga kohtunud. Lugu varesepoisist. Lõpp.

NAINE: Olin õnnelik, et ma siis lõpuks ennast peeglis näen. Võtsin korvikese, korjasin kokku klotsid, lõin segamini merekividest mosaiigi ja panin siis kogu pudu korvi. (*Keerab lehte.*) Viis aastat tagasi peksin ma su ema hullupööra. Juba siis oleksin pidanud värviliste klotsidega ja merekividega mängima, siis läinuks kõik teisiti. Siis ma aga ei tahtnud mängida, ausalt ei tahtnud. (*Keerab veel lehte.*) Täna sellest päevast peale hakkas ma iga päev klotsidega ja merekividega mängima. Elu on küll ilma viinata igavam, aga ma ootan. Võib ju ka lootusetult oodata, sest naine on naine, kelle oma ta ka ei oleks. Kelle oma sa ka poleks, naine. (*Murrab kirja kokku, paneb kotti.*) Ja nüüd ole palun nii kena ja kutsu mulle takso.

DOKTOR (*läheb tagatuppa, tuleb tagasi ämbriüie veega ja kallab selle naisele kaela. Viskab siis naisele hommikumantli, istub taas kirjutusmasina taha*): Sinu ema oli väga ilus naine. Kõik mehed kadestasisid mind. Ainult et mina ei armastanud mitte ilu, vaid sinu ema. Abstraktset ilu ega naist pole olemas. (*Naisele.*) Liiga keeruliselt, mis? Ma ei taha keeruliselt kirjutada. Aga valust ei saa ju ka aabitsa keeles kõnelda.

NAINE: Selles on sul õigus. Selles on sul isegi väga õigus. Valust ei saa tõesti aabitsa keeles kõnelda. (*Ära tagatuppa.*)

Pimendus.

Teine pilt.

Doktor ja ta naine.

DOKTOR: Ei, töö on mul kõik korras. Ma olen alati minutipealt platsis ja alati kaine.

NAINE: Aga tervis? Kuidas su tervis niisugusele joomisele vastu peab?

DOKTOR: Peab pidama. Mis tal üle jääb.

NAINE: Ehk ikka jätaksid maha? Vaevast et see joomine sind õnnelikumaks teeb.

DOKTOR: Peaks jätma jah. Mälu on juba täitsa läbi. Aga see pole niisama lihtne.

NAINE: Oled proovinud? Ma mõlen, viimasel ajal.

DOKTOR: Korra proovisin. Lootusetu.

NAINE: Sa peaksid tõepoolest uuesti abielluma. Küll näed, siis on kohe poole lihtsam.

DOKTOR: Ma tänan. Aga esialgu on mul niigi hea.

NAINE: Palun ära ainult arva, et ma sind tüdrukust võõrutada tahan. Ma kardan lihtsalt, et kui nii edasi läheb, siis pean ma varsti uuesti kohale sõitma. Ja juba tõelise häda pärast.

DOKTOR: Rahu, naine. Ära unusta, et sinu setupoiss on esimese põlve intelligent. Meiesugused nii hõlpsasti ei murdu.

NAINE: Ega muud, aga sa ise ütlesid, et mälu on juba täitsa läbi. Kuidas sa nüü moodi tööd teha saad? Lastakse veel lahti.

DOKTOR: Mina ei unusta kunagi midagi tegemata. Ei töö, ei kodu. Mul on abivägi, kes mu santi mälu suurepäraselt asendab.

NAINE: Kas palkasid endale erasekretäri?

DOKTOR: Meeleldi palkaks. Aga raha ei ole. Ma olen arst, kandidaadikraadiga õppejõud, kirjanik. Ajalehed ja ajakirjad kubisevad minu artiklitest, minu jutte on tõlgitud paljudesse keeltesse, aga raha — ei ole. Hoolimata sellest, et ma joon ainult kõige

odavamad viina, veini ja õlut ja mulle piisab juba vähesest. Olen raha-, aja- ja ruumi- puuduses ja nii jääb see vist elu lõpuni. Aga mis mälusse puutub, siis — mul on kalendrid!

NAINE: Mis asjad?

DOKTOR: Kalendrid. Et midagi ei ununeks tegemata. Kas näed, missugune kollektsoon? Palun, kõigepealt see siin. «Kalendermärkmik»!

NAINE: Siia ei mahu ju midagi ära.

DOKTOR: Õige. Ajast ja arust. Ma säilitan seda üksnes kui reliikviat. Ikkagi esimene niisugune kalender, mida meil tegema hakati. Aga see siin on juba samm edasi. «Kalenderpäevik»! Iga päeva jaoks terve lehekülj. Tunnid kaheksast kaheksani.

NAINE: Ma tean, mul on omal samasugune.

DOKTOR: Aga mis sa aadressidega teed?

NAINE: Aadressidega?

DOKTOR: Nojaa. See on ju mõeldud kvartaliks. Järelikult tuleb kõik perekonnanimed, naiste ja laste nimed, sünnipäevad, indeksid, külad, tänavad, majanumbrid, korterinumbrid, telefoninumbrid neli korda aastas ümber kirjutada. Kas sa tõesti kirjutad iga kvartali lõpus minu aadressi ja telefoni uude märkmikku ümber?

NAINE: Päevamärkeid on mul vähe. Nii et ma katsun läbi ajada ühe märkmikuga aastas.

DOKTOR: Mina nii ei saa. Mul on iga päev liiga palju tegemisi. Näed, need siin on minu eelmise aasta kalendrid. Siis halvenes mu mälu silmanähtavalt. Üks esimesi oli saksa «Stenokalender». Vaata, kui toredad pehmed hallid kaaned. Ja väga palju kõikvõimalikku informatsiooni lõpus. Kas sa tead, kust ma nii hästi tippima õppisin?

NAINE: Ei tea.

DOKTOR: Sellestasemest kalendrist. Näed, siin lõpus on kiirkirjaõpetus. Kui tahad, kingin sulle. Aga see siin on rootsi «Planeringskalender»! Sa vaata, kui väike formaat, aga kui õnnestunud ruumiline lahendus! Igal leheküljel kolm tulpa, igas tulbas üks päev, kella kaheksast kaheksani. Ja esikaane siseküljel — nimepäevade kalender. Kas sa tead, millal on sinu nimepäev?

NAINE: Ei tea.

DOKTOR: Kohe vaatame järele.

NAINE: Pole vaja. Sa tütle parem, milleks sul neid kalendreid nii palju peab olema?

DOKTOR: Oota. Kui sa oma nimepäeva teada ei taha, kontrollime siis natuke sinu geograafia-alaseid teadmisi. Kas sa tead näiteks, kus asub Marseille? Kas Vahemere või Atlandi ookeani ääres?

NAINE: Muidugi Vahemere ääres.

DOKTOR: Aga Cherbourg?

NAINE: Seda ma ei tea.

DOKTOR: Ma aitan sind natuke. (*Laulab.*) Kas tunned ära?

NAINE: «Cherbourg'i vihmavarjud»?

DOKTOR: Just. Järelikult? Kus Cherbourg asub?

NAINE: Ilmselt siis kusagil põhja pool.

DOKTOR: Täiesti õige. Otse vastu Atlandi ookeani. Aga Cannes?

NAINE: Ei. Cannes'i ma ei mäleta.

DOKTOR: Kuidas nii? Festivalilinn Cannes?

NAINE: Ei. Tõesti ei mäleta.

DOKTOR: Ma aitan sind natuke. Sinna sõitsid veel Ravic ja Joan Madou. Remarque'i «Triumfikaares».

NAINE: Ei. Ei tea.

DOKTOR: Mõttele pisut. Miks nad sinna sõitsid?

NAINE: Miks siis?

DOKTOR: Sellepärast, et Pariisis oli külm ja kõle ja nad tahtsid sealt ära, päikese kätte. Kübeke soojust selles kõledas maailmas.

NAINE: Kui ma õigesti mäletan, taipas Joan just seal, et Ravicust talle õiget tuge ei ole.

DOKTOR: Näed siis, kui hästi sul kõik meeles on. Just-just, seal lõi Joan esimest korda üleaisa. Järelikult, kus asetseb Cannes? Kas sooja Vahemere või kõleda Atlandi ookeani ääres?

NAINE: Ma ei tea.

DOKTOR: Vahemere ääres muidugi, Vahemere ääres. Vaat siis, missugune suurepärane kalender. Ees — nimepäevad, taga — 32-leheküljeline maailma atlas.

NAINE: Miks sul neid ikkagi nii palju peab olema?

DOKTOR: Esiteks sellepärast, et nad on ilusad. Sa vaata näiteks seda siin. Ungari firma «Medimpez» reklaamkalender. Eks ole, pealtnäha kalender nagu kalender ikka. Aga sees. Mis on sees? Palun. Ungari kunstniku Gabriella Schuljocki graafilised lehed. Nii. Ja teine põhjus, miks mul on säherdune hulk kalendreid, on see, et oma funktsioonilt jagunevad nad kahte rühma. Taskukalendrid ja lauakalendrid. Üht kannan kaasas, teist hoian kabinetis laua peal. Palun. Ameerika lauakalender «Appointments». Kas sa saad tema struktuurist aru?

NAINE: Ei saa.

DOKTOR: Mina ka algul ei saanud. Aga lõpuks taipasin. Näed, iga päeva jaoks on loomulikult terve lehekülg. Ainult et see lehekülg on jaotatud kaheks. Vasakpoolne külg algab kell kaheksa hommikul ja jätkub veerand tunni kaupa kella 12.45-ni. Siis on millegipärast pikk vahe ning kõige all veel mõned read — kella 6-st kuni veerand 8-ni õhtul. Paremal pool pole aga mitte õhtu jätk, vaid öö. Alates kella ühest kuni hommikul kella 8.45-ni.

NAINE: Kas sul on ka niisugune kalender, kus busside sõiduplaanid sees oleksid?

DOKTOR: Millal sa tahad sõita? Kas hommikul? Või lõuna paiku?

NAINE: Mind huvitab, kas ma jõuan veel öisele Pihkva bussile.

DOKTOR: Pihkva buss enam ei käi. Käivad ainult Novgorodi, Velikije Luki ja Staraja Russa bussid. Aga need on alati täis. Nende peale sa ei saa. Nii. Ja nüüd: tähelepanu. Ameerika «National Time Line Appointments». Peaaegu sama suur kui meie ENE. Ma arvan, et massiivsemat kalendermärknikku pole maailmas üldse olemas. Käesolev aasta on kalendrite poolest märgatavalt vaesem. Peamine — rootsi «Timkalender»! Natuke paks taskus kandmiseks, seepärast rebin iga elatud päeva õhtul välja. Ja lõpuks — selle aasta lauakalender. Venekeelne «Ježednevnik». Lakooniline. Iga päeva jaoks lehekülg, mis jaotatud 20-ks vaheks, kusjuures lehe poolitab p u n a n e ristriip. Aadresside jaoks eraldi ruumi ette nähtud ei ole.

NAINE: Palun kutsu mulle takso.

DOKTOR: Tartus telefoni teel nii hilja taksot tellida ei saa.

NAINE: Helista taksoparki ja tütle, kes sa oled. Küll nad aru saavad. (*Võtab kuivanud riided ja läheb tagatuppa ümber riietuma.*)

DOKTOR: Kas sa mu rohelist tuba veel mäletad? (*Lülitab tagatoas sisse roheline tule.*)

NAINE: Sinu roheline tuba? Oh, Jumal, muidugi. See tuba, kus sa jood, nutad ja räägid meie tütreaga. Mõök ühes, psühhiaatria teises käes. Sinu pühamu. Ainult et kergem ei hakka sul kohe, vaid alles siis, kui sa lõplikult purju jääd. Miks sa siis ei joo? Joo. Kohe hakkab kergem.

DOKTOR: Aga nurk? Kas sa nurka näed? Eks ole, ta on ka roheline?

NAINE: Jaa, muidugi on ta roheline. (*Tuleb tagasi.*) Kas sa ei leia, et ma olen vanaks jäänud?

DOKTOR: Ei.

NAINE: Huvitav, teised on seda ammu märganud ja sina mitte.

DOKTOR: Olen purjus. Pidevalt.

NAINE: Näen. Näen ja kuulen sellest pidevalt.

DOKTOR: Joon viimasel ajal palju.

NAINE: Kõik teavad.

DOKTOR: Las teavad.

NAINE: Las teavad, hea öelda, aga kõik räägivad, et jood sellepärast, et ma su maha jät-sin.

DOKTOR: Joomise pärast sa ära ei läinud. Ma peksin sind.

NAINE: Kas tõesti?

DOKTOR: Jah, ma peksin sind t õ e s t i .

NAINE: Kas sa helistasid juba takso?

DOKTOR: Ei helistanud ega kavatsengi helistada.

NAINE: Kuidas soovid. Siis ma helistan ise.

DOKTOR: Palun väga.

NAINE: Ai!

DOKTOR: Sõjakäik ei lõpe kunagi.

NAINE: Setupoiss! Mul on valu.

DOKTOR: Kas sa lubad, et istud vagusi ja teed, mis ma käsin?

NAINE: Ei. Lase lahti... Ai! Setupoiss, ma kutsun miilitsa!

DOKTOR: Siis sa siit elusalt välja ei lähe.

NAINE: Olgu. Ma luban.

DOKTOR: Loe valjusti ette, mis siia on kirjutatud.

NAINE: Mis see on?

DOKTOR: See on mu viimane kiri. Ma pole teda veel ära saatnud. Loe.

NAINE: Hästi. Aga ainult ühel tingimusel: pärast seda lased sa mul rahulikult minna.

DOKTOR: Täna esitan tingimusi mina. Loe.

NAINE (*loeb*): Kui ma viimati lahkuma hakkasin, palusid sa end süle võtta. Võtsid siis mu kaela ümber kinni ja kutsusid ema ning tegid temaga sedasama. Sa tahtsid meie pead kokku viia. Aga sa ei suutnud, olime sinust füüsiliselt tugevamad, aga vaimset nõrkust sinu suhtes me lihtsalt ei tohtinud näidata. Kui oli aeg seda teha, ja kunagi oli see aeg, siis me ei teinud — kumbki. Kuidas siis nüüd sinust händudes meelt võin muuta? Sel viimasel lahkumisel sai mulle selgeks, et mõttetu on need sinu regulaarsed külastamised. Sama mõttetu kui alimendid. Rahaga pole siin midagi peale hakata... Kas sa kavatsed oma tütrest lõplikult lahti öelda?

DOKTOR: Loe edasi.

NAINE (*loeb*): Lugesin «Tähekesest» sinu jutu läbi. Oled sellesse põiminud ka ühe luuletuse.

— merelt tuleb purjekas
ja linnud laputavad tiibu
Nad lendasid ära metsa
teisi linde vaatama
Aga merelt purjekas ükski jäi
lainetele kiikuma

Ma ei oska selle kohta ei head ega halba öelda. Esialgu ei oska. Midagi hakkab selgema, kui sa räägid kevadest, kõiksest kevadest vetevoolu ja linnulauluga. Siis on mõistetav ka sinu nostalgia mere suhtes. See salm oleks nagu sind ennast süüdistav. Ära muretse, nii võidakse aru saada, kuid nii kujundlikult ei pruugi iga lugeja seda veel võtta, iga mees kindlasti mitte. Ära karda tahtmatuid omaloodud müüte, nendes pole midagi salapärast. Müüt on ka juba see, kui sa oma salmis kirjutad, et LINNUD LENDASID ÄRA METSA TEISI LINDE VAATAMA. Aitab sellestki, sest lindude äralend on paratamatus ja samas inimest kadestama panev. Paratamatus ja kadetus loovadki müüdi.

Su jutt või luuletus võib kaduma minna, ta võidakse ära varastada, kuid ikkagi oled sa õnnelikum kui mina, sest minul pole midagi varastada, mulle ei osata ISEGI MIDAGI KINKIDA?!... Kas nüüd on kõik? Kas ma olen vaba?

DOKTOR: Veel mitte. Istu vagusi ja kuula. (*Otsib välja mõned koltunud paberid.*) See siin on testament, mis kunagi ammu tehti minu vanaemale. «Üks tuhat üheksasajal kaheksateistkümnendal aastal augusti kuu 25 päeval kutsus Hels Littosk Willemi lesk, mind Meeksi valla, Aravu küla kooliõpetajat Daniel Jakobi pg. Adamsoni Aravu nr. 6 talumaa peal asuva Gustaw Wahingu majasse, kus tema, Hels Littosk, sel korral elas, oma testamendi tegemiseks — tunnistajate Meeksi vallaliikmete Aleksander Peetri pg. Pikk ja Aravu nr. 6 poole talu omanik Wiido Hendriku pg. Tensoki juuresolekul.

Jumala, Isa Poja ja Püha Waimu nimel

Mina praegune Meeksi valla liige Hels Littosk, sündinud Häitbek Willemi lesk, terve meele ja mõistuse juures olles jagan oma varanduse kõik mis peale minu surma järgi jääb järgmiselt oma pärijatele ära.

prg. I

Minu kasutütre tütar Hilse Gustavi tütar Wahing pärib minult omale omanduseks ühe lüpsilehma ja riide kirstu

prg. II

Minu kasutütre tütar Salme Gustavi tütar Wahing pärib minult omale omanduseks ühe lamba ja riide kapi.

prg. III

Minu kasutütar Juuli Wahing sünd. Rämman, pärib kõik minult järgi jäänud varanduse peale prg-de I ja II nimetatud lehma, lamba, riidekirstu ja riidekapi. Nimelt kõik valmisõmmeldud, kui ka igasugu koduvalmistatud ehk ostetud riided, kõik tööriistad ja tarbeasjad. Ka sularaha, kui seda minul järgi peaks jääma, — ühesõnaga kõik varanduse, mis minu varandus on peran minu surma järele jääb.

prg. IV

Eesõigus, mis prg-de I ja II on nimetatud Hilse ja Salme Wahingu surma puhul jääb

nende ema Juuli Wahingule ja ümberpööratult eesõigus, mis prg. 3 on nimetatud Juuli Wahingu surma puhul jääb Hilse ja Salme Wahingule.

prg. V

Kõik teised isikud ei päri minu warandusest» — mis on?

NAINE: Ei midagi.

DOKTOR: «Kõik teised isikud ei päri minu warandusest midagi, selle et peale pärijateks nimetatud Juuli, Salme ja Hilse Wahingu keegi mind Wanaduse ja haiguse päewadel ei ole aidanud ei koristanud, mispärast neil ka mingit õigust ei ole nõudmist minult eespool nimetatud pärijate vastu. Aamen.»

NAINE: Kas see on nüüd lõpuks kõik?

DOKTOR: Ei. On veel midagi. Minu isa pärandus minule. Ja see muide puudutab juba ka sind. (*Võtab seinalt maali. Maali taga on seif. Avab seifi, võtab sellest klade.*) Istu laua taha ja hakka tippima.

NAINE: Ma ei oska tippida.

DOKTOR: Õpi. Hanesulgede aeg on möödus. Nagu ka testamentide aeg. See siin kuulub parasjagu üleminekuperioodi. Igas mõttes. Oled valmis?

NAINE: Alati valmis.

DOKTOR: Tubli. Algame. Kallis tütar. Ma hoian käes üht koltunud taskuraamatut. Sellesse raamatusse märkis minu isa, sinu vanaisa, kõik oma väljaminekud. Iga päeva kohta. Kopikapealt. See oli otsekuu tema testament mulle. Nii maksis ta su sünnikuul, juulikuul, kõikvõimalikke kindlustusmaks kümme rubla ja kaheksakümmend kopikat. Kolmandal juulil on ta mulle andnud — ei mäleta enam, mispärast — kaks-kümmend viis rubla. Oma õe sünnipäeval käimiseks kulutas ta kaheksateist rubla. Heina koju toomine — kolm rubla. Üheksandal juulil on tal suitsu ja õlle peale kulunud üks rubla. Neljateistkümnendal juulil viina peale kaks rubla — ilmselt klappis teistega. Elumaja kindlustamine kuueteistkümnendal juulil — neliteist rubla. Kaheksateistkümnendal juulil on ta heinatoomise eest maksnud traktoristile kolm rubla. Sinu sündimise päeval, üheksateistkümnendal juulil, jäi lehm haigeks ja ravikuludeks on läinud kaheksateist rubla. Lehm oli haige ka kahekümnendal juulil, siis kui sa päevavanune olid, ja sel päeval on lehm ravimid läinud maksma kümme rubla. Samal päeval on ta jälle mulle andnud, seekord viis rubla. Kahekümne kolmandal juulil...

NAINE: Ma ei jõua nii kiiresti.

DOKTOR: Kahekümne kolmandal juulil lehm siiski suri ja naha nülkimiseks on kulunud seitse rubla ja viiskümmend kopikat. Kuu lõpu poole, täpsemalt 27. juulil on ta käinud Karla sünnipäeval ning kulutanud viina ja kingituse peale ainult kolm ja pool rubla. Huvitav, kust ta küll juulikuus nii odavalt viina ostis? Aga võib-olla ei ostnudki viina, viis koduveini. Seda pole vaja kirjutada. Edasi. Kahekümne kaheksandal juulil on ta õde Marikale andnud kümme rubla. Kokku on juulikuus isal olnud väljaminekuid sada kolmkümmend üks rubla ja kaks-kümmend kopikat. Sa küsid nüüd, palju ta siis juulikuus teenis. See pole mingi saladus, kõigest 297 rubla, kaasa arvatud pension ja piimast saadud raha. Muide, ära imesta, et väljaminekute hulgas pole sinu hambaraha. 200 rubla pojatütre sündimise puhul tundus talle liiga suur summa olevat, ta käsi ei tõusnud seda kirja panema, kuid raha ta mulle ju ometi andis. Mida su ema sulle selle eest ostis, seda ma ei tea.

NAINE: Kas see on kõik?

DOKTOR: Jah, see on kõik.

NAINE: Kutsu siis mulle, palun, takso.

DOKTOR (*võtab telefonitoru ja helistab*): ...Kas miilits kuuleb? Ma tahan teha avalduse... Jaa, avalduse. Täiesti salajase. Minu korteris viibib praegu keegi naisspioon välismaalt... kuidas kes? Mu endine naine loomulikult. (*Paneb toru ära.*)

NAINE (*võtab telefoni, läheb sellega tagatuppa*).

DOKTOR (*seab kirjutusmasina uuesti valmis, hakkab tippima*).

NAINE (*tuleb tagatoast*): Sind huvitas, mida ma sinu isa antud raha eest ostsin?

DOKTOR: Ei, see mind ei huvita.

NAINE: Siiski-siiski. Parem hilja kui mitte kunagi. (*Võtab raamatu, loeb.*) Ma ostsin talle esiteks lapsevoodi, teiseks — imiku rõivavaru, Särke (3 väiksemat+3 suuremat), kokku 6 tükki; jakke (3 väiksemat+3 suuremat), kokku 6 tükki; nelinurkseid kahekordsest marlist mähkmeid, 80x80 cm — 20 tükki; nelinurkseid ühekordsest marlist mähkmeid, 80x80 cm (teiste mähkmete kinnitamiseks) — 20 tükki; plastikaate, 30x35 cm — 2 tükki; siputuspükse — 10—12 paari; flanellist või trikooriidest mütse — 1; tekke, 100x120 cm — 2 tükki; tekilinu, 100x120 cm — 3 tükki; voodilinu

(suurus oleneb voodi mõõtmetest) — 4 tükki; madratsi kattekotte (suurus oleneb madratsist) — 2 tükki; vateeritud tekke, 100x120 cm — 1 tekk; tekiümbriseid vateeritud tekile — 2 ümbrist; söötmisrätikuid, 30x35 cm — 6 tükki; kuivatuslinu, umbes 100x120 cm — 2 tükki. Edasi. Varustus imiku õue viimiseks. Seestpoolt uhutud paksemast trikooriidest või villasest lõngast jakke — 1 jakk; samast materjalist siputus-pükse — 2 paari; samast materjalist mütsi — 1 müts; lisaks veel õue viimise kott. Edasi. Siia juurde kuulub ka varustus, mida kasutab lapse hoidja, ja nimelt: kitleid — 2 tükki; neljakordsest marlist suu-ninamaske — 4 tükki ja käterätikuid — samuti 4 tükki. Kas aitab?

DOKTOR: Vähe.

NAINE: Palun. Imiku hooldustarbed. Vannitamiseks: emailleeritud või plastmassist vann; vannitermomeeter; trikooriidest või marlist pesemiskinnas; lasteseep; 0,5-liitri-se mahuga emailleeritud kausike näo pesemiseks; emailkann loputusvee jaoks. Naha jooksvaks puhastamiseks: vatti — 200 grammi, steriilses pakendis; lastepuudrit — 50 grammi söelaga karbis või purgis; puhast taimeõli — 100 grammi; boorhapet — 20 grammi purgikeses või kotis (sellest valmistatakse 3%-list vesilahust silmade puhastamiseks); väikesed käärud lapse küünte lõikamiseks; ja lõpuks, 1-liitri-se mahuga, laia servaga emailleeritud kaus altpesemiseks; vajalik siis, kui ei ole pidevalt veevärgis sooja vett — ainus asi, mida meil vaja ei läinud, tänu sellele, et me ei elanud siin, selles barakis. Kas nüüd aitab?

DOKTOR: Vähe.

NAINE: Palun. Haigestumise puhuks: termomeeter kehasoojuse mõõtmiseks; klistiiri-balloon nr. 3 (100 milliliitrit); kummist soojaveekott; kaaliumpermanganaadi 5%-list lahust 50 grammi; briljantrohelise 1%-list lahust 70-kraadises piiratuses — 30 grammi; booraksglütseriini 20%-list lahust 50 grammi; 1 steriilne side, 10 cm lai. Edasi. Pesu hoidmiseks ja pesemiseks: 2 kaanega emailleeritud ämbrit; pesuseepi ja tavalist (mitte sünteetilist) pesupulbrit pesu pesemiseks; kastrul pesu keetmiseks; pesukuiva-tusrest; tsentrifuugiga pesupesemismasin. Edasi. Jootmiseks ja söötmiseks: kaanega klaaspurk puhaste luttide hoidmiseks; pudelilutte — 5 tükki; imiku toidupudeli elektrisoojendaja autotermoregulatsiooniga; kastrul imiku pudelite ja luttide keetmiseks; plastmassist riiv mahla valmistamiseks; elektrimahlapress. Ma ei lisanud sellesse nimekirja imiku pudeleid, mida on ette nähtud 4 tükki — sellepärast, et ma ostsin oma tütrele ühe spekulandi käest importpudeleid, 5 rubla tükk. Tõsi, mitte 4, vaid kõigest 3 pudelit — viimased, ülejäänud rabati eest ära. Samuti pole siin kirjas tutvuse kaudu hangitud Saksa DV lapsevankrit, mille eest ma pidin peale maksma 20 rubla, ning imiku paraadkomplekti, üleni roosat — selga villane, vankrisse atlasse — milles ma teda kord kuus arsti juurde viisin ja mis läks kokku maksma ligemale 100 rubla. Sinu isa hambaraha ja sinu enda alimentide eest niisuguseid asju osta on võimatu.

DOKTOR: Vähe.

NAINE: Vähe?

DOKTOR: Vähe. I s a puudumist sinu nimekirjad ei korva.

NAINE: Ma soovitan sul riidest lahti võtta ja pikali heita. Kohe peaks saabuma kiirabi.

DOKTOR: Kiirabi?

NAINE: Just nimelt, kiirabi. Ma helistasin 03-e ja lugesin neile ette sinu telegrammi. Ma arvan, nad viivad su haiglasse ja panevad mõneks nädalaks lamavasse asendisse...

Hüvasti, setupoiss! (Ära.)

DOKTOR (*istub taas kirjutusmasina taha*): Kallis tütar. Sõjakäik ei lõpe kunagi. Kirjad sulle ei lõpe enne, kui suren. Nad ei lõpe ka siis, sest ikkagi ilmub keegi, kes sulle kirjutama hakkab. Kes annab edasi minu sõnumi sulle: armastasin, armastan su ema...

Ukse kell.

LÕPP

Aleksander Suuman

Maalin õlelilli

Ja mitte luuletaja moodi
Vaid õlivärvidega

Hästi ettevalmistatud (st krunditud)
Papile ja otse naturist

Õlelilled on vaasis
Vaasil on käed puusas
Nagu tõreleks minuga Amphora

Eks ta ole
Ümberringi kevad

Amphora ei tea
(Ei võigi teada sest tal puudub pea
Kogu ta olemus on pelk torso)
Ta ei suuda ette kujutada
Et maalimine isegi luuletamine
Polegi kutse magama

POE-
TES-
SIDE
TAL-
LATUD
TRASS
(Üle trassi kummikutes läheb Sass)
LÄBI
KASTE-
MÄRJA
ROHU

Kunst on karge hommik

Kunstinäitus on kell
Ajab lärmiga ülesse ja närvi
Aega näitab täpselt

Kunstiline isetegevus on
Natuke peale lõunat
Nii umbes pool neli

Tarbekunst on õhtu

(Neitsi lööb litsi
Võib ju sõnamängida
Lits vastu ei löö jne)

Kunstiklubi on öö
Suurte ja väikeste vaimudega
Ja vähemalt ühe puhuja-
luupainajaga

Väike muhumälestus

Juhan peatas auto endanimelise teeviida all
Ütles: teate mis kui tõmbaks õige maha

Debora istus tagaistmel kui nukuke
Sel päeval ta ei kõnelnud meiega

Einar abivalmis inimene nagu ta on
Ütles: noh mis see siis nüüd ka tõmmata on

Mul pikad juhtmed tema juba platsis
Pööras ja väänas roostes naelad kriiskasid
Nimi lõhenes pooleks viskas tükid põõsasse
Vaikne suveõhtu oli mets kajastas kogu loo

Siis sõitsime edasi Juhan maigutas suud

Mis on reviiir

Reviir on minu oma
Mitte kellegagi jagatav
Maa- ja märgala mu ümber

Kui rändrahvas kaela vajus
Siis üldises oktoobripimeduses
Tiris keelemees-kvisling reviiiri
Sõnaraamatust välja

Sõgel ja pugel tegu
Tõesti

Hing

(Ka see kuulus
Vene oma)

Nii väike ja algeline
Et käib üle mõistuse

Kui mingi
Suur ja salapärane

Kahjurõõm

Orjariigi surmakorin
Orjariigi surmakorin

On mu kõrvadele armas
On mu kõrvadele armas

Kui Peeter Süda karjakellakõlin
Kui Peeter Süda karjakellakõlin

Ja karjaselaul oreleile
Ja karjaselaul oreleile

Orjariigi surmakorin
Orjariigi surmakorin

On mu kõrvadele armas
On mu kõrvadele armas

Polaaröö

Pole teabmis pime
Ega külmgi

Päike siinsamas
Silmapiiri taga

Taevas kumab

Istun lõkke ääres
Mõtlen Jack Londonile

Mulle jäeti
Sületäis hagu

Hm-hm

Kas ma oma isale
Rohkem jätsin

Hundid on tulnud
Võtnud ka istet

Nikolai Baturin

Kartlik Nikas, lõvilakkade kammija

Lapsepõlvemartüürium

KATKEND ROMAANIST

Põuaaegade värvupojad

Augustipäevad, acruudeks jahedad päikesekiired, sõudsid septembris.

Mu sünnipäevapidu otsegu kestis veel; söök-jook jäid lauale pidama: seda polnud seni juhtunud. Ning just nagu me laua pikendusel. . .

. . . jätkus seda ka Fööniksburgi teisteski peredes. Värvupojad kosusid; nende põsed kerkisid kui pärmikuklid; nende hääled muutusid söakamaks, südamed laisemaks *me kiitleme ka viletsusest teades et viletsus saadab kannatlikkuse ja kannatlikkus saadab püsivuse ja püsivus saadab lootuse Roomlastele.*

Ma ei viitsinud peaaegu üldse enam joonistada (kroonik: «Heapõlvapäevad pole soodsad lõvide sünniks»). Lõpuks ma koguni unustasin — lõvid. Ja seejärel ka nende lakkad.

Mõnus oli olla ja elada: soe ja kindel nagu higil pooris. Kui sauna ei viidud. Aga mind, nagu sel sügisel paljusid värvupoegi, võeti käekõrvale ja viidi — kuhu?

Sõsar Liiken taris mind kättpidi enda järel nagu Tane (seal — Armumetsas!) tõrkvel voona *ma olen eksinud — otsi oma orja kui kadunud lammast sest mina ei unusta su käskusid Peetruse.*

«PHOENIXBURGI II MITTETÄIELIK KESKKOOL»

lugesin Liikeni käsul ära. «Seep ja nuustik jäid kodu,» lisasin õlga kehitades.

«Esimene Aaa klass.»

«Esimene Bee klass.»

«Esimene Cee klass,» luges Liiken värskeltvärvitud ustelt silte. Ja pidas mind ühe sihukese ukse juures nattipidi kinni.

«Loe!»

«Esimene Eee klass,» lugesin sildilt.

«See on sinu,» lausus Liiken.

«Mugipärast,» ütlesin ma. Lükkasin lõua ette, tõmbasin kõhu sisse — ja astusin klassi.

«Sa jäid hiljaks, vabanda!» pabistas Varjumees mu kõrvale.

«Miks nemad ei vabanda — nad tulid vara. . . » ütlesin talle üle õla.

«Tunnis ei räägita!» katkestas meid keegi nappi kasvu käre mees. «Mina olen õpetaja Risla *Jumal õpetab meid mitte inimene Iiobi*, sinu klassijuhataja. Istu — hiljaksjäämise eest vaat sinna. . . tüdruku kõrvale!»

«Tere, Nikas!» sosistas Sirel ja tegi mulle pingiotsal näkiosa ruumi vabaks.

Õpetaja Risla, hüpatas iga tähe kohal üles kui kukk päevaliliseemnete järele, kirjutaski midagi tahvlile. Siis ta kõndis kõrvale ja käskis kogu klassi kooris lugeda:

«KELLEKS SINA TAHAD SAADA?»

«Viimane ütleb esimesena!» näitas Risla mu pääle näpuga.

Jäin jänni. Seisin liikumata paigal kui kuuvalgus keset kirikut. — Kuulsin järsku kõrva ääres Varjumehe kuuma sosinat . . .

«L õ v i l a k k a d e k a m m i j a k s ,» kordasin ta järel.

«Kirjutada nagu eladagi tähendab mediteerida Südametunnistusel ja Seadusel.» (Krooni-ku märkmetest.)

Minu aeg ei ole veel käes aga teie aeg on ikka valmis Johannese.

«Mina olen täis kümme.

Värvilisi varblasi järel neli.

Fööniksburgis on kevad.»

Need kolm kirjarida ilmestasi Nikas Kristowi esimese päeviku esimest lehekülge. Ta pidas seda täpselt viis päeva, mis kümneaastase kohta polegi nii vähe, ning leidis, et olla ja elada n i i n a g u p ä e v i k u s on igatahes põnevam kui mitte olla ja mitte elada — ning selle kohta päevikut pidada. Ja aega jäi nõnda veel ülegi. . .

. . . et pea või päevikut *lülalise kirjelduse pärast oli see asi raske neile kes sündinud asju tahtsid õigesti teada saada Makabeide.*

21. märtsil, õkva keset selget pendipäeva, leidis Phoenixburgi kohal aset Taevajuhtum: läbi kevadaurangu punase päiklina paistev päike . . .

. . . pooldus. Mõlemad pooled vajusid laiali; tõusid uuesti, moodustades võlvvärati — või Võidukaare, millest helitult veeres välja . . .

. . . värvikirev TSIRKUS. Esimeseks oli neljahobuserakendis laamvanker lilliputiiorkestriga (pillilugu — vahest suure kõrguse tõttu — polnud kuulda). Siis tulid majakesed ratastel, kirevad kui mänguklotsid; kutsarid pukis välgutasi silmi ja pungitasid tähtsalt põski. Seejärel veeresid telkvankrid artistidega (klounid istusid taguspidi hobustel ja andsid piitsa . . .

. . . kõõtsu tõmbunud kutsaritele *sa saad küllaga põlatust oma au eest Habakuke*). Telkvankritele järgnesid veokid . . .

. . . lõvipuuridega; kuid puurid olid südanttarretavalt tühjad.

Aga! Sealt nad siiski tulid: lõvid puuride järel, piitsutades ennast oma sabadega (lõvisid sammutasid valgetes vestides mulattidest tsirkusesulased). Näis, et enam polnud kedagi oodata. Võis silmanahad päris alla lasta — ning saabunud salapärasest vaikusel laud äkki avanud . . .

. . . võis näha pikka narmendavat inimrodu, kelle kurtunud palged olid suletud nähtamatute lukkudega: need olid inimesed Eikuskilt. Nad tulid tagasi *ja ma saan neile Jumalaks ja nemad mulle rahvaks Laulud*. Tsirkuse järel nad pididki tulema. . . kui nad tsirkuse ees läksid. Esimene oli

Teo Kristow

Miila

Ja kõik ülejäänud. . .

Ma pajatasin Taevajuhtumist parasjagu poistele, kes pundis mu ümber kõrva kikitasi. Kui ma lõpetasin, pistis Prants nagu tavaliselt põnnama:

«Häh — «vilistab!»»

«Niks ju!»

«Linnuriigis, mu lapsed,» kostis korraga me selja taga hää, «on ikka värbude hulgas ööbikuid, ja neile ei tule vilistamist pahaks panna.»

Pöörasime kõik kannapäält ringi — ei näinud enam kedagi.

«Kes oli?!» pärisid poisid ühest suust.

«Oosip Tannenbaum,» ütlesin veendunult. Näitasin neile taskus trääsa ja tegin minekut.

Tegelikult nägin ma seda Taevajuhtumit . . .

. . . unes *unenäod lennutavad meeletuid Siiraki*. Ja koguni teistmoodi: tsirkust ei tulnud. Ka taevast mitte. . . Ainult pape Kristowit ma nägin küll, ta istus valgetoas kirjutuslaua taga ja kirjutas . . .

... Marmormehele kollasel paberil vekslit välja. Marmormees noogutas järiskordi pead: ilmselt oli ta rahasummaga rahul.

«Kollane veksell tähendab kirja kollases kuvääris,» ennustas Looa, kes sisis Kuldsepa põlvel.

«Sugulaselt,» lisis Looa.

«Kuna?» pärisin täpsemalt.

«Nnn... neil päevil *kui rebased varemeis — nii on teie prohvetid Hesekieli.*»

Kiri tuli täpselt ennustust mööda. Nägin läbi postkasti kaaneaugu ümbrikul pape nime... Krabisin kirja järgi nõnda aplalt, et postkast tuli kaasa — tormasin sellega kõõki ja surusin mammele kätte.

«KIRI!»

Läksime kõik näost pabervalgeks — seejärel magunpunaseks.

«Pl-ekist ü-ümbrikus...» püüdis Friidi liiga kanget hetke lahjendada naljaga.

See oli meile maailma magusam paberikrõbin!

«P o l e t e m a l t... Saadetud t e m a l e,» kostis mamme maetu häälele. Ja kõik nad tormasid «sireeniga» nurki pidi laiali.

Ma jäin üksi — ja kiri *sest paljusid on nende oletamine eksitanud Siiraki.*

Kirjutas keegi võlgnik ja palus härra Teo Kristowilt vekslipikendust, kuna ta viibivat paraku vaimuhaiglas ja võimatu olevat seal raha teha...

Liiken oli ligi viisteist.

Friidi oli päält neljakümne.

Phoenixburgis oli noor suvi.

Õnnel on õhetav nägu, aga ka kiired jalad mööduma. Otsekui kerge tuul või vaikne sadu sasib Önn me laubakiharat, niisutab rinda — ja möödub, kedagi korralikult märjaks kastmata. Aga kõik tahavad seista selle nõutukstegeva viivu...

... Tuule ja Vihma käes *need on eksija südamega rahvas ja nemad ei tunne mu teid Moosese.*

Hoolimata vanusevahest, leidis Liiken endale peiu peaaegu samal ajal kui Friidi endale mehe. Liiken rääkis vennakale sellest nõnda:

«Tõmbasin Pälssoni põllu äärest mööda minnes peotäie karikakraid ja nendega tühes tuli...

... linalakk poiss, Peetel nimi.»

Friidil nii hõlbult ei läinud. Önn tuli talle nii-öelda denaari kaupa — jutt tüüris turule.

«Es'ti mõtlesin, miks ta mult piima eest na napilt raha sisse nõuab,» rääkis Friidi, palgenukid kaunilt sinipunased (jutt oli noorest talumehest, kellelt Friidi jonnakalt aasta läbi piima ostis). «Teistelt kogus nagu koore eest... Mulle aga andis iga korraga aina odavamalt...»

Noh, ja kui Friidi piima päris ilma rahata hakkas saama...

... tehti pulmad *mu kallim on minu ja mina kuulun temale kes lillekeste keskel karja hoiab Ülemlaul.* Ning hää Pliidi-Leedi-Friidi, kallis Koldevaim ja Perehaldjas, läks Kristowite juurest jäädavalt ära — lahkus koguni Phoenixburgist, kuskile Rimmu kanti talusse kodukanaks. Ja sealt üsna varsti rändas...

... Eikuski. Edasi lahenes Friidi metamorfoos nõnda, et temast sai nõrgalt otsekui läbi koldesuitsu paistev täht Nelikanna tähtkujus, tähe Sadalbari (Silmapaistev Önn) vahetus naabruses.

«Pääle selle, kui Rimmu-Mõmmu me Friidi oma kaarikusse kandis,» mäletas Kristow seda elu kurbnaljakat kohta, «panid mamme Sunne ja sõsar Liiken otsekohe endale «sireenid» pääle...»

... ja võtsid maha kolme päeva pärast, kui tuletõrje meile valealarmi eest trahvi tuli tegema.»

Kristowite juures võttis maad pikk vaikus; kõik said aru, et perekondlikust Punumist oli kadunud oluline kooshoidev Väärt.

Ja veel avastas noor Kristow, et ühelt tema kõige vahvamalt pildilt oli ta kõige armsam väike lõvipäss vehkat teinud.

«Läks Friidiga!» mõtles poiss rahuldustundega.

Sel ajal seltsis mamme Sunne palju oma sõsara Niineliga; onku Elmeriga vähem, sest too . . .

«Ajab käsi põue — oma naise õele!» sähvis Sunne vihaseks *ma ei teadnud kurja himu olevat kui käsk ep oleks ütelnud: sa ei tohi himustada Moosese.*

«Õ e l sihuke!» ütles Liiken, sõna siledalt hääldades.

Ehk oli inimene sinna midagi pannud — selle pääle ei tulnud keegi.

Vassaritel põles Lehola tänavas maja maha, kõik kraam ja krempel sisse — säählulgas ka osa meie asju, mis uude korterikarpi ei mahtunud. Selle palangu puhul tegin luuletise. . . ja põletasin ta aeglaselt küünlaleegi küljes ära.

«Kas seda ilma krima-krama
on või pole — ükstakama. . .
Ainult klaverist on kahju!
Aga seegi mahub ahju.»

Mina olen loonud sepa kes oma teole riistad välja toob — ja mina olen loonud hukkaja ära rikkuma Jesaja.

Lehola maja tuleasemel mängides leidis tädipoeg Angus ühe pronksist klaveriratta: see oli haljas ja säras värskelt.

«Justkui oleks teda nüüdsama keski küürind!» ütles Angus.

«Tuli puinatutiga. . . lalla-lalla-laa!» lalises täditütar, väike Angel.

(Kroonik: «Kui Angel suuremaks sirgus, kasvas ta nimele jupike juurde: «Angel i i n a .» Aga ta nimes oli Pahusk peidus. Ja tal polnud kaitsjat, nagu Nikasel oli Varjumes.

Kord nägid nad tänaval ühte hullukest plikat.

«Ma ka . . . ta'an nisuke olla!» ütles Angel ja jättis silmad suurisõõri hullukest vahtima.

«Miks sa tahad?» päris Nikas.

«Tema on ca. . . Tema on kõige parem!»

Kuuteistkümmneselt Angeliina unistus täitus *õndsad on vaimust vaesed sest nende päralt on taevariik Matteuse.)*

Pronksrattale järgnes teine seedimata tulepala. . .

. . . — terve klaverikeelestik! Selle õnnelik leidja olin ma ise (jalaga tuhas kaeverdades jäid nad mul saapanina otsa). Tarisin keeled koos raamiga tuha seest välja. Nad paistsid algselt nii lontis olevat. . . Aga kui ma raamile jalad alla olin meisterdanud. . .

. . . tõmbusid keeled äkki iseenesest trimmi, ja see oli hea teatemärk *teata õigele siis talle lisandub taidu Õpetussõnad.*

«Kui ep tule muid ja ei kõla muud — siis täna vähemasti kostab siin. . .

. . . «Klaverikontsert kahele näpule.»

Nii ma mõtlesin.

Kui päike oli veerenud õhtukotta ja Angus oma püüpojana kudrutava sõsaraga pessa olid läinud (tulepagendikud elasid Meene tänavas, endise pankur Birki majas), pöörasin mina nende väratilt ümber ja sammusin säält — ei mitte koju, vaid õkva. . .

. . . *V a r e m e t e k o n t s e r d i l e .*

Kui ma kohale jõudsin, sain aru, et olin hiljaks jäänud. («Kristow oli krooniline hilineja mähkmetest peale.» Kroonik.)

Saal — suur, sügav, tume nagu öine metsasiht — oli vaikne ja hoidis hinge kinni nagu ikka, kui palju rahvast ootab Ilmasündmust. Säält saalisügavuses ma nägin helgatavat preese ja prosse. . . kõõmgi õlgadel oli nagu hõbedapihu, ning vežetaaliga võitnud soengud paistsid nagu veelangud kuusäras.

Võtsin koha sisse ja kohe. . .

. . . kõlas (*con brio*) avaakord! Pape Kristow, kuub seljal tumendamas, mängis ilmväsimata. . . viini valsse ja charlestone, ja tuul keeras noodilehte.

Siis mängisid Teo Kristow ja Isai Mentsel neljal käel, ja ingel keeras noodilehte *oma püsvivusega kannatustes te päästate oma hinged Luuka.* Seejärel mängis. . .

. . . Georg Mendel, ja Kurri keeras noodilehte.

Kuid imelik: keegi ei plaksutanud. Või toimus kontsert kirikus? Kalmuaial? Ehk Kadulas?

«Sa siis sisse astudes ei vaadand?!» küsis Varjumees ja välgutask pahult mu poole silmi.

«Ei vaadand. . . » tunnistasin noruspäi.

«Ep ole aeg aietada,» ütles Varjumees poolihääli, «võta ennast kokku — kohe tuleb sinu etteaste!» *Ja teo sees usaldada ennast sest ka nõnda peetakse käskusid Siiraki.*

«Mustlased! Appi, mu-uustlased!» . . .

. . . kõlas ühel muretul suvehommikul läbi Phoenixburgi hädapasun, nimelt Meene tänava number kuus aknast — hääli oli väga sarnane Sunne Kristowi omaga, kel oli väga sarnane hääli. . .

. . . Niinel Vassariga. Tädi Niinel vaalis just jahusel laual kooki, kui nad paraja pressiga kööki sisse surusid ning nobedalt nagu piljardikuulid mööda tube laiali veeresid. See oli Phoenixburgis tuntud käetark, mustlasmoor Solomonias oma kolme tütre pesakonnaga. Ennustaja krabas Niineli käe järele — mustad, kuid mitte räpased rillukad samal ajal juba teotsesid.

«Aa-ppi! Aa-ppi!»

«Mis sina, noorik, karjub — paremb käsi peseb. . . Jahu alt mina sinu saatust ei näeb! poolik mida me ennustame Korintlastele.»

Mustlasmoor tiris Niineli pesulaua juurde, uhtis jahutolmu ta käejoontelt maha ja pajatas:

«Sinul saatus kirju, noorik. . . Palju elu, palju edu, õnne. Armastus tuleb. . . Kurvasus jääb!»

Seni kuni hiromandi näpuots nagu must hagi jakoon Niineli elujoonelt jälgi ajas. . .

. . . panid tõmmud lapsukesed hajameelselt tädi asju põlle alla: kella ja käärid, tuha-toosi ja sukavardad; kruvisid alles magava Angeli voodi küljest maha nikkelnupsud.

«Kesse teie olete?» küsis silmad äkki lahtilõõnud Angel.

«Meie. . . » ütles väike mustlaspoiss punastades (ka mustlased punastavad — nad muutuvad siis heleroheliseks) ja vaatas abitult suurema poole.

«Inglid,» ütles suurem poiss silmaga pilgutamata *kes oma silmi pilgutab sel on riukad meeles Õpetussõnad.* «Jää nüüd tudile!»

Angel aga oli oma une juba täis maganud.

«Inglid. . . miks sis teie ei pese?» päris ta istukile tõustes.

«Meie — mustlased!» ütles kõige suurem väarikalt. «Meie puhtad alati!»

«Kavrilk,» kostis köögi poolt Solomonias äge hääli, «lapsed jalamaid kokku korja — me kohe ära läheb!»

Kui mustlased üksteist välja tõugates ukseaugu ummistasid, karjatas tädi Niinel mee-leheites:

«Angeli jätsite mul ikka alles?!»

«No, noorik! Lapsukesi meil vähe-palju omal on. . . Nagu rõngassaiu nõõri peal; kui sinul vähe — tule, noorik, võtta!»

Tädi Niinel istus köögipõrandal maas, nuttis ja naeris läbiseigi. . .

. . . ning embas tillukest Angelit, kes särgiväel, soojana ja lõhnatuna nagu ulukilaps, ta käte vahele oli libisenud.

«Mustad ingelid viisid mi-iinu Punnsilm-pupe äla,» äditses Angel. «Uu-ää. . . !»

«Ää-uu. . . !»

Nutsid ema ja tütar kahel häälel. Niinelil polnud niivõrd kahju oma asjadest *kes annab kehvale ei tunne puudust Õpetussõnad* (neid oligi tulest veel liiga palju järele jäänud) kui tütrekese lemmiknukust.

Nõnda, ulguvas duetis, leidis jooksuga sissetormanud Nikas nad köögipõrandalt eest.

«Kas te pole tuletõrjelt veel trahvi saand?» küsisin neilt hingeldades.

«Ss-sina! Ss-südameta pois-ss!» kiskus tädi rinnust nuukseid üles kui uppujaid veest.

«Kus Angus?» küsisin ma.

«Saeveskis isaga . . . jookse sinna: sääli tehakse sust põrandalaudu,» soovitas mul tädi Niinel.

«Ep kõlba,» ütlesin ma ja lükkasin lõua ette.

«Miks?!» Tädi küsis, pühkis silmi ja tõusis.

«Ajan pindu,» ütlesin põikes. Ja küsisin Angelilt: «Mis viga, Siidtakjas?» (Nõnda me Angelit hüüdsime ta imeilusa koheva kahupea pärast.)

«Punnsilm-pupe,» ütles teine ikusilmi.

«Ise andsid mustlastele — nüüd niutsud, kade taga!»

«Kus sa tead?» küsis Niinel mind õlast sakutades.

«Tulid mul nuka pääl vasta — üks põnnpugu vedas te pupet patsipidi järel. . . »

«Iss-and!» hüüatas tädi ja pööritas ülespoole silmi. «Ju-mal!»

«T e m a l pole paremat teha,» mõtlesin ukse vahelt välja vupsates, «kui lastele pupesid juurde tuua! *ta puistab välja ta jagab vaestele tema õigus püsib igavesti Korinlastele.*»

Vassarite juurest lontsisin Mäelt-Männu juurde. Ep saanud just ütelda, et kerge südamega. Rinnus läks raskeks, ja iga sammuga võtsin aga kaalus ligi.

«Pupe pärast!» andsin endale valu. «Ühe väikese plikatirtsu pupeväuku pärast!»

«Vää-vää, Anna-Bella,
mustlastega läksid ära —
tuhmasid me silmasära,
vää-vää, Anna-Bella,
kodu tulles anna kella!»

Vaevasin ja näägutasin ennast tee otsa — paremaks ep läind *kui kellelgi teie seas on vaeva siis palvetagem Jakoobuse*. Ma palvetasin. Ning kohe, nagu hiir pärmipurgis, vilksatas mul pääs mõte.

«Väärt mõte!» ütles Männu, kui oli mind ära kuulanud. «Läki!»

Oli juba õhtupoolik, nii tume, et kreegid puies enam ära ei paistnud.

Läksime Liivamäest alla; Asnapi-poiste akna kohal andsime vilet — vendi polnud kodus.

«Ongi parem,» ütles Männu, «suure väega ei võta seda kantsi ära.»

«Ta peab ise ära andma!» pörkasin ma peale. Tundsin aga, et hääl seisab mul traksidoga üleval.

«Mustlaselt ei võta sina pupet mudu ära. . . » Männu jäi mõttesse.

«. . . kui annad talle vastu sinisilmse valge mära!»

Hoidsime naeru vaevaga kinni, ehkki see oleks teinud kindla peale rinna rõõmsamaks.

Mustlaslaagrisse, mis oli üles löödud järveluhale, jõudsime tiharikus. Pleekinud telgikühmud olid kui valged vanuripead; udus nooskasid hobused ja kilistasid valjastega — ja järsku. . .

. . . jäin ma seisma, kõrvad etsi lehtreis kui hüüdja peod.

«H E L I . . . too H e l i . . . Hell-ii! *sellest me tunneme tõe vaimu Johannese.*»

«Soiud jälle!» müksas mind Männu. «Sund sinuga!»

Laagriplatsi rammus luhahein oli maha tallatud lõhnavaks vaibaks. Piparmünt, kalmas, palderjan uhmasid kõrgelt teistest rohtudest üle. . .

. . . nõnda kui kõikidest keeltest üle kõlas laulev lopsakas mustlasõmmurak. Koos mühavate lõkkeleekidega tõusis k e e l kõrgele, kostis kaugele ning. . .

. . . v a l g u s t a s maailma! Sääl tule-, kuu- ja keelehiilgel nägime me Männuga sädemetena hüplevate mustlaste hulgas ka üht paigalpüsvivat kogu.

«Sa toda tunnend — lõõtsaga?» ütles Männu.

«Akordioniga. . . Miks ma ei tunne!»

«Lõõts — «Tepo» tõõ!»

«Akordion, «Horner»!»

«Ära möga — see on Kuldsepp!» ütles Männu ja tõmbas rusikad rulli.

«Jah. Kuldsepp akordioniga. . . »

««Teppo» ei teinud akordionisi!» teadis Männu kindlalt.

««Teppo» tegi lõõtsu. . . Ja Häärmannd neid parandab!» teadsin mina sama kindlalt.

«Mis ma ütlesin!» võidutses Männu *õiged haljendavad nagu lehed Õpetussõnad*.

Sumasime läbi kastese heina laagriplatsile lähemale: saime kaenaldeni märjaks ja ortuules hakkas meil vilu. Litsusime küljed kokku, ja kui see ei aidanud, võtsime lõk-kele lähemale.

Tuli lõõmitses kui kollane liilia. Kõrgemal oli kuu, täiskuu, õkva valge kalla — mõ-lemad lilled olid L i i k e n i A i a s t . Telgid ja vankrid seisid sõõri ümber mustendava platsi. . .

. . . kus mäng, laul ja muu mõeldamata lõbulõikus kestis ööpäev läbi.

Kui me Männuga ligi jõudsime, oli sääl mingi ullitamise või unistamise aeg *aeg vai-kida Koguja*; kõik — vanad ja noored, kes külitasi, kes seliti — pikutasid heinasülemil, silmad lõkkesse langetatud. . .

. . . või üles täiskuule tõstetud, ja ühtki pilku polnud näha neis ega mõtet.

«Mis nad mõtlevad?» küsis Männu sosinal.

«Ei mõtlegi.»

«Kudas?»

«No kui mustlased ka mõtleks. . . »

«Ära mõtle välja!» hoiatas Männu.

Jäin vakka. Männu piinles.

«Mis siis oleks?»

«Igav. Siis alles oleks igav!»

Otsegu mind kuulnud. . .

. . . võpatas teispool tuld plika põlve nõjal pikutav noor mustlane, kargas püsti ja lui-kas süütava häälega:

«Hhh-ei! . . . dai-dai-da. . . dadidadi-dai-dai-da. . . !!»

Ja pidu puhkes valla! *Ma ütlesin naerule: mis sa teed? Ja rõõmule: sa oled pöörane!* *Koguja*.

Mustlaskond vihtus paljajalu tantsu, nii et niidukamar õõtsus, vesi kandadelt üles pritsis ja meile allatuult pääle tuli.

«Kurask!» kirus Männu, käiksega nägu pühkides. «Läki ka!» Ja läinud ta oligi; lõi-kas oma valge tukaga kui tõrvikutulega mustlasmurjanite vahele, kes suurtest eraldi tant-suvihuris kandadega jugakaeve tõstsid.

«Viska tennised puhma!» hõikasin Männule järele. Ja mõtlesin kahetsusega: «Ei mina või minna. . . pean tal oma tennised andma — mudu ma'Mari. . . »

Nii nagu sünnib aevastus — nõnda tantsukihk kripeldas, pääses valla ja vaibus.

«Sa ennist. . . õikasid. . . miskit?» küsis Männu, vajudes lõõtsutades mu kõrvale ro-hule linnud võtavad aset endasarnaste juures *Laulud*.

«Ei.»

Kuldsepp mängis, kõrv kuulatlevalt akordioni kohal; Looa oli ühelt küljelt, tolle noorem õde teiselt küljelt meistrit toetamas. Aga Culdopulos (sedapuhku) ei teinud neist kummaski välja. Paistis, et ta unustas ära, kui juba maailma, siis ka mustlased. — Mis teedel meister eksles? *Miks lased meid Lunastaja eksida sinu teedelt? Jesaja*.

«Mis ta mängib?» küsis Männu, silmad kui ojakiivid vee all.

««Kodumaad.»»

Imeilus mustlasalt, Kira Kireneika, hakkas pillihäälega vaikselt kaasa laulma.

«Kust ta teab seda laulu?!» ütlesin ma, ise kuulsin, et kadedusepind hääles.

«Kes seda laulu ei tea!» ütles Männu üleolevalt.

Telgilõhest sukeldus tulevalgusse hallpää-Anastass, kaenlas tumedast puust kastiga viiul. Järve poolt udust, nagu looviv tõrvatünn, ilmus paks õliste juustega mustlane Jan-ko, tilluke heledast puust viiul käes. Kitarre oli mitu; trumm oli üksainus, lõõgid see-est sagedad.

Anastass, priimas, tõstis viiuli — väga kaunilt nagu käe suudlemiseks ja . . .

. . . ja nüüd toetas «Hornerit» juba terve mustlasorkester.

Kireneika laulis. Laul oli pikk, väge täis nagu mühisev kuusk.

«Diuda ek rom, jov
barvalo, sio leste tšai
rani vari, rani bari,
pal vairreste la jou ot dia.

Palso šaia kamene
tolka gožanen, palso
roma romentša grentsa
paruven, a o žaia kamena
tolka barvalen pal o skamin.»

«Vägevasti laulab. . . Mchelik naine!» tundsin ma Kira pärast uhkust.

«Naiselik mees. . . »

«Ei!»

«. . . võib laulda niisama vägevasti!»

Vaatasin kahele poole: ei tea, kumb neist sõna pistis, kas Männu või Varjumees — mõlemad olid suured vaidlejad *kui keegi tahab esimene olla siis olgu ta viimane Markuse*.

«Kerde o bljau,
vljava bare, a joi roda
is gabada, pal pesko
kamibe pal pesko kamibe
to tšai rovdje.
Palso šaia kamene. . . »

Kireneika laul oli otsegu keeritsallikas: algselt pani su pea ringi käima, siis vedas kaasa ja lõpuks tõmbas üle pää sisse.

Kogu taabor, kõik mustlased, alles hambututest lastest juba hambutute vanuriteni, hakkasid kaasa laulma. Tegelikult ma ei teadnud, ei saanud aru, millest see laul oli *kõik tarkus on Issanda käes ja tema juures igavesti Siiraki* — arvasin huupi.

«Männu,» kraahmasin ma hüüatades sõbra käe, «nad ju laulavad sellest, mida neil ei ole!»

«M-mida?» ühmas Männu.

«Kodumaad!»

«Oeh. . . kudas nad veel laulaks, kui neil see oleks!» ütles Männu õhates.

«Neil on. . . on.»

«Kudas?» ei saanud Männu aru.

«Kõiksemaailm!»

Järsku ma tundsin, et keegi mind tõstab. . .

. . . ja ma tõusin. Männu rebis mind käiksest tagasi rohusaarele.

«Kus tormad?!»

«Las' lahti!»

Rapsasin käise niidiriginal ta käest välja. . .

. . . ja tormasin — sihti teadmata, ennast tundmata *ma tahan ainult tema ees õigustada oma teed Iiobi* — sinise seinana seisvasse kastemärga luhahaena, (Kroonik: «Seal. . . ja ehk just seal — mustlaste täiskuukirmesel, Kira Kireneika laulu äratusel — ärkas Nikas Kristowis rännukutsumus. Seda kireleeki, eespool terendavate lõkete loitu, ei kustutanud enam miski: ei kodupaiga lembed vihmasajud, ei naiste palved ega ema pisarad. — «Kõiksemaailm!» — vähemaga ta enam ei leppinud, rohkem ta ei soovinud. . . Ja kui ükskord peaks ta minema Kadula teed, siis ikka: «Kõikse(teine) maailm!»»

Homniku poole ööd jõudsin tagasi taabori juurde. Pidu oli otsas, lõkkease kumas, hambad lõgisesid. . . Ei teadnud ma, mis jäi selja taha, ep teadnud, mis ootab ees.

Soojendasin end veidikese sütehõõge paistel — pea hakkas tasapisi jälle võtma *eks hüüa tarkus eks tõsta mõistus häält Õpetussõnad*.

«Miks ma siia tagasi tulin? — Selge see: Punnsilm-pupe! Ilma temata ma Angeli juurde ei lähe. — Miks? — Ei saa minna. — Miks? — Pole teada. M õ t t e s kaob see ära, sest ma lubasin endale h i n g e s . . . et viin selle pupe tal tagasi.»

Kahmetunud liikmed veidi üles soojendanud, hiilisin kohe teole.

«Hambalõginaga sa igatahes neid enam ei ärata. — Mine!» pani Varjumees mulle sõnad kaasa.

Kõigepealt otsisin läbi mustlaspõnnalde «mängunurga» — väikese, kommipabereid ja kanaluid täis rohusaare.

«Pole!»

«Vaata paremini!» sosistas Varjumees.

«Vaata ise, silmad sul on!»

Edasi hiilisin vankrite vahele. Öö oli lämbroske, vankritelgid olid üles seotud, ja ma leidsin nende rillukad *laske lapsukesed minu juurde tulla sest niisuguste päralt on Jumala riik Markuse kergelt kätte* — sääl nad tudusid mesimagusasti, ikka viiekesi pundis. . .

«Nagu pesemata näpud soojas rusikas!» pahvatas Varjumees.

«Näen!» kuulsin ma end hüüatavat.

Ja ma nägin kuuvalges vankripulkade vahelt allarippuvat pupepätku.

«Psst!!!» tegi Varjumees. . . ja komistas kilukarbi otsa.

«Kon rati alajinepe?!»

See oli selgelt Solomonია tubakast pargitud hää. Surusin selja vastu vankriratast ja püüdsin nuku pulkade vahelt välja sikutada — jalgupidi ep tulnud.

«Katsu pääst!» andis Varjumees nõu.

«Hah, kus Tarkmees: õunaraksus ma vähe käind või — tean ise, et kui planguvahest tuleb pää läbi. . . »

« . . siis tuleb ka pee läbi!» noogutas Varjumees.

Olin Punnsilma juba kätte saamas. . .

. . . kui sattusin ise kätte. Solomonია tüse, võrudest kilisev käeranne rabas mind otse vankrist:

«No, no. . . vennike — sina ei tea see laul (Solomonია laulis):

«mustlaseld varasta ei ole muud,

kui suu päälld laulu ja taeva päälld kuud. . . »

Sina ei tea?»

«Ei,» ütlesin tõredalt.

«So-so-so. . . Valedad?»

«Jah.» *Kui keegi on sõna kuulja ja mitte tegija siis on ta mehe sarnane kes vaatab oma palet peeglis Jakoobuse.*

«Varasdad kah?»

«Jah!»

«No tubli pois. Võtta puppe — ja putka!»

Järgmine pühapäev andsin siis Punnsilm-pupe Angelile kätte. Ma olin miskipärast väga rõõmus. . . Ta mossitas.

Tuli sügis, südid vihmad. Siis lõid ilmad lahkemaks ja päike näitas pea terve kuu veel Phoenixburgile oma punast keelt.

Kolletusepäeval muutus Liiken kahekordselt kurvaks *õndsad on kurvad sest neid trööstitakse Matteuse: aasalilledel pärast, millelt aguli kitsemooride vikat oli viimased õied õsunud. . .*

. . . ja linalakk-Peeteli pärast, kelle ta maha jättis, sest juhtus pealt nägema, kuis tolle isa oli poisilt rihmaga püksimõõtu võtnud.

«Ära teda jäta,» nurus Nikas, «ehk ta teeb Peetelile ikka püksid ka!»

Nikasele linalakk meeldis — pealegi pelgas ta, et Peeteli alt vabanenud hool ja armastus. . .

. . . saavad nüüd temale. Nõnda see juhtuski. Liiken kallistas, kammis; pesi ja triikis teda mõlemalt poolt, nii et Nikas nägi kõik nädalapäevad välja nagu pühapäevapoiss.

«Mis sa tast segad!» noomis kingsepp noort Kristowit *sõbra löögid on mõeldud siiralt Õpetussõnad*. Ning seletas avaralt: «Nemad peavad ikka kedagi armastama, muidu lähevad nad hukka kui kurgid ilma soolveeta — torssus, ei kõlba kuskile. . . Oled mõnda näinud?»

«Jah,» noogutas Kristow tujutult.

Siis aga tulid. . .

... haldjad unustusest: Vagaema ning Viher. Ja Tane võttis nüüd Nikase terveks nädalaks Liikeni armastuse eest — oma armastuse kaitse alla. («Õnnis on aeg, kui sa oled armastatud, üksnes palju armastatud. — Kuid siis juba saabub aeg. . .

... mil sa oled põlatud, üksnes põlatud. Hoiatan sind, kes sa oled mina ise, jumaliku läteta armastuse eest. . . ei, ei — seal ei lõpe sa janusse, seal jood end lõhki!» mõtiskles Kristow oma kroonika intiimsemal leheküljel.)

Nad käisid Vagaemaga kirikus, õigemini taaralaoks muudetud Jaani kiriku külgekambri; Issanda soosingul oli saanud sellest väike palvela, kus kaks korda kuus pidas jumalateenistust Muistveest kohalesõitnud hallvalge habemega pühamees. — «Kristuse Mäejutluse» kostsid kõikaeg kastilartsatused ja tühjade pudelite kilin ning palveruumi pressis kuskilt läppunud õlle uhma. Mille kohta Püha Habemetuisk ütles:

«Kallid õigeusklikud, kes teist usub, et see pudeliklirin kostab tollest kaugest ajast, see puhastagu end palves. . . Ja uskuge mind: tolle aja õllepruulijad ei teinud nii jõledalt haigvat õlut! Amen.» Kirjutatud on: minu koda peab hüütama palvekojaks aga teie teete ta rõõvliauguks Matteuse.

Ükspäev põikas Nikas poistest ära . . .

. . . ja läks Viherile toeks kaasa (tollele Viherile, kes hobuseraudu käte vahel sirgeks painutas, päid lõvilõugu pistis — ja ülepea iial Jumalat ega kuradit endale toeks ep kutsunud!) arstikonsiiliumile, kus pidi ära otsustatama, kas Viherit lõigatakse või mitte.

Nikas jäi ooteruumi istuma, kui tõbialune ühes valgekitlimeestega klaasuste poole liikus.

«Är' sa kuski kao!» tegi Viher talle ülesandeks.

«Kus siin kaduda on. . .» ühmas Nikas.

«Siin?!» imestas Viher ja pööritas osutavalt silmi üles taeva ja alla põrgu poole.

Poole tunni pärast ilmus ta välja, vestinõõpe kinni veeretades.

«Kuis läks?»

«Mesasi? . . . Ah!» lõi Viher käega. «Leikus läks heaste. Hommen selsammal aal — pea meelen — tuleme kinni õm'lema.»

Tegelikult oli asi tõsisem: Viherile anti valida, kas operatsioon ja kümme aastat vandumist. Või viis aastat vilgast elu — ning surm. Viher poleks jällegi Viher, kui ta poleks osanud valida *igavene hingus on parem kui igav haigus Saalomoni*.

Vagaema ja Viheri lahkumise päeval (ta oli pakikandjana neid saatmas), kui nad oma reisisekkidega juba sees istusid. . .

. . . joonistas Nikas murdunud põidlaküünega autobussi tolmusele küljele vägeva, ent just nagu haavatud (või haige), kuid siiski uhkelt turris lakaga isalõvi.

Sedapuhku lehvitas ta esmalt Viherile — ja seejärel Vagaemale. Ta lehvitas, kuni käsi randmest väsis ja autobussi järelt tõusev paks tolm ta lõvipildi kahkjaskollase võõbaga kattis.

«Kudas seda nüüd nimetatigi — paksu värviga võõbatud lõuendit?» pomises ta kitsikuses (Alperen, kus oled oma paletiga!)

«Impasto,» kuulis ta selget häält.

Imelik: mida ei mäletanud tema, seda mäletas Varjumees — ja vastupidi *mõni sõber on ustavam kui vend Õpetussõnad*.

Fööniksburgis ei juhtunud kunagi midagi sihukest, et poleks midagi juhtunud. Kui et päris tõesti midagi ei juhtunud. . .

. . . läks mõni vares valgeks või — maailm mustaks, nagu muga päris pea juhtus.

Ükspäev käis mamme Sunne juba hommikust saati mööda maad ringi nagu taevast hõljudes. Pressis kõrtsikut, triikis pluusi ja palus Liikenilt kaelahelmeid laenuks. Liiken jahmatas, turtsatas õla varjus; vahtis teda puhu imetledes kõrvalt. . .

. . . ja viskus siis äkki mammele kaela — suure saju ja sireeniga, nagu neil see käis. (Kroonik: «Nikase suhtumine pisarasse polnud muutunud — see oli üksnes selginenud, puhastunud nohu kõrvallisandist, nii et kui ta enne oli armastanud pisarat, mil oli inimlik tagamaa — siis nüüd armastas ta pisarat, mil ta gamad polnud.»)

«Mamy. . . s-sa oled ju — I L U S !» vaata sa oled ilus mu kullake vaata sa oled ilus Ülemlaul.

Sõna «ilus» ta lausa purskas välja — ühes silmaveega.

«Vennuk, too mu aardevakk siia!» («See oli kudrustega kaunistatud ehtsast nahast laadik, mille Liikenile oli kinkinud viieteistkümnendaks sünnipäevaks too Veidrik Heategevusühingust; ehtekarbis oli väike summa raha — arvatavasti see, mis laadiku ostmisest üle jäi.» Kroonik.)

Tõin ta ehtekasti ja jäin nende ehtimist vahtima — narr nihuke! See on ilus vaatepilt, aga viib silmist tähtsama — selle, kuidas Jumal ehib maailma *temal on tugevus ja tulemus Iiobi*.

Kui helmed, kollakaspunased nagu leevikese silmad, olid pluusi juurde välja valitud, lõi Liiken sõrmed äkisti mamme juustesse ja kilgatas:

«Juuh-juuksed!?»

«Küsid!» ütlesin Liikenile. «Need on tal peas.»

«Terane. Aga lokid?»

Lokke polnud — ma ei näinud igatahes.

Otsekohe lõõmutati pliit üles, lokitangid pandi sütele. . .

. . . ja siis läks neil jutuks. Muidugi ei lõppenud see enne, kui tangid sulavalgeks kuumensid nagu vanakurja sarved.

«Pista vette. . . vette! Mamy!» juhtis Liiken teise kätt.

«Pssst!» tegid vihavalged tangid veepanges ning takkajärele õhkasid kergemalt: «Ššš.»

Lokirauad olid sinised ja kõverad.

«Jesses küll. . . mis neist sai?!» ütles sõsar õhetades.

«Noodimärgid!» *Ma mängin sinule kes sa annad abi kuningaile kümnekeelsel naabril Laulud.*

«Pahusk oled, poiss!»

«Polegi kaua kiita saand!»

«Ärg-ge kakel-ge!» anus mamme. «Ma jään — heldeke — hildaks. . .»

Äkki ta haaras mul õlast, vajus põlvikile maha ja palus: «Nikake. . . jookse täiest jõust: too Fööni-proua käest lokitangid!» Ja kui ma juba ukseavas olin, hõikas järele: «Sa tead: ta elab Muisteate tänavas. . .»

«Jah.»

Mul polnud aimugi, kus Fööni-proua elas, teadsin «Naistejuuksurit», kus ta töös oli — muud tast eimidagi.

Muisteaatet ma tean — säält küsin: «Kas te ei tea, kus Fööni-proua elab? — «Jah-jaa,» vastab mulle iga krusskarbus, «Muisteate tänavas. Aga mis vaja?» — «Lokitange.» — «Milleks ühele pääst põrunud poisile lokitangid?» — «Aga selleks, et neist noodimärke keerata!»

Võtsin kannad kaenlasse. . . Üht teadsin surmkindlalt: ma pidin need krussrauad tooma tähtjaks! Septembri teine pühapäev — see oli ainus päev aastas, mil mamme pidusse läks *Jumala riik ei ole mitte söömine ega joomine vaid õigus ja rahu ja rõõm Pühas Vaimus Roomlastele*. Ta ei ütelnud kunagi, kuhu — ja me ei küsinud. See oli ainus päev aastas, septembri teine pühapäev, mil me Liikeniga ühel nõul olime.

Pressisin jooksuga üle raeplatsi muru. Vectorni all tegin esimese peatuse, et esitada vastutulijatele «küsi. . . musi» *aga küsi ometi eelmiselt põlvelt Iiobi*.

Saksik vanatädi kergitas loori ning nuputas puhu omaette.

«Muisteate-te-te? . . . Fööni-pr-pr-pr. . .» venitas frau (ma jõudsin seeaeg kaks korra rae kella vaadata). «Ei mäleta-aa. See oli viimati sajand tagasi, kui ma Fööni tänavas proua Muisteate juures käisin. . .»

Kirsioru kaldal puistestel pidasin kinni ühe mingitud-krussitud trefungitüdruku. «Muisteate — oi, ei-ei, see on nüüd Uusideeks muudetud. Kas te ei tea?» — «Aitäh, nüüd tean.»

Kroonik: «Nii vana linn kui Phoenixburg ei imestanud iialgi, kui uued valitsejad, võimupöörded, ideesünnid tema kallal vivisektsiooni toime panid; plastilist kirurgiat näo moondamise (moonutamise) eesmärgil talus ta kannatlikult, pika meelega ja mõistmisega, sest. . . igaüks tahab ju ilusas linnas elada!

Nõnda kannatas Phoenixburg sedapuhkugi ära, kui ta (vahest segavalt selgeid) näojooni muudeti ning ta auväärt liikmeid ümber nimetati. Nõnda näituseks: Umbaia tänav — Kärneri tänavaks, Orvu tänav — Lastekodu tänavaks; Kärekoose — Laugveeks. . . Vana moraliseerija Phoenixburg pahandas vaid üheainsa korra, kui ateismimeelsed va-

natüdrukud ta igivooruslikke tütreid laiale teele meelitasid, nimetades Nunnatasa tänava ümber Rõõmu teeks *kes hooradega õiendab see hävitab oma noosi Õpetussõnad*. Kuid Phoenixburg rahunes taas ja tõmbus tagasi oma lopsakasse haljusse kohe, kui ajast ja arust Lossi tee muudeti ära. . .

. . . ühe kuulsa lenduri järgi, kelle nime, antagu vanurile andeks, iidne linnus-linn enam ei mäletanud.

Kuid kõigist noorendamispuudeist hoolimata jäi Phoenixburg patriarhiks linnade seas; tema ajaloolisele palgele ilmus sedakorda juurde vaid väike kurd, kuid sellegi tekimise tõelist põhjust, oli see mure- või muigekurd, ta linlastele ei ilmutanud. — Vanad sammeldunud linnad, nagu vanad hallpäised mehed, on lapselikud: nad ei kannata lapsikuid, kes. . . *päeva ajal tõuklevad nad pimeduse vastu ja kobavad käsikaudu keskpäeval otsegu õõsel Iiobi.*»

Kui ma veel mitmelt tänavavõõralt olin Fööni-proua kohta küsinud, ja igatüks neist, kuigi eri teed kaudu, oli mind. . .

. . . ühtesamasse kohta juhatanud, jäin lõpuks väsinult ja lootusetult seisma. Meeleheide kippus pääle; kurgus läks karedaks, silmis kibedaks nagu soolakotte kloppides. Hirmsa ahastusega mõistsin, et. . .

. . . mamme Sunne sel aastal pidusse ei jõua.

«Nad ei tea teed. . . Kuidas nad oskaksid ise minna, kui nad ei tea juhatada? *jätke nad on sõgedate sõgedad teejuhid Luuka,*» põhjasin ma kõiki teejuhatajaid.

Tundsingi hinge kogunevat ängi nagu suurvett paisu taha, ning äkki, nagu seda tammi purustades, võtsin paigast ja tormasin huupi edasi. Jooksin läbi mitme puupinusid ja pesunõõre täis tagahoovi: tõmbasin jooksul maha nende palakaid ja pitslinu; jooksin uppi nende pesamunad, hüppasin üle nende lemmikkõutside ja koerte — ning siis äkki. . .

. . . jäin tühjakstormatud rinnaga kuskil poolmetsikus aias hingeldades seisma. Sees pistis valusasti nagu põues lahtiläinud taskunuga. . . kuid mu mõistmata hoog andis pikkamisi järele.

Endas ja maailmas kindlamat paika otsides läksin algul areldi, siis üha söakama samuga mööda aiarada edasi, kuid. . .

. . . mis aed see ometi — mis aed see i k k a g i oli?!

Siin õitsetesid harilikud toakende jäälilled kõrvuti apelsini- ja mandariinipuudega. Kameeliad ja krüsantheemid lookasid oma kauneid kaelu (lilled meenutasid Pikakulaga-Aget; nad langetasid oma õienuppe niisama äravakstegevvalt kui Age oma pead).

Lilledest tükk maad lõbusamad olid aga ahvid, väikesed hästisõõnud pädikud, kes hüplesid puudel ning loopisid üksteist banaanidega.

«Banaalne!» torisesid viljavaimud.

Sellepeale lajatasid ahvid ühekorraga naerma, nii et. . .

. . . all ammuli sui astuv poiss käed kõrvadele surus.

Kõrvuti põhjamaiste lumiste kuuskedega kasvasid oaside mooruspuud ja akaatsiad. Lehviklaiade eksootiliste lataaniate all laiusid kodusalude varjukad sõnajalad, mis õitsetesid tavatult kaunilt, nagu vaid õitsevad sõnajalad *silm ei küllastu nägemast ja kõrv ei täitu kuulmast! Õpetussõnad*.

Piinimates, poisil hakkas piinlik, ringutasid oma ihuliikmeid — oksid — poolpaljad drüaadid: ühed kammisid oma pikki kiudjaid juukseid, teised imetasid rinnal tõmmusid, inimlastega väga sarnaseid lapsolevusi.

Vahtides suurisilmi üles puuokstesse, unustas poiss vaadata jalge ette ning oleks äärepealt sumatunud kristallpervelt alla. . .

. . . elavhõbedaselt läikiva veega tiiki, kus, raugelt nagu päevaveerul võrendikku tõmbunud hiidkalad uimi, liigutasid oma varbaid ja sõrmi nägusad najaadid.

Poolsuletud silmi, pead kadunult kuklasse lastes, uitas poiss mööda aiaradu, ajades palmidelt ehmu paaviane ja papagoisid.

Mõranenud sammaste vahel sattus ta peale mängivatele saatüritele ja faunidele, kes teda agaralt endi hulka hullama kutsusid. . .

«Ei mõtlegi. . . nupust nikastand või!» pomises poiss, pööras nende punastest, suudlemisest punsunud suudest ära ning hakkas üht kitsamat rajaotsa harutama. . . Äkitselt ta karjatas ja tegi akrobaatilise hüppe kõrvale: äärepealt oleks ta astunud peale. . .

. . . kannatuselilledele *kui me ühes kannatame — siis me ka valitseme ühes temaga Timoteusele.*

«Millal olen ma siin varemalt olnud? — unenäos, teatris. . . luuletuses?» mõtiskles poiss.

Kitsas vonklev teerada, mida mööda ta astus, läks järjest sirgemaks ja avaramaks; ka raja kate läks sedamööda paremaks: umbrohi ja kruus muutus. . .

. . . graniitsillutisega kaetud ridasteeks, kus kahel pool puude asemel kõrgusid mõralised, väätidesse ning roniroosidesse kasvanud skulptuurid.

«Mõnel pool pead otsas, mõnel käsi küljes. . . » uudistas Sannalohu poiss. «Justkui inimesed pääle taplust.»

Skulptuuride allee viis veidra ehitusmoega, mustunud ja pragunenud marmorist loss-ehitise juurde. Ehitisel oli sügavale aeda ulatuv klaasseintega kõrvaltiib. . .

. . . mille sisemus kujutas endast suurt kuue kroonlühtriga eredalt valgustatud ruumi *teie ootate küll valgust aga ta seab selle pilkaseks pimeduseks Johannese*. Saali seinu palistasid hõbedased, lillelise siidkattega leentoolid ja kanapeed; kesk ruumi oli kümme-kond poolsõõris paigutatud, rikkalikult kaetud lauda. Nukas seisis must klaver, mille ainus stünge tiib oli halvaendeliselt üleval kui haavatud kaarnal. — Ruum oli tühi, ent kuidagi ette pingestatud nagu. . .

. . . püüne enne näiteseltskonna etteastet.

«Teater muidugi!» vihvatas poisil mõttes. Kuid samas ta väärutas pead. «Pole! Teatrit täna pole — sõitis ringränule.»

Ta lähenes lossile üsna intiimsele kaugusele ning pani kõheldes jala sammeldunud trepiastmele.

«Tea mitusada aastat siit üles pole käidud. . . » arutles ta omaette. Ja tegi kindla otsuse. «Mina igatahes lähen.»

Ta luges ülesviivaid astmeid, sest samme polnud samblavaiba tõttu kuulda.

Trepimademel, kahel pool kõrget klaasust, seisid kaks temapikkust krusspäist, vibu ja nooletupega paljast kivipoisikest; poisikesed, nagu paistis, olid alles hiljuti olnud paksu korstnatahmakorra all. Paraku oli neid aga kiirustades ja lohakalt pestud: nende rind oli mustades veejugades ning suunurkades mullitas seebivaht.

«Pärast, kui ära lähen,» muhatas Sannalohupoiss, «näitan neile, kus sann asub.»

Ta sikutas ukse kõrval asuvast kellanõõrist, mis tuulehoost või kellegi teise, tema eel majja sisenenud külalise tõmbest veel tasakesi viipus. Otsekohe. . .

. . . kostis läbi pidumaja pikk musikaalne heli, nagu kaiguksid seal mitmed peened pasunad: üks avanes ja külalise ees seisis. . .

. . . hästiloõnnav, kenasti l o k i t u d meeldiv daam *ära anna naisele oma hinge Siiraki*.

«Lokitangid,» meenus poisile korrapealt ta teekonna siht ja eesmärk, «on mul sama hästi kui peos. . . Ikka kui õnnepääle lähed — jõuad ka õnnega kohale!»

Tüsedapoolne, mingit kentsakat ajatut rüüd kandev emand — arvatavasti pidupere-naine — silmitses poissi hetke lummatult; ta pilk rändas üha vibu ja nooletupega kivi-poisi ja Sannalohu poisi vahet.

«Cupido. . . no tere ometi!» hüüatas ta naudinguga ning sirutas pluusikäiste pitsivahust poisi poole kaks ümarat puuderdatud käsivart.

«Nikas,» ütles Kristow ega unustanud lõuga ette lükata.

«Cu-pi-do. . . »

«Nikas. . . » kordas poiss. Miskipärast veidike kaheldes.

«No muidugi. MUIDUGI!» ütles emand ja harjutas teda kelmikalt näpuga. «Sa väike valetaja. . . Tere siis tulemast, Cup. . . Nikas, proua S o f i a s a l o n g i. . . Aga,» ta hääll muutus emaõrnaks, «koogiga tuleb oodata; suud tuleb seni talitseda, kuni mu külalised suud puhtaks on rääkinud. . . Varu kannatust, mu poiss, see võib võtta palju aega! *sed au ja häbi on kõnes Siiraki.*»

«Ega ma kooki tahagi.»

«Õh-õh-hõi. . . Kui ilus väike vale!» hüüatas proua Filo Sofia ja lõi plikalikult naerdes käsi kokku. Tõsines järsku ning lisas salaliitlaslikult: «Kõik Cupidod söövad koo-

ki. . . ja mõned seda ainult söövadki.» Poisi mure jäi teda siiski veidi vaevama: sõrm suunurgas, keskendus peoperenaine küsimuseks ja pahvatas:

«Aga. . . Apolloni nimel — mis sulle siis vaja läheb?»

«Lokitange.»

«Loki. . . » pani majaemand käe kuulatlevalt kõrva peale, «tange?!»

«Jah.»

«Sa pead nad saama! Mul on täiuslikem lokitangide kollektsioon Öhtumaal — ja ehk isegi kogu maailmas.»

Kroonik: «Proua Filo Sofia salong asus Phoenixburgi põhja pool küljes. . .

. . . niisamuti kui lõunaservas, kuid tihti ka idas — sagedamini siiski läänes. Võis niisiis öelda, et proua Filo Sofia salong oli mõneti tuulelipulise iseloomuga. Ta ilmutas oma tegevust erinevatel aegadel kord siin, kord seal, suutes läbi sajandite säilitada oma kuulsa erapooletuse, kõrge viljatuse; alal hoida oma kõmulise kuulsuse kui *elegantiae arbiter* mõtlemise vallas. Ihaldatud kurtisaanina, geišana, hiina lilleneiuuna valdas ja valitses ta kunstmõtletajate erogeenseid punkte, kutsudes nende juures välja uputuslikke sõnaorgasme *vaadake et keegi teid ei võtaks saagiks mõttetarkuse ja tühise pettusega Koloslastele*.

Mõistagi siis, et kaine peaga proua Filo Sofia salongi veel otsida võis, kuid selle leidmisega oli juba raskusi. Enamasti kogunetigi tema juurde peale kohvikuid, kabareesid, dinesid, suureid, kui oldi juba veidi või rohkem sopsus: tänu sellele toimusid salongiõhtud regulaarselt aasta ringi.

Phoenixburgile ei toonud proua Filo Sofia salong mingit kasu, kuid tegutses ka kahjudeta, sarnanedes ses suhtes saunaga, kuhu võis ka mitte minna, hoides meeles ja pidades välja vanasõna:

. . . «Ela puhtana ja ära pese ennast kunagi.»

Proua Filo Sofia salongi vahetus naabruses paiknesid elulised, seega tingimusteta tegetsevad asutused, nagu kõrts ja kasarm, kirik ja kool, bordell *kes hoorab teeb pattu omaenese ihu vastu Korintlastele* ja hullumaja. . . Kas jäi veel midagi puudu? — Ei. Siis edasi.

Eikuskile kädunud kaupmees Kristow, kes ka ükskord elus oli teadmata teel sattunud proua Filo Sofia salongiõhtule, pidas seal vaid pool tundi vastu. . . Lahkudes võttis ta oma muljed lühidalt kokku:

«Parem kehv äri kui hea filosoofia.»

Salongiseltskond saatis kaupmehe ära valju ühendkooriga:

«Parem hea filosoofia. Ja hea äri!»

Salongiperenaisest edasi: tal oli. . .

. . . oh, mida tal polnud! Peale täiusliku lokitangide kollektsiooni oli tal veel. . .

. . . täiuslik kollektsioon ammukustunud tähtede valgusest, täiuslik kollektsioon ära-voolanud vetest, täiuslik kollektsioon möödaläinud ajast. Et viimast oli läinud mööda palju ning oma koguse tõttu võttis aeg palju ruumi, kollektioneeris proua Filo Sofia üksnes. . .

. . . tähtsamaid hetki *igale asjale on määratud aeg taeva all Koguja*. Oma kollektsiooni salongikülalistele tutvustades rääkis ta varieerivalt ühtesama:

«Milleks koguda kelli — nad korjavad tolmu ja meelitavad ligi vargaid. . . teine asi: h e t k e d . . . Peate tunnistama, et mõned neist on lummavad. Unikaalsemaid nende seast võin ma teile kohe näidata. . . »

Proua Filo Sofia osutas kepiotsaga — praktiliselt eikuhugi. Ning jätkas loengut: «Siin, mu härrad ja daamid, te näete lõhestatud hetke maailmalooma algusest: ühe poolega on see veel ajatus, teise poolega aga juba me mõistatuslik aeg. . . Siin üks eredam hetk, mil inimene esimest korda tunnetas oma keha, ja siin — palun kõikide tähelepanu! — on hetk, mil ta viimati tunnetas oma hinge. . . *austa oma hinge nõnda kui ta väärt on! Siiraki.*»

Ka omas proua Filo Sofia väikest, kuid originaalset poeetisulgede kogu — tervest maailmast. Kui uued ja alles pühendamata salongikülalised palusid seda näha. . .

. . . viis proua Filo Sofia nad keldrisse ja näitas neile hane (*Anser anser*).

«Ma hoian sulgi hane seljas: nõnda ei jää nad ette poeetidele. . . Ja linnul, mõistate isegi, on keldris suliskattega soojem.»

Keegi külalistest surus käed kõrvadele ja küsis nägu krimpsutades:

«Miks see hani. . .»

«Pardon — kolleksioon.»

«. . . nii kõvasti lärmab ja tiibu laksutab?!»

«Lärmab?!» kurrutas proua Filo Sofia kulmu. «See on «Protestilaul», mille kirjutas mu kolleksiooni sulega XII sajandi Kastiilia kuningas Alfons X — noole vastu, mis pidi tapma ta võistleja ja tooma talle tasuks ihaldatud kaunitari. . .»

Proua Filo Sofia jäi hetkeks vakka, et hinge tõmmata.

«Miks ta's noole vastu protestis?» tingis pühendamata salongivõõras läbi nina.

«Sest poeet s a i kaunitari! *Kui kullast ninarõngas sea ninas on ilus naine kel puudus oiust Õpetussõnad*. Ning küsite veel, miks mu armas Hallike nõnda kõvasti tiibu laksutab. . .?» Proua Filo Sofia silitas käeseljaga õrnalt linnu selga. «Aga sellepärast, et nii palju luulegurmaane pole ükski hani veel näinud.»

Iseendast mõista kõikidest proua Filo Sofia kolleksioonidest omas külalise Kristow-Cupido jaoks tähtsust vaid lokitangide kolleksioon, ning selle peale ta pressiski. . .

Esiialgu pressis ta küll vaid salongiperenaise ees uksest sisse (ukse avanedes hakkas «orkester» salamehhanismi käivitusel mängima mõnekümnest noodist koosnevat «pidulikku (sisse)marssi»).

«Sihuke si nippe teatris nähtud küll ja küll!» mõtles Kristow üleolevalt, et hoida saagu-mis-saab kinni äralibisevat julgust ja eneseväarikust.

Lossi kõrvalt, ehk nagu nüüdsama oli selgunud, salong, säras elektri- ja küünlatuledes; hõngas vaha ja parfüümi ning peene vaimu ja ekstraktse mõtte järele *aga kust leitakse tarkus ja kus on arukuse paik? ei tea inimene tema hinda ja teda ei leita elavate maalt Iiobi*.

Arvestades erinevate külaliste maitset ning kuuluvust, oli salongi iga sopp sisustatud täpselt idee ja ideaali järgi. Milliseid ajastuid ja stiile siin aga ei kohanud! Neid esindavad seltskonnad, kes olid kogunenud igatüks omaette punkti, kandsid vastava ajastu ja stiili järgi riideid; mõtlesid ja kõnelesid selle ajastu kombe ja keele kohaselt.

Nikas Kristowi pilgule avanes esikuvarnas terve peakatete muuseumi ekspositsioon: siin oli silindreid ja fesse, früügia barette ja pottmütse, oktoobreid ja «meloneid». . .

. . . Täpne heide — ja nagipulka lendas ehtne XX sajandi neljakümndatel aastatel Phoenixburgis moes olnud pätitoni. Peakatteta jäänud Kristow sisenes proua Filo Sofia järel. . .

. . . nüüd juba küll s a l o n g i ! *kus on palju tarkust seal on palju meelehärmi ja kes lisab teadmisi see lisab valukihku Koguja*.

«Öhhhhhh!» käis läbi külaliste vaimustusõhe, mis kostis kui tuulepuhang küpressides. Sellele järgnes siidisahin, sametisuhin, brokaadiribin. . .

. . . ning tualettide alt pistisid oma uudishimulised ninad välja kreeka ja rooma sandaalid, türgi haaremituhvlid, laplaste untad ja šimmid, Richelieu' jalatsid, merovingide ja gallide saapad, kamassid ja pastlad.

«Pää võtab pööritama. . .» mõtles Kristow vaimustunult. Ja ta kahetses väga, et ei kutsunud kaasa kingseppa.

«Oleks meister seda näind — poleks ta enam na uhke ühti *kergita üles pärg peas: seesinane ei jää seksamaks! Hesekieli*.

Selle õhtu salongiseltskond oli tõesti peadpööritavalt kirev ja nüüd, mil ilmus Kristow-Cupido, ka kõigiti esinduslik.

Vestlus katkes sõnapealt. Diskursid mineviku teemal vaibusid; ekskursid tulevikku enam ei toimunud, sest. . .

. . . marraskil põlvedega pesemata Olevik pressis peale.

«Tere,» ütles räämas Olevik, lükkas lõua ette ja tegi Mineviku ning Tuleviku poole kraapjalga.

«Mu härrad ja daamid. . .» ütles proua Filo Sofia pidulikult, oma puuderdatud vibu-nina salongiseltskonna poole pöörates (ta jäi Nikase poole paistma profiilis ning poisile tundus, et seda parukas madaami on ta kuskil varem näinud).

Kindel see — kingsepa juures. Too, kes alati oma kinga kannarihma «enne nädalat ära katkestas» . . . Meister kirus ja ükskord ütles:

«Teie kannad, madaam, pole loodud kannarihmade, vaid k a n n u s t e jaoks. . . ja paruka all on teil — vean kihla — kiilaspää!»

Meister ütles seda pahameeles ja muidugi huupi. Teadnuks kingsepp, et tema kunde on Filo Sofia, *et mõistuse vili on vaid ta enese suus usutav Siiraki* jätnuks ta selle kindlasti ütle mata.

«Minu daamid ja härrad. . . » kordas mu talutaja ja keeras mind nende pilkude praevardas ringi kui kanapoe ga. «Tutvugem: CUPIDO.»

Seltskond hõikus kui meeleärane.

«Braavo!»

«Õnnitleme, proua Filo Sofia: veel üks Cupido teie kollektsioonis.»

«Nikas Kristow-Vilistaja,» ütlesin ma. Aga kes mind kuulis! *Issand — kõige mu elu isa ja isand — ära jäta mind nende nõu sisse: ära lase mind langeda nende seas suureks teotuseks Siiraki.*

«Hurraa. . . Cupido. . . Toost sel puhul.»

Kärgatas vahuviin, valgeid tätraid pritsis üles kui tormivahtu paadiküljelt (sääl — Armumetsas!). Kõik tõstsid klaasid kõrgele pea kohale, justkui läheks nad tõrvikutega tunnelisse.

«C u p i d o ütleb toosti. . . .»

«No tuleb, tuleb!»

«Tu-tuuleb juba, väikseke!»

Ei tulnud. Vahtisin nürilt maha, keel tugemas suulage, et see alla ei variseks.

Keegi koosolijaist, kuiveljas preili, kallas klaasi kihisevat vahuviina ääreni täis ja lausus laulvalt:

«Tehke väiksele üks suurem šampus,

et kaoks ta keelest segav krampus!»

Luuletisel polnud viga. Aga see läks mööda — mööda nagu mu suust šampuski, sest. . .

. . . proua Filo Sofia hõljus paksu puudripilvena läbi salongi ning haaras klaasi osavasti oma kätte; ta tõstis selle silmade kõrgusele ning, kirgas pilk klaasi kihiseval sisul, lausus toosti:

«CUPIDO, vali me süda — oma noolte märklauaks! *kohitsetu ärgu üteltu: vaata ma olen kuivand puu! Jesaja.*»

Nüüd alles läks lahti! Daamid, nõõpides lahti pluusirindu, paljastasid üksteise võidu südameid ja nõudsid:

«Cupi-do, siia, palun! Siia!»

«Kõrgemale, Cupido, ja veidi vasemale!»

«Sihi, sa sindrima kutt!» käratas kuue mahavisanud tüse vanahärra.

«Taba — ja tapa mind!» kiljatas kleidi õlgadelt allalibistanud kõhetu preili — ja langes minestusse.

«Cupido, kallis,» ütles proua Filo Sofia ja võttis mind kaitsvalt käevangu, «ära raiska nende peale oma nooli — tegelikult on neil kõigil terasturvis särgi all! *Sa oled ülekohtusi kes meeletus elus elanud nende eneste läilusega piinanud Saalomoni.*»

Salongiperenaine juhtis mind keskruumi kõrgemale astangule, tegi mu poole kelmika kniksu ja lausus:

«Kohe, mu kuldne Cupido, tutvustab end sulle me kalli kodulinna vaimuaristokraatia. . . Alustame päripäeva: daamid el eesõigus.»

Ma juba arvasin kergendust tundes, et nüüd on kõik mul ennast tutvustanud. Ja niipea, kui ma seda arvasin, et nüüd on kõik. . .

. . . pistis ülestõstetud klaverikaane tagant üpris lõbusalt ja sundimatult oma kandilise kolba välja mulle end seni mitte tutvustanud. . .

«Saagem tuttavaks, kuurordi klaverihäällestaja Kurrison!» ütles ta peale viimast häälemurret kõhiseva häälega *kes aknast sisse luurab see kuulatab ka ukse taga Siiraki.*

«Mis see tähendab?!» ütles salongiõhtu perenaine, seljast rangelt sirgu tõmbudes.

«Kõik tähendab muud, proua Filo Sofia — teie ja eikeegi teine teate seda kõige paremini,» vastas Kurrison alamuslikult.

«Pidage meeles, härra Kurrimurri, et salongiõhtule te olete kutsuud kui klaverihäällestaja. . . » ütles proua Filo Sofia tõredalt.

«Muidugi mõista mitte kui Maestro.»

«Häälestage siis!»

«Mida?»

«Klaverikeeli. Muidugi mõista.»

«Häälestaks. . . kui selles vanas kastis leiduks neid mõni.»

«Te-te-te. . . tahate öelda. . . » — proua Filo Sofia läks vihast valgeks, seejärel punastas sügavasti — «et ma olen mänginud kolmkümmend sajandit keelteta klaveril — ja mulle on üksnes aplodeeritud?! *Nad armastavad inimese au enam kui Jumala au Johannese.*»

«Ja just.»

«Olgu. Ju siis ma olen mänginud hästi!» ütles teine ja õõtsutas uhkelt oma säravvalget rinnapartiid. «Kui mulle üksnes aplodeeriti.»

«Aplodeeriti teie rinnatuharatele, proua Filo Sofia. Saatangi plaksutaks neile!» ütles Kurrison süttinud silmi.

«Teie töö on nüüd tehtud?» küsis õhtuperenaine külmalt.

«Justament — valmis.»

«Siis võtke oma tööriistad. . . »

«. . . üksainuke mul oligi kaasas,» sorkas Kurrison irvitades vahele.

«. . . ja tehke mu salong endast puhtaks!» lõpetas proua Filo Sofia jäiselt.

«Minugipärast. . . Aga teil tuleb maksta. Vähemalt lugupidamisavaldusega.»

Konsistooriumiõpilaste hulgast tõusis ka üks tudeng, pani käed kokku ja ütles langedatud silmi Johannese sõnadega:

«Mina ei taha au inimese käest.»

«Jumal võib nii ütelda — mina tahan küll,» ütles Kurri ning neelatas kuuldavalt. «Vähemasti klaasikese šampanjat. . . selle orjatöö eest.»

«Klaasikesest teie janu küll vaevalt jahtub. . . Aga olgu: selle te peate saama!»

Proua Filo Sofia näitas kerge randmeviipega klaverihäälestajale uksehoidjalauas koha kätte. . .

. . . ja pühendas nüüdsest kogu oma lõhnava ja lõkendava tähelepanu ainult mulle ära neetud olgu kes oma ligimese raja paigast nihutab *Õpetussõnad*. Seda oli liiga palju ühe tänavavarblase jaoks. . . aga kõrvale hoida polnud ammukski kuhugi.

«Vehkat teha ilma lokitangideta? — Ennem ma siia suren!»

Mõte lõikas mul kuidagi nõksuti ja nürilt. . . just nagu kooginuga proua Filo Sofia käes (ta oli mind istuma surunud iseenesest ihaldatavale kohale: poetessi ja matusetalita- ja vahele). Mõttes nimetasin kohe alguses seda lauda «koogilauaks», sest juba oma kuju poolest nägi see välja kui pirvane ümarik k o o g i k e t a s, kus omakorda seisis riidas kõiksugu moe ja maitsega kooke. Ühed koogid olid kui värvilised vahupöörised, teised kui glasuuritud mätipud, kolmandad kui korallsaared, mille keskel virvendas vee asemel — vein, neljandad . . . *on olemas kavalus mis on hoolikas ja on ülekohtune Siiraki.*

«Cu-pi-do. . . sa maiasmokk!»

«ME maiasmokk,» pahandasid poetess ja matusetalitaja ühel hääl.

«Me-me-me, mu-mu-mu, mi-mi-mi. . . » muisutas proua Filo Sofia mind nagu varssa koplialial (sääl — Armumetsas!). «Misukest kooki *ma pole näinud õiget hüljatuna ega tema lapsi leiba otsivat! Laulud* sa soovid, kas

«Monomahhi mütsi kirsside ja kullatud šokolaadristiga»

või

«Münchhauseni taskuid pähklitega»,

kas

«Veskikivi varenjega»

või

«Lapsepõlvapäikest jääsuhkruga»,

kas. . . ?»

Iseendastmõista soovisin ma bermonee-kooki.

Just nagu äikesepilv. . .

. . . täitus proua Filo Sofia salong aegapidi sinise sudu ja laenguga. Kroonlühtrite valgus tungis vaevu veel läbi suitsu ning küünlad miiläsid hämuselt nagu õlilambid

oraaklikoopas. — See suitsukate taandas väliselt värvika salongipildi must-valgeks, tõstis aga sellega esile pildi sisemise kirevuse. Ruum sumises nagu siirupipurk herilastest (pisted sähvisid paremale ja vasemale); avanevate suude punased kraatrid. . .

. . . purskasid välja nii tulist laavat kui ka kustunud maagikänkraid. Vahele haugatasid šampusepudelid kui küsivad spanjelisuud ning vein lahises vabastavalt nagu läbilõigatud veenide veri — *memento mori!*

Kristow-Cupido oli üleni kadunud. . .

. . . vaimubakhantide sekka *häda maailmale pahanduste pärast sest pahandused peavad tulema — süiski häda sellele inimesele kelle läbi pahandus tuleb Korintlastele*. Vaiksest Sannalohu poisist oli saanud sõnaorgia ohver («lokitangidest» oli saanud metamorfoosne «ohvrinuga»).

«Anekdoot — on aeg!» kutsus üles advokaat Juris Prudents.

«Täna — poliitiline!» kuulutas Tuuli Tulisuu Poliitiliste Kirgede Klubist.

«Proua Filo Sofia kord, palun!» ütles Anti Jesse Ateismiühingust, surudes käe südamele.

«Usun, et keegi loovutas oma korra mulle — ma tänan!» ütles proua Filo Sofia. Keskendudes vaatas ta hetkel määratlematusse kaugusse.

«Elumelus Poliitilisi Sündmusi kohates ütles neile Cloacina: «Te kõik veel tulete ükskord minu juurde!»»

Salongis valitses ebamäärane vaikus.

«A-ga — kes on. . . Cloacina?» tihkas lõpuks keegi küsida.

«Reovee jumalanna.»

Kohe kui proua Filo Sofia sai need sõnad lausutud *kui sa sädeme üles puhud siis hakkab ta põlema ja kui sa selle peale sülitad siis kustub ta ära — ja mõlemad asjad tulevad su suust Siiraki. . .*

. . . kostis ülalt lossehitise teiselt korrusele laia lahinat: keegi tõmbas klosetis vett. Kogu seltskond pööras silmad üles ja sel ajal. . .

. . . toimetas klaverihäälestaja midagi kiirelt ja käratult Kristow-Cupido limonaadiklaasi juures.

Naerdes läks mul kurk kuivaks ja ma jõin kohe hea januga limonaadi: see kihises sedapuhku kangemini ning oli järsku mulle veel rohkem mokaamööda.

«Seda võmakat ma sulle ei kingi, kuradima Kurri. . . . Hakkamini Nockdanskyni juures trennis käima. . .

. . . ja ükskord lõõn su nokki! *Õigete lootus on rõõm aga õelate lootus hävineb Õpetussõnad*,» mõtlesin ma limpsi imedes ja kooki süües.

Parajasti lõikas proua Filo Sofia lahti uut torti ja tõstis mulle «Monomahhi mütsist: ette tipmise šokolaadist ristiga tüki. Ma lasin rinnuli lauale, et risti küljest hammastega näksata. . .

. . . kui kuulsin, arvasin, et üksnes mina kuulsin, koridorist uksekelluka HELI.

«Jumal!» sosistas Kurriman ja varjas suust lipsanud sõna peoga.

Klaverihäälestaja tõmbas kuue pea otsa ja tormas salongist minema.

«Kurriman, kuhu te tõttate. . . šampanja ju joomata?!» hõikas proua Filo Sofia klaverihäälestajale kanda — ja ma nägin: Kurri kandadel olid väikesed mustad tiivad justkui kuldnokal.

«Kannatiivad
las nad viivad
Kurrimani
Vatikani,»

jõudsin ma tal saateks teha lühikese luuletise *räägi lühidalt: palju piskute sõnadega Siiraki*. Siis pidin ka ise jooksmas — ülakorrusele.

Isai Mentsel, nagu alati, jäi salongiõhtule hiljaks. Talle ei pööranud keegi tähelepanu. Isegi mitte uksehoidja, kes tukusilmi, kangelt kui kahejalgne nagi ukse kõrval seisis ja kätt riidepuuna kõrval sirgus hoidis.

Mentsel pani palitu ja kübara kokasulase väljasirutatud käele ja tuli kiirel kõnnil, järel lehviva salliga läbi salongi oma tavalisele kohale. . .

. . . Kristow-Cupido laua juurde (endale seletamatul sunnil läksid tema ilmunisel kirikukooli tudengid vaikselt ärevile; üks noormees ja tütarlaps vaatasid siiral särापilgul teineteise otsa ja vahetasid naeratuse).

Mentsel vaatas üksisilmi Kristow-Cupido koogitükki ning pomises omaette:

«Värvupoeg, pea vastu veel. . .»

«Kui kaua?» küsis proua Filo Sofia, kel oli terav kuulmine.

Mentsel jäi mõttesse.

«Siis ma tulen. Ja ütlen *õige ajani peab ta oma sõna varjul Siiraki.*» Seejärel murdis ta šokolaadristi küljest tükikese, pistis suhu ja lausus:

«Igaüks peab oma risti. . .»

Külaline hõõrus nimetissõrmedega meelegehti (ruum oli sinist suitsu ja veinivinda täis).

«Peavalu! See tuleb mõtlemisest — tean endast. . .» ütles proua Filo Sofia.

«Mul, teate, tuleb täitsa mõtlemata,» ütles Mentsel ja võttis naeratades salongipere-naise käe. «Teil on sügavalt soe ja tundlik käsi, proua Filo Sofia. . . Kui see käsi oleks teil südame asemel, siis. . .»

«SIIS?!» pahvatas Filo Sofia.

«. . . siis võidaksite T e i e maailma,» ütles külaline lihtsalt *sa ei pea inimese suuru- sest mikski Luuka* ja andis Filo Sofiale ta käe tagasi.

Mentsel rüüpas Kristow-Cupido klaasist veidi limonaadi (mekutades seejuures suud nagu degusteeriija) ning sõnas:

«Ütelge mu Värvupojale, et ta ainult kooki ei sööks, vaid jooks ka limonaadi.»

Ta kadus äkki. Pani klaasi lauale. Mantli ja kaabu jättis maha.

«Unustas!» hüüatas salongipere-naine, pannes näpu keset laupa.

Ja siis nad nägid. . .

. . . kuis palitu (kübar ja sall taskus) tõusis uksehoidja käelt ja hõljus halli paljurän-nanud tuulelohena läbi avaneva lae ja katuse — kahvakate õhtutähtede poole.

Salongi saabus äkkvaikus.

«Tuli ikka meelde mantel ühes võtta!» ütles end esimesena leidnud proua Filo Sofia.

«Ja mis selles imet, et ta unustas. . . Jumalgi, kõneldakse, unustab vahel!»

«Õeh. . .» õhkas salongipere-naine kergendatult, «läks see igavene . . . igavene. . .»

Proua Filo Sofia hammustas sõrmenukke ning jäi vait.

«K e s ?» hüüatas tagasihoidnud Kristow-Cupido salongiükselt. Ega saanud kelleltki mingit vastust.

Tulin ükselt ära laua juurde, heitsin pilgu oma koogitükile:

. . . šokolaadist risti küljes oli pisike tume tilk — keegi oli seda hammustanud verit-seva huulega.

«TEMA. . . Ta ei või veel kaugel olla. . . Ta peab olema alles lähedal!»

Hakkasin rutakalt teotsema: kompisin mütsi meenutavalt pead, otsisin varvastega laua alt kingi — need olid suured ja kadusid alati kuskile.

«Tühja nendega!» löin käega. «Jäägu ka soni varna!»

Tormasin talle vaardiga järele. . .

. . . ning kuulsin veel Varjumeest mu jooksutuulde hõikamas:

«Kus tormad mütsita, sukis!»

Esikus teda enam ei olnud. Ja ka väljas mitte.

Nõjatusin välistrepi kõrvale seljaga vastu seina; teritasin kõrvu, kuulatasin samme.

«Ei kõpsu, ei kaja!» mõitlesin noruspäi.

Kui kaua ma seal seina tugesin — polnud teada.

Süda pööritas sees ja jalad olid nõrgad all kui kastikukõrred. . . Ja siis nad tulidki: head ja paremad koogitükid ja salalik kihisev limps — kohinaga nagu räästatorust padu

aegu vihmavesi *omä palukese mis sa oled söönud pead sa välja oksendama ja oma kaunid sõnad oled sa ilmaaegu rääkind Õpetussõnad.*

Olin nüüd pääst ja puhust tühi nagu mu rahakarp — roosa kipspörsas.

«Ei kuule enam miskit kõrv ega võta nina,» mõtlesin ahastades.

«Ära ole oma meelte vastu ülekohtune: kuula, nuusuta,» pragas muga Varjumees.

Ma kuulasin ja nuusutasin. . .

. . . ja otsekohe tundsin roosineste lõhna ning kuulsin siidi kahinat.

«Cupido, kallid! . . . Unustasin sulle kooki kaasa panna! *Ta annab pisut aga haugutab palju Siiraki.*»

«P-pühkige k-kok-kku. . . » ütlesin vaevaliselt ja hakkasin minema.

«Kui omapäraselt tänamatu, meeldiv poiss!» hüüatas proua Filo Sofia.

Uks klõhmatas pahaselt, Filo Sofia hääl kustus ja ta lõhn hajus mu kohalt.

Sain teha maja juurest vaid tosinkond taaruvat sammu. . .

. . . kui mul äkitsi meelde tulid:

«Sussid ja soni!»

Lonkisin pidumaja juurde tagasi. . .

. . . ega leidnud enam pidumaja eest. Selle asemel seisis suur, kunagi härrandlik olnud — paraku kinnilöödud akendega lagunev puumaja, ümberringi räämas aed või hoolitsemata park. Majja viis pehkinud, osalt sissevarisenud puutrepp, mille ainsal tervel astmel kügeles lühikeses poisikuues, pügamata juustega. . .

. . . Kandle-Annus ja meelitas oma mänguriistast välja esimesi maadkuulavaid helisid. Ta istus poolkumaras, kõrv kandle kohal (nagu kõik kandlelööjad) ja kuulatas vahet. . .

. . . pilli südant. Kuid mitte vaikides, vaid lauldes *kas mul on lõbustust mure peale Jeremija.*

«Mis saand on Kuningannast,

mis saanud ta paleest?

Tal süda murtud kannast

ja sõnad katki keest.

Kes kõrgel — alla laskus:

nii timukast sai tola,

kes kuljusega taskus

maailmas ringi kolab.

Ta nimi Kandle-Annus. . .

verd virdab pillikeel,

kui oleks tema kannel —

pakk ja tapper veel.»

Kerge tuuleke, õõhingus, käis mu kannul ning tõi oma hõlmas kaasa üha kaugenevat kandlemängu ja laulu.

Ka mina ümisesin lauluviisi kuni koduni kaasa. Esikus jäin targu vakka. Ja kohe, kui mu suult kadus laul. . .

. . . kadus ka jalgadest jaks. Jõudsin veel kõõgiukse lahti lükata. Vajusin tuge otsides piidanõjakile (häämeel oleksin vajunud kohe sāngi *raske haigus peletab une Siiraki*).

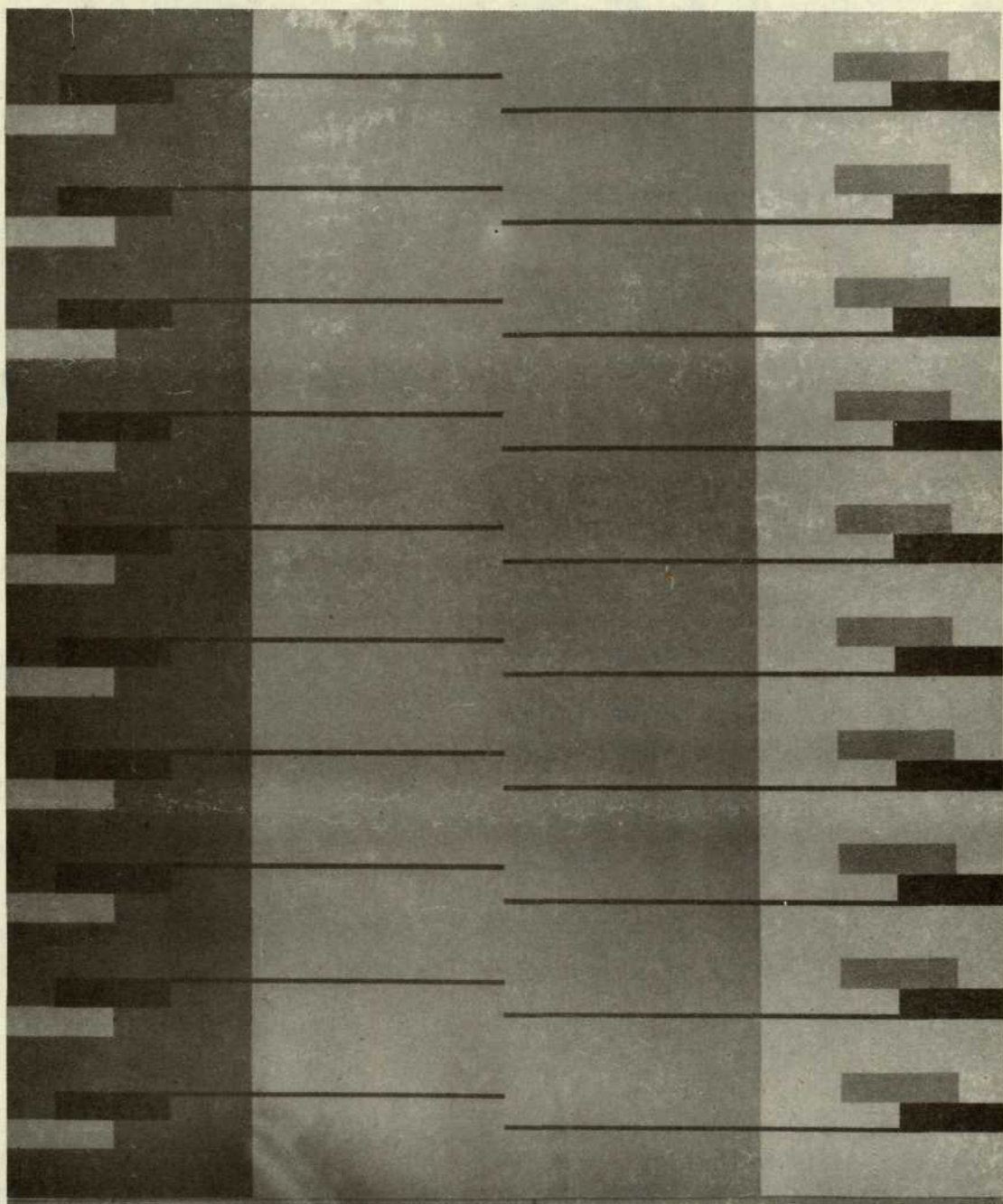
Mamme Sunne, palgest lage, seisis uksel mu vastas. Otseku poleks ta mind ära tundnud ega mu häält kuulda lootnud, küsis ta kõheldes:

«Mis sa mul pidid tooma?»

«Tangilokid. . . »

«Lokitangid, kullake.»

JORMA HAUTALA. Lootus — väike liigutus I

(Serigrafia) 1990

Indrek Hirv

Uusi luuletusi

*

Mu hingetaevas pälklevad su põiad —
maailmahallutsinatsioon on ohus.
Kui kuutul kevadööl on lennus nõiad,
ning eluaegne viimsepäevakohus
öö virvahäälte paisudes jääb vakka,
siis sul on ülim aeg, siis anna takka
ja praavita mind oma surmarohus.

Kui põuepatt su põidadesse haardub,
mu hullust hurmast ehmund kaitseingel
kaob, kuhu kaunis vikerpoogen kaardub —
sääli keerledki ka sina juba vingel
kaoskire tuulispasal paljanisi
ning mina ka, veel hoides luidraid käsi
kaotatud elu uskumatul pingel.

13. VI 1992

*

Õõ laskub randa värisevi tiivu
ja süda tummub nagu pimeduski. . .
kas lakkab veri nilpsamast mu liivu,
kui loputan su meelelisi tuski?
Veel himur haletsus ei täidi kalla-
ta kibedusehooge hinge alla —
ja siiski ängi loksel piir on kuski!

Külm valgus hämmeldab su loomavaistu:
kuu unund elupikka mõõnamisse —
su nahk ei suuda tuhmata ta paistu,
mis üha jahedamalt säratab su tisse.
Aeg aga voolab aega omasoodu
ning karje umbub suus, kui minu poodu-
kael keeldub laskmast hääli kõrri sisse.

10. VI 1992

*

Noh, vaata peni, igatsusest kõhna,
või taevast, kui ta tõmbub valust mustaks;
eks surnud lill või levitada lõhna
ja puu või loota, et ta pääle kustaks.
Ma hingam vaikselt ikka sissepoole,
hing kinni, hoian põidraid teie soole,
ja hoian, et mu põidlapidu ustaks.

11. VI 1992

*

à Villon

Kui karjased kesk surnuaedu lõõvad
eeskäsi tõstes vastupäeva marjast,
siis huntidel, kes luuderohu söövad,
ei sili ükski põial päriharjast.
Ses õitsitulepõrgus üldse vaevalt
saab väsiind rõõvel osavõttu taevalt.

Siis kibe ristimisevesi voolab merre,
ning pühamees, kes leiab neimas lohtu,
ei jäta enne, kui on hagend verre
süütunde, mille vastu pole rohtu.
Nii vennad roimas, hauus rauduskäsi,
las hõõgub tuhaks rinnust viimne säsi!

12. VI 1992

*

kui õises kuluhääles tõuseb hingus
tean sina oled see — mu ainus vend
sa hulgid silmad kuus kuid jalad lingus
ja tähetorkeist aju murenend
kord lõhnav õõ su käe all hingas välja —
ta linnukarje peibutas sus nälja
ning siis ta vaikselt sulle avas end

ta palavikulehk su tegi araks —
kui suuall pudenes ta pehkind reis
siis sinu pulmaelund muutus karaks
ning ajas juuri kõdulademeis
nüüd ohvrisurm ja surnusttõus saand läbi —
käed türaristis varjan valehäbi
ja palvetan et püsiks tähteseis

24. VI 1992

*
kord soendas mind su huulte külmavabin —
kui süda kurbus hakkas kätel kuum
nüüd matkib närvierksust vihmakrabin
vein matkib verd ja voodit ilmaruum

töttõelda selles viimases on lohtu
ka tähed märgivad üht võimalust
kui taevas tühistab su omakohtu
ja hingejagu paotab tagaust

niikaua sõrmitseda klahvistikku
ei — musti mitte — üksnes valget luud
niimõni mäng viib õhtuid kaduvikku
kus kohtad surma pierrood ja kuud

teatraalsed tähed valitsevad meeli
kuu mõõna veres klaver hääletust
mis katab vahel hinge salakeeli
kui too on kaanind täis end tumedust

kord soendas mind su huulte külmavabin
kui süda kurbus hakkas kätel kuum
nüüd matkib närvierksust vihmakrabin
vein matkib verd ja voodit — ilmaruum

23. VI 1992

*
Kumb õõtsutab ürgüska — laev või loom? —
Üks iniseb, pää ümber merihein,
kui teisel tormis naksub vant ja poom
ning poordilaudu koolutab rootvein.
Siis sarvloom ärkab, nõrdind sest jamast,
turd turi tõmbub pingu, oh — ja mast
on nõrk, kus rõhub raske liha lein.

Kui nõtkub lõhnavas orgasmimärjas
bermuuda kolmnurgas veel laudne parras,
siis küpseb palve Jupiteri härjas,
kesk kirejõudu alandlik ja harras:
oo laske tulla jumalate raevul —
las minu lihast ja las kerest laevul
lööb läbi pilvist lastud terasvarras!

21. VI 1992

Luuletus Sassi laadis

(sass suumani loal)

kui tütar on
panen nimeks iris
mõlgutas hirv

pane parem
VÕHUMÕÖK
arvas kolonel eller

23. VI 1992

Peeter Ilus

Indrek Hirvele

närtsinud tuulis ja kurvas
jälle on uppunud meelt
ja luulet püstolirauas
ja üksinda kuulis mis

armund ja eksind teelt

kesk kuski sügava raba
üks sädeneb neiukse sark
tal hiustes on kuremõõgad
vaba süda kui kuulile märk

ta silmade hurmavaade
eksitab rabateelt
kaunis ta armuaade
heiaastub laukaveelt

põhjata aga kui tõeke
õitseb tuules ja kuulis
siis ära neid oota õeke
nendel on omad armud

nendel on oma viis

Asta Põldmäe

Kaotab tule

Ikka juhtus, et tuldi sisse jalgu puhkama.

Oli kirgas aeg, mida Nora ise täpselt ei mäleta, kuid oli kerge õhk. Puhas õhk millegi kuldsega, paljugi, mis talvel kuldne olla võib, mõne vaskplekk-katuse lõikav sädelus külma valguse kiires, päikesetriipu jääv kuiv lumelang, paljugi. Ja kõigel sel säral oli võimalikkuse lõhn. Pole kõrgelektroonikat, mis määraks ülemseisu, hoiataks, läidaks lambi tabloom: tähelepanu, lõhn! Seda tuleb taibata omaenese hajakil, kohmakate meeltega. Tuleb, ja ei taibata, jäädakse hiljaks.

Kui Nora ise oli väga väsinud — väikese naisena küllalt sageli oligi —, siis ei läinud talle peaaegu korda, puhkas teine neid või ei. Ei kahtlustanud ta siis, et tema lähedal võidakse läbida üht inkubatsiooniperioodi rahutuse, vaeva ja äkilise jõuetuse hoogudega, nii et tuleb otsida, kus saaks istuda, silmapilk istuda. Ja Nora tööpaik oligi kaunis keskse tänavaaäres. Tuldi siis tema juurde sisse.

Aga oli meel värskem, siis küll, siis oli midagi maailma laiusest, mõttetu rõõmu alpigest ruumikusest temaski aset võtnud, ja igasse juhusesse asus tähendus.

Siis, jah, vastupidi, tuli tal ennast talitseda. Kõik surus ja tungis kui kaane all. Siis tuli tal end otse takistada kujutlemast ja ületähtsustamast, käratada lootus vait ja summutada mahedus. Lämmatada nagu ehtne padjaga lämmataja. Lööklaine, mitte mahedus! Terror maheduse materjalist!

Siis tuli karta, siis oli jõud kõigel: lumel Pika jala sillutisekividel ja Pikal jalal endal, külmunud mahla sädelusel rohukõrtes, hoovinurga õllekastidel, kõigel. Nora läks üles mäele raamatukokku ja tembeldajamutike pani oma templi erilisel. Telefon ei olnud rikis, poiss, kes tammudes järjekorda ootas ja ilmsesti pealt kuulas, tammus ja kuulas armastusväärsest. Kogu hetke nähtav tühisus pulbitses nähtamatuid leebeid privileege. Kõik laenutustöötajad taipasid ta soove veerandsõnalt. Raamat leidis, vaibanurk ei jäänud jalgu, saal ei olnud külm, avariivõlli leksikon ei olnud kellegi teise käes ja Velázquez suurejoonelised vanamehed monograafialchekülgedelt vaatasid hõbedasel pilgul. Ulata-des oma karikaid, kukutades oma mantlivolte, kallutades kauneid, suuri laupu.

Nora kummardus, puuris vaate esiplaaniprofiili, marmorlaupa, marmorpõske, tumedusse selle põse taga, veel kord põske — ja jultunud valjusega hakkasid krabisevale trükipinnale ühesuguste lühikeste vahedega kukkuma pisarad: üks, kaks, kolm. Veel enne, kui ta jõudis raamatu tõugata eest, veel enne kui ta jõudis salli tirida kaelast, et märgi täppe albumi õhukestelt siidjatelt kattetahviltelt salliserva imema hakata, ise kokkunult, süüdlaslikult ringi piiludes.

Niisugused olid päevad. Millelegi ei saanud kindel olla, midagi ei saanud kiirendada — tuli vaid püsida valvel. Hoida õli lambis. Ja võidelda. Väsimusega siis? Aga kas ikka tuli...? Pealegi, kui polnud täpselt võimalik aru saada, kus on väsimuse asupaik, kumma sees, ja kas see üldse on üks ja seesama väsimus. Ah, mis seal küsida, ei olnud ju. Kohe eriti mitte väga ei olnud. Ja kui võidelda, siis mis selleks teha tuli? Kas tõusta väga vara ja söösta rōskesse tuulde, mis hõredate kõrgete majade vahelt tõi metsamüha tükke ning mõne kõrguses rabeleva hääleta linnukeha, kaks värvi — hall ja must. Või just vastupidi, viivitada tõusmisega veel pool tundi, tuba pime, telefon välja kistud, ja keskenduda. Millele? Väsinud jalgadega mehele? Palvetada, et nad tal ikka väsiks? Väsimuse vastu võideldes kutsuda teda ennast. Meelitada, manguda seda surma aseainet, määrada mett moka peale väsimusele. Või veel kord vastupidi: lasta mõtted omateed. Mis teed siis? Ei

tasu küsida ette vastatud küsimusi, ei tasu vaeva näha, parem otsekohe, aega raiskamata, asuda poolunes ehitama kaju. Tasakesi viimistleda, puudutamata, suletupsuga üle vedades välja puhastada kübara ja õlgade jooned. Aheldada õrnusega paigale jalgade jooned, jalad, mis pole kes teab kui tublist materjalist — ei ole! — ja hoida vaimu vaateväljas.

Aga see kõik viis teda segadusse. Ei, parem ta peab edaspidi meeles tulija esimese lause. Ja võrdleva analüüsi teel teeb kindlaks motiivikorduse. Et siis see monteerida lah-ti. Võib-olla motiiv polegi jalgade väsimine. Võib-olla on see seni ainult paistnud nii. Mingi seaduspära ju vahel välgatab, aga tõesti ainult selleks, et kohe sealsamas varjuda üha uute juhuslikkuste räkku. Oli ka «Pea vastu» või eriti «Kallist jõudu», — heldeke! Nagu künnimehele —, mis kõlas nii veidralt, kui ta joonistuslaua taga oma eskiise tõstis ja peenikesi pliiatseid ihus, et esimesi kordi Nora ei uskunud oma kõrvu. Jalad väsisid ikka ja seejärel, kevade poole, oli plaanisetud nii, et Nora hakkab maalima kompositsioone, aga teine, kelle ateljee ei olnud kaugel, juhendama, õpetama. Kõik oli paistnud lihtne ja esimene kõhklus tekkinud alles siis, kui õppetunni asemel oli õpetaja sõitnud ootamatult Läänemaale forellikasvatusse kavandama talveaia pannood. Niisiis kavandama küll, aga forellidele, mitte temale. Forellidega, mitte temaga. Kavandit või kavandeid. Mida just Nora kunstniku juhendamise all õieti tegema pidi hakkama, täpselt ta ei teadnud ega saanudki teada, sest ühtegi ta ei teinud. Esiteks puudus tal kavandite ja kompositsioonide anne, arusaam vajadusestki nende järele: pidi ju tõelise loominguna ilmuma see ühel ja samal viivul, korraga, nii nagu ei sünni enne luustik ja alles selle järel laps. Teiseks aga ta lihtsalt kartis seda mäge; reibast kindlust, kulmudega rahnu: «Kui ma poisike olin, valutasid mul kasvamisest ühtelugu põlved, huugasid, ei lasknud magada...» Aga mis see kõik aitas, asi sellest ei lihtsustunud, huugasid põlved või ei — ikka Rahn!

Tõsi, viimasel ajal tundus, et «Kallist jõudu!» on asendunud sõnadega «Jumal kaasa!». Telefonikõne katkes poolelt sõnalt, et järgneda võiks see soov, kindel märk, et üksi selle pärast oli helistatudki. Ja tema alistus, võttis soovi vastu, lasi soovida, ise end oma alandlikkuse pärast halvasti tundes. Naine seejuures muide hästi, vaim, kaasvõitleja, kompositsiooniõpilane — halvasti. Jõu juurdevoolu või, ütleme, ülekannet, nähtavasti polnud suuremat loodetud (naine rõõmustas, vaim oli löödud), vähemalt mitte jalapealt, ja naljakas oli meenutada, et esimest korda oli ta, see soov varuks, peaaegu trammi alla jäänud: oli tormanud, hing kurgus, ja juunikuu südapäeva taevast kohal oli tõusnud tähtedesse.

Ent siis oli tulnud enese kokkuvõtmine, vastupidamine, olemine nagu kästud, sest m õ n d a õpetust ta oli siiski otsustanud saada ja ka järgida. Teadmatutes muidugi ei ole eriline kunst vastu pidada. Aga see tarkus tuli hiljem. Esialgu tõid rahunust teised asjad.

Kuidas siis, kui kõik tõepoolest rajaneski kavandil ja vennalikul abil? Et kuidas tagasi tulla, kui juba on vend? Üldjuhul ei ole selline asi võimalikki. Ent ta teadis ka, et üldjuhul kõik juhud on üksikjuhud. Aeg-ajalt meeldis talle kujutleda seda kaotuse võimalust (mis kaotus? mis võidud? ei saa olla kõik läbi, kui pole alanudki!) ja esimest korda sellele tulles oli tas trots tekkinud. Hea just, las Rahn ei looda, las mina ei suuda, hea just. Ja kui ma elu seeski ei ole tähendanud, ei hakka kellelegi midagi tähendama väljaspool oma kompositsioone ja paberisodimist, las läheb siis kõik! Järjekordselt. Nora ei teadnud, kui õiglane või kui ülekohtune ta oli enesest ja maailmast nõnda mõeldes, ja lõpuks — oli ta siis kunagi läinudki välja millelegi päris välisele. Eks ilus olla oleks muidugi ilus olnud, aga ei ta olnud. Ei vist. Polnud olnud kunagi. Ikka need pikad lagedad põsed, mingi raskepära pilgus, nõtkuse — nimelt, nimelt pilgu nõtkuse puudumine. Ja kooliajal udejad sirded juuksed alatise mütsirandi jäljega nagu vanameestel, rinnad, mille pehme rull ulatus koolipõlle joonistuses peaaegu võõni, otsekui oleks ta kandnud põues mingit magavat väikest looma. Nii kooliajal kiusatigi, õhutati seda looma välja päästma, üles äratama teda. Ainult et üks kord oleks ikka kõige selle segaminipaiskumist tunda tahtnud, et oleks olnud ühekorraga nii paberisodimine kui rinnad. Või ei kumbagi, ainult joovastus. Temal niikuinii, aga ka temast. Just sellisena, nagu ta oli parajasti. Koguni parim sellisena. Nagu kõlvatakse oma emale just sellise lapsena, nagu ollakse. Oma kodus. Ta tahtis, et ta kas või hetkeks võiks tunda maailma nagu kodu paljust. Kõlvata sellisena, nagu on, ei millegi muuna. Või mis kodu oleks see muidu! Mis joovastus!

Oh jaa, ta pidi möönma, materjali oli ikka vähe küll, võrdlusmaterjali ja üldse. Mis rahust sai siis rääkida? Väsinud jalad, kallist jõudu, Jumal kaasa — ja kõik. Peaaegu. Abimaterjali, mis parata, et teisest allikast, aga selle eest maailm. Kõik raamatud, otse- kui ühest suust, jutustasid ühest ja samast. Luuletused, mis on ju veel elusam kui elus aine, elu elustus — nemad eriti. Ja tõelus täis mõistatusi, mis siis, et kolme sammu pealt juba naeruväärseid. Kust oli temal võtta kolme sammu, kui terve maailm oligi ainult mehe silmad (läbi tapeedi, läbi puulehtede) ja nende pilgu pimestuse määratu depressioonilehter! Selles lehtis ootamatult sügisene hõrenev Kaarli puiestee, kõhn ilus kullinaga naine kasukakrae kõrges varjus, otsaesine kitsalt viiljalt säramas otsekui jõekarp. Park, nagu öeldud, oli sügiselt hõre, aga sellel pole tähtsust: kui on üks puistu nii alustaimestikuta, ei ole vahet, hõreneb ta või ei hõre, vastutulijat mitte märgata ei õnnestu niikuinii. Kellelgi. Märkas kunstnik, tundmatul naisel käe alt lahti laskmata, ja märkas Nora. Märkasid, et teine märkas. Kui mees oleks tervitanud, jumal teab, võib-olla mingis masinlikkuses oleks ta tervitanud vastugi, kuid mees vaatas otse enese ette, uhke püstine pea õlgadel nagu lipp. Pehmetel nõtkuvatel jalgadel komberdas Nora tunnelisuhu — oh, et see nii käepärast oli, päästev sügavik —, tõusis siis maa peale, ikka neilsamul jalgel, mis trepiastmeidki ei tundnud, mida käega pidi tõstma peaaegu, ja imestas, kuidas kõrvus helises. Oli valge kõrge Vahemere taevas, ja helises. Tuhandete, tuhandete laevade ärasõidusireenid. Ja muidugi see lõpmatu kargus, paljakspõlenu kaalutu õnn. Hele lõõm sisse paiskumas tühjadest aknaaukudest. Valguse vall. Valguse vaenuvägi. Ime siis, et ühtki inimest ära ei tunne, taldade sahin vaid kivitahvlitel. Ta vaatas tagasi. Seisti foori ees ja oodati ülekaigukorda.

Jõudis vahetuda aastaaeg. Jõudis ära olla üks kontsert, kus Nora oli üksi ja võimalik, et ilus. Mees sammus, samuti üksi, vastutulevate jalutajate vooris. Esimesel hetkel ehmusid mõlemad, peitsid pilgu, leidsid need uuesti. Nagu näis, mees päris hästi ei uskunudki, üks kontrolliv vilksatus, mis anus kui andeksandi. Aga tema naeratas eneselegi ootamatult suurelt ja soojalt, palju suuremalt, kui oli kavatsenud. Mis selle juures särast pidi järele jääma! Ometi, just särada oli ta otsustanud, nii palju, nagu üheainsa uimastava sekundisajandiku sees otsustamine võimalik on. Aga läks nagu läks, teha polnud nüüd enam midagi, ja särada teine kord ja paremini, mis aitaks see!

Järgmine kord, kui nad uue ringiga vastamisi juhtusid, kunstnik ikka üksi, oli tema, Nora, juba aegsasti hoolt kandnud, et võiks olla hõivatud. Tuttav helilooja leiduski, Riia juut. «Lapsed, taevas tänatud, terved, nõrk küll bioloogias, aga muidu korras.» Juut, suus särav hammas, rohkem kuldkihv, muudkui kippus ja kippus suudlema ta kätt, mis temal mõlemal korral, nii vestluse alguses kui lõpus, meelest ära läks, väljendudes käelaba kärmes, puises tagasitõmbamises, mille juures juudi pehme huul piinlikult tagurpidi rullus.

Siit tuli, et pärast pikka vaheaega, kohe järgmisel päeval väsisid jälle jalad. Tuld puhkama neid. Istuti. Silmad täiesti endised, või enam. Silmanurk oli punctav, salvine. «Odraiva.»

«Nägin sind eile kontserdil. Sa olid suurejooneline.»

«Kontsert oli suurejooneline.»

Tuli ikka otsida alustusi, mis nii järsud ei oleks, mis ei meenutaks, et keegi pole siin kodus. Akna taga, suures luuvalges klaasvitriinis, tagaseinaks vastasmaja kollane kolonnaad, ujus kuumusest rammetuid turiste. Äkki, veider küll, osutus neil mõlemal olevat peaaegu ühine kinopilet. Kui mees hakkas minekule sättima, küsis ta, hääles isemoodi kahetine lootus:

«Mis koht sul on?»

Siis tegi Nora esimese vea:

«Ei saa olla, et oleks lähedal (ta ei julenud öelda — kõrvuti —, kuigi, mis muidu tähendab kinos «lähedal»?). See oleks liiga hea õnn.»

Ja kohe, nii nagu oleks see keeleleid talle kõige tähtsam:

«Eesti keeles saab ju isegi nii öelda: halb õnn. Meil on kindlasti halb õnn (pilk piletille).»

See oli teine viga.

Ja raskem.

Astuti koos.

«Sa kiirustad. Ootab keegi?»

«Oo, ei. Pikk liikumatus sunnib vaheldust otsima tormamises.»

(Katse ära võtta kandevõrku, millest tuleb aga mingisugune rabelus, pealegi osutub võrk aidatalaskmiseks liiga kergeks, sisaldades vaid kaht suurt lõtva torru keeratud joonisepognat.)

Ja juba kino uksele, siis see tuli, muutunud vaatel, selgelt:

«Saadan su sisse ja lähen vaatan, kuhu need meie tulijad jäänud on.»

Halb õnn? Oo ei, igapäevane sündmuste käik. Kui ta meelde tuleb, üks hakanud juba enne kino ukse ette jõudmist see ringivaatamine, kõhelus. Eks tundnud ta juba siis kulunud filoloogilise paradoksi õhushõlvust. Halva õnne äkilist suurenevat kontsentratsiooni maastikuliselt piiratud alal. Auto tagant seiramas, maa alt välja kerkimas, või kus need nende kohad on. Et ka ükskord juba targaks ei saa! Üksindus metsikustab, miks ta seda ei arvestanud? Lagastab kujutluse ja võtab ohvriks esimesel võimalusel. Miks sa siis ikka ei taha aru saada? Ikka loodad, et sinu metsikus ei saa veel olla nii pime, pöördumatu, sinu vaistud pole veel sel määral halvatud, sina tunned veel ära... Aga on küll. Ole mureta. On. Kell kolm pärast lõunat. Kõikide võimaluste tund.

«Toon sulle neil päevil Murillo eluloo, tahtsid refereerida. Toon sekretäri kätte, pakituna.»

«Sekretär reisib. Too otse. Ainult et ma loen aeglaselt, tuleb jälle kaua oodata, enne kui... oma raamatut näed.»

Jätkus taipu lisada: enne kui... oma raamatut näed. Peaaegu oleks ära andnud kõik, millest oli kavatsenud olgu või hambad risti vaikida. Olgu peale, et kasu sellest poleks olnud midagi, sest mees armastab teisiti, kui ta üldse armastab. Oled sina valmis roomama kas või läbi traattõkete, tema tuleb raamatule järele kahe kuu pärast. Ta on sind näinud — õnneks küll mitte kaks aastat, vaid kaks päeva tagasi — kontserdil, kus sa olid suurejooneline. Sina roomad aina ja tahad tunda turmtuld või kohalejõudmist, tüht kahest, aga ei lenda vastaskaevikust taevasse ühtainust valgusraketitgi. Turmtulest siis veel unistada! Vaikitakse. Üle terve lahinguvälja. Ei olda häiritudki. Ei märgata.

Aga läbi traattõkete roomaja, temaga juhtub siis midagi. Ei, ta ei hüppa püsti ega pista jooksma ennasthävitavas unustuses. Ta lamab ja näib magavat, või ilma et keegi talle kahju oleks teinud, olevat surnudki. Tegelikult on ta haige. Ta haigestub vaikusesse. Sellesse jõulurahusse, mis laiub kaevikute kohal. Ning ta sureb tõesti, aga mitte enam lahinguväljal, vaid kodus köögilaua ääres, teetops käes. Ta kriipseldab midagi, aga mitte kavandeid, vaid lihtsalt. Teeb testamenti võib-olla? Klaverimüügikuulutust ajalchele? Ja läheb trammi peale ja tööle. Tööl kannab ta raamatust läbi ja maha ja vastab telefoni 314786. Ja räägib ise 784563-ga. Siis kannab ta jälle läbi. Väsib. Värvib huuli. Ja tänab väsimust. Tänapäev toob talle silmi nüüd iga väsimus... mis ei ole jalgade väsimus. Nii kaitstud, nii kaitstud on ta nüüd sellega. Olgu leepra või maalihe. Või ime. Tulgu nad ainult! Ta ei tee isegi vahet nende vahel, nii kaitstud on ta. Ja nii kindlana tunneb ennast. Üle keha. Ta keerab ukse lukku enda järel — ei, käsi võtmega peatub veel õhus ning teine lültil — ja imestab viivuks veel, miks lumehelbed akna taga tumesinises õhus lendavad peaaegu rööbiti maaga, justkui ei tahakski sellega kohtuda. Mitte rahulikus majesteetlikus langemises, aga kibelevad kuidagi niisama. Nagu ei teaks nemadki, kuhu poole tahta, nagu oleksid nad vaikusahaiged. Allahüppajad võtvat enne kingad jalast, otsekui tahtes puhata, või puhtamalt minna sinna, kuhu on teel. Ometi ei vaja nemad siis enam midagi. Mida vajab käsi, ette võttes sellesama sammu? Eimidagi. Käsi peatub lültil tõustes viivuks õhus. Siis kaotab ta tule.

Sirkka Turkka

*

Kui on kord luuletaja arust kuul
    elevandi mälu, ja lilled
on vari, kuu valgus, siis mida
    te siin ägate, hääli angiini
    valkjasse vaipa mässitud.
Kõik variserid ja Janused
    põllu ja metsa piiril,
    üks ja sama kamp kõik.
Jänese jalahoobist võib surra, nõnda ka
    lamba, ent lammas on praegu põllul.
Sealt, kus lõpeb põld
    ja algab mets, sealt ma läksin,
    kui avanesid õhtuudud,
    varjulilled, kuu,
kõik õõv kui miski kaunis.
    Jeesuse metsas ma kõndisin,
    ei murdnud oksaraagugi,
    lillegi ei liigutanud.

*

Relatiivsusteooria on teooria muutumatusest,
seepärast: ei hirve jälg või olla nii pisike
    ega jänese oma nii suur.
Kuid siit nad on läinud.
Jeesus ei tee enam terveks, ta ei saa, olgu peale.
    Siin see vilets, kes karjus,
    komponeeris orelimuusikat ja karjus.
    Ses vihises kirveid ja väge.
Minu õhtud on nagu mu öödk:
    mets mühab õudset laulu
    Suure Sõnni kojast,
alumiiniumpoti kuumuses pragunevad
    munad, õõliblikad
surevad vastu aknaklaasi.

*

Jah mitu korda rohkem kui see kivi,
mis küpsetatud metsa rüppe,
jah mitu korda rohkem too
mets kui isamaa, isa või isaema
pale, kogu suguselts või rahvasugu, külad,
suitsusambad külakatuste kohal ja pilved
neid külasid küütimas.

Jah palju rohkem too mets kui
rasketesse rusikatesse pigistatud
puss ning lõhestatud taevas,
õõnes leib, mis kopsatas
peost jalgade ette, Kullervo vaeseke.

Jah palju rohkem see kivi,
mis üha halab,
üha veereb välja sest leivast

*

Vaid vihma vokaliis tormiraju saatel,
su silme vokaliis üle selle raju: su juuste torm.
Ma pole iial näinud kurblikumaid
jalgu sinu jalgadest.
Kõik on nii kole kurblik: need viirud juustes,
koldsed lehed, see sügis
on kõik, mis meile kuulub.
Sest sina lähed minu juurest ära,
mina sinu juurest,
ja sellest ei saa aru:
mis tunne on küll murest rase olla.
Mis tunne on, kui sinu juuksed
segunevad tuulde,
vihm sinu silmadesse.

*

Sa tõstad õhku suure uhke seene
kui lillekimbu
ja naerad nagu muiste kevadel,
ehk küll ju sajab,
ehk küll sind huigun läbi kogu
selle lõputuma sügise.
Sügise, mis pagendanud koerad.
Ma vaatan sinu jalgu,
kuis vihma, rada pidi nad
kaovad alla randa.

Sealt mäletan vaid
vetehelki, naeratust su palgel,
kuis kevadel seal
korra oli kevad.

*

Olen oodanud sind, oodanud,
et kevad ja suvi
koltuksid sügiseks,
ja sügiski sureks välja.
Nii et mina siit kaugelt
saaksin viimaks ometi näha sind.
Kuidas sina ja väike külm ubin
sinu soojas peos.
Kuidas teie ümber
hallast valged nurmed
hakkavad kasvama igavikku.

*

Laman põrandal.
Koer noolib mu valutavat nägu.
Kiskja siin noolib kiskja nägu.
Vihm liigub mööda teed
nagu leinarong.
Sadu järele ei jää, taeva valgus
on võetud meilt ära.
Su naeratus on võetud mult ära.
Ma tõusen ja raputan end,
siis hakkab ulguma,
kutsuma pimedust.
Ütlen talle teretulemast:
tulgu pimedus, valgus mingi.
Mingi su armastus, ta valgus, kõik.
Heidan oma karja manu:
mis lubatud Jupiterile,
pole sobilik Härjale.
Laugudel raskus,
sadu järele ei jää,
quandoque bonus dormitat Homerus.

Sinust lahus. Sūgis on sinust lahus.

Tema kuldsed viljapõllud.

Õunapuud ja pihelgad on koolutanud
oma rasked oksad.

Nutab vesi, nutavad jõed, päris väikesed jõed:
need nutavad tõepoolest.

Ja sügavad tumedad samblamered,
iga viimane kui metsa leht.

Kui maa nõnda nutab,
peab läbipaistev taevas jaksama
kanda kurbust.

Arg hirv, kes juba kadunud,
enne kui jõudsid teda märgatagi,
on seega sinust lahus.

Kollane liblikas tantsiskleb hetke
metsviinapuu lehis, vaid selleks, et kohe
lahkuda.

Ja päevalilled langetavad pea
nagu alandlikud vanakesed, kes
juba asutavad siit lahkuma.

Mu elu, kõik, on sinust lahus,
surma vägi on nüüd võimetu:
olen sinust lahus.

Ent kõige kohale on kerkinud vikerkaar:
see pühitseb liidu, millest ma ei tea,
ja mida ma, sinust lahus, veel ei mõista.

Tõlkinud TIJU KOKLA

Luuletused, mille eestinduse eest on Tiiu Kokla saanud Eesti Elias Lönnroti Seltsi 1992. a. tõlkevõistluse kõrgeima auhinna luule osas, on 1987. a. Finlandia preemia laureaadi Sirkka Turcka kogust «Tule tagasi, väike Sheba» (Tule takaisin, pikku Sheba. «Tammi », Helsingi, 1986).

Ingeborg Bachmann

Undine läheb

Teie, inimesed! Teie, koletised!

Teie, koletised nimega Hans! Nimega, mida ma ei suuda iialgi unustada.

Alati kui ma tulin üle välu ja oksad mu ees laiali läksid, kui vitsad mu käsivartelt vett maha peksid, lehed mu juustelt piisku lakkusid, sattusin ma kellegi peale, keda kutsuti Hansuks.

Jah, seda loogikat olen ma õppinud, et see peab olema Hans, et teid kõiki niimoodi kutsutakse, nii ühte kui teist, aga siiski korraga vaid ühte. Alati on vaid üks, kes kannab seda nime, mida ma unustada ei suuda, kui ma ka teid kõiki unustan, tõesti ja täielikult unustan, nii nagu ma teid tõesti armastasin. Ja kui teie suudlused ja teie seeme on paljudes suurtes vetes — vihmades, jõgedes, meredes — ammu maha pestud ja minema uhitud, siis on nimi ikka veel alles, see aina kaigub ja kordub vee all, sest ma ei suuda lakata seda hüüdmast, Hans, Hans. . .

Teie, monstrumid, oma kindlate ja rahutute kätega, lühikeste kahkjate küüntega, sakiliste küüntega, mille ääres mustad randid, valgete mansettidega randmete ümber, hantuste sviitritega, mundritaoliste hallide ülikondadega, rohmakate nahkjakkidega ja lahtiste suvesärkidega! Aga lubage mul olla täpne, teie, koletised, ja teid nüüd ometi kord põlastusväärseks teha, sest ma ei kavatse tagasi tulla, teie viibetele enam järgneda, kutsele klaasi veini jooma, reisile, teatrit külastama. Ma ei kavatse iialgi tagasi tulla, iialgi enam Jaa öelda ja Sina ja Jaa. Neid sõnu ei ole enam, ja ma ütlen teile ehk, miks. Sest teie oskate ju küsimusi esitada, ja need algavad kõik sõnaga «miks?». Minu elus ei ole küsimusi. Ma armastan vett, selle tihket läbipaistvust, rohelist vees ja keeletuid olendeid (ja niisama keeletu olen ka mina varsti!), oma juukseid nende hulgas, seal, selles õiglasel vees, ükskõikses peeglis, mis ei luba mul teid teisiti näha. Märg piir, mis eraldab mind ja mind. . .

Mul ei ole lapsi teie käest, sest mul ei ole olnud küsimusi ega nõudmisi, ettevaatust, kavatsusi, tulevikku, ja ma ei ole teadnud, kuidas ennast sisse seatakse mõnes teises elus. Ma ei ole elatist vajanud ega kinnitust ja kindlustust, ainult õhku, ööõhku, rannaõhku, piiriõhku, et saaksin ikka jälle hinge tagasi tõmmata uuteks sõnadeks, uuteks suudlusteks, lakkamatuks tunnistuseks: Jaa. Jaa. Kui tunnistus antud, olin ma mõistetud armastama; kui ma ühel päeval vabanesin armastusest, pidin tagasi vette minema, sellesse elementi, kus keegi endale pesa ei chita, katust ei pane talade kohale, ennast ei kata purjeriidega. Mitte kusagil olla, mitte kuhugi jääda. Sukelduda, puhata, end jõudu kulutamata liigutada — ja ühel päeval meelde tuletada, jälle pinnale tõusta, üle välu minna, teda näha ja «Hans» öelda. Otsast peale hakata.

«Tere õhtust.»

«Tere õhtust.»

«Kui palju maad on sinuni?»

«Palju, väga palju.»

«Ja palju on ka minuni.»

Ühte ja sama viga korrata, seda ühte viga teha, millega mind on märgistatud. Ja mis kasu on siis sellest, kui oledki kõigi vetega pestud, Doonau ja Reini veega, Tiberi ja Niiluse veega, jäämerede heleda veega, mägijärvede tintja veega ja nõiduslike laugaste veega. Ägedad inimnaised teritavad oma keelt ja välgutavad silmi, malbed inimnaised poctavad vaikselt paar pisarat, need teevad samuti oma töö. Aga mehed vaikivad selle peale. Libistavad oma naistel, oma lastel truult üle juuste, lõövad ajalehe lahti, kontrollivad arveid või keeravad raadio valjusti mängima ja kuulevad üle selle merikarbi kõla, tuulepasunat, ja siis hiljem, kui majades on juba pime, tõusevad nad veel kord salakesi üles, avavad ukse, kõrv kikkis koridori suunas, aia suunas, puiestee suunas, ja nüüd kuulevad nad seda täitsa selgesti: valulist häält, kutset kaugusest, viirastuslikku muusikat. Tule! Tule! Ainult korraks, tule!

Teie, koletised, oma naistega!

Kas sa ei öelnud: See on põrgu, ja miks ma tema juurde jään, sellest ei suuda keegi aru saada. Kas sa ei öelnud: Minu naine, jah, ta on suurepärane inimene, jah, ta vajab mind, ta ei tea, kuidas ilma minuta elada? Kas sa ei öelnud seda? Ja kas sa ei naernud ja ei öelnud üleolevalt: Seda pole vaja tõsiselt võtta, temasuguseid ei ole vaja kunagi tõsiselt võtta. Kas sa ei öelnud: Nii peaks alati olema, ja muud ei peagi olema, muu ei kehti? Teie, koletised, oma fraasidega, kes te ka naiste fraase otsite, et teil midagi ei puuduks, et maailm oleks ümmargune. Kes te naistest oma armukesed ja naised teete, ühepäevanaised, nädalalõpunaised, koguelunaised, ja ennast nende meesteks teha lasete. (See on võib-olla ärkamist väärt!) Teie oma armukadedusega oma naiste suhtes, teie oma kõrgi heatahtlikkusega ja türanniaga, oma turvaotsimisega oma naiste juures, teie oma majapidamisrahaga ja oma head-ööd-vestlustega, nende kosutustega, õigeksjäämisega välise ees, teie oma abitult oskuslike, abitult hajameelsete kallistustega. Mind on imestama pannud, et te oma naistele raha annate poeskäimiseks ja kleitide jaoks ja suvereiiside jaoks, selle te teete neile välja (teete välja, maksate kuidagi mõista). Te ostate ja lasete ennast osta. Mul ei jää muud kui teie üle naerda ja imestada, Hans, Hans, teie üle, väikesed tudengid ja tublid tööliselised, kes te endale naised võtate ühiseks tööks, te töötate mõlemad, kumbki saab targemaks eri teaduskonnas, kumbki pürib edasi eri vabrikus, te pingutate, panete raha kokku ja rakendate ennast tuleviku ette. Jah, ka selleks te võtate endale naised, et teie tulevik kindla kuju omandaks, et nad lapsi saaksid, te muutute leebeks, kui nad pelglikult ja õnnelikult ringi kõnnivad, laps ihus. Või te ei luba oma naistel lapsi saada, tahate segamatult olla ja kiirustate vanadusse oma säästetud noorusega. Oo, see oleks suurt ärkamist väärt. Teie, petjad, ja teie, petetud. Ärge proovige seda minuga. Minuga mitte!

Teie oma muusade ja koormamuuladega ja oma õpetatud, arusaajate kaaslannadega, kel te lasete rääkida. . . Mu naer on kaua vett liikuma pannud, mu kurisev naer, mida te vahel öös hirmunult olete järele teinud. Sest te olete alati teadnud, et see on naeruväärt ja hirmutav ja et teist iseendale piisab ja et te iialgi päri ei ole olnud. Seepärast on parem, kui te öösel üles ei tõuse, koridorist välja ei lähe, õues ei kuulata ega aias, sest see ei oleks midagi muud kui ülestunnistus, et kõige kergemini saab teid võrgutada ühe valulise hääle, heli, meelituse abil ja et te seda ka igatsusega ootate, seda suurt reetmist. Iial ei ole te enesega päri olnud. Ei iial oma kodudega, kõige kindlaksmääratuga. Iga tellise üle, mis minema lendas, iga kokkuvarisemise üle, mis endast märku andis, te rõõmustasite salamisi. Meelsasti mängisite mõttega fiaskost, põgenemisest, häbist, üksindusest, mis oleks teid lunastanud kõigest püsivast. Liigagi meelsasti te mängisite mõttes sellega. Kui ma tulin, kui õhuvirvendus minust teada andis, siis te hüppasite püsti ja teadsite, et see tund on lähedal, teotus, põlu alla sattumine, hukkumine, adumatus. Kutse lõpule. Lõpule. Teie, koletised, ma armastasin teid, kuna te teadsite, mida see kutse tähendab, kuna te ennast kutsuda lasksite, kuna te iial päri ei olnud iseendaga. Ja mina, millal olin mina-

gi päri? Kui te olite üksi, täiesti üksi, ja kui teie mõtted mitte midagi kasulikku ei mõelnud, mitte midagi tarvitamiskõlblikku, kui lamp valgustas tuba nagu heledat välu, ruum oli niiske ja suitsune, kui te seisite seal, kadunud, igaveseks kadunud, arusaadavusest kadunud, siis oli minu aeg käes. Ma võisin sisse astuda pilguga, mis nõuab: Mõtle! Ole! Ütle välja! — Ma ei ole teist iialgi aru saanud, sellal kui te teadsite, et iga kolmas teist aru saab. Ma ütlesin: Ma ei saa sinust aru, ma ei saa aru, ei suuda aru saada. See kestis ühe toreda ja pika viivu, et teist aru ei saadud ja teie ise aru ei saanud, ei sellest, milleks see või too, milleks piirid ja poliitika ja ajalehed ja pangad ja börs ja äri ja ikka nii edasi.

Sest ma sain peenest poliitikast aru, teie ideedest, teie vaadetest, arvamustest, neist sain ma väga hästi aru ja rohkemgi veel. Just sellepärast ei saanud ma aru. Ma sain konverentsidest nii täielikult aru, teie ähvardustest, tõestustest, enesekaitseabinõudest, et neist ei olnud enam võimalik aru saada. Ja see ju oligi, mis teid liigutas, kõige selle arusaamatus. Sest see oli teie tõeline, varjatud mõte maailmast, ja mina võlusin teie suure mõtte teist välja, teie ebapraktilise mõtte, milles aeg ja surm end ilmutasid ja lõõmasid, kõik ära põletasid, korra, mida kuritegevus kaunistab, õõ, mida magamiseks kuritarvitatakse. Teie naised, kes on haiged teie olevikust, teie lapsed, keda te olete tulevikku neednud, nad ei ole teile surma õpetanud, vaid vähehaaval ainult lähemale toonud. Aga mina õpetasin teid üheainsa pilguga, kui kõik oli täiuslik, hele ja pöörane, — ma ütlesin teile: Selles on surm. Ja: Selles on aeg. Ja ütlesin: Mine, surm! Ja: Seisata, aeg! Seda ütlesin ma teile. Ja sina rääkisid, mu armas, aegamisi, täiesti ausalt ja pääsenult, kõigest korraks vabana, keerasid oma nukra vaimu väljapoole, nukra ja suure vaimu, mis on nagu kõiki-meeste vaim, selline, mis ei ole kasutamiseks määratud. Kuna ka mina ei ole kasutamiseks määratud ja te teadsite, et teie ei ole kasutamiseks määratud, oli meie vahel kõik hea. Me armastasime teineteist. Me olime sama vaimu.

Ma tundsin ühte meest, kelle nimi oli Hans, ja ta oli teistmoodi kui kõik teised. Veel ühte tundsin ma, see oli ka teistmoodi kui kõik teised. Ja siis ühte, see oli hoopis teistmoodi kui kõik teised ja ta nimi oli Hans, ma armastasin teda. Väljul kohtasin ma teda ja me läksime edasi, ilma kindla suunata, see oli Doonaumaal, ta sõitis minuga kuradirattal, see oli Schwarzwaldis, plataanide all, laiadel bulvaritel, ta jõi minuga pernoodu. Ma armastasin teda. Me seisime kusagil Põhjavaksalis, ja rong läks enne keskööd. Ma ei lehvitanud, ma tegin käega märgi, et see on lõpp. Lõpp, mis lõpule ei jõua. See ei ole lõpule jõudnud. Tuleb vaid rahulikult märk teha. See ei ole kurb märk, see ei loorita vaksaleid ega linnadevahelisi maanteid, või siis hoopis vähem kui petlik lehvitanine, millega nii palju lõpeb. Mine, surm, ja seisata, aeg. Mitte võluvõtteid käiku lasta, pisaraid, käte ristamist, tõotusi, palveid. Mitte midagi sellist. Käsk on: lootma jääda, et silmadest silmadele piisab, et sellest rohelisest piisab, et kõige kergemast piisab. Niimoodi seadusele kuuletuda, ja mitte tundele. Niimoodi üksindusele kuuletuda. Üksindusele, millesse mulle keegi ei järgne.

Sa saad ju aru? Sinu üksindust ei hakka ma iialgi jagama, sest mul on oma üksindus, juba ammu, veel kauaks. Ma ei ole selleks tehtud, et teie muresid jagada. Neid muresid mitte! Kuidas ma võiksin neid tunnistada, reetmata oma seadust? Kuidas ma võiksin teie ummikute olulisust uskuda? Kuidas teid uskuda, nii kaua kui ma teid tegelikult usun, tõesti ja täiesti usun, et te olete midagi enam kui teie nõrgad edevad mõtteavaldused, teie närused teod, teie sõgedad kahtlustused? Ma olen alati uskunud, et te olete midagi enam kui rüütlid, ebajumalad, peaaegu hingega olendid, kõige kuninglikumat nime väärt. Kui sulle enne midagi pähe ei tulnud oma elu kohta, siis rääkisid sa peaaegu tõtt, aga ainult siis. Siis tõusid kõik veed üle kallaste, jõed kerkisid, vesiroosid puhkesid õitsele sadade kaupa ja uppusid taas, ja meri oli üksainus võimukas ohe, ta peksles ja peksles ja tormas ja mürises vastu maad, nii et ta mokaadelt tilkus valget vahtu.

Reeturid! Kui teid enam miski ei aidanud, siis aitas teotus. Siis te teadsite äkki, mis teile minu juures kahtlane oli tundunud, vesi ja loor ja see, mida määratleda ei saa. Siis olin ma äkki oht, mille te veel õigeaegselt ära tundsite, ja siis oli vaja mind ära needa ja kahetseda kõike otsekohe. Te kahetsesite kirikupinkidel, oma naiste ees, oma laste ees, oma avalikkuse ees. Oma kõrgete-kõrgete instantside ees te olite nii vaprad kahetsema ja kinnistama kõike seda, mis teie ebakindlaks oli muutunud. Te olite päästetud. Te ajasite ruttu altarid püsti ja tõite mind ohvriks. Kas mu veri maitses? Kas see maitses natuke hindulanna vere järele ja valge vaala vere järele? Nende keeletuse järele?

Jumal teiega! Teid armastatakse palju, ja teile antakse palju andeks. Aga ärge unustage, et te ise kutsusite mind siia maailma, et te unistasite minust, teistsugusest, omasugusest, kel on teie vaim, aga mitte teie kuju, tundmatust, kes teie pulmades kaebekisa tõstab, märgade jalgadega tuleb ja kelle suudlusest te surra kardate, nii nagu te sellest surra soovite ja iial enam ei sure: kaoses, kaasakistult ja ülimalt mõistlikkusest.

Miks ma ei peaks seda välja ütleva, teid põlastusväärseks tegema, enne kui ma lähen?

Ma lähen ju kohe.

Sest ma olen teid veel kord näinud, kuulnud rääkimas keeles, milles te minuga rääkima ei peaks. Minu mälu on ebainimlik. Kõigele olen ma mõtleva pidanud, igale reetmisele ja igale alatusele. Tuttavates kohtades nägin ma teid taas, ja teotatud tundusid need kohad, mis kord olid nii heledad. Mida te olete teinud? Vait olin ma, ei öelnud ühtegi sõna. Te peate seda endale ise ütleva. Peotäie vett piserdasin ma nende kohtade peale, et nad haljendama lööksid nagu hauad. Et nad lõpuks heledaks jääksid.

Aga niimoodi ei saa ma minna. Seepärast lubage mul teile veel ka midagi head öelda, et nii lahku ei mindaks. Et midagi lahku ei rebitaks.

Hea oli ju kõigest hoolimata teie rääkimine, teie ekslemine, teie õhin ja teie loobumine täistõest, selleks et pool öeldud saaks, et valgus langeks ühele maailma poolele, mida te oma õhinas veel tajuda suudate. Nii julged olite, ja julged teiste ees, ja arad muidugi ka ja tihti julged selleks, et te arad ei paistaks. Kui te ka sõnasõja õnnetut lõppu ette nägite, sõdisite ikka edasi ja jäite oma sõna juurde, kuigi teil sellest kasu ei olnud. Te sõdisite omandi vastu ja omandi poolt, vägivallatuse poolt ja relvade poolt, uue poolt ja vana poolt, jõgede poolt ja jõgede reguleerimise poolt, töotuste poolt ja töötamise vastu. Ja te teate ometi, et te oma vaikimise vastu sõдите, ja sõдите sellest hoolimata edasi. Seda tuleks võib-olla kiita.

Ja teie kohmakates kehades tuleks teie õrnust kiita. Midagi eriliselt õrna tuleb nähtavale, kui te teeneid osutate, midagi head teete. Palju õrnem kui kõik, mis on õrn teie naiste juures, on teie õrnus, kui te oma sõna annate või kedagi kuulata ja temast aru saate. Teie rasked kehad istuvad paigal, aga te olete täiesti kaalutud, ja teie kurbus, teie naeratus võib olla niisugune, et isegi teie sõprade põhjatud kahtlustused jäävad silmapilguks toiduta.

Kiita tuleks teie käsi, kui te hapraid esemeid kätte võtate, neid säästa ja hoida oskate, ja kui te midagi rasket kannate ja takistusi kellegi teelt eemaldate. Ja hea on, kui te inimeste ja loomade kehasid puutute ja väga ettevaatlikult valu maailmast kõrvaldate. Nii piiratud on see, mis tuleb teie kätest, aga selles on mõndagi head, mis teid õigustab.

Imetleda tuleks ka seda, kui te mootorite ja masinate kohale kummardute, neid teete ja mõistate ja seletate, kuni kõigi nende seletuste tõttu neisti uuesti saladus on saanud. Kas sa ei öelnud, et see on see põhimõte ja too jõud? Kas see ei olnud hästi ja ilusasti öeldud? Enam iial ei oska keegi niimoodi rääkida vooludest ja jõududest, magnetitest ja mehhaanikatest ja kõikide asjade tuumadest.

Enam iial ei räägi keegi niimoodi elementidest, universumist ja kõikidest taevakehadest.

Iial ei ole keegi niimoodi maakerast rääkinud, tema kujust, tema ajastutest. Sinu jutudes oli kõik nii selge: kristallid ja tuhk, jää ja hõõguv magma.

Niimoodi ei ole keegi inimestest rääkinud, tingimustest, milles nad elavad, nende sõltuvustest, varadest, ideedest, inimestest sellel maakeral, endisaegsel ja tulevasel maakeral. Õige oli niimoodi rääkida ja nii palju mõelda.

Iial ei ole olnud nii palju nõiduslikkust asjade ümber kui siis, kui sina rääkisid, ja iial pole olnud sõnad nii järele kaalutud. Isegi mässu tõsta võis keel sinu läbi, hulluks minna või võimsaks muutuda. Kõike tegid sa sõnadega ja lausetega, suhtlesid nende abil või muutsid neid, nimetasid midagi ümber, ja asjad, mis sirgeid ega kõveraid sõnu ei mõista, peaaegu liigatasid sellest.

Ah, nii hästi mängida ei osanud keegi, teie, koletised! Kõiksugu mängu te olete leiutanud, arvumänge ja sõnamänge, unelmamänge ja armumänge.

Iialgi ei ole keegi niimoodi iseendast rääkinud. Peaaegu ausalt. Peaaegu mõrtsukalikult ausalt. Vee kohale kummardunult, peaaegu loobunult. Ilm on juba pime, ja ma ei saa teokarpidest keed kacla panna. Välu ei ole. Sina teistmoodi kui teised. Ma olen vee all. Olen vee all.

Ja nüüd kõnnib keegi üleval ja vihkab vett ja vihkab rohelist ja ei saa aru, ei hakka kunagi aru saama. Nii nagu mina kunagi aru ei ole saanud.

Peaaegu tummalt,
peaaegu veel
kutset
kuuldes.

Tule. Vaid korraks.
Tule.

Tõlkinud HELGI LOIK

AKSELI GALLÉN-KALLELA. Sampo kaitsmine

(Tempera) 1896

AKSELI GALLÉN-KALLELA. Sampo kaitsmine

(Puulõige) 1895

Ilmar Talve

Eraõpetlane Abraham Hints

In memoriam

1

Ma olin Abraham Hints nime kuulnud enne, kui ma temaga tutvusin. Meie kohtusime küll vaid korra, ja kui see mõõdupuuks võtta, siis võib küsida, miks ma need leheküljed olen kirjutanud. Ma võin esitada kaks põhjust. Esiteks oli ta omal viisil huvitav ja erakordne inimene ja seepärast jäi ka see ainus kohtumine mulle püsivalt meelde. Tema seisukohad ja arusaamad, mida ta siis esitas, olid küll fantaasiarikkad, aga ka paeluvad, ja see peaks selguma järgnevast kirjeldusest. Teise põhjusena on see, et Abraham Hints oma laialdastes ajaloo huvides, mis haarasid tervet Läänemere-ruumi, oli ka Eesti ja eestlastega tegelnud. Ja õieti seetõttu, et ma olen eestlane, saingi ma temaga tuttavaks.

See oli ühel pimedal sügisel õhtupoolikul, kui telefon mu töötoas ülikoolis helises. Ma olin juba ära minemas ja võtsin seetõttu telefoni vastumeelselt kätte. Seal kuuldus õhukene, minu arvates vanapoolse mehe hääl, mida kerged kõhatused kogu aeg katkestasid, kui helistaja mulle seletas, kes ta on ja kust ta räägib. Ta ütles, et ta helistab mulle kui rahvateadlasele, etnograafile, ja niisiis asjatundjale, ja et tal oleks vaja minuga rääkida ja mulle ka midagi näidata, mis mind peaks huvitama.

Ma kuulasin ta juttu veidi tüdinult, sest seesuguseid telefonikõnesid ja ka kirju tuli ikka vahetevahel inimestelt, kes kas olid kusagilt kuulnud või lehest lugenud, et ülikoolis oli rahvateaduse professor ja seega siis inimene, kes rahva asjadega tegeles, võibolla ka nende kaebusi kuulda võttis, nende nõu andis ja nende eest seisis. See kõik oli tüütav, kuid riigi- ja ülikooliametnikul ei sobinud ka väga tõrjuvalt vastata, sest need inimesed olid tavaliselt üsna aktiivsed ja võisid kaebkirju saatma hakata, ja see oleks omakorda kaasa toonud uusi õiendamisi.

Ma kuulasin rahulikult aga tüdinult, mis tal ütelda oli. Ta pani ette, et ma teda külastaksin, ja nimetas oma asukohana ühe kirikuküla poolsada kilomeetrit põhja poole, ja lisas siis nagu vabandades, et ta ise minu juurde sõita ei saa, sest ta olevat kaunis haiglane. Ta lisas veel, et tal kodus telefoni ei ole, ja palus, et kui ma olen otsustanud, millal ma tulen, talle sellest mõned päevad enne kirja teel teada annaks, ja ütles ka oma aadressi, mille ma üles kirjutasin. Ta lõpetas oma kõne kinnitusega, et ma kindlasti ei kahetse, kui ma tema juurde sõidan. Ma vastasin, et mul on palju tööd ja et mu päevad on kõik kinni, lubasin aga vaadata, millal sõitmine võimalik oleks, ja siis talle sellest ette teatada. Tüdinult panin telefonitoru käest ja alles siis tuli mulle meelde, et olin unustanud küsida, mida ta mulle näidata tahtis.

Paar kuud jõudis kuluda ja ma olin Abraham Hints telefonikõne peaaegu juba unustanud. Paaril nädalal peale kõnet olin ma mõnede tuttavate käest tema kohta ääri-veeri järele pärinud, siiski ütle mata, et ta mulle oli helistanud. Kõik, kellega rääkisin, olid üksmeelsed selles, et see mees on mingi omapärane originaal. Üks nendest lisas, et see aga ei tähenda, nagu oleks tal ka originaalseid mõtteid. Pigemini olevat Abraham Hints iseõppinud kodukoha-uuri ja, kes aga oma liistude juures püsida ei taha nii nagu kingsepale kohane, vaid ka muude küsimuste kohta, millest ta suuremat teada ei võinud, kindlaid seisukohti ja seletusi esitavat ja nendest, nagu mu tuttav ütles, patoloogilise põikpäisusega kinni pidavat. Kuulsin, et viide kingsepale polnud täiesti alusetu, sest ta

ILMAR TALVE

tegelevat ka kingsepatööga. Teine mu tuttavatest seletas, et Abraham Hintsal on vastu-panematu tahe kõike, mida raamatutes tõena esitati ja koolides õpetati, kahtluse alla seada ja ikka oma seletusi esitada.

Kolmas mu tuttavatest, kes samast kihelkonnast pärit oli, teadis muudki rääkida. Hintsat olevat omal ajal ka kohalikus algkoolis õpetajana toiminud, siis kui kutsega õpetajatest puudus oli, olevat nüüd aga juba aastaid pensioneeritud. Oma kodukihelkonnas oli ta agaralt kodukoha-uurijana tegutsenud ja ka väikese koduloomuuseumi asutanud. Oma agressiivsuse, põikpäisuse ja kummaliste seisukohtade tõttu polevat ta aga koha-pealsete omavalitsuse tegelastega läbi saanud, mille tõttu ka toetus ta muuseumile oli jäänud üpris väheseks. Tal oli konflikte tekkinud ka Helsingist saabunud arheoloogidega, kes seal kaevamisi olid sooritanud, sest ta olevat pea igal päeval kaevamiskohal tööd käinud jälgimas, oli arheolooge õpetama hakanud, nende seisukohti naeruvääristanud ja pealegi nõudnud, et leitud esemeid mitte Helsingisse ei viidaks, vaid tema kodukoha-muuseumile üle antaks. Kui need olid keeldunud, siis oli ta arheolooge röövliteks nime-
tanud.

Hiljem teadis keegi mulle veel rääkida, et Abraham Hintsat ka arheoloogilis-ajaloolisi artikleid olevat kirjutanud, mida teaduslikud ajakirjad pole avaldanud neis esinevate kummaliste seisukohtade tõttu, kuid mitmed neist olevat aastate jooksul kohalikus ajalehes siiski trükivalgust näinud. Kõige suuremat löbu pakkus mu tuttavale see, kui ta jutustas, et Abraham Hintsat olevat tahtnud koos mõnede kohalike mõtteosalistega koguni «Edela-Soome Teaduste Akademiast» asutada, kas just selle kõlava nime all, aga ikkagi mingisuguse ühingu.

Nüüsiis polnud kõik see, mida ma Abraham Hintsat kohta kuulsin, kuigi lubav. Aimasin, et see, mida ta mulle näidata oli tahtnud, midagi erilist ei võinud olla. Ometi olid need mu tuttavate kirjeldused minus ka huvi äratanud. Ükski mu tuttavatest polnud teda siiski otse hulluks nimetanud ja tavaline nn. külahull, nagu neid siin kutsuti, polnud ta kindlasti mitte, sest siis poleks olnud põhjust temaga kontakti võtta. Seesugune hullus on hajuv ja organiseerimatu, segane ja ilma põhilise motiivita. Aga on olemas, nii öeldakse, ka nn. produktiivne hullus. Missugune mees võis Abraham Hintsat siis olla?

Kui meie telefonikõnest umbkaudu kaks kuud oli kulunud, sain ma Abraham Hintsalt postkaardi, milles ta kordas oma küllakutset. Ja oktoobrikuu lõpupoolel sattus mul ühel nädalal rohkem vaba aega olema. Mõtlesin siis, et nüüd oleks sobiv aeg see küllasõit ette võtta, sest kui ma seda ei tee, saadab ta mulle varsti uue kaardi või helistab. Ja siis on jälle tükk tegemist, et end välja vabandada ja hädavalesid kasutada, ja see oli mulle alati vastumeelne olnud. Kirjutasin siis Abraham Hintsale postkaardi ja teatasin, millal ma autoga tulen, ja palusin teda sel juhul, kui aeg ei sobi, mulle helistada. Telefon aga vaikis ja ühel hommikupoolel sõitsin ma välja.

2

Kirikukülla jõudnult, kus Abraham Hintsat pidi elama, küsisin bensiinijaamast juhatust. Mulle öeldi, et pean pool kilomeetrit külast edasi sõitma, seal olevat paremat kätt jõe kaldal vana veski. Abraham Hintsat elavat teisel pool jõge ja sinna pääsevat veski juures oleva purde kaudu. Ma tegin juhatuse kohaselt, leidsin vesiveski kiirevoolulise läände voolava jõe ääres, jätsin auto veski juurde ja kõndisin üle kitsa purde teisele kaldale. Seal oligi mäerinnakul väike maja, õue ümber mõned ilusad vanad aidad ja elumaja ot-sas suur kask. Kui mäerinnakust ülesse läksin, tuli ka peremees kojauksest õue.

Abraham Hintsat, keda nüüd kohtasin, oli keskmist kasvu. Tal oli seljas triibuline ilma kraeta särk, selle peal kuue asemel lambanahast käisteta vest ja jalas säärikud. Ta kitsas näos äratas esimesena tähelepanu pikk ja terav nina ja kaks helehalli peaaegu vär-vitut silma kollakate kulmukarvade all. Huuled olid kitsad, ninaalused lühikesed vuntsid juba hallid ja lõug teravavõitu. Näojuurte oli haiglaselt kollakashall, ja kui ta tervituseks

vana kaabuloti peast võttis, siis nägin, et ta paljast pealage piirasid vaid harvad hallid juuksed, mis kunagi vist heledad olid olnud. Ta vaatas mulle rahulikult silmi, kui ta mõned tervitussõnad ütles, ei uudistanud mind, vaid suhtus kõigesse, nagu oleks ma seal ennegi käinud, ega osutanud ka erilist sõbralikkust.

Kui me siis peremehe kutsel majasse astusime, nägin kohe, et see polnud talumaja, vaid popsielamu, «torppa», nagu siin öeldi. Maja keskel oli eeskoda, kust vasakule läks uks tuppa, ja paremal oli kaks ust, ilmselt otsakambritesse. Esiku seintel rippus mitmesuguseid tööriistu, hobuserangisid ja sedelgaid ja seinte ääres oli paar väikest kappi ja mõned puutünnid. Jäi mulje, nagu oleksimegi kodukoha-muuseumi tulnud. Muuseumiesemed need olidki, nagu pärast kuulsin, aga kui tuppa läksime, oli seal tavaline mööbel. Vanamoodne leivaahi lahtise keedukoldega uksest vasakul, selle kõrval uuem väike raudahi, mille suitsutoru oli kolde kaudu juhitud korstnasse, ja raudahju kõrval väikesel laual veel elektriga toimiv keeduplaat. Küljeakna all oli suurem laud, selle ümber toolid ja teise seina ääres kõrge puukapp. Tavalisest mööblist erines otsaseina akna all olev teine laud, sest see oli kirjutuslaud laualambiga. Kirjutuslaual oli pabereid ja raamatuid ja kirjutuslaua kõrval vanamoodne kõrge kirjutusmasin, mis aga seisis täiesti moodsal ratastega varustatud, liigutataval masinalaual. Taganurgas kirjutuslaua kõrval oli paar raamaturiiulit.

Peremees palus mind õuepoolse külgakna all oleva laua taga istet võtta ja ütles, et ta oli mind oodates kohvi juba valmis keetnud. Sinililled kohvitassid ja suhkrukoos ootasid laual. Peremees võtis elektriplaadilt vaskse kohvikannu ja valas tassid täis. Siis istus ta mu vastu teisele poole lauda, vaatas mind nagu uurivalt oma hallide silmadega, silus parema käega üle oma palja pealae ja ütles, vaevaltmärgatav naeratus hallide vuntside all:

— No nii, tere siis tulemast, härra professor! Te siis tulite ometi, kuigi ma juba arvasin. . .

Ta jättis lause pooleli, sest ma vastasin lusikaga kohvi segades: Ma tulin, kuna te kutsusite. Ja kuna nüüd vaba aega sattus olema.

— Väga kena teist, vastas Hintsa. — Ja mulle suur au ka. Sest mul on ikka asja ka. Aga jooma nüüd enne selle kohvi ja vaatame siis vähe ringi, ehk huvitab teid näha, kuidas mul siin on. Sest teie mind ju ei tunne. Ehk olete ainult midagi kuulnud — seda öeldes vaatas ta jälle mulle otsa ja vuntside all vilksatas ebamäärane naeruvine, — aga nende juttudega on nagu on!

Ta ei jätanud ja mulle tulid muidugi meelde need jutud, mida ma temast olin kuulnud, kuid ma ei ütelnud midagi. Varsti tõusis ta püsti ja me läksime tema juhtimisel õuele, sest nagu ta ütles, tahtis ta mulle «oma muuseumi» näidata. Teisel pool õue seisvad aidad oli ta lasknud siia tuua ja uuesti üles panna, nagu ta ütles, et neid päästa. Aidad olidki täis esemeid, mitmesuguseid puunõusid, hobuseriistu ja härjaikkeid, linälõuguteid ja muud tavalist koduloomuuseumides leiduvat. Esemed olid puhtad ja korraldatud, kuid ma ei hakanud küsima, kas need olid katalogiseeritud. Osa esemeid olevat veel jõeäärses veskis, mis ka muuseumi juurde kuuluvat. Kui küsisin, kas kohalik vallavalitsus muuseumile ka toetust annab, siis vastas Abraham Hintsa ironilise muigega ja ütles, et iga penni peab sealt välja pressima. Aga midagi olevat ta siiski saanud.

Läksime tuppa tagasi ja istusime jälle laua juurde. Kohvikann oli elektrikeetjal soe ja Hintsa valas uuesti meie kohvitassid täis. Siis kaevas ta taskust kõveravarrelise piibu ja tubakapaki ja minagi võtsin oma piibu välja.

— Professor ka piibumees, ütles ta heakskiitvalt. — Ma olengi kuulnud. Jõime kohvi ja saime piibud põlema ja ma ootasin, et ehk tuleb ta nüüd oma asjaga lõpuks siis välja. Hintsa jõi kohvitassi tühjaks, imes mõttlikult piibu ja ütles lõpuks: Mul on teile tõesti midagi näidata. Aga enne kui selleni jõuame, pean ma vähe üldisemalt rääkima, teadusest ja muust. Et te minust aru saaksite.

Ma vaikisin ja Hintsa pidas paari piibumahvi pikkuse pausi. — Üht-teist te olete minust kindlasti kuulnud, ütles ta ja vaatas mulle otsa. Ma noogutasin kergelt pead. — No-

jaa, jätkas ta siis, — ma ei hakka pärima, mida te minust kuulnud olete. Ma olen siitsamast vallast pärit, mitmesuguseid töid teinud ja kohtasid pidanud, vahepeal ka mitmeid aastaid mujal elanud. Ja siis olin ma siinsamas kooliõpetajaks, aga nüüd olen juba mitu head aastat pensionil olnud. Ja nüüd siis muuseumidirektor, kui nii ütelda, lõpetas ta naeratusena ja vaatas piibusuitsu vahelt mulle jälle uurivalt otsa.

— Mida ma aga kõige kõrval terve oma eluaeg olen olnud, see on iseõppija. Mul ei olnud oma nooruses võimalust koolis edasi õppida. Miks, jah, selle seletamine viiks pikale ja oleks ka asjatu. Ma võin aga häbenemata ja ka liialdamata ütelda, et iseõppijana olen ma üsna palju lugenud. Ajalugu ja arheoloogia, need on mind kõige rohkem huvitanud.

Ta vaatas mulle jälle otsa, nagu kontrollides, kas ma ta juttu jälgin, ja jätkas siis monotoonse ja tasase häälega, nagu vältides teatud sõnade rõhutamist, ja ma mõtlesin, et vist seepärast, et mind mitte irriteerida.

— Ma võin ütelda, et ma olen lugenud kõike nendelt aladelt ja tean, mida on kirjutatud ja öeldud. Ma olen ka ise mõnedest asjadest kirjutanud. Niisiis — iseenast kiitmata pean ma võimalikuks ütelda, et ma olen õpetlane. Muidugi eraõpetlane, sest mingeid diplomeid mul ei ole. Eraõpetlane, vaba teadlane, kui niisugust mõistet tunnustate. Ajaloolane ja arheoloog, ka kultuuriajaloolane.

Ta vaatas jälle vilksamisi mulle otsa, koputas siis oma piibu tühjaks, aga täitis selle kohe uuesti, ja kui ma midagi ei ütelnud, siis jätkas:

— Saate aru, vaba teadlane ei võigi muud olla kui eraõpetlane, sest siis pole ta ülikoolide ega akadeemiate palgaline, vabandage, ütleme et ametnik. Ärge nüüd olge nii väga üllatunud näoga ja ärge haavuge, sest ma tahan ju ainult ütelda, et seesugune eraõpetlane on vaba. Tal pole vaja oma töö ja tegevuse kohta aruandeid kirjutada, ka mitte väga alandlik olla, et abirahasid saada, siis kui neid jagatakse.

Et mu vaikimine liiga pikaks ei veniks ja et Abraham Hints seda valesti ei mõistaks, siis ütlesin talle: Ma saan sellest niiviisi aru, et te olete nendel aladel, millega te tegelete, ikka peamiselt oma kodukohast lähtunud?

— Muidugi, muidugi, vastas ta hajameelselt. — Ma olen siitsamast kihelkonnast pärit, nii nagu juba alguses ütlesin, ja muidugi huvitab see mind eeskätt. Ja nagu väga hästi teate, ei olnud see kihelkond esiajaloolisel ajal ka mitte tähtsusetu, vaid ikka juba siis väljapaistev keskus. Ja muidugi olen ma huvitatud sellest, kuidas sinne rahvas, kes ka minu esiisad olid, siin elas ja mida nad tegid. Aga sellel, mis siin on olnud, oli ikkagi ka suurem tähendus, sest siin oli kahtlemata üks meie maa edelaosa keskus.

Ma ei ütelnud midagi, sest tal oli ju õigus. Ma ootasin ainult, et ta hakkaks rääkima sellest, mille pärast ta mu siia oli kutsunud, kuid tal näis olevat hoopis midagi muud mõtetes. Ta silus käega üle oma palja pealae, tõmbas paar ägedat mahvi piibust ja ütles, nagu oleks ta mingi otsuse teada andnud: Sest kõige taga, mis on sündinud, on ikka inimene! Ärgem seda unustagem! Ja siis pärast väikest pausi:

— Mitte niisama ei peidetud hõbedat maasse, mitte naljaviluks ei maetud tapreid ja mõõku mätta alla, mitte ilma põhjuseta ei põletatud surmuid paadis! Kõige taga oli ikka inimene!

— Muidugi, ütlesin mina, et midagi ütelda.

— Kõigel on ikka olnud oma põhjus! ütles ta siis ootamatult ja kõrgendatud häälega. — Põhjus! Ja selle me peame välja selgitama!

— Kahjuks pole see aga tihtipeale võimalik, ütlesin siis. — Õieti on see ainult väga harva võimalik, kahju küll! Ja isegi siis ikka ainult teatava tõenäosusega.

— Me ei pea aga sellega leppima! vastas Hints ja hõõrus oma kergelt habetunud lõuga. — Me peame materjali rääkima panema. Selle elavaks muutma! Inimesteni selle taga välja jõudma! Alles siis võib teadus oma sihi saavutada! Alles siis on teadusel mingi mõte!

Mind häiris ta sõnade ägedus ja veidi kõrgendatud toongi. Mida ajas ta taga, mõtlesin ja vaikisin. Ma ei tahtnud vaidlema hakata, seda kõige vähem. Ka Hints vaikis nüüd ja

vecretas piipu oma sõrmede vahel. Need olid inimese käed, kes väljas töötab, sõrmed olid lühikesed ja paksud, mõni küüs äärest murdunud, küüntele all ja sõrmede nahas sinna imbunud pruunikat mustust.

— Vaadake, härra professor, ütles ta siis aeglaselt ja mõtlikult, ja mind häiris see tiitli kasutamine. — Ma ei taha teid sugugi võpatama panna teid kolleegiks nimetades, aga üks me ometi ole oma viisil kolleegid ka teaduses. Teaduse põllul, nagu öeldakse. Muinasteaduses, mõllen ma.

— Ma olen küll etnograaf, rahvateadlane, ütlesin jahedalt.

— Ma tean, ma tean, vastas ta. — Aga ikkagi teadlane. Ja üks teadus pea katsuma vastata, kui küsitakse, et mis on tõde. Tõde selles ja selles asjas. Aga siis ei tohi mitte ära unustada, missugune tõde ja kelle tõde. Tõdesid pakutakse nii mitmesuguseid. Ka teaduses, kui häbematu olla! Ja siis peab ju üks aus teadlane ikka ka küsima, tõde küll, aga kelle tõde? Kes selle on leidnud ja välja kuulutanud? Mis ta sellega kätte tahab saada?

— No lubage, härra Hints, ütlesin mina vahele. — Nüüd te lähete selles asjas küll natukene liiga kaugele! Sest teaduslik tõde ei olene ju sellest, kes seda kuulutab, kui see tõde või, ütlesin pigemini, seisukoht on faktidega põhjendatud, niisiis mitte ainult arvamus, oletus või hüpotees. Ma mõõnan, et seda tuleb küll ette, et alguses öeldakse, et näete, nii võiks olla, siis aga juba, et nii võib olla, ja siis lõpuks, et nii see ongi olnud.

Ta ei vastanud, tõusis aga üles ja läks eeskoja kaudu kambrisse. Kui ta tagasi tuli, ütles ta naeratades: Vabandage, käisin uut piibutubakat otsimas. Vaikisime ja laadisime mõlemad omi piipusid. Kui ma oma piibu põlema sain, siis ütlesin juba veidi tüdinult: Ma sain aru, et teil oli mulle midagi asja.

3

— Muidugi oli mul teile asja, vastas Hints natuke kärsitult. — Ma pean aga teiega enne natukene muuski rääkima, sest muidu ei saaks te minust aru, kui ma selle «asja» juurde tulen. Ta rõhutas veel seda sõna natukene pilklikult ja minus hakkas pead tõstma mingi vastumeelsus selle enesekindla mehe vastu, kes ikkagi oli diletant. Kuid ma vaikisin ja mõtlesin, et parem on varsti minema hakata, kui tal midagi targemat rääkida ei ole.

— Vaadake, ütles siis Hints ja vaatas mulle otsa. — Te olete akadeemilise haridusega ja pealegi professor. Te esindate akadeemilist teadust. Ja see teadus ütleb ikka, et ajalukku kaovad kõik jäljed!

Ma ei taibanud, mida ta taga ajas, ja vastasin, et see on nüüd küll liialdus.

— Nad ütlevad, jätkas Hints otsekui jonnakalt, — et kui ei ole kindlaid andmeid, siis ei või midagi ütelda ja siis kaovad ka jäljed. See aga ei või takistuseks olla! Nii mannetu ei või inimese teadmine olla! Koer ei kaota jälgi ja läheb neile järele ka siis, kui neid nähagi ei ole. Miks peaks inimene mannetum olema? Öeldakse jah, et koeral on hea nina. Inimesel on aga mõistus, kujutus, kombinatsioonivõime, nägemus, kui nii öelda. Miks me neid siis ei kasuta? Miks me kardame neid kasutada? Ka meie võime jälgedele järele minna, ka siis, kui neid näha ei ole! Mina olen kindlalt veendunud, et ajalukku tuleb sisse elada!

See pikk jutt tuli ta suust ühe hooga ja peatusteta, sest ilmselt oli ta nendest küsimustest palju mõtelnud.

— See on muidugi hea, ütlesin siis, et midagi ütelda, — kui ollakse selleks võimelised.

— Te siis kiidate selle heaks? küsis Hints ootamatult. — See pole siis teie arvates teaduslik patt? Te arvate siis ehk ka, et sel viisil saab tõde paremini avastada?

Ma tõstsin käe otsekui tõrjuvalt, sest nüüd läks ta juba liiale. Ma polnud midagi heaks kiitnud. Ma sain aga aru, et need ta intensiivsed küsimused olid kui mitte tunnustuse saamiseks, siis ometi ta enda rahustamiseks mõeldud. Ma üritasin naeratada, mis mul teatava vaevaga ka õnnestus, ja ütlesin:

— Mis te nüüd patust räägite! Teadlase ainukene patt on tõsiasjade ignoreerimine.

— Muidugi, tõsiasjadest ei saa mööda minna, möönis Hints ja paistis rahunevat. Kuid siis ta jätkas: Tõsiasju pole aga kunagi küllaldaselt. Kui oleks, siis oleks teaduse tegemine lihtne asi. Muudkui korja kõik kokku, mis saada on, korralda ja tee kokkuvõtte. Eks ole nii?

— Muidugi, möönsin mina. — Niiviisi töötab enamik. Ainult et fakte peab oskama hinnata. Allikakriitika. . .

— Aga fakte pole kunagi küllaldaselt, katkestas Hints mind. — Seda te teate väga hästi. Küsimus on siis selles, et mida teha. Tõde või, ütleme, tõenäoline tõde ei tohi selle pärast ometi saavutamata jääda! Vanasõnagi ütleb, et pool muna on parem kui tühi koor! Seepärast arvan mina. . .

Ta katkestas ja vaatas mulle otsa, et kindlaks teha, kas ma teda veel jälgin, ja ütles: Ega ma teid ometi ei tüüta oma jutuga? Te tahate ikka kuulda, mida ma mõtlen?

Ma noogutasin pead ja ta jätkas: Nagu öeldud, mina siis arvan, et nägemusel või, ütleme, intuitsioonil on keskne osa. Faktid, olgu neid vähe või palju, tuleb korraldada ja ühendada, nii et neist sünniks pilt. See ei või ega pruugigi nii väga selge olla, sest faktid on rohkem kui luukere või, ütleme, kontuur, ja ainult sisseelamise ja intuitsiooni abiga sünnib sellest pilt. See on ehk ka ähmane, aga ikkagi pilt, mitte enam üksikud faktid, mis koos ei seisa, vaid tervik, mida võib tajuda! Ilma selleta aga ei saa!

Ta hääli oli jälle poole tooni võrra tõusnud ja sõnad olid tulnud kiiresti. Ja ma pidin ta väite peale küsima, sest väide see ju oli: Ei saa mida?

Ja Abraham Hints vaatas mulle oma hallide silmadega otsa ja ütles mu üllatuseks tõsiselt: Ei saa elada!

Kui ma ei reageerinud, siis ta jätkas ikka mulle otsa vaadates: Ilma selleta ei saa elada! Sest elamiseks on vaja tõde, ka teadusemehel, olgu see nii rabe kui tahes, aga tõde, millesse võib uskuda. On vaja tervikut, olgugi et auklikku!

Ma ei vastanud midagi, sest ma ei saanud aru, kuhu ta sihtis ja mis oli selle mõte. Ma oleks tahtnud muidugi teda õiendada, ei soovinud aga temaga vaidlema hakata, sest mis oleks sellest kasu olnud? Paremini oleks küll varsti siit minema hakata.

Vist märkas Hintsagi, et ma olin kuidagi ebalevaks muutunud, ja ütles:

— Härra professor! Ma ei taha teid oma jutuga kuidagi tüüdata! Kuid saage aru, et enne kui ma päriselt oma asjaga välja tulen, mille pärast ma teid siia olen kutsunud, pean ma katsuma selgitada. Et te minust aru saaks!

Ja kui ma ikka vaikisin, siis jätkas ta, nüüd nagu enda ette mediteerides:

— Te teate väga hästi, et need, kes teadusemeheks on hakanud, doktoriks on saanud ja ehk professoriks püüavad saada, need ei ole huvitatudki nägemustest, intuitsioonist ega muust sellisest, sest nad kardavad nii väga eksida. Neil on nende teadusemehe-karjäär mängus.

Ta vaatas mulle jälle otsa ja ütles: Aga teised? Need, kes juba on saavutanud, mida nad on tahtnud. Nagu teie. Kuidas teie mõtlete? Kas pole see ükskõik, kui ka natukene valesti minnakse, mis siis sellest, kui seejuures ka natuke tõdegi esile tuleb, mida muidu ei tuleks? Natukene teada on ikkagi parem kui mitte midagi teada?

— Kahlemata, ütlesin mina. — Ainult et. . .

Hints ei pannud mu sõnu nagu tähelegi ja jätkas segamatult: See, kes tõeliselt uurida tahab, kes tahab tõeline uurija olla, see peab olema vaba. Tal peab olema julgus ja võime näha ka kaugemale, näha ka üle triviaalsete faktide! Intuitsioon või nägemus peab käima ta ees, nii nagu täht näitas karjastele teed Bethlehemi väljal! Siis ja ainult siis saab ka uurimistööl vajaliku perspektiivi ja sügavama mõtte!

See oli minu meelest juba puhas patetika. Tema sõnade üle polnud aga mõtet ironiseerida hakata ja seepärast ütlesin ma oma arvates väga selgelt ja tõsiselt: Kõige aluseks on ikkagi faktid! Miks mitte ka nägemus, aga siis ikkagi faktidest lähtuv ja nende piirides. Olgu peale, et intuitsioon, nagu te ütlete, aga see ei tohi faktidega vastuollu sattuda! Tõde, teaduslikku tõde, või seda, mida tõeks võib pidada, on võimalik ikka ainult faktidest lähtudes leida!

— Muidugi, vastas Hints, kuid ta hääles oli tõrksust. — Muidugi, ma saan väga hästi aru teie karmist seisukohast. Muud ma pole oodanudki. Kuid kas te pole tähele pannud, et kõige selle juures, mis meie vanema ajaloo kohta üleüldse kirjutatakse, on veel üks suur puudus? Kirjutajad on oma töös ja otsustes liialt meie omas ajas kinni. Neil pole kas küllalt tahtmist või ka mitte küllalt julgust, või on nad lihtsalt laisad, et tõeliselt sisse elada sellesse kaugesse aega, mida nad siis kirjeldavad. Rabedate üksikute faktide põhjal ei suudeta ega ka taheta järeldusi teha, nii et sünniks terviklik pilt, sest et selleks on vaja nägemust. Tehakse järeldusi, mis õiged ei või olla, sest lähtekohad on meie oma aja piiratud võimes mõelda ja näha neid kaugeid aegu!

Ta pöördus jälle nagu minu poole, kuid rääkis rohkem nagu endale, algul ikka rahulikult, siis aga omaenda mõtetest kiirendatult, ja nüüd hakkas ta edasi rääkides oma sõnu ka parema käe liigutustega toetama, sõrmenukkidega ikka lauale koputades, otseselt mingit värssi skandeerides: Ütleme nii, et uurijal on ta faktid. Mis teeb ta aga nende faktidega? Ta seisab seal ega katsugi midagi rohkemat näha, mida näha võiks, kui fakte korraldada ja ühendada, mitmel viisil üritades. Nii teeb isik, kes arvab, et ta nüüd midagi teab, aga tõeliselt ometi ei tea, sest et ta ei tahagi teada! Faktidele peab andma ka sisu, tõelise sisu!

Siis vaikis ta hetkeks, vaatas mulle jälle otsa ja naeratas. — Te ju teate, mis asi on «pirunnyrkki» (kuradirusikas), pulkadest kokkupandav mänguasi, mille kallal lapsed, aga ka täiskasvanud pead murravad, kuidas see nii kokku panna, et ta koos püsiks.

— Jah, eesti keeles kutsutakse seda mustlaselukuks, ütlesin mina.

— No näete, vastas Hints. — Teadusega on ka nii, faktid tuleb ainult õigesti kokku panna, et nad koos seisaks. Et oleks tervik.

— Aga seda mänguasi ei saa ka kokku panna, ütlesin mina, — kui sealt mõned pulgad puuduvad. Kui faktid lõpevad! Te aga mõtlete vist, nagu ma aru saan, et kui ka faktid lõpeksidki, peab ikka veel edasi minema. See aga pole enam teadus, vaid luule!

— Aga lubage, härra professor, ütles Hints. — Tõlgendate minu sõnu veidi vabalt. Mida ma ütelda tahtsin, oli see, et meil on muidugi faktid, aga et neid peab seletama ja tõlgendama, ja see kuulub minu arust teaduse juurde. On koguni selle kõige tähtsam ülesanne. Ja see pole siis luule!

— Muidugi, vastasin, — aga seletamine peab ikka faktidele tuginema.

— Täiesti õige. Tuginema küll, mitte neid eitama, aga see pole ometi kõik! Hints koputas jälle sõrmenukkidega lauale, otseselt oma sõnu kinnitades. — Neid tuleb tõlgendada, seletada ja seejuures mitte ära unustada, et kõikide nn. faktide taga on omal ajal olnud mõtlej ja toimiv inimene! Kõik arheoloogilised nn. leiud on ikka inimestega seotud. Ja meie ei saa ajalugu elavaks muuta, kui me inimesi ignoreerime, kui me nendeni välja ei jõua! Ja siis oma sõnade kinnituseks tugevam koputus lauale ja siis mulle: Eks ole nii, armas kolleeg!

Ma mõõnan, et Hints viimased sõnad, kuigi need mind otseselt ei haavanud, siiski kuidagi eemale tõukasid, sest need puudutasid mu ametiuhkust. Sest ma olin ikkagi doktor ja ülikoolis töötav teadlane, kel oli oma õppetool, ja mis kolleeg see veidi irriteeriv vanamees, see iseõppinud diletant, mulle oli? Ma surusin oma pahameeletunde aga tagasi, sest ma sain aru, et seda juba halliksläinud amatöörurijat, kui seda nimetust oleks võinud kasutada, kuigi ma ju ei teadnud, milles ta nn. uurimistegevus oli seisnud, vaevast tüüpiline amatöörteadlaste taud. Need inimesed polnud läbi teinud ranget teaduslikku koolitust ega kogenud ka purustavat teaduslikku kriitikat, mida ülikoolis siiski, olgugi et väiksema või suurema eduga, juba seminarides õpetati niihästi tööde esitajatele kui ka nende oponentidele. Kasuta ära kõik ebaselgused, kõik kerged ja vähese materjaliga põhjendatud järeldused, löö armutult puruks kõik oletused! See kriitika, mida kirjutajad teadsid ja mida oponentidele õpetati ja mida seminari pidaja ja õpetaja ise kasutas, lõi ja lad alt kõikidelt oletustelt, lõikas tiivad kõikidelt nõrkadelt hüpoteesidelt, rääkimata siis veel mingitest nägemustest! Ja ükski üliõpilane, kelle pea vähegi jagas, ei tulnud ka kunagi millegi niisugusega välja!

Muidugi, mõtlesin siis, seda võidakse ka kritiseerida. Me ei arendanud produktiivset fantaasiat. Aga see polnudki meie ülesanne. Me pidime üliõpilastele kätte õpetama teadusliku töö alged, materjali tundmise, analüüsioskuse, allikakriitika. Teadusliku käsitöö oskuse. Me pidime selgeks tegema need piirid, milleni faktid lubasid minna. Kui keegi tegi liiga lennukaid järeldusi, suhtusime sellesse heatahtliku arusaamisega, kuid meie kohus oli lennukatel hüpoteesidel tiivad lõigata. Ilma põhioskusteta ei võinud head teadust sündida. Hintsaga aga, nii nagu muudki amatöörid, ei tahtnud tunnustada, et siin maailmas, kus kõigil olid oma piirid, olid need ka teadusel, kui see seda nime tahtis kanda. Kus faktid lõppesid, seal lõppes ka meie teadmine. Selle tunnustamine käis vahest ka teadlastel üle jõu, amatööridest rääkimata. Sest amatööridel oli ehk veel intensiivsem teadmise janu, see oligi õieti ainus, mis neid tegutsema sundis. Ja kui nad pörkasid vastu seda piiri, siis ei olnud nad sellega rahul, sest nad tahtsid teada kõike. Mitte ainult seda vahest, mida ehk faktid meile pakkusid. Aga mis kasu oli meil oletustest? Teaduse siht oli ikkagi leida kindlat tõde või, ütleme, äärmisel juhul veel ka enam-vähem kindlat tõde, mida faktidega põhjendada ja kaitsta sai. Mitte aga rohkem, ja sellega me pidime rahul olema. Amatöörid ei olnud aga tavaliselt sellega rahul, sest neil polnud teaduslikku koolitust, mis neid oleks juhtinud, ja nad tahtsid ikka minna üle piiri. Ja seesama taud vaevas ilmselt ka seda meest, kes teisel pool lauda istus, mind oma värvitute silmadega vaatas ja piipu oma sõrmede vahel veeretatas.

Mulle tuli seal istudes meelde, et rootslased kasutasid teaduslike väidete küsitavuse puhul mõnikord ütlust, mis oli osavalt formuleeritud: «intill visshet begränsande sannolikheter» ehk umbes, et «kuni kindla teadmiseni ulatuva tõenäosusega». Mis tähendas teaduses lõpuks aga «tõenäoline» või ka «suure tõenäosusega», sest see ei andnud meile midagi rohkem. Nii võidi omaenda petmiseks küll ütelda ja väita, kuid igatüks sai aru, et nendegi taga olid karmid sõnad: meie ei tea! Minu arusaamise järgi ei vajanud teadus nii väga «tõenäosusi», olgu need kui meelitavad tahes, vaid ikka ainult tõde, seda, mis oli kindel. Muidugi ikka siis, kui teadus oma väarikuse tahtis säilitada ja oma kilbi puhtana pidada. Teadlane pidi olema skeptik. Amatööride puhul see piir aga hämarus kergesti, sest neil jäi puudu skeptilisusest, neid piinas ja kihutas tagant tung teada saada, maksu mis maksab, ja tõenäosus oli neile sama kui teadmine, võimalikkus muutus kohe tõenäosuseks ja tõenäosus juba ka tõeks.

Ma olin vaikinud ja Abraham Hintsaga oli vahepeal oma piibu täitnud. Ja nagu aimates, mida ma mõtlesin, ütles ta, kui ta piibu oli süüdanud ja paar suurt suitsupilve õhku lasknud: Vaadake, minu põhimõtteks on, kui teada tahate, see tähendab teaduses, ikkagi ülima tõenäolisuse printsiipi.

— Väga kena, vastasin, — aga härra Hintsaga, mis on ülim tõenäolisus muud kui üks oletus!

— Ei, vaadake, ütles Hintsaga, — põhjuseks, et ma nendest asjadest üldse rääkima hakkasin, on see, et ma tahtsin teile midagi näidata. Aga sellel pole vist küll mõtet, kui te nii range olete! Te võiksite ikkagi mõelda, et ülim tõenäolisus on midagi rohkemat kui ebamäärane oletus ja niisiis ka tõele ikkagi tingimata palju lähemal kui tühipaljas oletus. Ülim tõenäolisus ületab, sest seda ütleb juba ta nimigi, tavalise tõenäolisuse, oletusest rääkimata. Te muidugi küsite skeptiliselt, et mis on siis see ülim tõenäolisus. Minu arust, kui nii lubate ütelda, see kristalliseerub teadlase, see tähendab iseseisva ja vaba uurija ajus ja ikka teadusliku eetika normide piirides.

Ma ei seganud vahele ja Hintsaga võttis jälle selle varemgi kasutatud asendi ja istus poolküliti minu poole, rääkis nagu omaette ja tõmbas vahetevahel piipu. — Minu meelest ülim tõenäolisus on siis see, jätkas ta, — kui teadlane oma mõtletegevuse ja intuitsiooni abiga, võiks öelda, et sellest tiivustatult, tõuseb kindlate ja vääramatute faktide vundamendilt või kivipõrandalt otsekui kõrgemale. Ja siis näeb ta ka üle nende pilvede, mis tõde peidavad. Nii nagu lennuk, mis tõuseb pilvedest kõrgemale ja kus siis avaneb uimastamapanev vaade ja kus paistab hele päikene. Tõe päikene!

Ta tõmbas sügavalt hinge ja lõpetas: Ja seejuures ei juhi seda vaba teadlast mitte

mingi omakasu teaduslike kraadide, ülikoolikohtade või suurte stipendiumide näol, vaid ainuüksi see jumalik säde, mis otsekui magnet tõmbab teda selguse ja tõe poole!

Ma kuulasin seda juttu ja olin üsna hämmastunud. Sest see mu vastas istuv mees ei kõrgendanud küll oma häält, aga sellesse oli tulnud mingi enne sellest puudunud pinge ja lennukus, mille suhtes päris ükskõikseks polnud võimalik jääda. Ma olen küll alati paatost kõigis selle vormides vihanud, kuid ainuüksi paatoseks ei võinud seda ka tembeldata, sest selles oli mingi sisemine intensiivsus. Muidugi oleks ma selle jutu peale võinud ka lihtsalt muiata, seda enam, et ligikaudu samasugust juttu olin ma vahetevahel nüüdsel ajal kuulnud ka mõnede noorte teadlaste suust, kes põlgavalt rääkisid «kopitanud positivismist», mõtlesid aga neile tülikaid fakte, mis nende pürgimusi «arusaamisele» ja «mõtestamisele» segasid. Sest nemadki ütlesid, et «mis kasu on faktidest, kui me nende taha ei näe». Tuli loobuda faktoloogias ja kasutada uut paradigmat, nagu nad ütlesid, hermeneutilist lähenemisviisi, mis pürgis mõistmisele ja arusaamisele. Külmadele faktidelegi tuli läheneda soojusega, empaatiaga, nii nagu sepp, kes külma rauatüki soojendas ja keetis, et seda siis kergemini sobivalt väänata. Ma mõtlesin, et kas Hintsat tõesti oli nendest uutest tuultest midagi lugenud ja sealt inspiratsiooni saanud, kuid arvasin siiski, et vaevalt, mis aga siis tähendas, et ta selle kõik ise oli välja mõelnud.

Ma olin vaikinud ja Hintsat tõmbas jälle piibust sügava mahvi ning pöördus siis minu poole ja ütles mulle otsa vaadates: Teie olete teaduse sihiks seadnud kindla teadmise saavutamise, mida te nimetate teaduslikuks tõeks.

— Mitte mina, vaid teadus ise, ütlesin ma vahele.

— Seda teaduslikku tõe, jätkas Hintsat segamatult, — riivab aga nii lähedalt kui võimalik ülim tõenäolisus. Ja ülim tõenäolisus on teaduse seisukohalt otse vältimatu sild!

— Sild? küsisin mina. — Sild kuhu?

— See on sild, mille kaudu vaba ja iseseisev uurija, tõeline teadlane, tõe poole pürgija, ületab kõik need kuristikud, mida faktoloogiasse takerdunud teadlased ta teele püüavad lükata, vastas Hintsat suure tõsidusega.

Ma oleksin väga tahtnud muiata, kuid ma ei tahtnud teda haavata ja ütlesin seepärast: Teaduse taevast on ja peab ka alati olema täis skeptika ja kriitika pilvi! Eks kõik tahaks päikest näha, aga neid silmapilke on teaduses ikka väga harva. Ja meie peame sellega leppima!

— Raskused on ainult selleks, et neid ületada, ütles Hintsat nüüd vana ja kulunud ütlust kasutades ja selle kirjutasin ma otsekohe ta miinuste poolele. See oli pealegi öeldud mingis lohutavas toonis, mis mulle üldse ei meeldinud. Mida see amatöör õige mõtleb!

— Muidugi on raskused selleks, et neid ületada, ütlesin, — kuid üle müüri ei saa siiski ronida ainult usu abil!

— Ma ei mõtle sugugi seda, vastas Hintsat. — Mitte usk, vaid nägemus, intuitsioon! Jah, ja muidugi ikka ka faktid, aga mitte nii, et nende määr või kvantiteet oleks otsustav! Seda ei saavuta humanistlik teadus ju kunagi, et kui sada protsenti fakte on meie poolt, siis alles paistab meile tõde. Loodusteaduses küll. Aga mitte ajaloos või arheoloogias! Mitte kvantiteet, vaid kvaliteet, see on oluline! Selles me oleme ometi samal arvamisel?

— Mitte just täpselt, vastasin ainult, sest ma ei tahtnud temaga vaidlema hakata, sellele ei tuleks lõppu ja sellest poleks ka midagi kasu. Me olime siin juba küllalt kaua istunud ja aeg läks edasi. Sügisene päev oli lühikene ja me olime juba keskpäevast üle. Ma oleksin pidanud varsti tagasi sõitma hakkama, et mitte pimedale peale jääda. Ja sellele tema «asja» juurde polnud me veel välja jõudnudki. Mis see võis ollagi?

— No nii, naeratas Hintsat nüüd. — Muidugi ei celda ma, et kaks teadlast oleks täpselt samal seisukohal! Seda ei juhtu ju iialgi!

Mind häiris jälle see rinnastus, kaks teadlast. Selleks polnud tal küll mingit õigust! Viisakuse ja ka tüdimuse pärast ma siiski vaikisin ja mõtlesin, et olgu! Kui ta vägisi tahab enese teadlaseks teha, siis olgu! Igaüks saab, kui mitte just õndsaks oma usu läbi, siis mingi rahulduse ometi.

— Uskumatut usutavaks teha ja usutut vähemusutavaks muuta, ütles nüüd Hintsat, — eks ole see teadlase elu sool!

Ma ei vastanud. Hintsat täitis jälle piipu, sai selle põlema, tõmbas paar mahvi ja ütles

mulle, veidi üle laua minu poole kummardudes: Nüüd, kui me nii kaugele oleme jõudnud, et me minu arvates teataval määral ikkagi oleme samal arvamusel, nimelt et need seisukohad, mis minul teaduses on, teie arvates siiski mitte päriselt hullus ei ole, siis. . .

— Lubage, härra Hints, ütlesin ma vahele, — mina pole teid hulluks pidanud ega hulluks nimetanud! Kust te selle võtate?

— No siis on kõik korras, naeratas Hints läbi suitsuvine. — Ja teie olete pealegi rahvuselt eestlane.

Ma noogutasin ja Hints ütles: Niisiis on mul teile, ja mitte ainult kui teadlasele, vaid ka kui eestlasele, midagi näidata!

4

— Siis sedasi, ütles Abraham Hints ja pani piibu lauale. — Siis edasi! Võime ehk nüüd tõesti selles asjas edasi minna, sest te olete juba paaril korral nagu kärsitult mõista andnud, et oleks juba aeg. Eks me läheme siis edasi!

Ta tõusis laua tagant püsti ja ma tegin samuti. Läksime toaksest esikusse ja seal kambri ukse juurde, mille Hints avas ja näitas käega, et ma ta ees sisse astuksin. Kamber oli väike ja seal olid ainult raamatariidid kahel seinal ning väikese otsaakna ees lauakene, seegi täis raamatuid. Laua ees oli vanamoodne punutud õlepõhjaga puutool. Märkasin seda kohe, sest kuigi need olid Eestis üldised, leidus neid Soomes minu teada ainult kitsal rannikualal edelas, ja ilmselt eestipoolse mõjuna või laenuna.

— Kust te selle olete saanud? küsisin toolile osutades.

— Ma juba arvasin, et te seda märkate, ütles Hints otsekui tunnustavalt. — Sest eks ole see rohkem eesti kui soome tool. Nii olen ma ühest professori kirjutusest lugenud. Otsin selle oksjonilt kaua aega tagasi.

Ma polnud omateada küll kusagil nendest toolidest kirjutanud, kuid pidasin tarbetuks õiendama hakata. Hints tõstis tooli laua juurest rohkem keset põrandat ja palus mul istet võtta. Mõtlesin, et kas see tool oligi see, mida ta mulle näidata tahtis.

— Teil on palju raamatuid, ütlesin siis.

— Ja kõik on tarkust täis, vastas Hints. — Ainult et tihtipeale teineteisele vasturääkivat tarkust. Aga mul on siin ka midagi muud!

Ta süütas ootamatult elektrivalguse. See polnud aga laualam, vaid pika ja liigutatava varrega tugevajõuline lamp, mis ühe riuli külge oli kruvitud ja mille valgus oli suunatud ülespoole, kahe riuli vahel seinal olevale pildile, mida ma alles nüüd märkasin, sest kambrisse tulles oli siin olnud kaunis hämar. Tundsin selle pildi kohe ära, sest see oli kaunis suur värviline trükijäljend Akseli Gallén-Kallela tuntud maalist «Sampo röövimine», algupäraselt laemaal Soome Rahvusmuuseumis, kuid lugematuid kordi eri teostes trükitud ja kõigile tuttav. Ma ei taibanud, miks ta seda mulle tahtis näidata.

— Tuntud pilt muidugi, ütles Hints minu taga seistes. — Aga vaadake seda täpselt! Mida me näeme? See on Sampo röövimine, ehk õieti see stseen, kui Kaleva mehed Põhjalast röövitud Sampoga koduteel olid. Küll te teate! Ahtris seisab kipper, peab vasaku käega päraaeru ja paremas käes mõõka. See on muidugi Väinämöinen või ütleme lihtsamalt, et Väinö ise. Põhjala nõid ehk Louhi ripub masti küljes. Ja all venes on lisaks veel kuus meest. All paremal on Sampo ja selle kõrval mees tapriga. Ma arvan, et see on Ilmarinen. Ja siis viis noort meest, kellest neli tõrjuvad odadega Põhjala vanamoori.

Ma kuulasin Hints kirjeldust, kuigi ma seda pilti olin ei tea kui mitu korda näinud. Ja alati oli mind haaranud see jõud ja ping, mis selles maalis avaldus. Kipper paljastatud mõõgaga, pikad valged juuksed lehvimas tuules, Põhjala Louhi oma konksus linnujalgadega, küüned harali. Meri oli mustjas, rohekalt tumesinine, taevarannal kollakas viirg nagu enne päikese loojangut või enne koitu ja kõrgemal heleroheliselt ahetav taevas täis suuri valgeid viie- või kuueharulisi tähti. Vene kõrval lainetel oli haugi lõualuust tehtud viie keelega kannel. Juba esimesel pilgul võis eksimatult öelda, et see kõik oli juugendlik, nii meri kui taevas, ja et see kõik oli väga dekoratiivne ja muidugi ka sümboolne.

Otskui mu mõtteid lugedes ütles Abraham Hints mu selja taga: Jah, see on temperas tehtud maal ja aastast 1896.

Ta oli kusagilt kaardikepi kätte võtnud ja osutas sellega üle minu pea maali vasakul poolel olevale viiele noorele mehele.

— Vaadake! ütles ta. — Mida te näete? Neljal mehel on mütsid peas, niisugused suvemütsid, tumesinised või mustad, valge pael alumises ääres ja rist üle pealae. Patalakki, öeldakse soome keeles.

— Ma tean, vastasin. — Mul oli endalgi niisugune, kui ma skaudipoiss olin.

— Jah, vastas Hints. — See on üha kasutusel. Aga vaadake edasi. Ka kipuril, Väinöl, on samasugune müts, kuigi seda pikkade juuste tõttu hästi ei näe. Vaatasin ja pidin tõde ma, et nii see oli.

Hints osutas kaardikepiga maalil olevaid noori mehi. — Vaadake edasi! Neljal mehel on samasugune müts peas, aga viiendal, kes Väinö lähedal seisab, seda ei ole. Miks küsin ma. Mida teie arvate?

Ma ei taibanud küsimuse tähendust. — Raske ütelda, vastasin siis. — Raske arvata, mis kunstniku peas liikus. Ja võibolla on sellel mehel müts lihtsalt võitluse ägeduses peast maha kukkunud?

Ma ei näinud, kuid arvasin, kuidas Hints kahjurõmsalt naeratas, et üks professor midagi nii lapselikku võis ütelda. — Lihtne seletus, ütles ta mu selja taga. — Liiga lihtne. Ainult üks oletus. Sellel peab aga ometi oma kindel mõte ja põhjus olema. Ja sellepärast ma arvan, et see müts on ikka tundemärgiks olnud: see on meie mees! Kui taplus tuleb, ära teda siis löö! Nii et need neli ja kipper ise kuuluvad ikka samasse rühma või, ütleme, et klanni. Need on sama hõimu mehed.

Ma hakkasin aimama, kuhu Hints sihib. Muidugi, see oli õhust võetud oletus, aga mind huvitas, kuidas ta seda edasi arendab. — Te siis arvate, ütlesin mina, — et see ilma mütsita mees ei ole samast klannist ehk hõimust, kuigi ta nendega koos võitleb?

— Nimelt! vastas Hints ja ta kindlus hakkas mind jälle häirima.

— Niiviisi võib ju oletada, ütlesin mina.

— Et see nii on, seda võin ma aga ka tõestada, vastas Hints ja läks laua juurde, avas laeka ja võttis sealt ühe paberilche. Ta andis selle mulle ja ütles: Vaadake ise! Ja mis te näete?

Valgele paberilchele oli kleebitud tavalise foto suurune väljalõige mingist väljaandest. See oli must-valge pilt, mille alt võis lugeda: Akseli Gallén-Kallela puulõige «Sampo kaitsmine» aastast 1895.

— Vaadake täpselt! õhutas Hints. — Vaadake ja ütelge, mis on nende kahe pildi vahe!

Must-valge pilt oli kompositsioonilt samasugune kui maal, välja arvatud, et taevas ei olnud tähti ja vene kõrval meres ei olnud kannelt. Kõige suurem vahe oli muidugi venes olevate meeste arvus. Kes puudus, oli see valgejuukseline mütsita noor sõdalane kipri kõrval. Seetõttu oli ettesirutatud odasid nelja asemel ainult kolm. Pilt oli tume ja polnud selgesti näha, kas esimesel neist neljast mütsiga mehest oli peas samasugune müts kui teistel või mingi muu peakate. See pilt oli tehtud aasta varem kui maal ja seega mingi skits või eeltöö, ja minu meelest oli kunstnik ühe figuuri lisanud, sest puulõikel oli kipri ja mütsiga meeste vahel tühi koht, mis pildi tervikut rikkus. Minu arust polnud selles midagi erakorralist ja ma ütlesin seda ka Abraham Hintsale.

Tema polnud aga mu vastusega sugugi rahul. — Muidugi võib nii mõelda, et seal oli tühi koht ja seda tuli millegagi täita. Aga see ei seleta ju üldse, miks seal on see heledapäine noormees ilma mütsita, teiste sõnadega mees, kes Väinämöise klanni ei kuulu, aga ometi on seal venes. Kuidas seda seletada? Miks ei ole seal lihtsalt üks viies mütsiga mees?

See jutt pani mu siiski naeratama ja arvasin, et ma võin seda enesele lubada, ilma et Hints ennast haavatud tunneks olevat.

— Jaa, ütlesin mina. — Seda peaks küll kunstnikult küsima, aga tema on juba surnud. Jääb siis üle vaid tunnistada, et me ei tea.

— Väga lihtne ja väga kerge! vastas Hintsa tõrksalt. — Miks me peaksime aga alati nii kergesti alla andma?

— Pole parata, ütlesin mina.

— Ärge unustage, milles siin siiski on küsimus, alustas Hintsa. — See, mida siin kujutatakse, on üks väga keskne motiiv meie «Kalevalas». Sampo röövimine, mis õieti küll oli Sampo tagasitoomine Põhjalast, ja siis Põhjala emanda Louhi rünnak selle vene vastu. Te teate väga hästi, kui palju selle kõige kohta aastate jooksul on kirjutatud ja kui palju energiat igasugused uurijad, nii teadusemehed kui ka asjaharrastajad, on mängu pannud ainuüksi selleks, et ära seletada, mis asi see Sampo õieti oli. No nii. Seepärast võib küll öelda, et sellel pildil on kujutatud üks Soome muinasajaloo kõige kesksem probleem. Kas olete minuga samal arvamisel?

— Muidugi on see keskne, on keskseks tehtud, ütlesin mina, — aga see pole ju õieti muinasajaloo probleem. Aga oleks ju hea, kui usutavaid seletusi võidaks leida!

— No näete, ütles Hintsa rõõmsalt, kuigi ma polnud ju tema arutlust sõnagagi heaks kiitnud.

— Selle pildi pärast, ütles ta siis, — nende kahe pildi pärast ma teid õieti siia kutsusingi. Ja nüüd ütlen ma teile midagi, mis teid võibolla üllatab. Ma olen seda pilti analüüsinud ja selle endale ära seletanud. Vähemalt mulle endale. Samal viisil seletanud, nii nagu kunstnik seda enesele pidi seletama, kui ta idee oli saanud ja seda teostama hakkas. Ja ka selle, et kui ta sinna ühe mehe juurde maalis.

— Ja missugune see seletus oleks?

— Vaadake, kui kunstnik seda tegi, siis pidi tal selleks ikkagi olema erakordselt tugev nägemus, mingi inspiratsioon, mis oli kui tõukejõud kõige selle teostamiseks. «Kalevala» annab ju ainult n.-õ. raamid. Vaadake, kui ta sinna selle mehe maalis, siis pidi selleks olema ikkagi mingi elamus, ütleme kas või kristliku terminoloogia järgi, et ilmutus! Mitte siis ainult sellepärast, et seal oli tühi koht! Miks pani ta sinna nende meeste hulka ühe, kes oli võõras?

— Miks te arvate, et see on võõras? küsisin mina.

— Seepärast, vastas Hintsa, — et see on loogiline järeldus. Aga mitte meieaegse, vaid selleaegse mõtlemise põhjal.

— Mis aga me teame muinasaja loogikast?

— Aga ega te ei arva, ütles Hintsa, — et neil seda ei olnud? Nad olid ju inimesed, mõtlevad inimesed. Ja muidugi oli neil oma loogika, selleaegse tõelisuse põhjal toimiv loogika. Meie võime selleni jõuda küll, kui me endid meie aja mõtlemisest vabaks teeme ja kasutame kõrvalejätmise, see tähendab, ebatõenäolise väljalülitamise meetodit. Peab õhskama näha seda, mis oli n e n d c lähtekoht!

— Ja selle alusel on see valgepäine poiss võõras? ütlesin mina.

— Muidugi, kinnitas Hintsa. — Tal puudub see oluline märk, mis teisi ühendab, sama klanni müts. Ta on ka välimuselt võõras, heledajuukseline, kuna teised on mustade juustega. Siin on niisiis kipper Väinämöinen ja neli tema samasuguste mütsidega sõdalast, ja viiendaks see tapriga mees, Väinämöise abiline, ja siis see võõras noormees. Kes ta on, see võõras noormees? Seda olen ma endalt sadu kordi küsinud.

Ma ei ütelnud midagi, minu arust läks Hintsa nüüd küll liiga kaugele. Ta rääkis sellest pildist nii, nagu oleks see mingi foto sellest ajast, ülesvõtte tõelisest sündmusest!

— Te räägite, nagu oleks see pilt mingi ülesvõtte ühest sündmusest, ütlesin siis, — see aga on Gallén-Kallela tehtud maal!

— Tema nägemus, parandas Hintsa mind otsekohe. — Ma ei näeks selles nii suurt vahet.

Ma ei ütelnud midagi. Polnud mõtet vaidlema hakata, kui ta lähtekohad olid niisugused. Hintsa vist märkas mu vaikimist ja ütles nagu mind lohutades:

— Muidugi, sel ajal fotosid ei tehtud! Aga see poleks ka parem olnud! Selle pildi ostsin ma Gallén-Kallela omaaegsest suvilast Ruovesi kihelkonnas, mis nüüd on muuseum. Mulle on see pilt alati meeldinud. Selles on mingit salapärasust jõudu! Seepärast ma

ostsingi selle suuremõõmelise reproduktsiooni ja riputasin siia seinale. Seda on olnud hea vaadelda ja mõelda.

Ma kuulasin natukene tüdinult ta seletust, kuid siis võttis ta jälle kaardikepi kätte ja osutas sellega valgepäist mütsita noormeest.

— Vaadake, ütles ta siis vaikse häälega. — Kui tema räägiks! Kui palju paremini me kõike teaks, kui tema jutustaks!

— Kuulge, härra Hints, ütlesin ma nüüd. — See, mis te räägite, on küll täiesti utoopiline!

— Peate mind ehk hulluks, naeris Hints. — Seda ma ei ole. Aga ma olen seda pilti uurinud ja seda noormeest vaadanud, seda võõrast. . .

— Miks te ikka arvate, et ta võõras on? küsisin mina.

— Aga muidugi, vastas Hints veendunult. — Ma tuletan teile meelde seda, mida ma varem ütlesin «väljalülitamise meetodist». Väinämõise mees ta ei ole, see on selge. Rootslane ka muidugi mitte. Satakunta ja Häme meest poleks jälle merele kaasa võetudki, pealegi hädaohlikule retkele, need sisemaa mehed ei teadnud merest midagi. Kes jääb siis järele? Mina ütlen teile, ja see peaks teid rõõmustama, et see mees on suurima tõenäolisusega eestlane! Teie kaasmaalane!

5

Abraham Hints oli selle teate mulle nagu mingi võidurõõmuga ja triumfeerides esitanud. Ma ei vastanud aga midagi, kuna ma algul midagi ütelda ei osanud. See on ju tobedus, mõtlesin siis. Täielik spekulatsioon, millel pole vähematki alust. Eestlane? Muidugi, aga sama hästi oleks selle mehe venelaseks, liivlaseks või karjalaseks võinud tembeldada! Mis see siis oli? Mis mängu me siin mängisime? Muidugi, kui fantaseerida, siis võib ka niiviisi mõelda. Aga ma polnud ometi siia tulles seda oodanud!

— See on puhas fantaasia, ütlesin ma kuidagi rabeledalt, liiga tagasihoidlikult, mõtlesin kohe.

— Muidugi on see fantaasia, hüüatas Hints. — Aga miks mitte? See on väga hästi võimalik ja ka tõenäoline. Nii nagu ma ütlen! Miks ei võiks seda niiviisi seletada! Mis kasu oleks, kui me seda pilti vaataksime ja meie peas midagi ei liiguks?

Ma olin vait ja Hints jätkas: Nagu ma ütlesin, on sellel pildil esitatud üks keskne sündmus meie muinasajaloost. Esitatud kunstniku nägemusena, kuid miks ei võiks nägemus tõesti juhtunule lähedale pääseda, kui see on õige? Ma olen mitmed ja mitmed korrad selle pildi ees seisnud ja mõtelnud, et kui need inimesed võiksid kõnelda! Ühel õhtul mitte väga kaua tagasi istusin ma jälle siin seda pilti vaadates ja tundsin, kuidas minus kasvas mingi pinge, mingi intensiivne soov, tahtmine, mis tundus peaaegu füüsilise survena. Ja ma ütlesin sellele noormehele, kes seal teiste hulgas võõras on ja kes end niiviisi vabamana võiks tunda, et räägi ometi, räägi, kuidas see oli!

Ma kuulasin Abraham Hints madalat häält, milles nüüd, juba hämarduvas toas, oli mingi allasurutud, aga ometi kirglik tahtmine saada teada, ja ma võisin väga hästi ette kujutada, kuidas ta siin oli istunud ja niiviisi rääkinud. Naeruväärt, ütles mulle mu külm mõistus. See jutt on täielik jampsimine!

Abraham Hints tegi mu selja taga mõne sammu ja jätkas oma monotoonset monoloogi: Ma istusin siin selle pildi ees ja otsekui palvetasin: anna mulle teada! Ja siis, kui ma üksisilmi seda noormeest vaatasin, nägin ma otsekui mingit liigutust sellel pildil. See oli seesama noormees. Ta ei astunud muidugi pildilt välja, seda mitte. Aga ta otsekui pööras oma pea minu poole ja tegi sellega nagu tõrjuva liigutuse. Mulle ei meeldi, kui mind kogu aeg vahitakse, tahtis ta nagu ütelda. Ma tundsin, kuidas ma üle kogu keha soojaks läksin. Mu intuitsioon oli õige olnud, mu soov oli küllalt intensiivne!

Abraham Hints peatus ja tõmbas nagu hinge. Te seisis mu selja taga ja ma ei näinud ta nägu, kui ta rääkis. Ma vaikisin ja olin nagu nõutu. Muidugi oleksin ma võinud püsti

tõusta ja ütelda, et ma pean nüüd hakkama tagasi sõitma. Või ka lihtsalt teatada, et nüüd mulle aitab! Aga muidugi oleks ma niiviisi seda väikest meest haavanud. Ja mis oleksin ma sellega võitnud, kui ma oma ülikooliinimese üleolekut oleksin demonstreerinud? Ma oleksin ainult ühe elamuse võrra vaesem, mõtlesin seal kitsal ja ebamugaval õlgpõhjaga toolil istudes.

Ja Abraham Hints tegi jälle mõne sammu ja jätkas: Ja siis, kas teate, see noormees otsekui vastas mulle. Ta ütles, et ah, te tahate, et ma peaks rääkima? Miks just mina? Te ütlete, et ma olen kõike näinud. Muidugi, aga mis sellest? Ah et ma olen võõras, arvate teie, et seepärast? Õigesti arvatud küll, ma olengi võõras, aga kust te selle välja nuputate? Ja muidugi, rääkida oleks ju küll! Aga keegi pole sellest varem huvitatud olnud! Mina olen, mina aga olen, sosistasin talle.

Abraham Hints kondis edasi-tagasi ja võibolla ootas, et ma midagi ütleksin. Mida ma oleksin ütelnud? Et see on hullu jutt. Aga selle asemel kuulsin ma endagi üllatuseks, et ma küsisin: Ja siis te hakkasitegi rääkima?

— Just nii, just nii! kinnitas Hints. — Ta ütles, et on ehk parem, kui ma esitan küsimusi ja et ta siis katsub vastata. Seda ta siis tegigi. Mitmel ja mitmel õhtul, oh, ma ei tea, kui mitu neid oli. Mina küsisin ja tema vastas. Kuid ta rääkis palju ka omaenda algatusel. Nii et see on osalt nagu tema jutustus ja osalt nagu intervjuu.

— Mis te sellega mõtlete, et «see on»? küsisin mina.

— Aga muidugi käsikirja, mis niiviisi sündis. Ma kirjutasin muidugi kõik ülesse, kuidas siis muidu. Lindistada ma ei oskagi, pole ka vahendeid, ja see poleks olnud tehniliselt võimalik.

— Miks mitte? küsisin ma ja mõtlesin ise kohe, et kui kaugele ma olen nüüd minemas, see oli juba täiesti tobe küsimus!

— Aga seepärast, vastas Hints, — et see oli kõik ju ainult meievaheline kahekõne. Ja muidugi mitte kõne, pigemini mõttevahetus. Sest ega te ometi ei arva, et see mees seal pildil oleks kõva häälega rääkinud?

Ma tundsin, et nüüd pidas Abraham Hints mind tobedaks. Missugune loll küsimus! Mida ma õieti mõtlen?

— See mees, ütles Hints, — kandis oma mõtted minule üle, küllalt selgelt ja loogiliselt. Ja mina kirjutasin kõik ülesse.

— Ja teil on käsikiri?

— Jah, ja selle käsikirja tahan ma teile lugeda anda, kui te sellest huvitatud olete, ütles Hints. — See mees on ju teie kodumaalt pärit. Järvamaa-nimelisest piirkonnast või maakonnast, kui täpsem olla.

— Ja teie uskusite ta juttu? ütlesin mina. — Seda, et see oli tema, kes oma mõtted ja sõnad teile üle kandis?

— Aga miks mitte? ütles Hints. — Kui ma temaga kontakti sain ja ta rääkis. Te olete ise kindlasti sadade kaupa inimestega intervjuusid teinud ja küsinud, kuidas endisel ajal elati. Ja teie olete ometi uskunud seda, mida nad teile rääkisid. Olete seda materjali teaduslikes teosteski tõeliste faktidena kasutanud. Ja mis vahe on siis selles minu intervjuus? Peale selle muidugi, et see on veidi teises olukorras tehtud.

— No kuulge, ütlesin mina, — selles on nüüd ikka suur vahe!

— Kui te seda käsikirja viitsite lugeda, vastas Hints, — siis te näete, et seal on asju, mida ma ometi omast peast pole välja võinud mõtelda! Ja jutustaja on ju teie kaasmaalane! See peaks teid ometi rõõmustama! Ja mõtelge ometi, sellest ajast, viikingiajast, pole veel keegi omi mälestusi jutustanud, kirjutamisest hoopis rääkimata! Ma olen selle kõik muidugi nüüdses keeles üles tähendanud, et seda kõike ikka mõistetavamaks teha. Sest mõista ja aru saada, eks ole see üks teaduse sihtidest?

Teadus ja teadus, mõtlesin ma irriteeritult. Siin seisab see diletant, see amatöör, ja esitab ühe täiesti fantastilise loo, kuid räägib seejuures ikka veel teadusest! Teadusest!

— Härra Hints, ütlesin ma ja püüdsin olla rahulik. — Te olete mulle rääkinud ühe täiesti fantastilise loo ja te tahate, et ma seda usuks?

— Kui te seda käsikirja olete lugenud, siis te usute, vastas Hintsas.

— Aga siiski, härra Hintsas, vastasin mina, — täiesti olenemata sellest, mis teie käsikirjas seisab, ja mida ma muidugi suure huviga loen, ei ole seda ju võimalik teaduslike faktidega toetada. Ja ma ei saa ka aru, mis on selle kõige siht ja mõte?

— Ma rääkisin teile enne siia kambrisse tulekut seal elutoas pikalt ja laialt sellest, mis on teaduse siht ja mõte. Ma juba arvasin, et te saite aru. Sest kõige siht ja mõte võib ikka ainult olla see, et teada saada. Saada teada, kuidas oli. Mis muud sihti või mõtet mul võiks olla? Aga nüüd, nagu ma aru saan, arvate teie, et ma olen läinud kuidagi üle lubatu piiri?

— Niigi võiks öelda, vastasin mina, — kuid ma ei taha nüüd mingitest piiridest rääkida. See on palju sellest, missuguseid kriteeriume me kasutame. Teadmine küll, ma saan väga hästi aru, sest selle poole me püüame ju kõik, kuid, lubage ometi, see teie teadmine, mis teie käsikirjas leidub, ei või teaduslik olla, milleni jõutakse hoopis teisel viisil ja millest, nagu mäletate, minagi seal teie elutoas rääkisin. Niisiis. . .

— Ma ütlesin juba varemalt, vastas Hintsas, — et minu arvates puudulikki teadmine või ütleme, intuitsiooniga, nägemusega saavutatud teadmine on ikkagi parem kui täielik pimedus!

— Aga faktid? Aga tõsiasjad? ütlesin mina.

— Faktid ja tõsiasjad on ju seal sees, vastas Hintsas. — Nendest pole sugugi mitte mööda mindud. Kõik põhineb ikka faktidel. Küsimus on ikka ainult selles, kuidas neid fakte korraldada ja mil viisil neid mõtestada.

— Aga siiski, ütlesin mina. — Teaduslik uurimus on ometi midagi muud.

— Te mõtlete, et seal peaksid ka allikaviited olema, ütles Hintsas ironiliselt.

— Niiviisi võiksite oma tööd teaduslikult kaitsta, ütlesin mina. — Keegi ei võiks siis ütelda, et see on õhust võetud.

— Kas teate, ütles Hintsas. — Ma olen terve oma eluaeg allikaviiteid armastanud. Ma olen neid otse jumaldanud! Mida rohkem neid, seda teaduslikum! Nii ma omal ajal uskusin ja see oli muidugi lapsik. Ja selles käsikirjas allikaviiteid muidugi pole, sest nende kasutamine oleks juba seetõttu, kui arvesse võtta, kuidas see käsikiri sündis, võimatu olnud. Ma lähtun aga sellest, et kes teab, see teab nagnii, ja kes fakte ei tunne, seda ei tee ka allikaviited targemaks, sest neist ei taipaks ta mitte kui midagi!

— Nii et see teie käsikiri on ikkagi siis rohkem nagu jutustus, ütlesin mina. — Mitte vastuolus faktidega, nagu te ütlete, aga jutustus ikkagi.

— Kuidas see võiks faktidega vastuolus ollagi, ütles Hintsas, — kui see mees, see noormees Järvamaalt, oli kõike ometi ise näinud ja kogunud? Ka niisuguseid asju, mille kohta mingeid fakte pole olemaski, kui te nende all mõtlete arheoloogilisi leidisid ja muud seesugust. Neid on kõik muuseumid täis, aga keegi pole suuteline neid õigesse kohta, õigesse miljöösse ja õigete inimeste hulka panema! Ja see on, lubage ütelda, akadeemilisel teadusel ka täiesti võimatu!

— No kuulge, ütlesin mina. — Nüüd te ikka jälle liialdate! Võib ju olla, et nn. akadeemilises teaduses on liiga vähe nn. nägemusi, mida te rõhutate, aga see ongi loomulik, kui teadus. . .

— Mina aga olengi vaba uurija, ütles Hintsas ja ta hääles oli natukene metalset kõla. — Mul pole, nagu ütlesin, mingeid ambitsioone peale selle, et näha ja teada saada. Mul on õigus oma nägemusele asjadest ja faktidest ja sellest, kuidas nad koos seisavad. Mul pole mingit põhjust liialdada ja veel vähem valetada!

— Muidugi ma usun, et te ei valeta, vastasin mina rahustades. — Miks te seda peaksitegi tegema? Ma loen teie käsikirja suure huviga. Aga selle põhjal, mida ma olen kuulnud, võin ma juba nüüd ütelda, et ma usun teisse ehk siiski rohkem kui selle loo kirjutajasse, kui kirjanikku, ja mitte kui teadlasesse.

— Ei, ei, tuli Hintsas suust otsekui hädahüüd. — Mina pole kirjanik, ma ei taha kirjanik ollagi! Ma olen ikkagi uurija. See on midagi muud kui kirjandus, see on minu nägemus! See on minu tõde! Nii olen ma seda kõike näinud. Ja seda ei tohi keegi niisama vaid kirjanduseks nimetada!

— Rahustuge, ütlesin mina. — Ma tahtsin ainult ütelda, et ka kirjanduses on tähtis nägemus.

— Faktid ja nägemus, ütles Hints. — Minul on faktid ja nägemus! Aga läheme siit nüüd tuppa tagasi!

Me läksime kambri tupp tagasi, istusime jälle laua juurde ja Hints laadis oma piibu ja seda tegin minagi. Siis küsis ta nagu hajameelselt, et kas ma veel kohvi soovin. Ma vastasin, et ei, et ma pean minema hakkama, sest nüüd olen ma oma tagasisõiduga juba hiljakski jäänud.

Hints sai piibu põlema, kuid ei vaadanud minu poolegi. Mõtlesin, et küllap on ta minu peale pahane, kuigi ma ei tundnud end milleski süüdi. See jutuajamine seal kambri oli närvidele käinud ja neis tundus veelgi nagu väikest värinat. See kõik oli üpris imeplik ja erakordne olnud. Mulle tundus, nagu oleksime me kusagil tõelise ja ebatõelise piiril liikunud.

Ma tõusin püsti, et minema hakata, ja Hintsagi tõusis püsti. Ma tänasin teda vastuvõtu ja kohvi ja huvitava mõttevahetuse eest, ja tema tänas mind, et ma olin tulnud ja et ta minuga rääkida oli saanud.

Siis ütlesin mina: Aga see käsikiri?

Hints vaatas vilksamisi mulle otsa ja ütles, et see tuleb tal enne tervikuna masinal puhtaks kirjutada, nüüd olevat ainult osa sellest tehtud. Siis tõstis ta pilgu, vaatas mulle silmadesse ja ütles väikese naeratusega oma hallide vuntside all: See käsikiri on selle noormehe jutustus. Ta on mulle kõigest rääkinud. Terve oma elu.

Ma noogutasin pead ja Hints jätkas: Te olete muidugi kuulnud, kuidas on leitud mitmesuguseid käsikirju ja kuidas mitmed ütlevad, et nemad on leidnud vanu käsikirju, mida nad siis avaldavad, nagu olekski nad selle leidnud. See on muidugi lapselik temp! See ei veena ju kedagi. Aga see mees, tema seal, tema tõesti rääkis. Ja mina kirjutasin, sest tema seda omal ajal muidugi ei kirjutanud. Polnud nii palju pärgamenti, paberist rääkimata!

— Väga huvitav, ütlesin mina, et lahkumist mitte pikendada. — Mis keeles ta rääkis, kui küsida tohin, ütlesin ettevaatlikult, et Hints mu hääletoonis mingit pilget ei leiaks.

— Soome keeles muidugi, vastas Hints. — Ta oli siin juba kaua elanud. Kui ma tööga valmis saan, siis ma saadan selle teile. Muidugi mitte algupärandi, vaid koopiat.

— Ma tänan juba ette, ütlesin mina.

Ta saatis mu õue ja jäi sinna oma maja ette seisma, kõvera varrega piip jälle suus, kui ma nõlvakust alla veskisilla poole läksin, mille taga mu auto seisis. Kui ma sillani olin jõudnud, vaatasin ma tagasi, ta seisis ikka veel seal ja ma viipas talle käega.

6

Tagasi sõites oli juba pimedavõitu ja ma olin iseendale vihane. Miks olin ma siia üldse tulnud? Ma oleksin pidanud ette arvama, mis sellest tuleb. Miks polnud ma uskunud neid jutte, mida Abraham Hintsast mulle oli räägitud? Mul oli kahju, et ma ühe tööpäeva niisama ära olin raisanud. Hull mees, mõtlesin autos istudes. Huvitav mees, mõtlesin siis. Kui mitte just hull, aga siiski peast segane.

Kui ma oma ülikoolitöös tagasi olin, unustasin varsti ka Abraham Hints ja kogu selle loo, sest mul oli nii palju muud tegemist ja tööd, loenguid, seminare, eksameid ja koosolekuid. Mul oli tunne, et teda küllastades olin ma tahtmatult lasknud ennast siduda millegagi, mis ülikooliprofessorile nagu ei sobinud. Parem oli olla kõigest vait ja unustada.

See oli seda kergem, et Abraham Hints lubadusest käsikiri saata ei kuulnud midagi. Mõne kuu pärast tuli siiski pruun ümbrik, kuid see polnud nii paks, et selles mingi suurem käsikiri oleks võinud olla. Kui ma ümbriku avasin, oli seal küll masinakirjas käsikiri, kuid see oli mingi kroonika, nimeks «Annales boreales», kuid ilma saatekirjata.

Mul oli seekord äärmiselt vähe aega ja ma lükkasin selle ümbriku kirjutuslaua laekasse ja unustasin ta sinna pikaks ajaks.

Abraham Hints ei saatnud mulle kunagi seda teist käsikirja, ei kirjutanud ka selle esimese kohta midagi, ei helistanud ega küsinud seda tagasi. Ta saatis mulle küll järgmiseks jõuluks veel pühadekaardi, kuid siis ei tulnud ka neid enam. Läks aasta või poolteist ja siis ma kuulsin, et ta oli surnud. Mu tuttav, kes oli temaga samast kihelkonnast, rääkis seda mulle, ja ütles, et surma põhjuseks oli olnud kopsuvähk. See oli muidugi see kõvera varrega pigine piip ja odav tubakas, nii mäletan ma, et olin siis mõtelnud. Rahu ta põrmule!

Kuid pool aastat pärast seda surmateadet sain ma siiski uue saadetise, suurema paki, milles oli käsikirja, mille ta oli lubanud saata. Kaaskirjas teatati, et see olevat olnud Abraham Hints järeljäänud paberite hulgas, pakitud ja minule adresseeritud. Ja siis otsisin ma ka ta eelmise käsikirja, selle kroonika, välja. Vaatasin neid ja lugesin siit-sealt, kuid panin need siis ajapuudusel jälle kõrvale. Nüüd, kui sellest aastaid on kulunud ja ma ise olen juba vanem, kui Abraham Hints siis oli, olen ta käsikirju jälle vaadanud. Ja olen tundnud ebamäära sütunnet, ometi teadmata, mis põhjusel. Mida oleksin ma võinud teha? Avaldada ta käsikirjad? Selleks polnud küll mingeid võimalusi. Väiksem käsikirja, see kroonika, ehk küll, aga kus? Kes oleks seda avaldada tahtnud? Ja kui ma oleksin läinud seda pakkuma, siis oleks mulle muiatud ja mind seniilseks peetud juba enne, kui pensionivanus oli käes. Ja mis oleks sellest kõigest kasu olnud? Teaduslikku kasu mitte kõige vähemati.

Nüüd, kui olen neid käsikirju jälle vaadanud, sest nüüd olen ma juba pensioneeritud ja mul on rohkem aega, siis näen ma kuidagi jälle, et ma istun Abraham Hints elutoas ja ta istub teisel pool lauda mu vastas. Ja ta nagu vaataks oma hailakate silmadega mulle jälle otsa, mitte süüdistavalt, aga võibolla väikese muigega ta hallide vuntside all, ja ütles siis:

— Aga te oleksite ju võinud veidi solidaarsem olla! Kui teadlane teise teadlase suhtes. Või kui see nii võimatu oli, siis ehk ainult inimlikum, nii nagu inimene teise inimese vastu.

7

Kui ma Abraham Hints ajaraamatu või kroonika lõpuni olin sirvinud, siis tundus selle viimane lehekülj mu sõrmede vahel liiga paks. Kui ma seda lähemalt vaatasin, siis nägin, et see oli hoopis kahest lehest kokku kleebitud, mille äärte vahele kohati liimi oli tilgutatud. Kui ma paberinoaga need kaks lehekülge ettevaatlikult eraldas, siis leidsin nende vahelt väiksema õhukese siidpaberi, mis oli tihedalt täis kirjutatud. Selle ülemisele äärele oli pealkirjaks märgitud: «Materjali minu nekroloogi jaoks, kui keegi sellise kord viitsib kirjutada.»

Ma mõtlesin, et ehk oli see vihjeks minule, kuid kuna ma seda siis ei teinud, olgu seepärast siin ja nüüd Abraham Hintsale endale sõna antud.

«Mina, Abraham Hints, olen kogu oma teadliku elu pühendanud uurimisele ja teadusele, ja see tähendab, et ma ikka olen otsinud tõe. Tavaline inimene samastab uurimise aga kohe teadusega, ja ometi on need minu meelest kaks eri asja. Uurimine on oma iseloomult ikka rohkem käsitöö, materjali hankimine, kuna teadus on minu arusaamises kõrgemal tasandil, mis tähendab, et materjal, s. t. faktid tuleb asetada õigetes ühendustesse ja neile anda õiged proportsioonid, millega luuakse eeldused kõige seletamiseks, ja selleks on omakorda vaja intuitsiooni, nägemust. See viimane on midagi, mida ka kõrgkoolides õppida ei saa, sest see on kaasasündinud võime, mida need, kes sellest ise osatumaks on jäänud, hea meelega naeruväärseks tahavad teha.

Ma ei häbene ütelda, et minul, Abraham Hintsal, kuigi mul pole ülikooliharidust, on see võime. Ja teaduses olengi ma üle kõige hinnanud intuitsiooni, nägemuslikkust, mis

on ainus tee uurijate poolt suure vaevaga ja ajakuluga esile toodud faktid elavaks muuta, nad kõnelema panna. Aga ka inimene, kellel on see võime, võib seda ikkagi täiel määral kasutada vaid siis, kui ta on vaba inimene ja vaba teadlane. Sest siis võib mõte tõesti lendu ja kõrgele tõusta, kus avanevad hoopis teised mõtted ja laiad perspektiivid. Ma rõhutan aga ikka, et kõik see toimub faktidest lähtudes, mis uurimistöö on selgitanud, kuid mitte nendest aheldatuna. See võib tunduda võõrastav nendele teadlastele, kel endil seda andi ei ole ja kes seepärast faktide rasket massi ületada ei suuda, vaid eluks ajaks nendesse on aheldatud nagu Prometheus kaljuseina. Minu sihiks on teadlasena ikka olnud saavutada toormaterjali käsitledes ja seletades tõelisuse kõrgem aste. Sinna tõuseb vaba mõte kui Fööniks-lind ja jätab enda taha elutute faktide triviaalse tuhahunniku.

Teadus areneb, nii nagu nüüdsel ajal mõistlikuks seletuseks on peetud, nn. paradigmade vaheldumise kaudu. Vanade arusaamade asemele tulevad uued, mida algul kahtlusega tagasi tõrjutakse ja eelmise paradigma esindajate poolt ka pilgatakse ja otseselt saboteeritakse. Uus aga veenab temas sisalduva tõe ja nägemuse jõuga, saab üha enam poolehoidjaid ja pääseb lõpuks ise valitsevasse positsiooni.

Mina, Abraham Hints, kes ma olen kogu oma elu olnud eraõpetlane ja teinud oma uurimistööd väljaspool ülikoole ja akadeemiaid, olen sellest hoolimata, aga ka võibolla nimelt selle tõttu, tundnud ennast vabamana ja olen ka omast ajast ja selle teadust valitsevast paradigmast ikka ees olnud. Viimastel aastatel olen ma oma rõõmuks pidanud märkama, et mitmed muudki uurijad, eriti noored, samale liinile on lähenenud ja ükskord ehk selleni ka välja jõuavad, kuid ma kardan, et siis jälle hiljaksjäänult. Siiski on nad hakanud taipama, et mis kasu on meil suure vaevaga hangitud faktidest, kui me nende taha ja nendest üle ei oska näha. Sest teaduslikku tõe, mis selle nime vääriline on, ei saavutata ju mitte faktide kuhjamisega, vaid nendesse sisseelamise ja mõistmise kaudu. Teaduslik tõe on kui kuld, mis faktide suurest liivahunnikust — ja vahest ka mudast ja sodist — suure kannatlikkusega ja mõistmisega tuleb välja pesta. Ja see võib sündida ikka ainult intuitsiooni ja nägemuse abi ja toetusega.

Mina, Abraham Hints, olen seda oma elu jooksul tagasihoidlikult ja suure kannatusega püüdnud teha nendel vabadel tundidel, mis mulle leivateenimise kõrvalt üle on jäänud. Mitte kvantiteet, vaid kvaliteet on ikka mu juhtmõtteks olnud. Ka oma ajaraamatus, mille olen kokku seadnud, olen ma püüdnud vildakaid seisukohti õigeks seletada ja koguni valesid hoopis kõrvale jätta. Seda kõike olen ma püüdnud esitada nüüdisaja inimesele arusaadavate mõistetega ja meie aja keeles. Et ajalugu mõista, et suuri sündmusi tajuda, see tähendab ikka ka, et neid nüüdses keeles arusaadavalt esitataks. Kui vähesed seda aga veelgi mõistavad!

Oleks muidugi lohutav teada, et minu tööst kunagi ka kirjutatakse, seda respektierides ja minu seisukohtadesse mõistvalt suhtudes. Seepärast olen need read veel kirjutanud. Kui see aga võimalik ei ole, ja põhjustest võin ma ka aru saada, kuigi neid heaks kiitmata, siis on parem, kui minust midagi ei kirjutata. Parema vaikus kui vale. Dixi est.»

Kuningate ülevus

Peatükk 22

Oli üks arukas mees, kaupmeeste vanem, kelle nimi oli Tāmṛīn, ja tema koormas oli viissada kakskümmend kaamelit ning tal oli ligi seitsekümmend kolm laeva. Ja kuningas Saalomon tahtis ehitada Jumalale koda ning saatis kõigi kaupmeeste juurde idas ja läänes, põhjas ja lõunas, et kaupmehed tuleksid ning võtaksid tema käest kulda ja hõbedat ning tema võtaks nende käest seda, mida ta tööks vajab. Talle räägiti sellest rikkast Etioopia kaupmehesest ning ta läkitas tema juurde, et see tooks talle, mida ta vajab: Araabiamaalt punast kulda ja safiire ning musta puud, mis ei kõdune. Ja see kaupmees Tāmṛīn, Etioopia kuningatari kaupmees, tuli kuningas Saalomoni juurde ning kuningas sai tema käest kõike, mis ta tahtis, ning ta andis kaupmehele, mida see tahtis, lisades juurde oma varast. See kaupmees oli väga arukas ning ta nägi Saalomoni tarkust ja imestas ning oli tähelepanelik, et mõista vastuseid, mis Saalomon andis, ning tema otsuseid ja tema suu kõnelemist ja tema kõne magusust ja tema kõndimist ning tema istumist, tema püstitõusmist ja tema toimetamist ja tema armastust ja tema korraldusi ja tema lauda ja tema seadusi. Oma käsud andis Saalomon kannatlikkuse ja leebusega, ja kui keegi oli eksinud, andis ta sellele armu, sest oli tarkuses ja jumalakartuses korraldanud oma koja asjad; ta manitses rumalaid leebusega ning kohtles ümmardajaid leebuses; ta avas oma suu tähendamissõnadega ning ta kõne oli magusam puhtast meest, kogu ta toimetamine oli ihaldatav ja kogu ta välimus meeldiv, sest mõistlikud armastavad tarkust ning rumalad põlgavad seda. Kõike seda nähes kaupmees jahmus ning imestas väga. Sest kõigile, kes Saalomoni nägid, oli ta igati meele järgi ning oli neile õpetajaks, ning need, kes olid tulnud tema juurde, ei tahtnud enam ära minna ega taganeda temast tema tarkuse ja tema kauniduse pärast, ning tema kõne magusus oli nagu vesi janunejale ja nagu leib näljasele ja nagu ravim haigele ja nagu rõivas alastiolijale ja nagu isa orbudele. Ta otsustas õiglaselt ega olnud erapoolik; tal oli kuulsust ning vara, mis Jumal talle oli andnud, palju kulda ja hõbedat, kalliskive ja toredaid rõivaid, ning arvutult suuri ja väikesi loomi. Kuningas Saalomoni päevil oli kuld nagu vask ja hõbe nagu tina, ning vaske, tina ja rau-da oli palju nagu mereroogu ja nagu kõrsi põllul, ning ka seedripuud oli palju; selle poolest, mis Jumal oli talle andnud — kuulsust ja rikkust, tarkust ja armulikkust —, ei olnud ükski varasemaist tema sarnane ega saa ka ükski hilisemaist tema sarnaseks.

Peatükk 23

Siis soovis kaupmees Tāmṛīn minna tagasi oma maale; ta läks Saalomoni juurde ning kummardas teda ja tervitas teda ning ütles talle: «Rahu sinu suurusele! Lase mind minna mu maale mu emanda juurde, sest ma olen kaua imetlenud su kuulsust ja tarkust ning rohkeid maiusi, mis sa mulle oled andnud. Nüüd aga tahan ma minna oma emanda juurde. Ma tahaksin küll jääda sinu juurde ühena su alamaist teenijaist, sest õnnelikud on need, kes kuulevad su häält ja täidavad su käske; ma tahaksin küll jääda siia ning sinust mitte lahkuda. Ometi lase mind minna mu emanda juurde ülesande tõttu, mis mul lasub, et ma annaksin talle üle tema vara, sest ma olen ta teenija.» Saalomon astus oma kotta ning andis talle kõik Etioopiamaa jaoks määratud toredad asjad ja saatis ta rahus mine-ma. Tāmṛīn kummardas ja väljus ja läks oma teed ning tuli oma emanda juurde ja andis tema kätte kõik varad, mis ta kaasa oli toonud. Ja ta jutustas talle, kuidas ta oli tulnud Juudamaale Jeruusalemma linna kuningas Saalomoni juurde, ning ta jutustas temale kõi-

gest, mida ta oli kuulnud ja näinud: kuidas Saalomon tegi kohtuotsuseid ja kuidas ta kõneles selgesti ja kuidas ta käsutas õigesti kõigis asjus, mis ta oli järele uurinud, ja kuidas ta vastas leebelt ega olnud valskust tema sees; kuidas ta seadis ülevaatajad tööliste üle, kes kandsid seitsetsada puukoormat, ning kaheksasaja kiviraiduri üle; kuidas ta küsitles kõiki kaupmehi ja kaubitsejaid tarkuse aarde ning selle teokstegemise üle, kuidas ta võttis ning kahevõrra andis tagasi, ning igast tema kunstipärasest teost ja tema targast tööst. Iga päev jutustas ta temale Saalomoni tarkusest: kuidas Saalomon kohut mõistis ja kuidas ta õigust tegi, kuidas ta seadis korda laua ja kuidas korraldas söömingu, kuidas ta õpetas tarkust ja kuidas ta andis käskle oma sulastele ja teenijatele ning kuidas need toetusid tema sõnale, ilma et üks oleks petnud teist või kahjustanud oma kaaslase vara, ega olnud tema päevil rõõvlit ega varast; sest ta tõepoolest tundis ära need, kes olid seadusest üle astunud, ning ta karistas neid ja pani nad kartma, nii et nad ei teinud enam iial teist korda kurja, vaid elasid rahus ja kartuses kuninga ees.

Kõike seda jutustas Tāmīrīn oma emandale ja rääkis iga päev sellest, mis ta kuninga juures oli näinud, ning andis sellest temale teada. Tema aga imestas selle üle, mida ta kuulis kaupmehelt, oma sulaselt, ning mõtles oma südames minna Saalomoni juurde; ta nuttis selgest igatsusest selle järele, mis kaupmees talle jutustas, ning ihkas väga minna Saalomoni juurde; ta tahtis minna tema juurde, pidas aga reisi pikaks ja raskeks. Ikka ja jälle küsitles ta kaupmeest, ning ikka ja jälle jutustas kaupmees temale; nõnda ihkas ta ja himustas reisida, et kuulda Saalomoni tarkust ja näha tema palet, et tervitada teda ja kiita tema valitsemist. Ta suunas oma mõtted sellele, et reisida Saalomoni juurde, sest Jumal oli juhatanud tema südant ning pannud ta reisi ihkama. Siis hakkas ta korraldama oma majapidamist, jagama käskle oma sulastele, manitsema oma ümmardajaid ning seadma valmis oma vara; ta kogus kõik, mis oli tarvilik reisiks ja tervituseks kuningale, kingiks tema nõunikele ja tasuks tema ümmardajatele. Ta laskis tuua kaameleid ja muulasid, hobuseid ja eesleid, laevu ja lotje, paunu ja reisikotte ning joogiriistu ja kandetoole. Nõnda valmistus ta reisiks ja käskis kõigil alamail aukandjail olla kuue kuu pärast reisivalmis ning seada valmis reisikotid ja korraldada oma majapidamised, sest maa, kuhu nad lähevad, on väga kaugel.

Peatükk 24

Ta ütles neile: «Kuulge, mu omad, minu häält ja pange tähele mu sõnu: Ma ihaldan tarkust ning mu süda otsib tunnet, sest mind on vallanud armastus tarkuse vastu ning mind tõmbavad tunde köidikud. Tarkus on parem kui kuld- ja hõbearded, tarkus on parem kui kõik, mis iganes maa peal on loodud. Millega taeva all võiks võrrelda tarkust? Tarkus on magusam kui mesi ja meelam kui vein, ta on säravam kui päike ja ihaldatavam kui kalliskivid; ta teeb rammusamaks kui õli, söönumaks kui hõrgutised ning kuulsamaks kui kulla ja hõbeda hulgad; tarkus on südame rõõmustaja, silmade valgus, jalgade tiivustaja, rinna kaitsekilp, pea kiiver, kaela kee, puusade vöö, kõrvade teadustaja, südame õpetaja, teadjate õpetus, tarkade lohutus, otsijate kuulsus. Riik ei saa püsida ilma tarkuseta ning rikkust ei saa säilitada ilma tarkuseta; kuhu jalg ka ei astu, ilma tarkuseta ei püsi ta kindlalt, ning mida keel ka ei kõnele, ilma tarkuseta ei ole see meeldiv. Tarkus on parem kui kõik aarded: kes kuhjab endale kulda ja hõbedat, sellel ei ole sest kasu ilma tarkuseta, aga kes kogub endale tarkust, sellelt ei saa seda keegi südamest riisuda. Mida rumalad talletavad, seda söövad targad; ülekohtuste kurjuse najal kiidetakse õigeid ning rumalate vigade najal hinnatakse tarku. Tarkus on üllas ja rikas; ma armastan teda nagu ema ning ta kaisutab mind nagu last, ma käin tarkuse kannul ning ta hoiab mind igavesti, ma otsin tarkust ning ta on minu päralt, ma käin tema jälgedes ning ta ei tõuka mind eemale, ma toetun temale ning temast saab mulle teemantmüür, ma otsin oma pelgupaika tema juures ning temast saab mulle jõud ja ramm, ma tunnen temast rõõmu ning temast saab mulle suur arm. Sest sünnis oleks, et me käiksimme tarkuse jälgedes ja et meie kand astuks tarkuse ukse lävele. Otsigem teda ning me leiame ta, armastagem teda ning ta ei taandu meie eest, ajagem teda taga ning me saame ta kätte, palugem teda ning me

saame tast osa; pöörakem oma süda tema poole, et me teda cales ei unustaks! Sest kui teda peetakse meeles, siis peab temagi meeles; rumalate juures aga ära mõtle tarkusele, sest need ei austa teda ning tema ei armasta neid. Tarkuse austamine on targa austamises ning tarkuse armastamine on targa armastamises. Armasta tarka ning ära põika tema eest kõrvale! Tema vaatamisest saad sinagi targaks; pane tähele tema suu avanemist, et sa saaksid nagu tema, vaata tema jala astumist, et sa jääksid sinna, kuhu tema on astunud, ning ära eemaldu temast, et sulle saaks tema tarkuse ülejääk! Ma olen hakanud teda armastama juba kuulu järgi, enne kui ma teda näinud olen, sest kõik jutustused tema asjades olid mu südamele armsad nagu janunejale vesi.» Siis vastasid tema aukandjad ja sulased ja ümmardajad ja nõunikud ning ütlesid talle: «Oh, emand, ei ole sul puudu tarkusest, sest tarkusest tuleb ju see, et sa armastad tarkust! Kui sa aga lähed, siis läheme meie koos sinuga, ja kui sa jääd siia, siis jääme meie sinu juurde; meie surm olgu koos sinu surmaga ja meie elu sinu eluga.»

Siis valmistus kuningatar reisiks suure ülevuse ja toredusega ning rohke varustamisega ja ettevalmistamisega, sest Jumala tahtel ihkas ta süda minna Jeruusalemma, selleks et kuulda Saalomoni tarkust, sest ta oli sellest kuulnud ja ihaldas seda. Ta valmistus reisiks. Koormati seitsesada üheksakümmend seitse kaamelit ning koormati arvutult muulasid ja eesleid; siis kuningatar lahkus ja asus teele, sest ta süda lootis Jumala peale.

Peatükk 25

Ta tuli Jeruusalemma ning tõi kuningas Saalomonile rohkesti ihaldusväärseid aardeid. Ja kuningaski austas teda ning tundis temast rõõmu ja andis talle eluaseme kuningalossis enda lähedal. Kuningas saatis talle õhtu- ja hommikusöögi, iga kord viieteist mõõtu peeneks jahvatatud ning õliga leemes keedetud nisujahu, ning kolmkümmend mõõtu peeneks tambitud nisujahu, millest tehti leiba kolmesaja viiekümnele inimesele, koos kõige selle juurde kuuluvaga peentel saviliudadel, ning kümme nuumveist ja viis härga ja viiskümmend lammast, lisaks kitsi ja antiloope ja pühvleid ja nuumkukkesid; lisaks sellele suur kann veini ning teine kann vana veini, samuti kakskümmend viis lauljat ja lauljatar; peale selle puhast kärjemett ning muud toitu söögist, mida ta ise sõi, ja joogist, mida ta ise jõi. Iga päev saatis kuningas talle üksteist silmipimestavat rüüd. Saalomon tuli kuningatari juurde ja leidis lohutust ning kuningatar tuli tema juurde ja leidis lohutust, ning ta nägi Saalomoni tarkust, tema otsuseid, tema ülevust ja kiidetavust ning tema kõne magusust. Kuningatar imestas oma südames ning tundis lõbu oma meeles, kinnitas end oma äratundmises ning nägi oma silmaga, kui ihaldusväärne oli Saalomon, ning imestas väga selle üle, mis ta tema juures kuulis ja nägi: kui täiuslik ta oli oma meeles ja kui tark oma mõtetelt, kui rõõmus kiitusest ja kui kaunis välimuse poolest, ning ta imestas tema kõne selguse üle ja ta huulte sõnaosavuse üle, tema käskude väärkuse ja ta vastuste üle, mida ta andis rahu ning jumalakartuses. Kõike seda nägi kuningatar ning imestas Saalomoni suure tarkuse üle: miski asi tema sõnades ja tema kõnes polnud puudulik, vaid täiuslik oli kõik, mis ta iganes rääkis.

Sellal tegeles Saalomon Issanda templi ehitamisega. Tal oli kombeks tõusta, kõndida paremale ja vasakule, ette- ja tahapool ning anda ehitajatele mõõdud ja kaalud; seppadele andis ta vasarad ja pihid ja terariistad pihku ning kiviraiduritele näitas ta enne kätte nurgad ja kaared. Kõik sündis tema sõna järgi ning keegi ei astunud tema sõnast üle, sest tema mõistuse valgus oli nagu valgus pimeduses ning tema tarkust oli palju nagu liivate-ri. Ka loomade ja lindude keel polnud tema eest varjul ning ta alistas oma tarkusega vaimudki. Kõike seda tegi ta oskusega, mille Issand oli talle andnud, kui ta teda palus; sest ta ei palunud selle pärast, et võita oma vaenlast, või rikkuse ja kuulsuse pärast, vaid ta palus, et Issand annaks talle tarkust ja taipu, et nende varal mõista kohut oma rahvale, ehitada Issandale tempel ning ehitada Jumala loomingut kogu tarkuse ja taibuga, mis Jumal temale oli andnud.

Peatükk 26

Siis ütles kuningatar Makedā kuningas Saalomonile: «Õnnelik oled sina, mu isand, et sulle on antud säärane tarkus ja taip! Ma sooviksin olla sinu vähemaid ümmardajaid, sel-

leks et pesta su jalgu ja kuulda su tarkust ja hoomata su taipu, kiita su ülevust ja tunda lõbu su tarkusest. Kuis meeldivad mulle su vastused ning su hääle magus kõla, sinu kõnaku ilu ja su meeldiv kõne! Su magus kõneosavus rõõmustab südant, teeb luud rasvaseks¹, võõtab südameid, kaunistab huuli ja täidab nad tänuga ning kinnitab sammu. Ma näen, et su tarkus on mõõtmatu ja su taip ei vähene nagu valgus pimeduses, nagu granaatõun aias ja nagu pärl meres, nagu koidutäht tähtede hulgas ja nagu kuuvalgus udus, nagu koidupuna ja päikesetõus taeva laotusel. Ma tänan teda, kes mind siia on toonud ning lasknud mul sind näha ja astuda sinu ukse lävele ja kuulda su häält.» Siis vastas kuningas Saalomon ning ütles talle: «Tarkus ja mõistlikkus on tärpanud sinus! Mul on neid ainult nii palju, kui mulle on andnud Iisraeli Jumal, keda ma olen anunud ja palunud; sinul aga, ehkki sa ei tunne Iisraeli Jumalat, on tärpanud südames tarkus, selleks et näha mind, oma Jumala amat sulast ja tema telgi eestseisjat, mille eest ma seisan ja mida ma teenin ning mille nimel ma kõnnin — see on mu käskija-emand, Iisraeli Jumala seaduse-laegas, taevane püha Siion. Ma olen oma Jumala sulane ja mitte vaba mees, ma ei teeni omal tahtel, vaid tema tahtel. Ja neid sõnu ei lausu ma iseendast, vaid ma räägin seda, mida ta mind on käskinud ütelda, ma teen seda, mida ta mind on käskinud teha, ma kõnnin nõnda, kuidas on ta tahtmine, ma kõnelen seda, mida ta mulle on õpetanud, ma taipan seda, mis ta mulle teada on andnud. Sest ma olin põrm, ja tema on teinud mulle ihu, ma olin vesi, ja tema on tihendanud mind inimeseks, ma olin tilgake nagu sülg, mis sülitatakse maha ja kuivab maapinnal, ning tema on teinud mind enda kujuliseks ja loonud enda taoliseks.»

Peatükk 27

Kui ta kuningatariga nõnda rääkis, nägi ta töömeest, kes kandis pea peal kivi, seljas veelähkrite ja võõl teemoona ning sandaale, ja oma kätte oli ta võtnud veel puidki. Töömehe rõivad olid vanad ja katkised, higi voolas tema näolt ning vett nirises lähkrist tema jalgadele. Töömees oli temast mööda minemas, kui Saalomon ütles talle: «Jää seisma!» Töömees jäi seisma. Siis pöördus Saalomon kuningatari poole ning ütles talle: «Vaata teda! Mis on minu eelis tema ees, mis on minu paremus tema ees ja mis on minu ülevus säärase ees? Sest minagi olen inimene ja põrm: homme olen ma ussid ja hais, praegu aga paistan ma olevat igavesti surematu. Kes saaks laita Jumalat, kui ta oleks andnud sellele sama mis minule ja kui ta oleks teinud mu tööliseks nagu tema? Kas ei ole me mõlemad üks liha ja üks inimene? Nii nagu tema surm on ka minu surm, ja nii nagu tema elu on ka minu elu. Aga tema on kangem tööle kui mina, sest Jumal annab nõtradele tugevust, nii nagu tema tahab.» Ja ta ütles töömehele: «Mine oma töö juurde!» Siis ütles ta taas kuningatarile: «Mis on kasu meil, inimlastel, kui me ei kahetse pattu ega tee halastust maa peal? Kas pole me kõik tühised nagu väljal rohi, mis omal ajal kuivab ning mille sööb tuli? Maa peal me varume endile hõrgutisi ning hinnalisi rõivaid; ent me kõduneme juba elades; me varume endile lõhnavaid õlisisid ja nardisalve; ent juba elades oleme surnud patu ja ülekohtutegude läbi; olles targad, oleme ometi sõgedad sõnakuulmatuse ja kurjuse tõttu; olles austatud, oleme ometi hukka mõistetud nõiduse ja ebajumalateenistuse pärast. Tubli inimene, kes on loodud Jumala näo järgi, on nagu Jumal, kui ta teeb head; kõlvatu inimene, kui ta teeb pattu, on nagu kurat — nagu ülbe kurat, kes ei kuulnud oma looja sõna, kelle rada käivad kõik kõrgid inimesed ning kes mõistetakse hukka koos temaga. Jumal aga armastab alandlikke; kes teevad alanduse tegusid, need käivad tema teerajal ja tunnevad rõõmu tema riigis. Õnnis on see, kes tunneb tarkust, see tähendab: patukahetsust ning jumalakartust!» Kui kuningatar seda kuulis, ütles ta: «Kui hea oli mulle su sõna ja kuidas rõõmustas mind su kõne ja sinu suu avanemine! Aga ütle

¹ S.t. katab luud rammusa lihaga, teeb rammusaks. Muistsete semiitide juures oli tüsedus lugupeetavuse ja jõukuse märk ning kuni käesoleva sajandini oli Etioopias ideaaliks aadlidaam, kes kaalus 120 kg ega tarvitsenud lebades isegi kätt ega pead liigutada, vaid seda tegi tema eest ümmardaja. Muidugi ei olnud hõlbus selliseid emandaide sõjarekedele kaasa võtta, seepärast kujunes aadlimeeste ringkondades välja eriline, vähem volumi-nõõssete «sõjaaaja naiste» seisus.

mulle, keda ma pean kummardama. Sest meie kummardame päikest, nagu meid on õpetanud meie isad, ja me ütleme: päike on jumalate kuningas. Teised meie alamaist aga kummardavad kive, salusid, iidoleid, kuld- ja hõbekujusid. Meie kummardame päikest, sest tema kcedab söögi, tema valgustab ka pimedust ning võtab ära hirmu; me ütleme temale: meie kuningas, ja me ütleme temale: meie looja, ja austame teda oma jumalana. Keegi ei ole meile kuulutanud muud jumalat peale tema. Aga me oleme kuulnud, et teil, iisraellastel, on üks teine jumal, keda meie ei tunne; meile on räägitud, et ta on läkitanud teile taevast lacka ning oma prohveti Moosese kaudu andnud teile inglite korra käsulauad; me oleme kuulnud, et tema ise tulevat alla teie juurde ja kõnelevat teiega ning õpetavat teile oma otsuseid ja oma käske.»

Peatükk 28

Siis vastas kuningas ning ütles talle: «Tõesti, õigusega kummardatakse Issandat, kes on teinud kõik: taeva ja maa, mere ja maismaa, päikese ja kuu, tähed ja heledad taevakehad, puud ja kivid, loomad ja linnud, rõõvloomad ja krokodillid, kalad ja valaskalad, jõehobud ja triitonid, välgud ja kõuemürina, pilved ja äikese, hea ja kurja. Teda üksi sünnib meil austada kartuse ja värisemisega, rõõmu ja hõiskamisega. Sest tema on kõige Issand, inglite ja inimeste looja; tema suretab ja teeb elusaks, tema karistab ja annab armu, tema võtab vaese üles maa pealt ning tõstab viletsa põrmust, tema teeb kurvaks ja tema teeb rõõmsaks ning laseb minna üles ja alla. Keegi ei laida teda, sest ta on Issand igatühele, ja keegi ei ütle temale: «Mida sa tegid?» Tema päralt on inglite ja inimeste kiitus ja tänu. Mis aga puutub sellesse, et sa ütlesid: tema andis teile seaduselaeka, siis meile on tõepoolest antud Iisraeli Jumala laegas, mis tema üleva nõu järgi loodi enne kõige muu loomist, ning tema saatis meie juurde alla oma käsud, mis ta oli kirjutanud, selleks et me tunneksime tema otsuseid ja tema kohtuotsuseid, mis ta oma pühal mäel sisse seadis.» Siis ütles kuningatar: «Nüüdsest peale ei taha ma enam kummardada päikest, vaid ma kummardan päikese loojat, Iisraeli Jumalat, ja Iisraeli Jumala laegas olgu mulle käsikjaks — mulle ja mu järeltulijatele ning kogu mu riigile! Sest ma olen armu leidnud sinu ees ning Iisraeli Jumala, oma looja ees, kes mind on sinu juurde toonud ning lasknud mind kuulda su häält, näha su palet ja taibata sinu käske.»

Siis pöördus ta tagasi koju, tuli aga ikka ja jälle uuesti ning kuulas tema tarkust ja võttis seda südamesse. Ka kuningas külastas kuningatari ning jutustas talle kõigest, mida see temalt küsis, ning kuningatar külastas teda ja küsitles teda, Saalomon aga rääkis talle kõigest, mis ta soovis. Kui ta oli viibinud seal kuus kuud, soovis ta tagasi minna oma maale, ning ta läkitas Saalomonile sõna: «Ma tahaksin küll jääda sinu juurde, aga nüüd pean ma kogu oma rahva pärast oma maale tagasi pöörduma. Sellega aga, mis ma kuulnud olen, tehku Jumal, et see vilja kannaks minu südames ning kõigi südames, kes kuulsid seda koos minuga! Sest kõrv ei saa täis sinu tarkuse kuulamisest ega silm saa täis sinu tarkuse nägemisest.» Aga mitte üksi tema ei tulnud Saalomoni juurde, vaid paljud tulid linnadest ja maadest, ligidalt ja kaugelt, sest neil päevil ei leitud tarkuse poolest kedagi olevat nii nagu tema. Ja mitte üksi inimesed ei tulnud tema juurde, vaid ka loomad ja linnud tulid Saalomoni juurde ning kuulasid tema kõnet, imetlesid tema tarkust ja kõnelesid temaga ning pöördusid siis tagasi omale maale, ja igaüks imetles tema tarkust ning imestas selle üle, mida ta nägi ja kuulis.

Kui kuningatar oli saatnud Saalomonile sõna, et ta tahab oma maale tagasi minna, mõlgutas Saalomon oma südames ning ütles endale: «Nii ilus naine on tulnud maailma äärest minu juurde; ehk annab Jumal mulle temast sugu.» Nõnda kui on öeldud Kuningate raamatus²: «Aga kuningas Saalomon armastas naisi ja võttis neid heebrealaste, egiptlaste, kaananlaste, eedomlaste ja moabiitide hulgast», samuti Rifist ja Kuerguest ja Damaskusest ja Süüriast, nimelt sääraseid, kelle kohta temale öeldi, et nad on kujult ilusad. Saalomonil oli nelisada kuningatari ja kuussada liignaist; ning see, et ta seda tegi, ei

² Vrd. I. Ku. 11, 1.

sündinud kõlvatusest, vaid arukuse kaalutlustest lähtudes — mis Jumal talle oli andnud —, mõttega sellele, mis Jumal Aabrahamile oli ütelnud³: «Ma teen su soo paljuks nagu tähti taevas ja nagu liiva mere ääres.» Seepärast ütles ta oma südames: «Kes teab, ehk annab Jumal mulle poeglapsi, ühe igaihega neist.» Seetõttu talitas ta seda tehes targalt, öeldes endale: «Mu lapsed pärivad vaenlaste linnad ning hävitavad ebajumalate teenijad.»

[— —]

Peatükk 29

[— —]

Kuningas Saalomon saatis siis kuningatarile sõna: «Miks tahad sa, olles siia tulnud, jälle ära minna, ilma et oleksid näinud õigusemõistmist riigis, ning kuidas meie riigi valitutele korraldatakse sõõmaaeg õigete eeskuju järgi ja kuidas rahvas aetakse laiali patuste eeskuju järgi — sellest saaksid sa tarkust. Järgne mulle, ja ma panen sind istuma telki oma auhiilgusesse ning ma täidan su soovid; sa õpid tundma õigusemõistmist riigis, sest sa armastad tarkust, ning see jääb sinu juurde su lõpuni ja igavesti.» Sellest kõnest võis aimata prohvelikku ennustust. Siis saatis kuningatar talle sõna: «Kui ma varem olin rumal, olen ma nüüd targaks saanud sel kombel, et olen järginud su tarkust, ja kui ma varem olin Iisraeli Jumalast eemale tõugatud, olen ma nüüd saanud väljavalituks usu pärast, mis on mu südames; nüüdsest peale ei austa ma ühtegi teist Jumalat peale tema. Mis aga puutub sellesse, et sa ütlesid, et tahad veelgi suurendada mu tarkust ja kuulsust, siis ma tulen, nagu sa soovisid.» Saalomon rõõmustas selle üle, seadis oma väljavalitud aurõivaisse, kattis poole rikkalikumalt oma söögilaua ning käskis korda seada kogu oma koja sisustuse; ja iga päev korraldati kuningas Saalomoni koda. Ta seadis selle korda ülevuse, rõõmu ja rahuga, tarkuse ning maheda armastusega, alandlikkuse ja alandusega. Siis kaeti kuninga laud riigi korralduste järgi. Kuningatar tuli hiilguses ja ülevuses sisse tagumisest uksest ning istus Saalomoni selja taha paika, kust ta võis kõike näha ja tähele panna ja tundma õppida. Ta imestas väga selle üle, mis ta nägi ja kuulis, ta kiitis oma südames Iisraeli Jumalat ning imetles palee toredust, mida ta nägi. Sest kuningatar võis näha kõike, aga teda ei näinud keegi tema paiga pärast, mille Saalomon oma tarkuses oli korda seadnud ja ehtinud, laotades laiali purpurit ja vaipu, pannes välja muskust ja marmorit ja kalliskive, piserdades lõhnavaid õlisisid, mürrit ja kassiat ning suitsutades galbanit ja viirukit. Kui nad sisenesid ruumi, oli selle lõhn väga hea, ja enne kui nad jõudsid süüa hõrgutisi, küllastas neid selle magus lõhn. Saalomon oma kavaluses ja tarkuses aga saatis talle janutekitavaid sööke ning terava maitsega jooki, lisaks kala ja pipart; nõnda oli ta selle korraldanud ning sel kombel andis ta kuningatarile süüa. Kui kuninga laud oli kõlm korda ja seitse korda tühjaks saanud ning ülevaatajad ja nõunikud, sulased ja ümmardajad olid läinud, tõusis kuningas ja astus kuningatari juurde ning ütles talle, kui nad olid üksi jäänud: «Puhka siin armsasti kuni hommikuni!» Siis ütles kuningatar temale: «Vannu mulle oma Jumala, Iisraeli Jumala nimel, et sa ei tarvita jõudu mu vastu; sest kui juhtub, et ma inimeste kombel lasen end ahvatella, siis noore neiuna jään ma reisil hätta ning satun vacva ja viletsusse.»

Peatükk 30

Siis Saalomon vastas temale ning ütles talle: «Ma vannun sulle, et ma ei tarvita jõudu su vastu! Aga vannu ka sina, et sa ei tarvita jõudu ühegi asja vastu mu kojas!» Siis naeris kuningatar ning ütles talle: «Miks sa räägid nagu rumal, kui sa ometi oled tark? Kas ma siis varastan või riisun kuninga lossist midagi, mida kuningas mulle andnud ei ole? Ära arva, mu isand, et olen tulnud siia varandusearmastuse tõttu! Mu riik on rikas aarete pooldest nagu sinu omagi ning mul pole puudust millestki, mida ma ihkan. Tõepoolest

³ Vrd. I. Mo. 22, 17.

olen ma tulnud selleks, et otsida sinu tarkust.» Siis ütles Saalomon temale: «Kui sa käskisid mind vanduda, siis vannu sinagi mulle, sest vanne on sünnis mõlemale poolele, et nad ei teeks ülekohut teineteise vastu. Aga kui sina ei lase mind vanduda, siis ei sunni ka mina sind vanduma.» Siis ütles kuningatar temale: «Vannu mulle, et sa ei tarvita jõudu minu vastu, ja mina vannun, et ma ei tarvita jõudu sinu omandi vastu.» Siis Saalomon vandus talle ning vannutas teda.

Seejärel heitis kuningas asemele ühel pool ning kuningatarile seati ase valmis teisel pool. Siis ütles kuningas noorele sulasele: «Pese vaagen ja pane siia kann vett, nii et kuningatar seda näeks; siis pane ukсед kinni ja mine magama!» Seda ütles ta temale teises keeles, mida kuningatar ei mõistnud. Sulane tegigi nõnda ning läks magama. Kuningas aga ei jäänud magama, vaid tegi, nagu ta magaks, ning valvas. Kuningas Saalomoni koda säras öösel nagu päev, sest ta oli oma tarkuses kinnitanud koja lakke helkivaid pärleid, mis kujutasid päikest, kuud ja tähti.

Kuningatar magas natuke aega. Kui ta ärkas, oli ta kurk kuiv, sest Saalomon oma tarkuses oli andnud talle sööki, mis tekitas janu, tema janu oli suur ning ta kurk oli kuiv. Ta püüdis koguda suhu sülg, aga ei leidnud suus mingit märga. Siis mõtles ta juua vett, mida nägi; ta piilus ja vaatas kuningas Saalomoni poole, ning see tundus talle sügavasti magavat. Kuid tõelikult ta ei maganud, vaid varitses kuningatari, et see tõuseks ja varastaks vett oma janu pärast. Kuningatar tõusis ega teinud jalgadega mingit häält, läks vaagna juurde ning tõstis seda, et juua vett. Enne kui ta sai vett juua, haaras Saalomon tal käest ning ütles talle: «Miks sa murrad vannet, mida sa oled vandunud, et sa ei tarvita jõudu ühegi asja vastu mu kojas?» Siis kuningatar heitus ning küsis: «Kas vee joomine on vande murdmine?» Siis ütles kuningas temale: «Kas sa oled näinud taeva all midagi, mis oleks parem kui vesi?» Siis ütles kuningatar: «Ma olen enda vastu eksinud ja sina oled vandest vaba; ent luba mind juua vett mu janu pärast!» Siis küsis Saalomon temalt: «Kas ma olen nüüd vaba vandest, mis sa lasksid mul vanduda?» Kuningatar ütles temale: «Sa oled vandest vaba; luba mul ainult juua vett!» Siis kuningas lubas teda juua; ning kui ta oli joonud, viis ta täide oma soovi ja nad magasid üheskoos.

Kui kuningas Saalomon oli magama jäänud, ilmus talle unes helkiv päike, mis laskus taevast ning säras vägevasti Iisraeli kohal; seejärel, peatunud seal, eemaldus ta äkki, lendas Etioopiamaale ning säras seal vägevalt igavesti, sest ta viibis seal meeeldi. Ja kuningas ootas, kas ta tuleb tagasi Iisraeli, aga ta ei tulnud tagasi. Seejärel hakkas taevast helkima, päike laskus taevast alla Juudamaale ning säras veel tugevamini kui enne; iisraellased aga pahandasid päikese üle selle heleduse pärast ega käinud tema valguses. Aga päikegi põlgas iisraellasi ning need omakorda kadestasid teda, nii et ei olnud rahu nende ja päikese vahel. Nad tõstsid oma käed tema vastu kaigaste ja mõõkadega ning tahtsid päikest kustutada, tegid maavärisemise ja udumine läbi pimedaks kogu maailma ning arvasid, et päike neile enam ei tõuse. Nad rikkusid tema valguse, vallutasid ta ning valvasid ta hauda, kuhu nad olid tema heitnud. Tema aga tuli välja sealt, kus nad ei arvanud teda olevat, ning säras üle kogu maailma, iseäranis esimese ja viimase mere ääres Etioopia ja Rooma kohal. Iisraellasi aga põlgas ta väga ning tõusis taas üles oma endisele aujärjele⁴.

Kui kuningas Saalomon oli seda nägemust unes näinud, kokkus tema süda, ta mõtted olid otsekui välgust tabatud ning ta ärkas ehmunult. Aga ta imetles ka kuningatari, sest see oli tugeva kehaehitusega suur kaunitar ja puhas oma neitsilikkuses — ta oli kuus aastat valitsenud oma maal ning säärase ülevuse ja aulisuse juures hoidnud puhta oma keha. Nüüd ütles ta Saalomonile: «Luba mind minna omale maale!» Siis läks Saalomon oma majja ning tõi talle kõiksugu ihaldusväärseid asju ja rikkusi, silmipimestavaid ilurõivaid ning igasugu Etioopiamaal himustatud uhkusasju, ligi kuus tuhat kaamelit ja vankrit, mis olid koormatud hinnaliste ja ihaldatud esemetega, sõidukeid, millega sõideti

⁴ Ettekuulutus Jumala seaduselaeka viimisest Iisraelimaalt Etioopiasse (Kebra Nagašt, ptk. 48 jj.) ning Jeesuse Kristuse sünnist Juudamaal, kannatamisest, surmast ja ülestõusmisest ning ristiusu kiriku eelisasendist kristluse vanades keskustes Etioopias ja Roomas.

mööda maad, sõiduriista, mis sõitis merel, ning vankri, mis sõitis õhus, mille Saalomon oli valmistanud talle Jumalast antud tarkuse najal.

Peatükk 31

Siis kuningatar rõõmustas ning asus teele ja Saalomon jättis suure toredusega temaga hüvasti. Ta kutsus kuningatari kõrvale, nii et nad jäid üksi, tõmbas oma väikesest sõrmest sõrmuse, andis selle kuningatarile ning ütles talle: «Võta see ja ära mind unusta; kui sulle peaks sündima laps, siis olgu see talle märgiks, ja kui see on poiss, siis tulgu ta minu juurde! Ning Jumala rahu olgu sinuga: kui ma magasin su kõrval, nägin ma unes paljusid nägemusi; et päike tõusis Iisraelis, läks siis eemale, lendas minema ning jäi valgustama Etioopiat — Jumal teab, ehk õnnistatakse sinu kaudu sinu maad. Sina aga pea kinni sellest, mis ma sulle olen ütelnud, et sa kogu südamest austad Issandat ja teed tema tahtmist, sest tema karistab suurelisi ja annab armu alandlikele, ta kummutab vägevate asemed ja annab au vaestele, tema käest tuleb surm ja elu, tema tahtmise järgi jagatakse rikkust ja vaesust; sest tema poole on kõik ning tema käsule ja tema kohtuotsusele ei saa keegi vastu panna ei taevas ega maa peal, ei meres ega kuristikes. Mine rahus ja Issand olgu sinuga!» Ning nad jätsid teineteisega hüvasti.

Peatükk 32

Siis asus kuningatar teele ning jõudis Bālā-Zadisārejā linna üheksa kuud ja viis päeva pärast seda, kui oli Saalomoni juurest lahkunud. Seal tabasid teda tuhud ning ta tõi ilma le poisslapse ning andis selle amme kätte suure toreduse ja rõõmuga. Ta ise aga jäi sinna, kuni tema puhastumise päevad olid mööda saanud, ning siis läks täis ülevust tagasi oma linna. Tema aukandjad, kes sinna olid jäänud, tõid oma emandale kinke, austasid teda ja kummardasid teda ning kõik paikkonnad tundsid rõõmu tema tagasituleku üle. Oma maa vägevatele andis ta ilurõivaid, mõnele kulda ja hõbedat ja hüatsinte ja purpuri, kõiksugu ihaldusväärseid aardeid jagas ta. Ta seadis korda oma riigi asjad ning keegi ei astunud üle tema käsust, sest ta armastas tarkust; Jumal aga kinnitas tema valitsemist.

Laps kasvas ning talle anti nimeks Baina-Lehkem. Ta oli juba kaksteist aastat vana, kui küsis noormeestelt, kes teda kasvatasid: «Kes on mu isa?» Need vastasid temale: «Kuningas Saalomon.» Siis läks ta kuningatari, oma ema juurde ning ütles talle: «Oh, kuningatar, anna mulle teada, kes on mu isa!» Kuningatar vastas talle tõrjuvalt, et ta ei kipuks tema juurest minema: «Miks sa küsid minult oma isa kohta? Mina olen sinu isa ja su ema; ära päri enam midagi!» Poiss läks tema juurest eemale ja istus maha. Teist ja kolmandat korda küsis poiss temalt seda ning käis talle peale, et ta ütleks. Ühel päeval kostis kuningatar talle vastuseks: «Kaugel on tema maa ning tee sinna on raske; ära taha sinna!» Tema aga, Baina-Lehkem, oli ilus poiss, kogu tema kuju, ta keha ja ta peahoid sarnanes kuningas Saalomoni, tema isaga; tema silmad ja ta jalad ning kogu tema olemine sarnanes kuningas Saalomoniga. Kui ta oli kakskümmend kaks aastat vanaks saanud, oli ta õppinud selgeks kogu sõjakunsti ja ratsutamise, metsikute loomade küttimise ning kõik, mida üks noormees peab teadma. Siis ütles ta kuningatarile: «Ma tahan vaatama minna oma isa palet ning siis tahan ma Issanda, Iisraeli Jumala tahtel siia tagasi tulla.»

Peatükk 33

Siis kutsus kuningatar kaupmeeste pealiku Tāmṛīni ning ütles talle: «Sea end reisiks valmis ning juhi seda noormeest, sest ta käib mulle väga peale päeval ja ööl. Sina viid ta kuninga juurde ning tood ta tervelt siia tagasi, kui see on meeltmööda Issandale, Iisraeli Jumalale.» Kuningatar seadis oma rikkuse ja toreduse kohaselt valmis reisivarustuse ning kõik, mis oli reisiks tarvilik, samuti need asjad, mis pidid saama kingiks kuningale, ning need, mis olid kosutuseks reisil. Siis seadis ta kõik poja lahkumiseks valmis ning andis ja kinkis aukandjatele, kes läksid koos temaga, palju reisiks tarvilikke asju. Siis

andis ta neile käsu, et nad ei lubaks tema pojalt sinna jääda, vaid et nad laseksid ta seal ainult kuningaks kuulutada ning tooksid ta seejärel tagasi kuningatari juurde, selleks et ta valitseks siis kuningana tema maa üle. Sest Etioopiamaal oli tavaks, et valitsejaks oli naine, neitsi, kes ei võtnud endale ühtki meest. Tema aga oli ütelnud Saalomonile: «Nüüdsest peale peab kuningaks olema mees sinu soost, ja iial enam ei pea valitsema naine, vaid sinu sugu ja selle järeltulijad põlvest põlve. Selle pead sa panema ürikusse kirja, vanade prohvetite ürikusse, ning paigutama selle Issanda templisse, mille sa ehitad mälestuseks ja prohvetiennustuse märgiks tulevastele päevadele. Ei tule kummardada päikest ega taeva ehet, mägesid ega salusid, kive ega puid väljal, kuristikke ega seda, mis on vees, ebajumalakujusid ega kullast kujusid ega lendavaid linde; neist ei tule välja lugeda endeid ning neid ei tule austada jumalatena — säärane kord püsigu igavesti. Kui keegi seda korda rikub, peab tema sugu teda igavesti hukka mõistma. Ent anna meile taevase püha Siioni, Jumala seaduse lepingulaeka — mida me tervitame — rõiva palistusest! Õnnistust su riigi tugevusele ja su säravale tarkusele, mida sulle on andnud Issand, Iisraeli Jumal, meie looja!»

Siis kutsus kuningatar oma poja kõrvale ning andis talle märgi, mille Saalomon temale oli andnud, sõrmuse tema sõrmest, selleks et ta tunneks ära oma poja ja et talle meenuks kuningatari jutt ning tema töötlus, millega ta oli töötanud kõik oma elupäevad teenida Jumalat, tema ning ta alamad ja kõik, mis Jumal talle oli andnud. Siis saatis ta poja rahu minema. Nad asusid teele, läksid minema ning jõudsid Gāzā paikkonna alale — see oli linn, mille kuningas Saalomon oli kinkinud Etioopia kuningatarile. Nõnda kirjutas sellest evangelist Luukas Apostlite tegude raamatus⁵: «Tema oli valitsejaks kogu Gāzā paikkonna üle, kuningatar Hendakē eunuhh, kes uskus apostel Luuka sõna.»

Peatükk 34

Kui ta jõudis oma ema linna, rõõmustas ta seal austuse üle ja kinkide üle, ja kui inimesed teda nägid, tundus ta neile olevat kuningas Saalomon ise. Nad ülistasid teda ning ütlesid talle: «Tervist! Elagu meie kuningas!», ning tõid talle ande ja kingitusi, nuumveiseid ja roogasid nagu oma kuningale. Terve Gāzā paikkond kuni Juudamaa paikadeni oli segaduses, lausudes: «See on kuningas Saalomon.» Kuid mõned ütlesid: «Kuningas on Jeruusalemmas, kus ta ehitab oma koda», sest ta oli juba lõpetanud Jumala templi ehitamise. Ent teised ütlesid: «See on kuningas Saalomon, Taaveti poeg.» Sel kombel olid nad segaduses ning vaidlesid omavahel. Siis saatsid nad teele ratsapiilurid, kes pidid otsima kuningas Saalomoni: kas ta on Jeruusalemmas või on ta tööpoolest nende juures. Piilurid tulid Jeruusalemma linnavahtide juurde ning leidsid kuningas Saalomoni olevat seal; nad ülistasid teda ning ütlesid talle: «Tervist! Elagu meie kuningas! Maa on segaduses, sest tulnud on rändur, kes on väliselt väga sinu sarnane, ilma et midagi puuduks või oleks teisiti; ta sarnaneb sinuga oma hiilguse ja ilu poolest, hoiakult ja toreduselt, ilma et selles midagi puuduks või oleks teisiti; tema silmad on rõõmsad nagu mehel, kes on veinist joobnud, tema jalad on sihvakad ning tema kaela torn on nagu sinu isa Taaveti torn. Ta sarnaneb sinuga kogu oma kehalt, mis on sinu sarnane.» Siis vastas kuningas ning ütles neile: «Kuhu ta tahab minna?» Nemad vastasid ning ütlesid talle: «Tema enda käest ei ole me seda küsinud, sest ta on aukartust äratav nagu sinagi. Aga kui me küsisime tema inimeste käest, kust te olete tulnud ja kuhu te lähete, ütlesid need meile: «Me oleme tulnud Hendakē paikkonnast ja Etioopiamaalt ning me tahame minna Juudamaale kuningas Saalomoni juurde.»» Kui kuningas Saalomon seda kuulis, erutus tema süda ning ta rõõmustas oma vaimus, sest neil päevil ei olnud tal muud last peale seitsmeaastase poisi nimega Ijorbe⁶ām⁶. Nõnda kui Paulus on ütelnud⁷: «Sest Jumal on teinud selle maailma tarkuse rumaluseks», mida Saalomon oma tarkuses järele katsus, öeldes: «Tuhande naisega tahan ma sigitada tuhat meest, tahan vallutada vaenlase linnad

⁵ Vrd. Ap. 8, 27.

⁶ Vana Testamendi teatel oli kuningas Saalomoni troonipärijaks tema poeg Rehabeam; Jerobeam aga oli mässaja, kes sai Juudamaast lahkulõõnud Iisraeli kuningaks.

⁷ Vrd. 1. Kr. 1, 20.

ning purustada ebajumalad.» Ent Jumal andis talle ainult kolm last; tema vanim poeg oli Etioopia kuningas, Etioopia kuningatari poeg, esmasündinu, kelle kohta Taavet prohvetina on ütelnud⁸: «Jumal vandus Taavetile tões ega kahetsenud seda: Sinu ihuviljast panen ma sinu troonile.» Jumal andis enda silmis oma sulasele Taavetile armu ning andis temale, et üks tema ihulikest järeltulijatest, neitsist sündinu, istub Jumala aujärjele ning mõistab kohut elavate ja surnute üle ning tasub igäihele tema tegude järgi ning kelle pärralt — meie Issanda Jeesuse Kristuse — on kiitus igavesti, aamen. Kuid maa pealgi tegi ta nii, et üks Taaveti järeltulijaist, Etioopia kuningas, oleks kuningas tema seaduselaeka, taevase püha Siioni üle. Et aga oli ka sääraseid kuningaid, kes ei olnud Iisraelist, see oli seadusest ja korrast üleastumine, mida Jumal heaks ei kiitnud.

Peatükk 35

Siis läkitas kuningas Saalomon oma väepealiku, kelle käsivarrele ta toetus, kingituste ning söökide ja jookidega rändurile vastu. See asus teele paljude vankritega, jõudis tema juurde ja tervitas teda, andis talle kõik, mis kuningas Saalomon talle oli saatnud, ning ütles talle: «Tule ruttu minu juurde, sest kuninga süda on süttinud armastusest sinu vastu, et ta tunneks ära, et sa oled tema poeg ja mitte ta vend; sest kogu oma välimusest ja laadilt ei ole sa teistsugune kui tema. Tõuse nüüd ruttu, sest kuningas, mu isand, ütles mulle: Tõtta ja too ta minu juurde ülevuses, mõnus, õnnes, rõõmus ja lõbus!» Kuningapoeg vastas ning ütles talle: «Ma kiidan Issandat, Iisraeli Jumalat, sest ma olen leidnud armu kuninga, oma isanda silmis, kelle sõna mind rõõmustab, enne kui ma tema palet olen näinud! Ning nüüd loodan ma Iisraeli Jumala peale, et ta laseb mul teda näha ning toob mind tervelt tagasi kuningatari, mu ema juurde, ja mu maale Etioopiasse.» Kuningas Saalomoni väepealiku Jodāhē poeg Joas vastas ning ütles Baina-Lehkemile: «Seda on vähe, mu isand, ja sa leiad, et kuninga, mu isanda rõõm ja õnn on suurem kui see. Mis aga puutub sellesse, et sa ütlesid «mu ema» ja «mu maa», siis kuningas Saalomon on parem kui su ema ning meie paikkond on parem kui sinu paikkond. Sest sinu paikkonna kohta oleme kuulnud, et see on külma ja udu, päikeselõõsa ja kuumuse, pakase ja lume maa. Ning kui Noa pojad Sem, Ham ja Jafet jaotasid endi vahel maa, nägid nad targasti, et sinu paikkond on küll lai ja avar, kuid see on rajude ja kuumuse maa, ning nad andsid selle Hami pojale Kaananile, temale ja ta järeltulijatele igaveseks. Meie maa aga on pärandusmaa, mille Jumal meile on andnud nõnda, nagu ta meie isadele vandus, maa, mis voolab piima ja mett, kus muretult leidub toitu, maa, mis äpardumata kannab vilja omal ajal, mille eest Jumal lakkamatult hoolitseb ühest aastast teise aastaringi alguseni. Kõik see on sinu pärralt, ning meie oleme sinu ja oleme sinu pärand; sa jääd elama meie maale, sest oled mu isanda isanda Taaveti sugu, ning sinu pärralt on Iisraeli aujärg.» Siis vastasid ränduri aukandjad ning ütlesid talle: «Meie maa on parem kui sinu maa. Meie maa õhk on hea, ei ole kuum ega palav; meie maa vesi on hea ja mage ja voolab rikkalikult jõgedena; meie mägede tipudki on vee poolst rikkad. Meil ei ole nii nagu teie paigus, et me peaksime vee pärrast kaevama sügavaid kaeve, ning me ei sure päikeselõõsast, vaid koguni keskpäeva ajal küttime metsikuid loomi, pühvleid ja antiloope, linde ja väikesi loomi. Kuid talvelgi hoolitseb Jumal meie cest ühest aastast teise aastaringi alguseni; kevadel süüakse vilja, mis on jalaga pekstud nagu Egiptusemaal; puud kannavad häid vilju, nisu ja oder ning kõik meie viljad ja loomad on head ja imelised. Teil on ainult ühte, mille poolst te olete meist paremad, ja see on tarkus; selle pärrast me tulemegi teie juurde.» Siis vastas kuninga väepealik Joas: «Mis oleks parem tarkusest? Tarkus on rajanud maa ja kinnitanud taeva ning sulgenud mere veevood, et nad ei ujutaks üle maad. Nüüd aga tõuskem, mingem mu isanda juurde, sest tema südant on vallanud armastus sinu vastu ja ta läkitas mind, et ma tooksin sind kiiresti tema juurde.»

Siis tõusis kuningapoeg ning rõivastas Jodāhē poja Joase ja viiskümmend tema meest ilurõivastega. Nad asusid teele, et minna Jeruusalemma kuningas Saalomoni juurde. Kui nad olid ühe staadioni kaugusel linnast, sõitis Jodāhē poeg Joas ette, tuli kuningas Saalo-

⁸ Vrd. Ps. 110, 4 ning Ps. 89, 4.

moni juurde ning jutustas talle, et ta poja välimus on kaunis ja ta häälmeldiv, et ta sarnaneb temaga ning on kogu oma olemiselt väga ilus. Siis ütles kuningas talle: «Kus ta on? Kas ma ei saanud sind selleks, et sa tooksid ta kiiresti minu juurde?» Siis ütles Joas: «Vaata, ma toon ta kiiresti siia!» Ta läks kuningapoja juurde ning ütles: «Tõuse, mu isand, ja tule!» Nüüd toodi ta teekonda kiirendades kuninga ukse ette. Ning kõik väehulgad ülistasid teda, kui nad teda nägid, ning ütlesid: «Vaata, kuningas Saalomon on tulnud välja oma eluasemest!» Need aga, kes sees olid olnud, imestasid, kui nad välja tulid, ning pöördusid uuesti tagasi ja taas nägid kuningat oma aujärjel, taas imestasid ning läksid välja ja nägid teda seal ega teadnud, mida arvata ja mida rääkida. Kui nüüd Jodāhē poeg Joas taas tuli, et teatada kuningale tema poja tulekust, siis ei jäänud keegi kuninga juurde, vaid kogu Iisrael läks välja, et näha tema palet.

Peatükk 36

Jodāhē poeg Joas läks ning tõi tema sisse. Kui kuningas Saalomon teda nägi, tõusis ta püsti, läks talle vastu, vallandas ta rüü pandla tema õlal, embas teda ning suudles ta suud, laupa ja silmi. Ta ütles temale: «Vaata, mu isa Taavet on taas nooreks saanud ja surmuist üles tõusnud!» Siis pöördus ta nende poole, kes olid temast jutustanud, ning ütles neile: «Teie ütlesite mulle, et ta sarnaneb minuga; aga see ei ole minu kuju, vaid mu isa Taaveti kuju tema nooruse päevil; ta on minust palju ilusam.» Siis ta tõusis, läks oma kambrisse ning pani talle ümber kullaga tikitud siidrõivad ja kuldse vöö, krooni pähe ja sõrmuse sõrme; ta rõivastas noormehe aurõivasse, mis pimestab silmi, ning pani ta oma aujärjele istuma, selleks et noormeest austataks sama palju kui tedagi. Siis ütles ta Iisraeli aukandjatele: «Vaadake, teie, kes te end vastastikku häbiga katate ja mulle ütlete, et mul pole poega: seesinane on mu poeg, vili, mis minu ihust on tulnud ning mille mulle on kinkinud Issand, Iisraeli Jumal, scalt, kust mina seda ei oodanud!» Tema aukandjad vastasid talle ning ütlesid: «Õnnistatud olgu ema, kes selle noormehe on sünnitanud, ning õnnistatud olgu päev, mil sa heitsid ühte selle noormehe emaga! Sest meie üle on tõusnud särav noormees Jesse soost⁹, kes saab kuningaks meie suguharude üle; Jesse soost on ta, nii et keegi ei küsi tema isa kohta ega uuri tema päritolu, tõeline iisraellane Taaveti soost, täiuslikult loodud oma isa välimuse järgi. Tema olgu kuningaks meie, tema sulaste üle!» Siis nad tõid talle kinke, igaüks oma seisuse kohaselt. Tema aga tõi oma isale sõrmuse, mille ta ema talle oli andnud, kui nad ükski olid jäänud, ning ütles oma isale: «Võta see sõrmus ja tuleta meelde, mis jutt sul kuningatariga oli! Ja anna meile tükk Jumala seaduslaeka rõiva palistusest, et me seda kummardaksime kõik oma päevad, meie ja kõik meie alamad ning kuningatari riigi elanikud!» Siis vastas kuningas talle ning ütles: «Miks annad sa mulle märgiks sõrmuse? Veel enne seda, kui sa andsid mulle märgi, leidsin ma su kuju olevat sarnase minu omaga, sest sa oled tõepoolest ju mu poeg.»

Siis ütles kaupmees Tāmṛīn temale: «Kuula, kuningas, mida su ümmardaja, kuningatar, minu emand, minu kui saadiku kaudu laseb ütelda: «Võia seda noormeest, pühitse teda, õnnista teda, tee ta kuningaks meie maa üle, käsuta, et iial enam ükski naine ei saaks valitsejaks, ning saada ta rahus minema! Rahu olgu sinu valitsusvõimu ja su särava tarkusega! Mina ei tahtnud, et ta siia tuleks, kuid ta käis väga mulle peale, selleks et saada sinu juurde tulla. Mina aga kartsin tema pärast, et ta teel võiks haigeks jääda kas janu kätte või päikeselõõsast, ning et mina pean leinates minema hauda oma vanaduspõlves. Siis ma andsin end Jumala seaduslaeka, taevase püha Siioni kaitse alla, selleks et sina teda oma tarkusega kinni ei peaks. Tõepoolest, sinu ülikud ei suuda enam tagasi pöörduda oma kotta ega näha oma lapsi tarkuse ja toiduse külluse tõttu, mida sina neile nende himustamist mööda annad, sest nad ütlevad: Saalomoni laud on meile parem rõõmust ja lõbutsemisest meie kodudes. Seepärast ma otsisin kaitset oma kartuses, et sa ei peaks teda kinni enda juures, vaid saadaksid ta tervena minu juurde tagasi, haiguse ja

⁹ Jesse (Iisai) on Vana Testamendi teatel Iisraeli riigi rajaja Taaveti isa.

kannatuseta, armastuse ja rahuga, selleks et mu süda võiks rõõmustada sinu leidmise üle.»» Kuningas vastas ning ütles talle: «Mis muud on naisel oma poja suhtes, kui et ta tema valudega sünnitab ning teda imetab? Tütar kuulub ju emale, poeg aga isale! Jumal needis Eevat, üteldes¹⁰: «Sünnita valudes ning südame kurbuses, ja pärast sünnitamist pöördud sa tagasi oma mehe juurde; vande all sünnita, ja pärast vande kandmist pöördud sa tagasi oma mehe juurde!» Ma ei anna seda oma poega kuningatarile, vaid ma teen ta kuningaks Iisraeli üle, sest tema on mu esmasündinu, mu suguvõsa esmik, kelle Issand mulle on andnud.» Nüüdsest peale saatis ta temale õhtuti ja hommikuti häid sõõke ja hinnalisi rõivaid, kulda ja hõbedat ning ütles talle: «Parem on ometi viibida siin, meie maal, kus on Jumala tempel, kus on Jumala seaduselaegas ning kus Jumal elab meie juures!» Tema poeg aga laskis talle saadiku kaudu ütelda: «Meie maal ei ole puudust kullast ega hõbedast ega rõivastest. Ma olen tulnud siia ainult selleks, et kuulda sinu tarkust ja näha su palet, et tervitada sind, anda au sinu valitsemisele ning ülistada sind, et sa mu siis tagasi saadaksid mu ema juurde ja mu maale. Sest keegi ei vihka paika, kus ta on sündinud, vaid igatükk armastab oma maad. Kui sa annadki mulle magusaid sõõke, siis ei meeldi need mulle ometi ning nad ei ole mu kehale head, vaid mulle on meeldiv see sõök, millega mind kasvatati ja mille varal ma olen üles kasvanud. Ehkki mulle meeldib see maa, mis sarnaneb aiaga, ometi ei rõõmusta see mu südant, vaid mulle on armsamad mäed mu ema maal, kus ma olen sündinud. Ning kui ma kummardan Iisraeli Jumala laegast seal, kus ma olen, toob see mulle au; ma tahan vaadata Jumala templi poole, mille sa ehitasid, kuid tahan ohverdada ja ülistada seal, kus ma olen. Anna mulle Siioni, Jumala seaduselaeka rõiva palistusest, ning ma kummardan seda koos oma emaga ja kõigi meie riigi alamatega. Sest kuningatar, mu emand, on hävitanud kõik need, kes austasid ebajumalaid kui jumalaid; need, kes kummardasid mõnda teist jumalat või kive ja puid, osalt ta hävitas, osalt pööras nad Jumala seaduselaeka Siioni poole, sest ta oli võtnud sind kuulda ning lasknud end õpetada, ta talitas sinu sõna järele ning selle austuse kohaselt, mis kuulub tõelisele Jumalale.» Nii ei saanudki Saalomon kõigi oma kõnedega veenda oma poega.

Peatükk 37

Saalomon kõneles taas oma pojaga, kui ta oli temaga üksi, ning ütles talle: «Miks tahad sa minust eemalduda? Millest on sul puudus, et sa tahad minna paganate maale, ja mis ajab sind hülgama Iisraeli riiki?» Tema poeg vastas ja ütles talle: «Mul ei ole sünnis siin elada, vaid pigem lähen su õnnistussuovidega tagasi oma ema juurde. Sest sinul on poeg, kes on parem kui mina, Ijorbe^cām, kes seaduse järgi on sündinud sinu naisest; minu ema aga ei olnud sinu seaduslik naine.» Kuningas vastas talle ning ütles: «Kui sa räägid nõnda, siis ei ole minagi oma isa Taaveti seaduslik laps; sest ta võttis teise mehe naise, saatis mehe sõjas surma ning sigitas minu tema naisega¹¹, sest armuline Jumal oli talle andeks andnud. Kes küll on halvem ja rumalam kui inimene, ning kes on armuline ja tark nagu Jumal! Mind lõi Jumal mu isast ning sind minust, nõnda kui oli tema tahtmine. Sina aga, mu poeg, karda Issandat, meie Jumalat, ja ära too valu oma isa palgeile, et sind ei tabaks valu selle poolt, kes tuleb välja sinu niuetest, ning et sinu sool läheks hästi maa peal! Ijorbe^cām on kuueaastane poiss, kuid sina oled mu esimene, esmasündinu, ning sa oled tulnud selleks, et saada kuningaks ja võtta mõök sellelt, kes sind on sigitanud. Vaata, sellest on kakskümmend üheksa aastat, kui ma valitsema sain, ning mu valitsemise seitsmendal aastal tuli su ema minu juurde. Kui Jumal tahab, laseb ta mulle osaks saada mu isa päevade arvu. Ja kui mind koristatakse ära mu isade juurde, siis istud sina mu aujärjele ning sina saad minu asemel kuningaks; Iisraeli vanemad armastavad sind väga, mina teen sulle pulmad ning annan sulle kuningakoja ja liignaisi nii palju kui sa tahad. Sa oled õnnistatud sellel õnnistatud pärandusmaal, mille Jumal on andnud meie isadele

¹⁰ Vrd. 1. Mo. 3, 16.

¹¹ Vrd. 2. Sa. 11.

lepingu järgi, mille ta sõlmis oma sulase Noaga ja oma armastatud Aabrahamiga ning nende õiglaste lastega, nende järeltulijatega kuni mu isa Taavetini¹². Praegu näed sa mind, nõtra, mu isade aujärjel, ja pärast mind oled sa nagu mina: sa valitsesid arvutute rahvaste üle ja loendamatu suguharude üle. Ka kuulub sulle ning sinu soole Iisraeli Jumala laegas, mille juures sa ohverdad ja saadad üles palveid; Issand elab selles igavesti ning kuuleb selles sinu palveid, sina aga teed selle kaudu Issanda tahtmist ning sinu mälestus jääb selle külge püsima sugupõlvest sugupõlve.» Siis vastas ta poeg ning ütles talle: «Oh, mu isand, mul ei ole sünnis hüljata oma ema ja oma maad. Sest mu ema vannutas mind oma rindade juures, et ma ei jääks siia, vaid ruttu lähaksin tagasi tema juurde, ning et ma ei võtaks siin ka naist. Iisraeli Jumala laegas aga õnnistagu mind seal, kus ma olen, ning sinu palve järgnegu mulle sinna, kuhu ma lähen! Sest ma olen tahtnud näha su palet ja kuulda su häält, saada su õnnistus ning tervelt tulla tagasi oma ema juurde.»

Peatükk 38

Seejärel läks kuningas Saalomon tagasi oma kotta, kogus oma nõunikud ja oma ametnikud ja oma kuningakoja vanemad ning ütles neile: «Ma ei suuda oma poega veenda. Nüüd aga kuulake, mis ma teile ütlen: tehkem ta kuningaks Etioopiamaa üle üheskoos teie lastega, kes vanematena istuksid tema paremal ja tema vasakul käel, nõnda kui teie istute mu paremal ja mu vasakul käel. Teie, nõunikud ja kohtunikud, andke kõik meile oma esmasündinud lapsed, ning siis on meil kaks riiki: siin valitsen mina koos teiega ning seal valitsegu meie lapsed. Ning ma loodan kolmandat korda issanda peale, et ta annab mulle sugu ja et minust sünnib kolmas kuningas; sest Rooma kuningas Baltāsor soovib, et ma annaksin oma poja tema tütrele, ning tema laseb teda koos oma tütrega valitseda kogu Rooma linna üle. Tal ei ole ühtki last peale tütre ning ta on vandunud, et teeb kuningaks ainult mu isa Taaveti järeltulija. Kui me soetame ka sinna kuninga, siis on meid kolm kuningat, sest Ijorbe^{cām} valitseb siin Iisraelimaa üle. Nõnda on mu isa Taaveti prohvetlik ennustus: Saalomoni sugu koosneb kolmest maa peal valitsevast harust. Meie läkitame preestreid ja anname rahvastele seadusi, nemad aga peavad austama Iisraeli Jumalat ning teenima teda kolme valitseva suguharu all. Ja Issandat kiidetakse tema rahva Iisraeli soo hulgas ning ta on ülistatud kogu maailmas, nõnda kui mu isa Taavet oma raamatus on kirjutanud¹³: «Õelge rahvastele, et Issand on kuningas», ja taas ta ütles: «Ja kuulutage rahvastele tema tegusid, kiitke teda ja laulge temale», ning taas ta ütles: «Kiitke Issandat uue lauluga». Tema kiitus on tema õigete salga käes: Iisrael rõõmustab oma loojast, ning meie päralt on riigi suurus ja me tahame kiita oma loojat; meie poole vaadaku rahvad, kes austavad ebajumalaid, kartku meid ning lasku meid valitseda — nad kiidavad Issandat ja kardavad teda. Ning nüüd tehkem ta kuningaks ja saatkem teele koos teie lastega, kes te olete suurtsugu ja varakad. Teie seisuse ja vara järgi siin maal saagu osaks teie lastele seal. Järgigu nad riigi õigust, ning meie seame nad ametisse oma õiguse järgi ning kirjutame neile ette õiguse ja käsud ning saadame nad teele, et nad valitseksid seal.» Siis vastasid preestrid, kohtunikud ja nõunikud ning ütlesid kuningale: «Sina saadad teele oma esmasündinu ning meie saadame sinu soovi järgi teele oma lapsed. Kes lükkaks tagasi Jumala ja kuninga käsu? Nad on ju sinu sulased, sinu ja su järeltulijate, nii nagu sa ütlesid. Kui sa tahaksid, võiksid sa nad koos nende emadega orjadeks müüa. Meie ei taha astuda üle sinu käsust ning Issanda, sinu Jumala käsust.» Seejärel nad valmistusid tegema nendega seda, mis oli õige, ning saatma nad teele Etioopiamaa. Seal pidid nad valitsema ja viibima igavesti, nemad ja nende järeltulijad sugupõlvest sugupõlve.

¹² Vrd. 1. Mo. 9, 9 jj; 12, 7.

¹³ Vrd. Ps. 96.

«KUNINGATE ÜLEVUSEST»

Etiopias ülipopulaarne «Kuningate ülevus» (Kebra Nagašt, on suurejooneline kirjandusteos. See on oma-moodi maailmaajalugu, milles räägitakse piiblist tuntud Adamast ja Kainist (ptk. 3—6), Noast ja veevutusest (ptk. 7—9), Iisraeli rahva eesisadest Aabrahamist, Iisakist ja Jaakobist (ptk. 13—15) kuni müütilise maailmaja-gamiseni Etiopia ja Rooma vahel: «Poollest Jeruusalemmast ja sellest Põhja poole. . . on Rooma kuninga osa, ning poollest Jeruusalemmast. . . kuni Lõunani on Etiopia kuninga osa; mõlemad on Noa poja Semi sugu, Aabrahami sugu, Taaveti sugu, Saalomoni pojad, sest Jumal andis Semi soole ülevust nende isa Noa õnnistuse pärast (vrd. 1. Mo. 9, 20 jj.). Rooma kuningas on Saalomoni poeg ja Etiopia kuningas on Saalomoni vanim, esmasündinud poeg» (ptk. 20).

Teose peatsemaks aga on Etiopia paigutamine maailmaajaloolisse raami: kuidas juhtus, et Etiopia valit-sejasugu sai alguse Iisraeli kuningast Saalomonist. Jutustus Lõuna-Araabias paikneva Seeba riigi kuningatari külaskäigust Saalomoni juurde — millele piibel pühendab ainult 13 salmi (1. Ku. 10, 1—13) — ulatub 22. pea-tükist 92. peatükini. Selles kõneldakse tulevase Etiopia kuninga sün-nist, noormeheks sirgunud kuningapoja külaskäigust isa juurde Jeruusalemma, kuningapoja tagasipöördumisest ema juurde Etiopiasse, kusjuures Saalomon annab oma vanimale pojale kaaskondlasteks oma ülikute vanimad pojad — sel kombel põhjendatakse Etiopia kuningakoja aulisemust Iisraeli kuningakoja ees. Kuid noor kuningas ei võta Etiopiasse kaasa üksnes Jeruusalemma paremate perekondade võsused, vaid ka Iisraeli usulis-rahvusliku pallaadiumi, Jumala seaduse-lacka, mille kuningas Taavet oli toonud Jeruusalemma ning mis enne seda oli sõjasaagina vilistide käes, tekita-des nende hulgas palju pahandust (1. Sa 4—6), lahkub vabatahtlikult Jeruusalemmast ning paikneb ümber Etiopiasse. Teisisõnu, tõeline usk ja tõeline jumalateenistus on sellest ajast peale üksnes Etiopias ning Jeruu-salemma jääb vaid seaduselacka imitatsioon (ptk. 48). Võibolla on selle loo najal seletatav ka juudiusuliste, nn. falašate olemasolu Etiopias väga ammuسته ajast, igal juhul enne talmudikirjanduse tekkimist esimestel sajan-ditel p. Kr. Etiopias asub oma ema asemel valitsema noor kuningas Menelik ning tema soost põlvnevad kõik seaduslikud Etiopia keisrid (neegused). Viimane oli 1974. a. kukutatud Häjja Selläse.

Teosesse on põimitud lõike, mis kõnelevad ka teiste maade ja rahvaste — Rooma, Meedia, Babüloonia, Pärsia, Moabi, vilistide, amalakkide ja ismaeliitide valitsejate põlvnemisest Iisraelist (ptk. 72—83), ennustusi Neitsi Maarja kohta (ptk. 68) ja Kristuse tulemisest (ptk. 66; 96; 106—111), seletusi Vana Testamendi käsu-õpetuse üle (ptk. 42; 91; 103), poleemikat Rooma kirikuusu vastu (ptk. 93), kriitikat Iisraeli aadressil (ptk. 97 jj.; 115) ning mitmesugust muud ainet. Kogu see ebatavaline sulam on esitatud raamatuna, mille Rooma piis-kop Demätjõs (=Domitius?) väidab end olevat leidnud Sophia peakirikust Konstantinoopolis (ptk. 19) ning mille ta loeb ette oikumeenilisel kirikukogul (ilmselt on mõeldud Nikaia kirikukogu a. 325), millest võtab osa 318 piiskoppi kogu kristlikust maailmast (ptk. 11). Osavõtjad tunnustavad etteloeu töeks: «Siis ütlesid patriar-hid: «See on kindlasti tõsi, mis on pandud kirja kuningas Saalomoni päevil.» Antiookia (!) Demätjos ütles: «Jah! Tõsi on see, mida kirjutati kuni Saalomoni surmapäevani, ja samuti on tõsi see, mida kirjutati teiste proh-veetite poolt pärast Saalomoni surma»» (ptk. 94) — see tähendab, etiopia natsionalistlik legend paigutatakse kirikukogu muude dokumentide sekka ning kiidetakse heaks ülemaailmse Kiriku valitud esindajaskonna poolt, mis peab tagama legetadile vaieldamatu autoriteetsuse.

Millal on see kummaline teos tekkinud? Etiopia rahvusliku kuningasaaga — võiks ehk öelda, proosaee-pose — päritolu ja vanuse küsimused ei ole veel küllaldaselt läbi töötatud. Kindel on üksnes, et legend Seeba kuningatari külaskäigust kuningas Saalomoni juurde on erutanud ka teiste semiidi sugu rahvaste fantaasiat, millest annavad tunnustit hilisemad juudi legendid, arvukad teisendid araabia rahvapärimuses ning loo täna-päevased mugandused tigre hõimude juures Eritreas. Üsna kindlaks peetakse ka seda, et Etiopia muistse pea-linna Aksumi valitseja Jeshaq 14. sajandi algupoolel redigeeris ning koondas ühte teosesse mitmesugused vanemad kirjanduslikud pärimused, mis ammuaste ajast olid Etiopias rahvasuus liikvel. On omacite küsimus, kas need pärimused olid vanaetiopia keeles, nn. ge'ezis, või olid need algselt araabiakeelsed ning tõlgiti tea-tud ajajärgul etiopia keelde, nii nagu palju etiopia kirikukirjandusest on tulnud teiste Idamaade kirikutest araabia keele vahendusel; sellisel juhul tuleks mõelda vastavate araabia legendide osakaalule Seeba kuningata-ri ja Saalomoni pärimuses, mis Etiopia pinnal kujundati ümber sügavalt rahvuslikus vaimus. Teose eesmär-giks arvatakse olevat ügevada 1270 Etiopias uuesti troonile saanud «Saalomoni dünastia» positsioone.

Oma praegusel kujul on «Kuningate ülevus» üks tuntumaid etiopia kirjandusteoseid väljaspool Etiopia piire. Sellest on Euroopas avaldatud etiopiakeelse teksti teaduslik väljaanne koos saksakeelse tõlkega (C. B e z o l d, Kebra Nagašt. Die Herrlichkeit der Könige. München, 1909), ingliskeelne tõlge (E. A. W. B u d g e, The Queen of Sheba and her only Son Menyelek. Oxford-London, 1932), poolakeelne valik (St. S t r e l c y n, Kebra Nagašt czyli chwaa królów Abisynii. Fragmenty. Varssavi, 1956) ning katkend (29. ptk. lõpust kuni 31. ptk. alguseni) soomkeelses antoloogias: Sana ja ruokokynä. Ulkoeurooppalaisen kirjallisuuden antologia. Toim. T. Harviainen. Helsinki, 1988. Käesolev katkend on tõlgitud C. Bezoldi tekstiväljaande põh-jal. 28. peatüki lõpust ning 29. ptk. alguses on jäetud välja lõigud, mis annavad kristlastele elujuhiseid ega kuulu jutustuse põhiteema juurde. Olgu mainitud, et eesti keeles on etiopia kirjandusest seni avaldatud vaid «Zar'a Jaa'koobi arutamised. Ühe abessiinia mamhõri elu ja mõtted» (Tartu, 1936) Uku Masingu tõlkes.

Etiopia keelest tõlkinud ja kommenteerinud KALLE KASEMAA

Euroopa, Põhjamaad ja meie

Eesti on saanud hakkama peadpööritava sõostuga ühest poliitilisest süsteemist teise, kii-
rus on lõõnud meil hinge kinni ja meil on vaevalt olnud mahti harjuda iseenda uue kvali-
teediga. Meid teeb murelikuks, kas me ikka oleme piisavalt Euroopa väärlised. Oma
vabaduse üle rõõmustades ei ole meil aega olnud juurelda selle üle, mida see muule
maailmale kaasa toob. Me läheme küll tagasi Euroopasse, kuid see ei ole kadunud, poja
tagasipöördumine isakoju, kus kehtivad tuntud seadused ja vanad väärtused. Euroopa
ühinemine on protsess, mis juba pikka aega on Euroopa riikidele peavalu valmistanud, ja
Euroopa Ühendus, mille me iseenesestmõistetavalt oleme eesmärgiks seadnud, pole pal-
judele riikidele sugugi iseenesestmõistetav lahendus. Idaimpeeriumi lagunemine on
kaardid segi lõõnud ja pole meie naaber Põhjalagi see stabiilne ja ühtne kants, millel
oleks tühiasi väike Eesti või isegi Läti ja Leedu oma hõlma alla võtta. Alljärgnev võiks
olla n.-õ. seestpooltpilk meie naabrite muredele ja hingeelule. Põhiliselt aitab meid selles
1991. aastal Põhjamaade Nõukogu poolt väljaantud kogumik «En okänd själ. På jakt ef-
ter det nordiska» (Tundmatu hing. Otsides põhjalalikk). Nimelt oli 1991. aasta kuuluta-
tud Põhjala identiteedi aastaks. Võib oletada, et kui meil selline aasta välja kuulutataks,
näeksime eeskätt vaeva oma juurte ja eripära selgitamisega maailmale. Põhjalas seevastu
tuleb pingutada oma ühtsuse meenutamiseks iseendale. Põhjamaade Nõukogu mureteb,
et keskmine Põhjamaade elanik peab identiteedi küsimusi vähetähtsaks. Või õigemini —
põetakse alaväärsuskompleksi, tunnetades endal provintsi iket. Eriti teravaks on see tun-
ne muutunud viimasel ajal koos «eurocufooria» tekkega. Teiselt poolt on aga kogu
Põhjala identiteedist ja tühtekuuluvusest seni üldse vähe juttu olnud, ikka on rõhutatud
otseselt rahvuslikku. Niisiis on Põhjamaade Nõukogu nüüd vajalikuks pidanud avaldada
artiklite kogumiku, kus võtavad sõna kõikide Põhjala riikide väljapaistvad tegelased.
Seltskond on tõesti esinduslik, hõlmates teiste hulgas Taani välisministrit ja Islandi pre-
sidenti.

Mälu värskendamiseks meenutagem, et Põhjamaade Nõukogu loodi 1952. aastal
Taani, Islandi, Norra ja Rootsi parlamentide ja valitsuste koostööorganina. Soome liitus
1955. aastal. Fääri saarte, Gröönimaa ja Ahvenamaa delegatsioonid kuuluvad vastavalt
Taani ja Soome delegatsiooni koosseisu. Nõukokku valitakse 87 parlamendisaadikut.
Põhjamaade Nõukogu on algatuslik ja nõuandev organ, millel Põhjamaade koostöös on
kontrolliv ja innustav osa. Põhjamaade Nõukogu organeiks on plenaarkogu, presiidium
ja komisjonid.

Põhjamaade Ministrite Nõukogu loodi 1971 Põhjala riikide valitsuste koostööorgani-
na. Ministrite Nõukogu esitab ettepanekud Põhjamaade Nõukogu istungiteks, viib ellu
selle soovitusi, annab aru koostöö tulemustest ning juhib sektorite tööd. Koostööd koor-
dineerivad koostööministrid, kes on selleks nimetatud iga maa valitsuses.

Nagu ikka Põhjamaade suhtluses, on kogumikus tarvitusel kolm Põhjalas üldarusaadavat keelt — rootsi, norra ja taani. Et üldarusaadavus on suuresti müüt, eriti Soome ja Islandi osas, sellest eelistatakse enamasti vaikida.

Mõnes mõttes tegelebki koguteos müütidega. Üks neist kõlab: «Meie oleme maailma kõige rahumeelsemad, rikkamad, sotsiaalselt teadlikumad ja humaansamad, s.t. üldse parimad.» Sellest tuleneb tänapäeval aktuaalne müüt: mitte Põhjala ei pea end seadma Euroopa Ühenduse (EÜ) malli järgi, vaid EÜ peaks Põhjala mudelist eeskuju võtma. Kirjutajad jagunevad üsna selgelt kahte leeri: müüdist kinnihoidjad ja selle õigustajad, ning ketserid-müütilõhkujad. Kolmas tüüp kirjutajaid ei maini müüte sõnagagi, vaid väljendab kõigutamatut usku, et Põhjala vaim oli, on ja jääb ning Põhjamaade koostöös ei pruugi keegi kunagi kahelda. Nii viitab Islandi tööstus- ja kaubandusminister **Jón Sigurdsson** (s. 1941) Halldór Laxnessi sõnavõtule 1968. aastal Reykjavikis «Põhjala maja» avamisel: nii nagu kiriku sisseõnnistamisel ei juurelda küsimuse üle, mis on Jumal, nii ei ole vaidlustatav ka Põhjala identiteet, ühine eluhoiak ja väärtuste süsteem. Muutuvus, integreeruvus Euroopas ei näe Jón Sigurdsson mingit ohtu rahvaste identiteedile. Eriti uued ei ole ka seda laadi tõdemused, mida väljendab Norra parlamendi president **Jo Benkow** (s. 1924): «Pole mõtet seada üles küsimust, kas ühineda Euroopaga või mitte. Põhjala on igal juhul Euroopa osa ja mitteintegreerumine mõeldamatu.»

Mõne poliitiku üldsõnalisi deklaratsioone elustavad aga mitmekesised katsed valgustada Põhjala koostöö ajaloolisi juuri ning psühholoogilise identiteedi tagamaid. Ainus autor väljastpoolt Skandinaaviat, Pariisi skandinavistikaprofessor **Jean-François Battail** (s. 1939), ülistab Põhjala kultuuriidentiteeti peaaegu mõõdutundetult. Ta leiab Põhjala kultuuris olevat palju väärtusi, millest muu maailm puudust tunneb — laialdane rahvaharidus, «rohujuurehumanism», töölikkirjandus, talukultuur. Kultuuri pole mõistetud nii elitaarselt kui mujal, vahe rahvakultuuri ja kõrgkultuuri vahel pole olnud nii terav. Samas aga on Põhjala ise oma kultuuri rahvusvahelise tähenduse suhtes olnud skeptiline. Meelsamini rõhutatakse kõrget taset tehnoloogias, meditsiinis, demokraatias, «sotsiaalse insenerikunsti» alal. Skandinaavlaste hirm kolkluse ees on kaasa toonud pigem kosmopolitiseerumise ohu. «Rohkem eneseusku!» nõuab Battail.

Põhjala poliitiliste unioonide ajalugu käsitleb kogumikus Rootsiajalookirjanduse *grand old man* **Alf Henriksson** (s. 1905, «veel Rootsi-Norra uniooni ajal»). Kõige esimene ja kõige ulatuslikum neist, Kalmari unioon, loodi 1397. aastal ning ühendas Taanit, Norrat ja Rootsit. See oli niihästi ajaloolise kokkusattumuse kui ka poliitilise vajaduse tulemus. Kuninganna Margareta oli tollal nii Taanis kui ka Norras ainus seaduslik troonipärija. Sotsiaalsed, kultuurilised ja perekondlikud sidemed olid keskaegses Skandinaavias muidugi väga tihedad, iseasi on, kas uniooni looja kandis mõttes ka mingit ühtset Põhjala ideed. Hoolimata taani, norra ja rootsi rahvuse hajasatest piiridest ei olnud ühtne Põhjala riik rahva hulgas mingil moel populaarne. Uniooni sõdades kannatasid eriti kaupmehed, rahval oli aga üsna ükskõik, kelle valitsuse alla nad parajasti kuulusid. Ka XVI—XVIII sajandil polnud ei Taani-Norra ega Rootsi suurriik tegelikult rahvusriigid. Eriti Rootsi kuningriigis olid rootslased ise vähemuses. Kõik need suurriigid lagunesid enne, kui rahvusromantika vaim jõudis Skandinaavias maad võtta, ja nii ei jõudnud kujuneda ka ühtset Põhjala ideoloogiat. Henriksson leiab, et Põhjala praegused piirid on püsinud nii kaua, et tunduvad juba iseenesestmõistetavatena. Naabrid ei kujuta endast mingit ohtu ega paku seetõttu ka erilist huvi. Impeeriumide saatust jälgides võib Põhjala uniooni lagunemise üle küll ainult rõõmu tunda.

Tõdemus, et ühisel sündmusterikkal ajalool pole ühtse Põhjala hingega suurt midagi pistmist (meenutagem siinkohal meiega oma tihedaid sidemeid Saksa ja Vene suurriikidega), viib Henrikssoni ilmselt ketserite kilda. Ühtekuuluvustundes ta aga ei kahtle. Alf Henriksson loodab, et latentsel kujul on see vähemalt niisama suur kui pealispindne ükskõiksus.

Siinkohal oleks sobiv veidi lähemalt vaadelda Põhjala poliitilise ajaloo ja tänapäeva välispoliitilise seisundi kujunemist, mida analüüsib teaduslik väljaanne «Põhjamaad uuenevas Euroopas» (ilmus 1991 Oslos Taani, Norra, Rootsi ja Soome välispoliitika instituutide ning Reykjaviki ülikooli samanimelise koostööprojekti tulemusena). Autorid leiavad, et tulevikus taotletav poliitiline ühtsus on ajalooliselt õigupoolest erandlik. Koppenhaagen ja Stockholm on vanad rivaalid. Ka Napoleoni sõdade ajal sattusid Taani ja Rootsi vastasrinnetele. XIX sajandi keskel kerkis uuesti esile liidu loomise idee, ajendiks nagu palju kordi varemgi hirm sakslaste vägevuse ees. Ometi ei sundinud see Rootsit Taanile appi minema, kui viimast 1864. aastal ründasid preislased. **L ä b i P õ h j a l a o n j u b a v i i k i n g i a j a s t a l a t e s j o o k s n u d v ä l i s p o l i i t i l i s e s t o r i e n t a t s i o o n i s t t i n g i t u d v e e l a h e .** Taanlasi ja norralasi on ikka tõmmanud lääne poole, Atlandi rannikule, rootslasi seevastu on meelitanud Läänemeri ja selle lõunapoolsed rannad. Põhjalat on alati ümbritsenud võimukolmnurk, mille tippudeks on Saksamaa, Venemaa (N. Liit) ja Inglismaa (hiljem USA). Geograafiline asend ja need suurriigid on Põhjala välispoliitikas mänginud suuremat rolli, kui endale tunnistada tahetakse.

Molotovi-Ribbentropi paktiga ei jaotatud ju muide ainult Baltimaid, sama käis ka Põhjala kohta — venelased said vabad käed Soomes, sakslased aga Lääne-Põhjalas. Soome ebamugavat asendit «vene karu» suhtes eestlane teab ja mõistab, vähem teadvustatakse Taani põhimõtteliselt samasugust positsiooni Saksamaa suhtes. Tõsi, pärast Saksamaa kaotust Teises maailmasõjas sai Taani võimaluse orienteeruda Põhjala koostööle, kuid alates 1972. aastast, sidemete tugevnedes EÜ-ga, on Taani muust Põhjalast üha kaugemale libisemas.

Rannikuriigis Norras aga on alati väga suur majanduslik ja poliitiline mõjuvõim olnud riigil, mis kontrollib ümbritsevaid meresid, sellest on tulenenud alguses Briti, hiljem USA orientatsioon Norra poliitikas ning lõpuks NATO-ga ühinemine, mis lõi jalad alt võimalikul Põhjala kaitse-eesmärgilisel liidul ning kinnistas lõplikult Põhjala lõhenemise. Hilisemad Põhjala julgeolekualased projektid ei ole leidnud USA toetust. See näib kinnitavat, et suurriigid on tegelikult huvitatud killustatud Põhjalast.

Rootsil on Põhjala suurima ja majanduslikult tugevaima riigina olnud kõige vabam mänguruum, kuid kartusest Rootsi dominantsi ees on teised Põhjala riigid olnud tõrjuvad Rootsi liidrirolli suhtes.

Pärast Teist maailmasõda on võimukolmnurk mõneti muutunud. Taani ja Norra ning Suurbritannia/USA suhted ei ole enam kahe riigi vahelised, vaid vaadeldavad NATO raames, sama kehtib Taani ja Saksamaa suhete kohta EÜ kontekstis. Isegi Soome ja Moskva vahetõlke võib mõnel määral reguleerida Brüsselist. Nii «euroopastuvad» Põhjala riikide suhted «oma» suurriikidega ja langevad ära koostöö põhilised tõkked — erinevad lähtekohad julgeolekupoliitikas. Ometi on 90. aastate algus hakanud tuhmistama klantspilti Põhjalast kui Euroopa sotsiaalsest laboratooriumist. Põhjalast on kujunenud oluline turg Euroopa tööstusele, ja kõik Põhjala riigid on huvitatud EÜ siseturust, omavaheline majanduslik koostöö on hoopis soikumus. Hirm jääda Bonni, Pariisi ja Londoni võimumängudes kõrvaltvaatajaks on viimastel aastatel intensiivistanud ühtse Põhjala vaimu otsimist, kokkukuuluvuse rõhutamist. Seda eesmärki teenib ka Põhjamaade Nõukogu kogumik, mille juurde nüüd tagasi tuleme.

President Vigdis Finnbogadóttir on pannud oma kirjutise pealkirjaks «Tervita vana Põhjalat!», parafraaseerides taanlaste-norralaste traditsioonilist jumalagajättu islandlastega «Tervita vana Islandi!» ning tulctades sellega ülejäänud Põhjalale meelde, kes on vanem. Et Island on säilitanud Põhjala kultuuripärandi, ei pruugi veel tähendada kaugel

saare primitiivsust ja arhailisust. Just islandlased olid Põhjalast väljarändajad, rahutud uue otsijad. Islandi amerikaniseerumise tont aga on presidendi arvates seinale maalitud. Viimasel ajal on hoopis tugevnenud sidemed Põhjalaga, tänu üliõpilaste vahetuse NORDPLUS-programmile. President Vigdise arvates on eriti tähtis, et Põhjala esineks maailmas ühtse kultuurijõuna.

Mis siis ikkagi on soovitava ühtekuuluvuse alus? Paar kirjutist on pühendatud identiteedi komponentide lahkamisele. Põhjamaade juhtivamaid sotsiolooge Erik Allardt (s. 1925) eristab terve rea identiteeti kujundavaid tunnuseid, mis ühekaupa on palju püsivamad kui identiteeditunne ise. Põhjalat kui Euroopa perifeeriat iseloomustas juba Tacitus, kes lõpetas oma «Germanica» sõnadega «caetera iam fabulosa» (ülejäanu on muinasjutud). Kogu ajaloo vältel on Põhjala mõju ülejäanud maailmale olnud ajutine ja juhuslik. Praegugi ajab teda Euroopa Ühenduse poole eeskätt hirm veel perifeersemaks muutuda.

Identiteeti kujundab muidugi sarnane loodus — ehkki Taani saared ja Lapimaa võivad meie pilgule tunduda küll äärmiselt erinevatena, asuvad nad maailma mastaabis siiski ühtviisi «kaugel põhjas» — ja mingil moel sarnane ajalugu, «kolmanda vaalana» aga religioon. Luterlus oma kohusetunde ja raamatutarkuse tähtsuse rõhutamisega on kogu Põhjalas kaasa toonud ratsionaalse lähenemise probleemidele, usu sõna jõusse. Reformatsiooni tulek Põhjalasse tõi ühtlasi kaasa rahvusriigi idee, mis tänaseni on protestantlikes maades tunduvalt elujõulisem kui katoliiklikes. Seetõttu kasutatakse Põhjalas EÜ-debatis vaid majanduslikke ja utilitaarseid argumente, e m o t s i o n a a l s e l t p o s i t i i v s e l l a e n g u t E u r o o p a ü h i n e m i n e P õ h j a l a s e i k a n n a, samal ajal kui lõunapoolsetes katoliiklikes maades valitseb tõeline entusiasm. Sarnased on ka Põhjala maade riiklik korraldus, õigussüsteem, majandusstruktuur ja materiaalne kultuur, mille tulemuseks on tuntud heaolumudel. Kokku võttes väidab aga Allardt, et identiteedi kujunemiseks ei piisa ainult ühtsuse tunnetamisest, identiteet ei scostu ka Põhjamaade Nõukogu kui sellise poliitilise tahte organiga. Põhjamaade identiteet eksisteerib praegu pigem potentsiaalse hoiakuna, mis realiseerub konkreetse koostöö vajadusel. 1992. aasta, kui Euroopas pääsevad täiesti takistamatult liikuma nii kapital, kaubad, teenused kui ka inimesed, esitab Põhjamaadele tohutu väljakutse ja sunnib neid otsima senisest enam koostöövõimalusi, mis otsekohe peaksid kaasa tooma identiteeditunde tugevnenemise.

Prof. Gunnar Adler-Karlsson (s. 1933 Rootsisis), keda kogumikus on tutvustatud «eurooplasena», on vahest kõige optimistlikum oma hinnangutes nii «maailma parimatele» skandinaavlastele kui ka nende võimalustele Euroopas integreeruda, seejuures ikka iseendaks jäädes. Põhjamaid ei ole nende väiksus takistanud kõrget elatustaset saavutamast. Põhjala kogutoodang moodustab tänapäeval näiteks 2/3 Hiina toodangust. Põhjus peitub professori arvates selles, et on toimunud küll igakülgne majanduslik integratsioon, pole aga toimunud poliitilist integratsiooni. EÜ unistus 1992. aastaks — kaupade, teenuste, kapitali ja inimeste vaba liikumine üle riigipiiride — on Põhjalas juba ammu teostunud. See tõestab, et rahvad ei pruugi kaotada oma poliitilist identiteeti. Põhjala rahvastest tuleks eeskujuga võtta ka õiglase jaotusprintsipi sisseviimisel, et integratsiooni-ga kaasnev ebavõrdsus tagaks ühtlasi ühiskonna nõrgimatele sotsiaalse miinimumi. Õigluse ja mõõdukuse tunne nii rikkuses kui ka vaesuses on Adler-Karlssoni arvates üks Põhjala identiteedi elemente. Sedasama tunnet vajab maailm, ületamiseks rahulikult teel seda põhjatut kuristikku, mis täna veel lahutab industriaalmaid arengumaadest. Põhjala identiteedis on olulisel kohal ka eeskujulik töömoraal, mis läheneb töönarkomaaniale. (Et inimene on põhiolemuselt laisk, nimetab Adler-Karlsson skandinaavlaste töökultust

isegi orjamentaliteedi tunnuseks.) Ehkki tänapäeva tarbimisühiskonnas on töö eksistent-
siaalne motiiv nõrgenemas, on siiski jäänud alles majanduslikud hoovad, ja piitsa ja
prääniku oskuslikku kasutamist võiks EÜ samuti edukalt Põhjamaadelt õppida.

Kõike seda arvesse võttes loodab prof. Adler-Karlsson, et ühinedes integratsiooni-
protsessiga võib Põhjala anda oma panuse EÜ ideaalide teostumisse ja mõjutada edaspi-
di EÜ-d asuma kogu maailma seni veel viie miljardi kaasinimese probleemide
lahendamise etteotsa.

Mõistetavalt esineb Euroopa Ühenduse apologetina Põhjala seni ainsa EÜ liikmes-
maa Taani välisminister **Uffe Ellemann-Jensen** (s. 1941). Samas ei tee ta Põhjala mude-
list iidolit. Kui see mudel eksisteeribki, siis mitte Põhjala riikide teadliku koostöö
tulemusena, vaid lihtsalt põhinedes kultuurilistel ühisjoontel ja naabritelt eeskuju võtmi-
sel. Eeldused poliitilise liidu loomiseks kadusid tegelikult juba pärast Teist maailmasõ-
da, kui neutraalsuse säilitas ainult Rootsi. Sidemete katkemise kompenseerimiseks
loodigi Põhjamaade Nõukogu. Pärast seda, kui ebaõnnestus tolliliidu loomine Taani,
Rootsi ja Norra vahel, ühineti vabakaubandusliidu EFTA-ga (loodud Inglismaa initsiatiiv-
vil 1959, pärast sealset EÜ-tagasilööki). 1968 tehti Põhjalas veel üks tolliliidu katse —
NORDEK. Kui ka see ebaõnnestus, kaldusid nii Taani kui ka Norra EÜ poole. 1952.
aastal olid Saksamaa, Prantsusmaa, Itaalia ja Beneluxi maad loonud nn. söe- ja terasliidu.
Tegelikult oli see esimene katse luua Euroopat ühendav ideoloogia ja moraal, mis
välistaks edaspidise sõjaohu. 1957. aastal sai sellest liidust Euroopa ühisturg, millega
juba 1961 soovisid liituda Inglismaa ja Taani. Täisliikmed said neist (koos Irimaaga)
1973. Norras ei läinud liitumine rahvahääletusel läbi. Niisiis läksid Põhjala riikide teed
aina enam lahku, ehkki areng heaoluhiskonna suunas toimus paralleelselt. Taaniski va-
litsesid üldiselt suured kahtlused. Kuid aastad on näidanud, et suurriigid ei ole väikest
Taanit alla neelanud. Vastupidi, majanduslikult on ühinemine olnud väga kasulik ning
poliitiliselt on Taani mõju Euroopale märksa suurenenud. (Parim näide on Ellemann-
Jenseni meelest sündmuste areng Baltikumis: Taani suhtumine sellesse oli alguses täiesti
erandlik, kuid leidis respekterimist EÜ-s ning sealtkaudu sai julgustust ka ülejäänud
Põhjala.) 70.—80. aastatel, mil EÜ-ga on ühinenud ka Kreeka, Hispaania ja Portugal, on
EÜ-st ilmselgelt kujunenud Euroopa jõutsentrum. Põhjala koostööst on samal ajal hoog
ja ideed ammu kadunud. Erinevad lähtekohad ei ole lubanud kujundada ühtset välispoli-
iitikat, ning isegi kui üksikküsimustes võidakse esineda ühiselt platvormilt, ei ole Põhja-
la ühtekuuluvus ühegi riigi välispoliitikas määrav. Ellemann-Jensen väidab, et hoolimata
palju suurematest erinevustest Euroopa riikide vahel on EÜ-s lihtsam konsensust saavu-
tada kui Põhjalas. Ka Taani välisminister hoiatab provintsiohu eest, mis Põhjalat varit-
seb, kui Euroopaga ei ühinetä. Ükshaaval jääb üle vaid Euroopaga kohaneda, ilma mingi
mõjutamisvõimaluseta. Seevastu ühtse Põhjalana EÜ-sse astudes avaneks võimalus olu-
liselt kaasa rääkida EÜ kujundamisel. Praeguste reeglite järgi oleks Põhjamaadel Euroopa
Ministrite Nõukogus rohkem hääli (16) kui Saksamaal (10). Nii võiks ka XXI
sajandil Põhjala identiteet säilida. Need riigid aga, mis praegu ei ühine, ähvardab Elle-
mann-Jensen, muutuvad kadunud põhjala eluviisi vabaõhmuuseumiks, kuhu «meie»
(s.t. EÜ liikmesriikide) lapselapsed sõidavad Saksa autodes ja Itaalia rõivastes, Ungari
vorsti näsides ja Poola õlut juues vaatama, kuidas esiisad vanasti elasid.

Palju ühist Ellemann-Jenseni vaadetega on Rootsi kauaaegsel sotsiaaldemokraadist
rahandusministril **Kjell-Olof Feldtil** (s. 1931), kes samuti leiab, et Põhjala koostöö ei
saa olla eesmärk omaette ja seda pole kunagi õigupoolest olnudki. Põhjala-sisesed pro-
jektid pole eelkõige õnnestunud sellepärast, et iga riik on lootnud igast projektist enesele

konkreetset tulu, ühelegi pole olnud vastuvõetavad riigiülased ideed. Majanduses on palju meelitavam tundunud ühine turg Euroopaga kui Põhjala-sisene. Euroopa edaspidine areng toob aga ilmselt kaasa majandusliku aktiivsuse koondumise tsentrisse, Põhjala kui perifeeria ainsat väljapääsu näeb Feldt uues majanduslikus koostöös Läänemere regioonis. Juba on Schleswig-Holsteinis (mis samuti kipub perifeeriaks muutuma) tekkinud idee vana Hansaliidu taastamiseks. Põhjamaade Ministrite Nõukogu on avanemas Baltikumile. On aeg võtta initsiatiiv uue Põhja-Euroopa regiooni moodustamiseks. Lõpuks lohutab Feldt, et põhjala hing sellest küll ei kannata. Ajalool põhinev kultuuritraditsioon jääb kestma.

Üks kõige kriitilisemaid Põhjala positsiooni suhtes uuenevas Euroopas on soome teadlane **Pertti Joenniemi** (s. 1942). Tulevik on tema arvates üsna tume. Majanduslikult õitsva, modernse «rahvakoduna» oli Põhjala seni lausa ideaalilähedane. Sõltuvalt vaatenurgast on teda nimetatud kas turvaliseks kapitalismiks või inimnäoga sotsialismiks. Omavahelised suhted on olnud pigem kogukondade- kui riikidevahelised, kuivõrd ei eksisteeri ei sõja- ega konfliktohtu. Demilitariseerimine oli Põhjalas ammu enne läbi viidud, kui teised sellest unistamagi hakkasid. Põhjalas on kujunenud täiesti omalaadne poliitiline kultuur, kus julgeolek on muutunud sõjalisest poliitiliseks ja sotsiaalseks küsimuseks. Paraku pole Põhjala seda endale ega maailmale teadvustanud. Iseennast tunnetatakse vaid kui eripäraste joontega, ei itta ega läände kuuluvat perifeeriat. Kontinuuteedi tagas seni kindel piir nii N. Liidu kui ka Saksamaaga. Nüüd, kui N. Liit on lagunenu ja ülejäänud piiridel Euroopas pole enam endist tähtsust, valitseb Põhjalas hingeline segadus, mis avaldub muu Euroopaga võrreldes suuremas vaashoituses ja konservatiivsuses. Kahe superriigi vahel oli Põhjala küll «kolmas võimalus», kuid siiski sama süsteemi loogikas. Nüüd on poolused ähmastunud ja keskpõsitsiooni õigupoolest enam pole. Seega pole Põhjala ka enam ülejäänud Euroopast soodsamas olukorras. Põhjala on tänapäeva Euroopa rongist maha jäänud. Joenniemi võrdleb tänast Põhjalat vanaaegse kuld kellaga Rolexite ajastul: küll väärise, aga lootusetult iganenud. Tulevikku on eelkõige Läänemere regioonil, mis on veel uus ja huvitav, aga ka küllalt suur, et omada kaalu Euroopa mastaabis.

Täiesti vastandlikult ketseripõsitsioonilt esineb Soome parlamendiliige ning Vasakliidu esimees **Claes Andersson** (s. 1937). Ta on teistsuguse taustaga kui professionaalset poliitikud (hariduselt psühhiaater ja kutsumuselt kirjanik) ning tema seisukohadki on silmatorkavalt erinevad. Ainsana ei lähe ta kaasa kogumikku läbiva «euroeufooriaga». Euroopa integrecrumine on tema meelest paradoksaalne idaimpeeriumi lagunemise ajajärgul. Jälle luuakse föderatiivset utopiat, Euroopa Ühendriike. Eriti eufoorilised on just Euroopa vaesemad riigid. Kuid ühinemise vabatahtlikkus on ainult näiline, tegelikult pole väiksematel riikidel valikut, nad lihtsalt «neelatakse alla». Asi on selles, et tänapäeva maailmas on vasakpoolsed ja nende sotsiaalse õigluse ideaalid taandumas majandusliku arengu ideede ees. Traditsioonilised majandusharud taganevad infotehnoloogia ees, suureneb paindlikkus ja detsentraliseeritus. Töõliklass väheneb teenindussektori kasuks, kasvab tarbijalikkus. EÜ ei sunni kedagi loobuma traditsioonilistest tootmisaladest, neist ollakse sunnitud loobuma «vabatahtlikult». Samuti ei suru EÜ alla rahvuskultuuri — kuid ta sunnib lõpetama näiteks põlluharimise või karusloomakasvatuse, millel võib põhineda kogu elav kultuur. Kõik, mis ei ole tasuv rahvusvahelises konkurents, on mõistetud hääbumisele. Samuti peab Põhjala EÜ liikmena maha salgama tänu sotsiaaldemokraatlikele valitsustele saavutatud edusammud sotsiaalsfääris. Arenenud maid ähvardab taseme langus ning teravnevad konfliktid vaesematega.

Euroeuforia ei tohi Anderssoni arvates halvata Põhjamaade omavahelist koostööd, kus hoolimata kõigest on siiski üht-teist saavutatud. Plaanide elluviimist on takistanud rahvuslike huvide ühistest ettepoole seadmine. Uutes tingimustes tuleb rakendada kõik jõud, et võimalikult kiiresti kaasata Põhjala koostöösse kogu Läänemere piirkond.

Seisukohad Põhjala koostöö väärtuse ja tuleviku kohta on Põhjalas niisiis üsna erinevad. Prioriteet on nihkunud Põhjala koostöölt Euroopa koostööle. Teadlased rõhutavad («Põhjamaad uuenevas Euroopas»), et igal juhul on ees suured muutused. Et Põhjala koostöö säiliks, peavad kõik Põhjamaad tunnetama ühiste huvide olemasolu. Näiteks on ühishuviks superriikide, eriti Saksamaa ja Venemaa «tasakaalustamine» ning lähipiirkondade arengus kaasaraäkimine. Majanduslikult on oluline luua vastukaal EÜ siseturu kaudu tugevnevale kolmnurgale London — Frankfurt — Milano.

Jaauaris 1992 Hanasaaris toimunud Põhjamaade Ministrite Nõukogu Helsingi informatsioonikeskuse seminarilt jäi ühest sõnavõtust meelde järgmine mõttekäik: kõik positiivne seotakse viimasel ajal loomisel oleva Läänemere regiooniga, kõik negatiivne Põhjalaga. Läänemere temaatika tundub uue, põneva ja dramaatilisena. Piirkonnas elab kuni 100 miljonit inimest, siin on küllaga keskaegseid koostöötraditsioone ja kaasaegseid võimalusi. Ajalugu justkui korduks ja ärkaks ellu. Kes teab?

Tiit Riismaa

Koalitsioon

BANDE

Ühiskond, mida bolševismi vägivald enam endise jõhkrusega ei liida, peaks olema huvitatud uue terviku kujundamisest. Eestlased pole oma territooriumil vabatahtlikult koostööd teinud, vaid neid on selleks sunnitud. Meie koostöö sõltub teistest — see on halvim sõltuvuse liik ühe rahva jaoks. Kui kaob meid kokku tõuganu, võime ise lakata olemast. Vabaduse puudumine nagu igasugune vaesus on õpetanud meid kraaklema. Vaesus sünnitab mõõtmatu sotsiaalse tagakiusamise maania. Igaüks võib kujutleda, et kõik teised ahistavad teda. Kui kellelgi midagi on, siis on see just minult võetud. Lähedased mõtted ei sünnita enam mõttekaaslast, vaid mõttevargaid. Täiuslikumat viha generaatorit on raske konstrueerida.

Bolševike süsteem on tüüpiline gangsterite sindikaat. Miski ei ühenda inimesi kindlamalt kui ühised kelmsused — mida suuremad, seda tugevamini. Kõik teavad, et kui keegi reedab, on ka ülejäänud kadunud mehed. Kogu jõugu saab reeta see, kelle kätte jooksevad kõik niidid. See ongi parteiline ühtsus.

Ühiskonna ühtsus eeldab tema stabiilsust. Eranditult kõik stabiilsed ühiskonnad on seisundis, kus need, kes temast midagi muuta tahavad, ei saa seda teha, ning need, kes saaksid muuta, jälle ei taha. Küsimus on ainult selles, milliste meetodite ja vahenditega üks või teine ühiskond niisuguse seisundi saavutab.

Venemaa stabiilsus on aastasadu seisnenud võimu koondumises privileegeeritute kätte, kes hiljem pole ühiskonnas nõus enam midagi muutma. Seisustel põhinev stabiilsus on väga kindel. Tsaaride Venemaa sohilapsena oli bolševike süsteem nagu mammakese suust kukkunud. Suur Oktoober nimetas õiguse ja õigusetuse ümber eesõiguseks ja õiguseks, vahetas avaliku seisuste süsteemi varjatud ja palju rafineeritumaga. Vastavalt sellele, kuidas oktoobrijõmpsikas sirgus, mehistus ja lõpuks raugastus, muutusid ka tema teod ja kombad. Põhimõtted aga jäid. Praegusel Eesti Vabariigilgi kui selle võsukesel on kõik tema geenid ja kromosoomid.

Esimese põlve bolševikud olid valmis plekktopsi teed lüüripima, kakskümmend neli tundi ööpäevas püha üritust teenima. Nemad olid selle süsteemi loonud ja teadsid, mida see talub ja mida mitte. Järeלטulijate järeלטulijad olid vedelamad. Nende ajud läksid koos kerega rasva ning partei asjad jäid ripakile. Välismaal käies nägid nad ainult hotelle ja poode ega sattunud eales konveierite lähedusse. Kesiste võimaluste juures isu aina kasvas. Privileegide suurendamine ongi see, mis paneb eesõiguslased tegutsema ning viib ühiskonna tasakaalust välja. Arenenud sotsialism tuli lammutada ja nad saidki sellega hakkama.

Eelviimane hea tsaar alustas nagu eelmisedki uue märksõnaga ja eelkäijate mustamisega. Kuid siis hakkas ta lahti keerama kruvisid, mis andis uut hoogu inimese loomulikule ahnusele ja saamahimule. Uus klass sõstis janu kustutama, ainult et vaene riik ei kannatanud nii vägevast pidusöömaaga välja.

Kui Eesti ühiskond ei taha omaks võtta bolševistliku koostöö printsiipi, siis peab ta teadma, millele põhinevad tänapäeva demokraatlikud ühendused. Suitsupääsuke ning ühine keel ja territoorium üksipäinis pikalt ei seo. Me võime kõik võõramaalased minema kihutada ja ise paljuneda nagu hamstrid, kuid hävime ikkagi, kui me ei tunneta sügavamaid seoseid.

Praegu ei rajane ühiskond seadustel, vaid isiklikel kontaktidel ja tutvustel. Riiki juhtiv klann on muutunud sama kinniseks, asendamatuks ja eksimatuks nagu eelminegi. Võõrad sinna ei sobi, sest nad ei tunne tema koodi ja salasõnu. Niisugust valitsemisvõr-

mi iseloomustab kohalolek, meetod, mida valge inimene on sunnitud kasutama maakera neis paigus, kus seadus seisab vaid paberil ja kus kokkuleppeid ei peeta millekski.

Tänapäeva Lääne ühiskonnas tagab stabiilsuse väärtusseadus. Ühiskond tekis koos tööjaotusega. See tegigi inimesest sotsiaalse olendi. Kasulikum kui kõike ise valmistada on muretseda endale oma töö cest professionaali loodud produkt. Mitte asjade, vaid just erinevate tegevuste jagamine inimeste vahel tekitab seosed, lõi ühiskonnaks nimetatava süsteemi, vahekihi inimese ja looduse vahel. Inimene vabanes looduse vahetu mõju alt, talle ebameeldivast tsüklilisusest ja juhuslikkusest, kuid sattus sõltuvusse teisest inimesest. Passiivne ümbrus vahetus aktiivsega.

Ebamõistlikus ühiskonnas ei pea kõik põhimõtted olema ebamõistlikud. Teooria näiteks võib olla vale ka siis, kui üksainus tema lause on vale, teler võib rikkis olla siis, kui üks transistor ei tööta. Selles mõttes on süsteemid ebahütlased — neis on palju osi, mille eemaldamisel süsteem funktsioneerib edasi, kuid on ka niisuguseid, ilma milleta ta enam ei toimi.

Ka bolševistlikes ühiskondades ei olnud kõik põhimõtted arutud, mistõttu nad lagunevadki viisil, kus säilib palju sellist, mis peaks kaduma, ja kaob palju niisugust, mida tuleks säilitada.

Tööjaotus muutub sellistes ühiskondades järjest primitiivsemaks. Lisandub vaid see, mida on odavam ja parem ise teha. Soov ühiskonnaga kontakteeruda väheneb järjest. Inimene asotsialiseerub — õpib toime tulema ilma teisteta. Igaüks peab olema filosoof, poliitik, õpetaja, põllumees, lukksepp. Enamikule käib see üle jõu. Kujunevad saagijagamise põhimõtted — mida vähem osanikke, seda parem. Selle protsessi lõppseisundiks on, et kellelegi pole kedagi tarvis.

TURG

Tööjaotusest tulenes vajadus töö mõõtmiseks. See tõi ühiskonda väärtusseaduse, mille nimel on kirjutatud kõik teised inimeste loodud seadused, ka põhiseadus.

Teatavasti on igal valmistatud asjal väärtus ja tarbimisväärtus — kulutused tema valmistamiseks ja valmistatud asja kasulikkus. Ühelt poolt tegemisvaev, teiselt poolt millegi valmisaamise rõõm. Tarbimisväärtus peab olema suurem kui väärtus, sest muidu poleks tegemisel mõtet. Tähtis on, et toote hind asuks nende kahe vahel. Väärtusest hinnani on looja tulu, hinnast tarbimisväärtuseni tarbija tulu. Vahetamine on mõlemale poolele kasulik tehing. Tegija tunneb huvi asjade valmistamise vastu, tarbija talle vajaminevate kaupade omandamise vastu. Ideaalne oleks, et hind asuks väärtusest ja tarbimisväärtusest võrdsel kaugusel. Paraku pole see võimalik, sest kulutused toote valmistamiseks ja tema kasulikkus on individuaalsed kategooriad, hind aga ühiskondlik kategooria. Liiga madal hind ei tunnusta tootja tööd, liiga kõrge hind tarbija tööd.

Kõige rohkem januneb ühiskond asjade järele, mille tarbimisväärtuse ja väärtuse vahe on suurim. Sellise reegli järgi tootmist võib nimetada ka voolusängi kitsaima koha õgvendamiseks. Pikkamisi muutub voolusäng enam-vähem ühelaiuseks. Muutusi võivad esile kutsuda vaid teadmiste järsk kasv või muud välised tingimused. Väärtusseadusega ühiskonna huviks on tootja osa väljaselgitamine asjade valmistamisel. See osa ühiskonnast, mis materiaalse produkti loomisel vahetult ei osale, hoitakse elus tootmisest kogutud maksudega. Rikaste ühiskondade suured lastetoetused ei tulene laste-, vaid kapitaliarmastusest, kultuuri finantseerimine ei tulene kultuuri- ja teadmistejanust, vaid sellest, kui palju on neis tulevast produkti.

Bolševike väärtusseadus oli: mulle nii palju, kui mu taskud mahutavad, ja ülejäänutele võrdselt. Et kõik sõltus üksnes ühiskondlikust positsioonist, siis polnud kunagi vaja teada tõelisi hindu ega tulnud mõõta inimeste osa väärtuste loomisel. Sellepärast nendes ühiskondades ei tuntudki tõelist raha.

Hind on töö mõõt. Mõõt on matemaatiline mõiste — monotoonne funktsioon mõõdetava suhtes, mille väärtus nulli kohal on samuti null. Produkti puhul tähendab see ka seda, et mittemillegi hind muutub, inimese puhul, et mittemillegi tegemine pole karistatav. Selline on vägivaldاتا majanduse määratlus.

Hind on ühiskonna omadus, ehkki maksjad on inimesed. Et teada saada õiget hinda, tuleb välistada juhuslikkus ja individuaalsus. See on nii nalgu bridžiturniiril, kus kaardipaki jagamisel saadud juhuslike kaartidega mängivad paljud paarid. Nõnda saab keskmi-

se tulemuse järgi selgitada jaotuse tõelise hinna. Seega sõltub tulemus üksnes mängija oskusest ja mitte kaardijooksust — juhuslikult kätte sattunud tugevast lehest. Et ühiskonnas saaksid üht ja sama jaotust aga mängida paljud, kehtestatakse monopolivastane seadus. Alles siis on võimalik saada tõepärast informatsiooni tootja tegelike kulutuste kohta ja saab kehtestada õige hindade süsteemi. Siis ei saa ka juhuslikult kätte sattunud tugevat lehte seletada oma geniaalse mänguoskusega.

Igal bridžiturniiril võib sama tugeva mängu eest saada erineva arvu punkte, sest ka teised võivad mängida erinevalt. Kuigi kõik ühiskonnad toodavad enam-vähem ühtesid ja samu asju, on hindade komplektid neis isesugused. Teise ühiskonna hindu kopeerides kehtestatakse valed hinnad. Valed hinnad toovad kaasa üle- ja alatulu. Ületulust saadud raha põhjustab põhjendamatu eufooriat, alatulu aga hukutab kogu sotsiaalse organismi. Tõeline hind tuleb ühiskonna otstarbekast käitumisest asjade valmistamisel.

Üleminekuga turumajandusele on Eesti riik suurel määral lubanud kehtestada väärtusseaduse, millel on ka tagasiulatav mõju. Ta on lubanud tagastada oma kodanikelt röövitud vara nii palju, kui seda tagantjärele on võimalik teha. Röövimise enda võib jagada kolmeks: 1940. aasta, mil inimestelt võeti nende varandus ühe hetkega, edasised nelikümmend kaheksa aastat, mil väärtused varastati nende loomise hetkel, ning lõpuks viimased kolm, mille jooksul röövimine on jätkunud juhuslike hindade abil ja kus on võetud ka suur osa sellest, mida säästlik inimene oli suutnud hoistena säilitada.

Heastamise, tagastamise ja hüvitamise kampaaniaga sokutatakse inimeste kätte heastamise tõendid, millel on tehtud ülekohtuga vähe seost. Ühistatud hobust ei saa ju koerakutsika või kassipojaga kompenseerida. Kuidas saab lugeda ühesugusteks normipäeva kopikat ja praegust? Mille poolest on võrdne kümne aasta tagune rubla ja praegune? Kurjategija on tapnud lapse ja lubab kohtus kõik suuremeelselt heastada — teha emale uue!

Kui see aktsioon õnnestuks, oleksid ka patused puhtaks pestud, sest tehtu on ju heastatud. Käimasolev kampaania on lüli ümberjagamiste ahelas, mida uusim klass oma ühiskondlikku seisundit kasutades toimetab. Sellel ei ole midagi ühist väärtusseaduse poole liikumisega.

Jõukates ühiskondades ei hakka rahapatakas kassaluukide vahel kõndides kasvama. Igasugused väljavoolitsentsid pole muud kui seaduslikud augud Eesti Vabariigi ämbris. Ivanuška isesõitev ahi või lauake-kata-end pole meil konstrueeritud igiliikuri kõrval midagi. Ühest otsast pole tagastamist veel alustatudki, kuid juba on tekitatud vajadus eraomandi ümberjagamiseks, mis nähtavasti eeldab vaheetapina riigistamist. Natsionaliseerimine ei ole ju sugugi üksnes bolševike võte, ainult et nende puhul on see alati olnud eemaldumine väärtusseadusest.

Me siseneme varsti tsooni, kus toimub üheaegselt erastamine ja riigistamine. Ühesuunalise tegevusega harjunud riigile käib see ilmnähtavalt üle mõistuse. Eesti primitiivses ühiskonnas välistavad üheaegsed vastandlikud tegevused teineteist. Niisugusest olukorrast väljuvad ühiskonnad seadusi rikkudes. Seadusega harjunuile on see vastuvõtmatu. Seepärast hoiabki väliskapital ennast eemale. Meie enda kapital aga ei saa õieti tekkida, sest väärtusseadus ei kehti. Jääbki ainult võimalus, et Eesti riik, mis ise ei suuda midagi toota, spetsialiseerub arenenud sotsialismi maiste jäänuste müümisele.

Kõik meie hädad saavad alguse ühest. Endiselt on ühiskonnas juhtpositsioonil seisuslik mõttelaad, mis tunneb Lääne tsivilisatsiooni ainult poodide, hotellide ja lennujaamade kaudu.

Tuleviku kaasajooksikud on mineviku kollaboratsioonistidest võrratult ohtlikumad. Kommunismideest pole ju loobutud. Elamise asemel pakutakse ikka eluks valmistumist. Muutunud on vaid kommunismi ehitamise kontseptsioon. Algselt seisnes see programmis, et paradisi tuleb kõikidele enam-vähem ühel ajal. Tegelikult on ta innukamatel juba käes. Praeguseks on teooria viidud tegelikkusega kooskõlla. Toompea meestele on pandud raske ülesanne: nii kaua rinnet pidada, kui jõuab tagala eraomandiks muuta. Niisuguse triki peale tuleb kants mõneks ajaks küll loovutada, kuid tagala jääb alles. Järgmise tormijooksuga vallutabki tagala tsitadelli tagasi ja siis juba alatiseks.

Sotsialism ei ole motivatsiooni skaalal kapitalismi vastand. Kapitalismi vastandiks on antikapitalism. Sotsialism on neist kummastki enam-vähem võrdsel kaugusel. Kapitalismi iseloomustab suurim tegutsemise motiiv, sotsialismi motiivide puudumine, antikapitalismi antimotivatsioon. Meil tuleb õppida vahet tegema demokraatlike riike

esindavate külaliste ja eraalgatajate vahel. Lääneriigid ei taha muud kui seda, et hakkasime mängima valge inimese põhireegli järgi, s. o. peaksime reeglist kinni. Meie arulagedad reeglid ja seadused on aga crandite kunsttoidul. Nii pole võimalik kindlaks teha, kas rahalised kompensatsioonid kujutavad endast töötü abiraha, hindade ja palkade väärastunud korrektoori või mässuvastast preventiivset abinõu. Seaduse rikkumise bolševistliku mõnu asemel peab tulema seaduse austamise mõnu. Sellest saabki alguse koalitsioon.

Pimedal ajal sõites võib maantee nähtavaks muuta kahel viisil — kas tulesid vähemaks võttes või vastutulijaid pimestades. Euroopasse trügivad Mõhk ja Tõlpa on valinud teise võimaluse — see on antikoalitsioon.

Bolševismi kõnepruugis on kapitalistlikuks nimetatud ühiskondi, mis polnud bolševistlikud. Õigem on kapitalistlikuks nimetada riike, kus tootmine toimub vastavalt väärtusseadusele. Kogu kapitalismaailma sõjalised kulutused on bolševismivastase võitluse eelarve, raha, millega barbar peatati.

Nüüd on alanud selles võitluses uus faas. Praegu võideldakse näljahädaga, et see oma haarmeid liiga kaugemale ei ajaks. Viisakusest nimetatakse meie praegust aega üleminekuks turumajandusele. Just samamoodi nimetatakse teatud riike arengumaadeks. Tegelikult on nii ühed kui ka teised mahajäänud maad, kus miski peale korruptsiooni ei arene. Tõeliselt peab maailm silmas bolševismile lõpu tegemist ja selles ei ole meil õigust nende lootusi petta.

Nürnbergis jäi paljugi ütle mata. Osa süüst Baltikumi karmi saatuse pärast lasub ka kohtunikel. Nad annavad meile näljaabi ja teevad kõik selleks, et ei läheks täide Nürnbergis surmamõistetud feldmarssali sõnad, kui see sealsamas ameeriklastele käratanud, et kord poovad bolševikud teidki.

MASIN

Ühiskond on inimeste looming. Nii on sellelgi väärtus ja tarbimisväärtus. Täna on tema väärtuseks kõik need ohvrid, see higi ja veri, mis kogu ajaloo jooksul valatud. Ühiskonna tarbimisväärtus on elatustase. Väärtus aina kasvab, tarbimisväärtus aga saab ka kahaneda.

Ühiskond on süsteem. Süsteem on elemendid ja struktuur. Struktuur on elementide ühendamise viis, seosed. Ühiskonna tüübi määrab tema elementide ühendamise viis, s. o. seosed inimeste vahel. Öeldakse ju, et orjanduslik ühiskond või kapitalistlik ühiskond.

Ühiskonna väärtus on osade väärtuste aritmeetiline summa. Tema tarbimisväärtus on võrratult suurem osade tarbimisväärtuste summast. Selles seisnebki ühiskonna kui süsteemi ehitamise mõte. Tema väärtus kasvab detailide lihtsa juurdemonteerimise teel. Tarbimisväärtus — elatustase — kasvab seda kiiremini, mida vähem rikutakse väärtusseadust. Kui seda rikutakse tihti, ei tarvitse elatustase üldse tõusta.

Ühiskonnal on osi, mis ei võta osa produkti loomisest. Sellepärast jäävad nad esmast tulust ilma. Et nemadki tegutseda saaksid, selleks kehtestatakse maksude süsteem. Üldiselt suunataksegi maksudena kogutud raha sinna, kus produkti loomisega vahetult ei tegelda. Kui kuskil talitatakse teisiti, siis sellega rikutakse juba väärtusseadust. Omamine ei ole karistatav. See tähendab, et ühiskonnal puudub õigus omandit maksustada, kuid omandist rändab tulu välja suhetes teise omandiga. See suhe on juba ühiskonna omandus — osa temast. Sellepärast võib ühiskond maksude kujul pretendeerida vaid omandist väljatulevale tulule. Omand võib olla maksustatav niivõrd, kui võrd ta astub kontakti teise omandiga. Siit ka oluline järeldus: tulu, mis paigutatakse sinna, kus ta tekib, ei maksustata. See omakorda tähendab, et kui väärtusseaduse põhjal tekib kuskil tulu, siis tegeldakse seal inimesele vajalike asjade valmistamisega ning ühiskonnal pole õigust oma nina sinna toppida. Ettevõtte võib ennast maksuvabalt laiendada. Kui aga kellelgi tekib tahtmine tootmisest saadav tulu läbi lüüa, võetakse sellest suur osa maksude näol kohe ära. Tehasesse saab paigutada kogu tulu, viskisse ainult väikese osa. Kui keegi tahabki tulu läbi lüüa, koguneb see ikkagi riigi kätte, kes püüab seda paremini kasutada. Meil on praegu vastupidi: kui kuskil miski toimib ja tekib tulu, siis võtab riik endale õiguse see kohe ära võtta. Selle poolest tulumaks ja andam erinevadki. Õige tulumaksuseadus ei lase omandit maha prassida ega takista ka tootmist.

Väärtusseadus selgitab ühiskonnas välja paigad, kus produkt kasvab, ja jätab need tu-

lumaksuseaduse abil kasvama. Täiuslikumat inimese ja ühiskonna huvide kooskõlastamise viisi ei tunta. Iseenda eesmärkide realiseerimine tähendab ka tegutsemist ülejäänute huvides. Pole ei märtreid ega rahvateenreid, kõik teenivad vaid isennast. Kellelegi ei pea olema tänulik. Koogutamise ja harjunuile ja sellest elavaile on see muidugi vastukarva.

Koalitsioon ei ole nullsummaline mäng, kus ühe võit on teise kaotus. Seal võidavad kõik.

Meid huvitab praegu, kuidas ühiskond laguneb. Ühe suure ja õpetliku katastroofi on inimkond sel sajandil läbi teinud Ameerika majanduskriisi näol. Väärtpaberite turul läks optimism nii suureks, et targemad taipasid bluffi, ennustasid langust ja hakkasid väärtpabereid müüma. Sedasama tegid teisedki, laviin läks liikuma ega peatunud enne, kui kõik, mis variseda sai, oli alla varisenud. Liiga hilja taipasid mõned, et ega olukord nii vilets ka ei ole, ning hakkasid väärtpabereid uuesti ostma, kuid enam polnudki, mida osta. Väärtpaberite langust saatis reaalse elu allakäik. Inimesed olid vabrikutest laiali jooksnud, konveierid seisis, majad lagunesid. Raha, ühiskonna veri, ei täitnud enam oma funktsiooni.

Teise «vereringehäire» organiseeris väljapaistev potjomkinlane krahv Witte Venemaal. Asjade hulga kasvades ei trükinud ta raha enam juurde. Tulemus oli, et hinnad alanesisid. Vastupidi praegusele olukorrale teadsid kõik, et homme saab sama raha eest rohkem kui täna, ja lükkasid ostud tulevikku. Kaupa vajati vaid vaateakendele. Veri ühiskonna soontes seiskus. Kuid siis tuli Witte õnneks sõda ja segased ajad. Bolševikud haarasid võimu, ja kõik edasine kirjutatakse juba nende arvele. Bolševike käes voolas rubla peadpööritava kiirusega, aga see oli lahja veri ühiskonna soontes. Inimeste tahumatu kooskõlaline tegevus oli lõhkunud süsteemi, nii nagu rivisammul astuv inimmass võib purustada silla. Ühiskonnast kadus see, mis ühegi firma varanduse loetelus ei seisnud ja mida sellepärast märgati liiga hilja — seosed. Ühiskond meenutas laipa — kõik oli justkui alles, ainult et ta ei hinganud enam ning hakkas jahtuma.

Inflatsioon ongi väärtuscaduse rikkumise mõõt. Hindade komplekti ei ole tegelikkuses võimalik täpselt määrata. Viga mõõdetakse inflatsiooniga. Deflatsioon paneb vere seisma, suur inflatsioon solgib selle ära. Väikesest inflatsioonist tuleneb, et ühegi vajaliku asja ostmist ei lükata edasi — tekib tarbimisühiskond.

Miiteid inim põlvi väärtuscaduse järgi elanud ühiskond on justkui masin, mis kergendab töötegemist. Iga ühiskonna ajalugu ongi selle «masina» valmistamise lugu. Oleviku tulemuslikkus sõltub nii «masinast» kui ka sellega ümberkäimisest. Tänapäeva ühiskonnad elatuvad minevikust. Erisuguste ajalugude lahknevust mõõdab ka Eesti Panga noteering. Kassaluugi ees saab läänemaailma ühiskonnamasina poolt vahendatud inime töö vahetada meie omaks ja ära osta kõik, mis kohapeal labidaga toodetud. Selle ebavõrdse võistluse — labidaga masina vastu — määris meile kaela bolševism.

Eesti ühiskonna kasvav rahvusvaheline avatus sunnib teda otsustavamale valikule. Eesliikujal on palju eeliseid. Ta on jõukam ja tema strateegiate hulk on laiem, ent tegeliku trajektoori valik on seetõttu keerukam. Tagaajaja puudus on mahajäämus, kuid tal on informatsiooniline edu, sest ta valib oma strateegia hiljem. Meil ei ole võimalik ega ka vaja kiirendatud korras läbi teha kogu kapitalismi ajalugu. Me võime vältida eeskäijate vigu ning lõigata sirgeks jänesehaake.

Kapitalismi algstaadiumis toimus mõndagi, mille tagajärgi kohe ei tajutud või mida ei saadud takistada. Pärast oli juba hilja midagi seaduslikul teel muuta. Ühe vastu eksisid kõik — müüdi Jumala loomingut, seda, mida ise polnud valmistatud. See oli töö mitetunnustamise akt. Ka meid kiusab soov privatiseerida loodus.

Kui keegi ostab telliskivi, siis ei osta ta savi, vaid savi põletatud ja vormitud kujul. Kui keegi ostab palgi, siis maksab ta teekonna eest selle puu juurde. Kui keegi ostab maad, siis maksab ta inimese rajatud põllu eest.

Väärtuscaduse rikkumisest tuleneval produktil on sama omadus mis looduse erastamisel — ta on nagu maa seest pumbatav nafta, mis lühikese aiaga sigitab rantjeede kihi. Tulude ebaõiglane jaotus loob seisusliku ühiskonna — käputäie koalitsiooni. Sellises ühiskonnas moodustavad suure enamuse asotsiaalsed elemendid, kellel ei jätku raha, et köht täis süüa. Kapitalism — tootmine väärtuscaduse järgi — aga eeldab ostujõulist elanikkonda. Inimeste vahel ei ole miski jaotunud võrdsemalt kui füüsiline jõud. Laostunud ühiskonnad chitatakse üles suures osas toore musklirammu abil. Sellepärast tulebki

luua tingimused, et Eesti ülesehitamisel ei oleks pealtvaatajaid. Mitte valitsejad ei toida rahvast, nagu mõni nende hulgast väidab, vaid rahvas toidab valitsejaid. Eesti ühiskond on liiga väikesearvuline, et teda lammutada üksteisega mittelõikuvateks alamühiskondadeks, nagu me neid kohtame Ladina-Ameerikas.

Bolševism ei ole inimese omadus. Teha kellelegi etteheiteid reeglite järgi elamises on sama mis süüdistada ojakest, et ta ei voola üles mööda mäekülge. Kuid ta ei ole ka looduse omadus nagu vikerkaar või maavärin. Bolševism on inimese loodud ja elus hoiatud süsteem. Etteheiteid saab teha selle loojatele ja neile, kellest sõltus tema olude muutmine.

Tegelikult ei süüdistatagi bolševismi tema verises minevikus, vaid väärtusseaduse rikkumises. Selles seisnebki üks hämmastavaid paradokse. Väärtusseaduse rikkumine ja sellest tulenev vaesus ei võimaldanud neil oma sigadusi asjade kihiga varjata. Kui N. Liidus oleks õnnestunud luua tarbimisühiskond, võinuks minevik olla veel verisem. Ajalooprofessoritest veidriku irinat ei võetaks heaoluriigis kuigi tõsiselt. Siis poleks me iial teada saanud, kui õilsad õigusriiklased olid Päts ja Laidoner, ning kunagine iseseisev Eesti oleks meenenud vaid vähestele.

Ka praeguses Eesti ühiskonnas ei saa kellelegi pahaks panna bandereeglite järgimist. Inimesed on alati valmis kogu ühiskonna oma kõhu alla kraapima, kuid selleks ei tohi lihtsalt voli anda. Õigusriigis vastutab kodanik seaduse ees. Peale kodanike kaitseb seadus ka riiki, s. h. haldajaid. Kui aga seadust pole, ei kaitse ka valitsejaid miski ja ükskord tuleb neil seletusi anda vihaleaetud rahvahulga ees. Sellega aga pole seni veel keegi hakkama saanud.

Mall Jõgi

Tundeline teekond viie aastakümne taha

Armas hr. Justus Pernambuk!

Olen pikka aega tahtnud Teile kirjutada, õieti juba sellest ajast, kui lugesin läbi Bernard Kangro kuus Tartu-romaanid. Need raamatud on ilmunud küll hulk aega tagasi, 1958—1969, aga mina lugesin nad kõik läbi alles kolme-nelja aasta eest, kui meie raamatukogude eriosakonnad avanesid ka minusugustele. Varem ei olnud välismaal ilmunud eesti kirjandus meile ju kuigi kättesaadav, süstemaatilise lugemisest ei saanud unistadagi! Nii olin ka mina kümnekonna aasta vältel küll lugenud kahte või kolme Tartu-romaanid, aga täiesti juhuslikus järjekorras. Mingit terviklikumat ettekujutust kogu teosest ei saanud nii muidugi tekkida. Esimene — seda mäletan ma hästi — oli «Emajõgi», mida lugesin 1968. a. augustis Väana-Jõesuus, kõrvus ühe mu sõbra ülivõrdeid tulvil jutt Kangro üliõpilasromaanidest. Aga ma mäletan ka nagu läbi udu, et ta ise ei olnud neid romaane lugenud, vaid rääkis edasi kellegi teise hinnanguid. Niisugused ajad olid, ja hea, et sa üldse midagi kuulsid. Mida ma sellest unenäolisest ja fantaasiaküllasest teosest tookord arvata oskasin, mida ma sellest üldse aru sain (tegevus käivitus ju «Jälätetes»!), sellest ei ole mul praeguseks küll enam mingit mälestust. Või siiski — kusagil emotsionaalse mälu tagakambri sopis säilis elavana lugu surnud ja ülestõusnud hundikoerast. See koer — Nero! — on praegugi minu jaoks nende romaanide meeleoluliselt kesksemaid tegelasi, vähemalt esimeses triloogias.

Miks ma siiski kirjutan Teile ja mitte hr. C. H. Malmile, kes ju samuti koera-probleemiga tegeles? Väga mitmel põhjusel. Kõigepäält — ma ei taha kirjutada ainult koerast. Teiseks — pean Teid oma vanaks tuttavaks, kellega olen elus küll vähe kohtunud, kuid need kohtumised on süüvinud mällu. Te liikusite ju Tartu üliõpilaste ja haritlaste seltskonnas ka 1960. aastatel, harva, kuid väga meelde jäävalt meie seltsielu elustades. Muide, olen päris kindel, et Teid tunnevad ka praegused tartlased. Loomulikult ei tea ma Teie aadressi (kas seda üldse keegi teab?), kuid loodan, et «Loomingu» kaudu jõuab mu kiri Teieni. Kui Toomas Haug tegi mulle ettepaneku kirjutada Kangro Tartu-romaanidest, siis tundsin kohe, et ma ei suuda kirjutada traditsioonilist kirjandusteaduslikku artiklit: need romaanid on mind millegipärast puudutanud kuidagi väga isiklikult. Tahaksin pigem arutleda Kangro romaanide ja Teie sõprade saatuse üle 1930. aastate Tartus, äga ka järgnenud hoopis hulludel aegadel, vabamas vormis ja Teie ironilises ning heatahtlikus seltskonnas viibides.

Muidugi tunnistab mu kiri ka seda, et ma pole üldse nõus Ivar Grünthaliga, kui ta väidab, et just Teie olete Kangro paha vaim, et ta läheb oma romaanides satanistlike motiividega liiale. Oleks eesti kirjanduses ainult rohkem selliseid pahu vaime! Oleks rohkem selliseid tegelasi, keda ei ole tegelikult olemas, nagu Tartu-romaanides on Teiega ühenduses mitmel korral rõhutatud, kuid kes just oma olematuse tõttu on pigem igavesed kui ajalikud. Aga hea küll, Teie lahel loal ei hakka ma praegu pikemalt kirjutama, mida Teist arvan. Meile mõlemale on asi ju selge, eks ole?

Pea Teile tunnistama, et Tartu-romaanide lugemine jättis mulle palju sügavama mulje kui heade raamatute lugemine tavaliselt. Olen selles lummas elanud nüüd mitu

aastat. Äsja lugesin üle kolm esimest Tartu-romaan — «Jäälätted», «Emajõgi» ja «Tartu» — ja ei pettunud oma esmamuljes, vaid sain sellele ainult kinnitust.

Kirjutangi Teile praegu ainult kolmest esimesest romaanist, mis kõnelevad ajast, mil inimeste elu kulges veel oma normaalset igapäevast rada. Kardan, et mul ei jätkuks lihtsalt jaksu kirjutada ühes kirjas nii erinevatest ja kohati väga ränkadest asjadest: elu ning kultuuri loomulikust kulgemisest 1930. aastatel ja kuidas see inimlik maailm purustati. «Kivisild», «Must raamat» ja «Keeristuli» viivad meid liiga erinevatesse, kõiki seniseid väärtusi hävitavatesse aegadesse. Ka Kangro on mõlemal teemal kirjutanud koguni kolm raamatut, tõsi küll, hirmutavaid tulevikuaimusid pisut juba oma esimesse triloogiasse se-gades.

Muide, ma mõtlesin esialgu, nagu küllap mõned teisedki: miks ta nimetab oma kuue-köitelist romaanisarja kaheks triloogiaks, aga mitte näiteks heksaloožiaks? See oleks esimene omasugune eesti kirjanduses ja köidete arvu poolest oleks Tammsaaregi üle trumbatud. Aga ületrumpamise mäng ei sobi tõsise kirjanduse puhul ja Kangrol on täielik õigus kõnelda nimelt kahest triloogiast: need kaks samade tegelastega raamatusarja kõnelevad nii erinevatest maailmadest, et mingi mõtteline piir peab nende vahele jääma.

Kriitikud on rõhutanud Kangro Tartu-romaanide uuenduslikkust varasema eesti kirjandusega võrreldes. Ka Kangro ise on tunnetanud, et ta on leidnud midagi olulist, midagi päris uut: «Olin leidnud selle proosas, mida olin otsinud — vastse käsitlusviisi, moodsa romaanivormi» («Kogutud luuletusi» II, lk. 53). Tõepoolest, enne Kangrot polnud eesti kirjanduses keegi põiminud ühte teosesse nii külluslikult kujutlusi, mälestusi, unenägusid, metafüüsilisi fantaasiaid ja seda kõike veel eri ajatasandil. See, kuidas Kangro käib ringi ajaga (aga ka ruumiga), on omaette põnev teema, mille üle võiks pead murda mõni kunstilembene filosoof. Ma ei oska eesti kirjandusloost leida ühtegi teost, mille aja- ja ruumikäsitlust saaks pisutki võrrelda Kangro Tartu-romaanide omaga. See romaanisari on tõeliselt polüfooniline, kõneleb meiega eri keelil (mida venelane Bahtin peab romaanile obligatoorseks, kuid millist nõuet ei täida kaugeltki iga eesti kirjanduses romaaniks peetav teos) ja kokku kõlab see paljuhäälsus uskumatult harmooniliselt. On erakordselt suur kunst panna paljud erinevad kunstilised võtted nii loomulikult kokku kõlama. Selle taga aimub lisaks kirjanduslikule meisterlikkusele (Kangro kirjutab fantastiliselt hästi, ükskõik mida ta kirjutab) ka tegija enda isiksusliku harmooniani jõudmist, täiuslikkuse, selguse saavutamist milleski väga olulises — iseenda, aja ja maailma suhtes.

Kangro astus oma moodsate romaanidega tolle aja eesti kirjanduses peaaegu puutumata alale. Ainult Ristikivi oli «Hingede õõ» ajal teinud lühikese avastusretke sellele maale, kuid pärast seda suundunud ilu ja tõde otsima kaugele Eestist, kaasajast ja ka lähemast minevikust. Aga üldiselt valitses väliseesti kirjanduses neil aastatel traditsiooniliselt realistlik, pigem konservatiivne ja vanamoeline kui eriti uuendusteadis kirjutamisviis. Kodu-Eestis tegeldi tollal alles stalinismist ülesaamisega enam-vähem sotsialistliku realismi vaimus, ainult luule hakkas tasapisi nõidusunest ärkama. Usun küll, et Kangro romaanid pidid siis vapustavalt mõjuma, nagu on tunnistanud Oskar Kruus. Mind vapustas nende lugemine ka 1980. aastate lõpus, kuigi minu moodsa kirjanduse kogemus oli selleks ajaks loomulikult palju rikkalikum, kui see 1960-ndatel üldse võimalik oli.

Aga ma ei tahaks jätta muljet, et ülehindan kirjanduse modernsust. Nagu on oma nõrkused traditsioonilisel realismil, nii ka kõikvõimalikel uuendustel. Moodne kirjandus on tihti liiga kramplik ja pingul: elu, mõtete, tunnete, mälestuste loomulik kulg on allutatud mingile kirjanduslikule nipile või võttele. Mõnikord, eriti kui kirjanik ka just kõige paremini ei kirjuta, võib see muutuda tüütavaks, nagu tõsirealistlik pikk heietuski. Kangro romaanide puhul seda probleemi muidugi ei teki. Esiteks — ta kirjutab suurepäraselt, nauditavalt. Tema proosalausele on omane mingi eksimatu sisemine rütm, meloodia.

Teiseks ei kasuta ta oma Tartu-romaanides ühte võtet, vaid paljusid. Need romaanid on lausa moodsa kirjanduse entsüklopeedia! Kirjanik vahetab seal tihti stiile ja liigub olevikust tulevikku või ka kujutluste maailmas. Tema tegelased võivad sattuda mingisse kummalisse müütilisse vanakreekalikku või rahvaluulelisse maailma ja samas jalutada ringi päris tavalises, olmeliselt täpselt kujutatud Tartus. Proosa, luule ja draamatekstitid vahelduvad tema raamatutes sujuvalt ja loomulikult. Autor laenab minasilma kord ühelt, kord teiselt tegelaselt, maldamata jälgida tegevuse käiku vaid ühelt positsioonilt. Tartu-romaanide vahendusel kujunev pilt 1930-ndate Tartust oleks hoopis vaesem ja ühekülgsem, kui näeksime seda ainult Naatan Üirikese, Benno Marani, Verner või Hertsi Taklaja pilgu läbi. Alles nad kõik kokku ja veel paljud nende sõbrad-tuttavad moodustavad 1930. aastate Tartu! Erilise tundetooni annab Tartu-romaanidele neist läbi kumav mälestuslikkus. Sündmustikku katkestavad sageli kursiivkirjas kommentaarid, kus autor selgitab oma suhet toimuvasse, tihtipeale aga ka oma arvamusi kirjanduse ja kirjutamise kohta. Ei ole need mingid vanaaegsed heietused ja õpetuseivad, mille jälgedele Kangro püüab oma esimeses kommentaaris lugejat juhtida. Lugeses ootasin ma vahekommentaaire nagu tõelisi maiuspalu, nagu rosinaid saia sees, kui Tootsi väljendit kasutada. Muide, kohe esimeses arutleb Kangro kirjanduse ja elu suhete, inimese mõistmissuutlikkuse ja tõeni jõudmise üle. Siin on antud mitmed viited tema kirjandusliku meetodi mõistmiseks: «Kirjandus, ka kõige realistlikum, pole võrdne reaalse eluga. Nii väga kui ta ongi kujutatud tegelikkuse järgi, on ta ikkagi välja mõeldud, ikkagi muinasjutt. Tänapäeva inimene aga usub ainult seda, mida ta käega katsuda ja mõõduga mõõta saab, ta kujutleb, et ta on võimeline elu ja inimesi mõistma. Kas pole nii, et tagaetud tõde on põgenenud otsija cest kuhugi hoopis mujale, võib-olla Jumala juurde?» Kas ei olegi üks hea teose universaalseid kriteeriume: mitte tõe kuulutamine, vaid Jumala juurde põgenenud tõe otsimine? Kas meil pole kogu aeg olnud liiga palju enesekindlaid tõekuulutajaid ja liiga vähe alandlikke tõetsijaid? Sest kõlavalt kuulutatud tõde võib kiiresti aeguda, muutuda koguni valeks. Tõde on vaja otsida, aina uuesti otsida. . .

Arvan, et Bernard Kangro, Benno Marani ja paljude neist nooremate rahutute inimeste sõbrana olete Teiegi üks suur otsija, kuigi tundub, et Te teate vastuseid nii paljudele küsimustele. Te teate rohkem kui meie, aga see ei tähenda selguse ja tõe valdamist, vaid hoopis rohkem uusi ja veel keerukamaid küsimusi. Kas nii? . .

126 Bernard Kangro rõhutab mitmel puhul, et seda vana Tartut, millest ta kirjutab, ei ole enam. Ma usun küll, et Benno Maran ei leidnud sealt oma Tartut, ei leiaks ka Bernard Kangro. Noorusmaale tagasitulek võib põhjustada suuri pettumusi. Ei ole Kivisilda, sõjas puruks pommitatud väikeste puumajade asemele on kerkinud ilmetud plokk-kolossid. Kõik on ripakil ja lagunenenud — nagu oleks 50 aasta jooksul välja sumnud kojameeste, tänavasillutajate ja remondimeeste sugu! Ka inimesed on muutunud. Kohtumine kunagise sõbraga üle paljude aastate ja muutlike aegade võib kujuneda pettumuseks nagu Benno Maranil tema külaskäigul ajalookandidaat Naatan Üirikese juurde. Või kokkusaamine kunagise kena malbe ettekandja Meediga, kellest oli saanud kriiskavkollane, kaarenmust ja absoluutselt võõras olend.

Aga mida arvate Teie, hr. Justus, kui palju ja milles on Tartu muutunud? Miks Te ikka ja jälle siiski tulete Tartusse, leiate endale uusi kaaslasi, uusi seltskondi? Tõsi küll, mitte enam maipüha ajal, nagu Teil varem oli tavaks. 1. mai oli vahepeal muudetud ju nii vastikuks kroonupühaks, et üliõpilased sel päeval Tartust pigem põgenesid. Ma ei mäleta ühtegi maipüha Tartus, see ei olnud meie püha.

Tahaksin loota, Te tulete sellepärast, et midagi väga põhilist on Tartus siiski alles jäänud. Midagi niisugust, mida uued võimumehed ei suutnud ei ära küüditada ega kirvega puruks raiuda. Ma tahan väga loota, et see on just nii: et Tartu vaim on säilinud, vaatamata kõigile vintsutustele. Ja et Teie tulete aeg-ajalt Tartusse nautima seda väliselt küll muutunud, kuid sisemiselt ometi samaks jäänud vaimu, veetma aega noorte, raamatuid

uurivate ja vaimselt ülemeelikute inimeste seltskonnas, kes pole küll Teie vanad tuttavad, kuid kelles on paljudi samasugust kui neis, kes tulid Tartusse 1930. aastate teisel poolel. Nad ei tegele päevapoliitikaga, vaid hoopis üldisemate ja ebamäärasemate probleemidega.

Et Te olete Tartust ikka ja jälle midagi tuttavat, midagi omast leidnud, mis sealt — kõigile masendavatele aegadele vaatamata — ei ole kadunud, sellele leidsin kinnitust nii Tartu-romaanidest kui ka omaenda mälestustest. Uskumatult palju on sarnast! Muide, ma vaatan oma Tartu-aastatele praegu ju umbes samalt kauguselt kui Bernard Kangro 1950-ndate lõpus, 1960-ndate alguses, mil ilmusid esimesed Tartu-romaanid — nii umbes paarikümne aasta tagant. Mis Te arvate, kas ainult mälestused kuldavad mu kunagised kaaslased nii sarnaseks nendega, keda on kujutanud Bernard Kangro? Mingil määral kindlasti, sest paljud väga ajalikud pisiajajad on ununenud. Aga tundub, et eri aegade noortes õppurites on ka midagi neid tüpoloogiliselt ühendavat. Raamatute lugemise, nende üle juurdlemise vaim on ju kõikidel aegadel üsna sarnane. Sinna juurde käib naljategemine, aasimine, vaimukused, mille poolest Tartu nii kuulus on ja mida mõni tõsisem hing aeg-ajalt pahaks paneb. Olgu kuidas oli, oma toonaste kaaslaste hulgast leian mõnegi, keda võiksin kujutleda ka 1930. aastate Tartusse loengutel ning kohvikutes käima ja näiteks kas või Asse Jairuse hingeelu üle arutlema.

Mõni kokkulangevus detailides aga lausa jahmatas. Toompeal üles kasvanud Verner Taklajal on kaksikvend Mart, jõugujuht all-linnas. Aga ma ju tunnen neid vastandlikke kaksikvendi Toompealt, kellele Jumal on sündimisest peale jaganud täiesti erinevad huvialad. Nad on sündinud aastal 1947. Üks oli koolipõlves paras pätt, ilma vähimagi vaimse huvita. Temast sai hiljem baarmen, nõukogude ühiskonnas üks paremini edasi jõudnud inimesi. Teine tegeles juba varakult filosoofiaga ja kirjutas oma kandidaadiväitekirja 1930. aastate vaimuelust. Teiegi tunnete vähemalt filosoofist venda (aga Jumal teab, võib-olla olete kokku puutunud ka baarmeniga). Inimtüübilt on temas nii Verner Taklajat kui ka Villibald Oonat. Ma muidugi ei tea, aga ei ole sugugi võimatu, et ta Verner Taklaja kombel kirjutas oma emale paipoisikirju või pidas romantilist päevaraamatut. Aga seda tean ma küll, et talle meeldis epateerida seltskonda, enamasti oma mõtetega, aga mõnikord ka väljanägemisega. Uskuge mind, ma suudaksin komplekteerida kogu «Jäälätete» üliõpilasseltskonna neist noortest inimestest, kes alustasid õpinguid Tartu ülikoolis 1960. aastate keskpaiku. Kangro on tabanud oma kangelastes nähtavasti midagi Tartule ja üliõpilastele ürgiseloolumuliku.

Kuigi tuleb tunnistada, et see aeg, mida minuvanused, aga ka nooremad on kaasa elanud, oli nii väga erinev sellest, mida elasid kaasa Kangro tegelased. Aga oli aeg milline tahes, meie vaim tegeles tollal mitte päevapoliitika ja karjääritegemisega, vaid kerge-meelselt sootuks üldisemate ja igavikulisemate probleemidega nagu ka Samuel Särmi loengutel käivatel noortel. Poliitikast ja komsomoliasjadest hoidsime end kõrvale, kuigi mõned tublid inimesed seda meile ka ette heitsid. Elu mõte ja ilu, filosoofia ja luule — selles ringis liikusid meie sõpruskonna mõtted noil ammustel aegadel. Võõraste rahvaste kaugele aegade mõtlejate ja kirjanike kõrval leidsime hingepidet just Eesti 1930. aastate kirjandusest (ka «Noor Eesti» ja «Siuru» ajast, kuid 1930-ndate luule oli lausa hingelähedane). Nii et sild 1930. aastatesse oli olemas juba tookord. Mulle tundub, et eri aegu ühendava silla leiab lõpuks ka Benno Maran oma külaskäigul Tartusse 1960-ndate hakul. Ja just oma sõprade lastes, mitte oma vanas sõbras Naatan Üirikeses, kellest oli saanud nõukogude ajaloolane. Muide, kui ma Benno Marani 1930. aastate sõprade juures leidsin mõndagi tuttavat, siis 1960-ndate alguse noored mõjusid Kangro kujutuses hoopis võõramate ja kaugematena. Nende probleemid ja sõnavara tunduvad olevat pärit teisest maailmast kui see, kuhu mina mõne aasta pärast sisenesin. Siin on teatavat puisust, mis on omane pigem tolleaegsele ENSV kirjandusele kui Bernard Kangrole. Aga pole midagi imestada, sest küllap kasutas Kangro oma mõttekujutusliku retke tarvis siinsete

autorite kirjutisi. (Jah, kummalisi eksimusi võib ette tulla, kui ise vastavas olustikus ei ela. Kangro järgmine teos, Joonatani-triloogia, on üles ehitatud oluliselt sellele, et EKP esimene sekretär, Joonatani klassivend, kaotab oma positsiooni just sel ajal, kui üle paljude aastate on klassi kokkutulek. Aga nõukogude võim Eestis oli üles ehitatud sellele, et mitte ühelgi partei esimesel sekretäril ei olnud siin klassivendi! See oli reegel, millest ei ole erandeid, see oli süsteem!)

Meie kogemused ja mälestused käivad meiega igal pool kaasas, ka raamatute lugemisel, nii et vahest polnud eelnev meenutus liigne. Kuigi Bernard Kangro on kirjutanud oma Tartu-kogemusest, on ta tabanud nähtavasti midagi üldisemat. Kuigi kostüümid ja interjöörid on 1930. aastatest, on inimesed ja nende probleemid ajaülesed.

Kangro noored õppurid tegelevad üldise ja üldinimlikuga, «igavese inimesega» (kui Tammsaaret meelde tuletada) ja igavesega inimeses. Igapäevane poliitiline kraaklemine jääb neist õige kaugele. Muide, Alur Reinans, kellele Kangro romaanid silmanähtavalt ei meeldi, on autorile oma «Manas» ilmunud arvustuses lausa ette heitnud, et tema tegelased ei ole üldse huvitatud poliitikast. Ma arvan, et Eesti Vabariigis kui normaalses ühiskonnas ei suhtunud poliitikaga tegelemisse või mittetegelemisse nii valuliselt ja nõudlikult kui hiljem ENSV-s või ka välis-Eestis. Mõlemal puhul oli põhjus üks — meie kodumaa olukord, kuid hinnangud muidugi täiesti vastasmärgilised. ENSV-s nagu igas totalitaarses ühiskonnas oli nõutav, et igaüks end natukenegi poliitikaga määriks: astuks komsomoli, võtaks osa poliitkoosolekutest, õpiks marksismi-leninismi. Kõik pidid olema ühesugused ja seotud. Kangro tegelased ei huvitu eriti päevapoliitikast, selles on hr. Reinansil õigus. Ainult hr. Malmile teeb juba 1937.—1938. a. muret Euroopa olukord, sealhulgas ka koledused, mis toimuvad Venemaal. Aga ma arvan, et hoopis elulisemad, Eestit ja tema kultuuri saatust puudutavad poliitilised sihid on neile nii selged, et sellest pole vaja rääkidagi. Nii tõsiseid ja pühi tõdesid ei sobi võtta seltskondliku kohvikujutu aineks, aga kohvikus noored tartlased ju põhiliselt suhtlevad. Ja nimelt: et Eesti kultuur peab õitsema ja edasi arenema. Selleks on nad kõik Tartusse tulnud, selleks nad õpivad ülikoolis. Jõhker ja vägivaldne poliitika sekkub nende ellu järgmises triloogias ja selle vastu ei saa poliitikast huvitatud ega poliitikakauged inimesed. Ka Eesti poliitikut ei saa, sest kahe suurriigi sõjaline ülemvõim on liiga masendav.

Ühelt poolt on Kangro romaanides kujutatud üldinimlik ja ajaülene, teiselt poolt on seal oluline just täpselt määratletud aeg ja koht — «Jäälätetes», «Emajões» ja «Tartus» siis 1930. aastate Tartu. Tolle aja üliõpilaskorterid, kohvikud, seltside ja korporatsioonide korterid, tänavad on kaardistatud tähelepanuväärse tundlikkusega, seejuures tihti täpsete aadressidega. Õieti oleks siin tänuväärne ülesanne Olev Soansile — joonistada kaart «Bernard Kangro Tartu». Mida Teie, hr. Justus, sellest mõttest arvate?

Nii «Jäälätted» kui ka «Tartu» on mõlemad Tartusse-tuleku romaanid. «Emajõgi» seevastu on maiepo unenägu, *quasi una fantasia*. Tartu eripära on ju ka selles, et igal sügisel saabub siia uusi noori inimesi tarkust nõudma. «Jäälätetes» tulevad Tartusse Naatan Üirike, Verner Taklaja, Juku Leebram ja Tõive Pärdisaak, «Tartus» Hertsi Taklaja. Ka Benno Maran tuleb selles raamatus üle paljude aastate taas Tartusse, kuid see on hoopis eriline tulemine.

Noormeeste sõbrunemine pärast Samuel Särmi loengut septembrikuu kolmanda laupäeva õhtupoolikul 1936 on vägagi tähelepanuväärne: näiliselt nii juhuslik, ometi jääb see sõprus püsima väga kauaks, et mitte öelda eluajaks. Vähemalt huvi üksteise käekäigu vastu püsib kogu elu, kui saatus ja poliitika ka mehed lahku viivad. Niimoodi tegelikult sõlmuvadki Tartusse-tulnute sõprused — näiliselt kuidagi juhuslikult ja ometi on selles juhuslikkuses midagi eriti püsivat. Käiakse enam-vähem samadel loengutel (huvid on ju lähedased!), kohtutakse kohvikutes, seltsides, korporatsioonides, peetakse koos pidusid. Suuri sõnu ei räägita, pigem aasitakse omavahel. Mõnevõrra on kõne all ka üldisemad elufilosoofilised probleemid, kuigi Villibald Oona eelistab neid arutada oma

koeraga. Aga ega kohvikulaua taga või seltskonnas ju filosoofias väga sügavale minna ei saa, see on ka kindel.

Ants Oras oma arvustuses «Jäälätetele» hindab Kangro romaani just 1930. aastate akadeemilise Tartu kujutamise pärast: «Toonitagu siin kohe, et kuski mujal meie kirjanduses seda näiliselt kitsast, kuid kontrastide- ja suundaderohket maailma pole kujutat nii mitmekülgsest ja peenekoeliselt kui selles raamatus. Kangro näib seda tundvat põhjalikult ka külgedest, milledest temal poleks arvand olevat mingeid kogemusi, nagu men-suurid, mida ta käsitleb dramaatilise asjalikkusega. Kõik — loengute kirjeldused nii professorite esitusstiiliga kui kuulajaskonna reaktsiooniga, kohtamised ülikooli pühahoone kella all, kohvikuseltskond oma grupeeringutega ja vaidlustega, külaskäigud konventides ja seltsides neile järgnevate jalutustega Vallikraavi tänaval ja Toomemäel või sõitudega Emajõe, argipäevane üliõpilaselu ja sellest välja ulatuvad erihetked, armastusega või armastuseta — põimub eluliseks, meeleoluehtsaks tolleaegse Tartu portreeks. Tüübid — vaene, edasipüüdlik «metsik» Naatan Üirike, täis unistusi, veel kobavat intelligentsi ja tunde hellust, jõukas, pisut elupõletamise kalduv, päänäha küüniline, kuid temagi omaette uneluste elu elav korporant Verner Taklaja; teooriaid puistav ja pahupidi pöörav, eksamitel vähem osav teoloog Leebram; õelalt terav, paradokside taga salajulmust peitev filosoof Villibald Oona — moodustavad juba raamatu alguses kohvikulaua taga mõtteid keerutades mingi laialt haarava Tartu üliõpilaspõlvkonna sünteesi, mille tõepärasust ja elavust saab nautida sellisena, ka üsna eraldi selle täiesti funktsionaalsest osast romaani struktuuris» («Tulimuld» 1959, nr. 3. lk. 236).

Noormeeste huvid ja loomulaadide sobivusel põhinevat, kohvikutes, üliõpilasorganisatsioonides ja loengutel kujunenud sõprust kindlustab päris ootamatul kombel üks «Emajões» meelde jäävalt kirjeldatud sündmus. Nimelt pääsemine vingusurmast maiväljasõidul Emajõe. Tõsi, saatusejumalannad on selle väljasõidu märgistanud nähtavasti siiski traagiliseks, sest kurb tagajärg ei jää tulemata: sõprade päästmisel saadud vigastuse tagajärjel kaotab Pärtdijaak hiljem jala. Aga neli noort meest jäid ellu!

Sõpruse juurde kuulub ka see, et sõprade huvid põimuvad enamasti ühe naisisiku ümber. Nii ka siin, kus terve romaan «Jäälätted» keerleb Asse Jairuse ümber. Eesti naiskriitikud on mõnikord nurisenud selle üle, kuidas meeskirjanikud on naisi kujutanud. Ikka ei oska mehed kujutada seda õiget ja täisverelist naist! (Tõsi, nii oli varem. Seda kurdeti aastaid tagasi, umbes siis, kui ilmusid Bernard Kangro Tartu-romaanid. Nüüd on mõned naiskriitikud võtnud kriitilise vaatluse alla hoopis mehed ja mitte kirjanduses — milleks kavaldada! — vaid elus. On nad meil siin kuidagi valged, viisakad ja verevased, ei haise higist ega vägista naisi. Lühidalt — viletsad vennad! Ei ole meil ikka seda õiget *macho*-meest täisjõulise eesti naise jaoks. Mida ütleksid niisuguste arvamuste kohta hr-d Freud ja Jung?)

Igatahes Tartu-romaanidega ühenduses ei oska ma Bernard Kangrole naistegelaste kujutamise suhtes küll midagi ette heita. Pigem vastupidi — lisaks huvitavatele noormeeste tüüpidele on siin ka terve hulk erinevaid ja elavana kujutatud noori naisi — Asse Jairus, Näkk, Hertsi Taklaja, Alli Brikker, Meedi jt. Ka mitmed vaid põgusalt visandatud kõrvaltegelased on antud elavalt ja meelde jäävalt. Ja veel — Kangro oskab kirjeldada naistegelaste riietust! Tema romaanide lehekülgedelt jäävad kauaks ajaks meelde lahtiste juustega Asse tumepunases sametkleidis (või oli see tumeroheline?), Näkk lillas musta vööga õhtukleidis, blondide patsidega Hertsi tuvihallis oranžide kantidega kleidis või oma musta «saatanlikku» pluusi imetlemas.

Ja loomulikult tuleb nende kenade mällusööbivalt riietatud naistega ühenduses mänu ebamäärane ja põnev hõljumine sõpruse, seltskondlikkuse ja armastuse piiril. Kusjuures erinevalt sõprusest, mis kõigele vaatamata jääb aastateks püsima, on armastus Tartu-romaanides hoopis hapram, värelevam, ebakindlam.

Nii polegi ime, et Asse Jairus, kes on teinud panuse ainult sellele haprale ja ebakind-

lale, ise seejuures veel päriselt adumatagi, mida ta üldse elult tahab, lõpetab halvasti. Inimtüübina on Asse mulle õige kauge ja võõras, ometi olen viimastel aastatel palju mõtelnud just tema kurvale saatusele. Jairuse tütar peab ju surnust üles tõusma, mitte vabatahtlikult elust lahkuma!

Ma arvan, et Asse Jairus (kui ilus nimi!) on naiselikumaid naisi eesti kirjanduses. Ta on loomult kuidagi hapram ja ebamäärasem kui Tammsaare kuulsad naised. Ja vähemalt sama vastuoluline. Tal tundub piisavat energiat, ometi ei saa ta oma eluga hakkama. Akadeemiline Tartu sobib talle peamiselt seltskonna mõttes, kuid tal ei jätku püsivust ega väimsust jääda selle akadeemilise ilma päriskodanikuks. Kas või mõne tulevase dotsendi või professori abikaasana, kui ise tõesti õppida ei suuda või ei taha.

Aga küllap on Asse tujukas elunäljas tol 1936. a. sügisel mitte niivõrd lõbuhimu kui eelkõige hingevaeva ja ahastust, mida võiks nimetada ka meelehaiguseks. Kuid arvan, et Asse haiguse diagnoosimine, mida lahkelt pakub oma arvustuses dr. Ivar Grünthal, pole eriti vajalik. Kõik asjad ei peagi põhjani selgeks saama! Pealegi lisab dr. Grünthali diagnoos veel ühe nüansi Asse Jairuse kui pahelise ja rikutud isiku portreesse, mis pole minu arvates päris õiglane. Asse kahtlast kuulsust rõhutavad ka «Jäälätete» mitmed minasilmad liigagi palju. Tõepoolest, ta on teatavas konfliktis silmakirjaliku, ebaõiglase, mehele palju ja naisele mitte midagi lubava moraaliga, millega seltskond tema tegusid vaeb. Mulle tundub, et Asse pole niivõrd paheline kui segaduses, omamoodi hingelises põhmeluses. Ta ei tea, kuidas edasi elada. Tema segadust suurendab kindlasti seltskonna suhtumine, kuigi ta püüab seda mitte välja näidata. Kas pole siiski kohutavalt ebaõiglane, et restoranis põhjustatud skandaali pärast Asse rukitakse ja teda põlastatakse igati, Verner Taklaja aga tõuseb oma mensuuri tõttu kõigi imetletud kangelaseks?

Asse Jairuse saatuslikuks sammuks valmistab meid ette terve romaan «Jäälätted», vaid esimesed õnnelikud leheküljed välja arvatud. Asse näib järjest enam kaotavat kindlat pinda jalge alt, ta käitub aina rabadamalt ja mõllematumalt. Ta on seotud mitme noormehega Samuel Särmi loengutel käivast seltskonnast, kes tunnevad tema vastu «psühholoogilist huvi», ja need suhted teevad talle ainult halba (muide, kas Naatan Üirikesel ikka õnnestus hiiglasuur väravavõti talle tagasi anda?). Koguni tema hing lahkub kehast, vähemalt ta ise tunneb seda just hetkel, kui Emajõkke hüppab hull ja õnnetu naine Must Mahta. Edaspidi juurdlebki Asse Jairus palju hinge üle. Mina usun küll, et siiralt. Kuid Villi Oona narre plaane Asse Jairus paljastada Asse kirjades esitatud tõsised küsimused kahjuks ei väära.

Kui Asse lõpp on ette aimatav, siis Villi Oona puhul ei ole niisugust ettevalmistust. Võib-olla ei ole ma olnud küllalt tähelepanelik lugeja, aga ma ei näe «Jäälätetes» viiteid Oonas arenevale traagilisele konfliktile. Hakka või uskuma, et tema surm oligi mõrv. Ja veel kogu see segane lugu koer Neeroga, kellega Oona pidas filosoofilisi kõnelusi ja kes kõndis ringi ka pärast oma surma ja mahamatmist, ajades hulluks vaese kohtu-uurija Malmi! Taeva pärast, kas see Villibald Oona, kellega Teie pidu pidasite, oli vaim või lihast-verest inimene?! Aga kui ma olen päris aus, siis tunnistan, et mind eriti ei huvitagi, kas laskis Oona maha Asse Jairus, Benno Maran või tegi ta seda ise — kogemata või meelega. Kui see oleks selge, võiksid ju olemata olla paljud «Emajõe» ja «Tartu» intriigerivad leheküljed. Piisaks ühest kõitest ja see oleks kriminaalromaan, mille lõpus selgub, kuidas kõik toimus. Aga see poleks hoopiski see. . .

Ei ole tähtis, kuidas kõik täpselt juhtus, küll aga huvitab mind väga, miks Teie ei aidanud Asset või Villit või mõlemaid. Teie — kes siis veel — pidite ju teadma Asse hingelist olukorda, Villi narre plaane ja milleni see võib viia. Ma tean, et Teil on hea ja halastaja süda, kuigi Te võite võõra inimese mõnikord päris ära ehmatada oma kärelda hääle ja kummalise jutuga. Te olete raskel hetkel toeks olnud nii mõnelegi inimesele, vähemalt ühele minu heale sõbrale. Ja Tartusse sõitva Hertsi Te ju päästsite suure raudteeõnnetuse ajal? Või on nii, et mõnikord ei saa inimest aidata ei Jumal ega Kurat? Miks

kujunes Asse ja Villi saatus nii sarnaseks, kuigi nende elukäigud ja arusaamised olid lausa vastandlikud? Üks elas oma instinktide ja tunnete varal, teist on iseloomustatud kui küünilist arutlejat. Villi Oonat on kujutatud igati ebameeldivana, aga kui ma mõtlen oma tuttavale filosoofile, kellele samuti pakkus omal ajal vaimset naudingut seltskonda epa- teerida ja šokeerida, siis ütlesin, et asi pole sugugi lootusetu. See on nooruse tavaline haigus, soov iga hinna eest silma paista.

Benno Maranil jäi umbes sel ajal ajakirjas «Alma Mater» pooleri artikkel ratsionaal- sest ja irratsionaalsest kaasaegses kultuuris. Ta arutleb neil teemadel küll kohtu-uuri- ja Malmiga, küll psühhiaatriadotsent Saumetsaga, kuid ei leia kuidagi rahuldavat lahendust oma artiklis püstitatud probleemidele. Aga kas ei ole Asse Jairuse ja Villi Oona kumma- line kaksiksurm omamoodi vastus Benno Maranit vaevanud küsimustele — ei järjekin- del irratsionalism (Asse) ega ratsionalism (Villi) ole elus praktiliselt kasutuskõlblik? Kui inimene läheb ainult ühte rada, jõuab ta paratamatult ummikusse. Ja ta ei leiagi väljapää- su ühe mõtteviisi sees, kui ei suuda ise ennast ületada. Asse ja Villi on mõlemad oma- moodi poolikud hinged: mida ühel on küllaga, see puudub teisel täielikult. Inimloomusesse kuulub nii oma tunnetele järeleandmine kui ka kaine arutlemine elu ja tuleviku üle. Kultuur tervikuna ei saa põhineda ainult ühel mõtteviisil, kuigi üks suund võib teatud ajal prevaleerida, moes olla.

Asse ja Villiga on asi selles mõttes selge, et nad kaovad 1937. a. maikuu alguspäeva- del Tartust ja ilmuvad sinna tagasi vaid oma sõprade unenägudes, mõtetes või ilmsinä- gemustes. Nagu siitilmast äraläinud inimesed ikka, kes pole päriselt lahkunud niikaua, kui neist mõeldakse. Aga kuidas jääb koeraga? Kohtu-uuri- ja Malm satub tema pärast hullumajja ja Benno Marangi pole sellest kaugel, sest ka tema on koera näinud. Ja miks rõhutatakse aina selle surnud ja ülestõusnud koera saatatlikkust, viidatakse Mefistole ja puudlile? Ka Teiega ühenduses on kasutatud sageli Mefisto nime. Mida arvate nii suurt- test sugulastest? Ma arvan, et Te teate Mefisto kombel paljusid maailma varjatud asju, kuid Teie tarkus ei ole nii külm ja ükskõikne kui temal: Teis on kaastunnet ka inimese vastu. Aga me rääkisime ju koerast. Kui võtta mudeliks Mefisto ja puudel, siis peaksite Teiegi olema seotud hundikoer Neeroga. Aga võib-olla on tegelik Mefisto Kangrol hoq- pis Villibald Oona? Ma ei tea, ei oska siin midagi ka mõelda. Õieti peaks mõni targem kirjutama pika ja põhjaliku artikli Goethe «Faustist» ja Kangro Tartu-romaanidest. Loeksin seda suure huviga. Tahan öelda veel ainult seda, et kogu see koeralugu on emot- sionaalselt siiski väga mõjuv (nagu eespool ütlesin, olen seda endaga kaasas kandnud juba ligemale 25 aastat, ise õieti tajumatagi, miks), tähendagu ta siis mis tahes. Mul on isegi kahju, et asjale antakse loogiline seletus: kojamees kaevas korjuse hauast välja ja viis minema, sest õunapuu hakkas kuivama. Nii et surnud ja ülestõusnud koera ei olnud- ki? Kahju!

Kui «Jälätete» tegevus keerleb peamiselt Asse Jairuse ümber, siis sarja kolmanda romaani «Tartu» keskseid tegelasi on Hertsi Taklaja (kogu romaanisarja ühendajast Ben- no Maranist ei tahaks ma praegu pikemalt rääkida). Hertsi Taklaja on sootuks teistsugu- ne noor naine, kui oli Asse Jairus. Tema puhul rõhutatakse esialgu vägagi silmatorkavalt naiivsust, elukogenematust, kooliplikalikkust (pikad blondid patsid!). Hiljem aga selgub, et nooruke koolitüdruk on vaimselt koguni nii varaküps, et on kirjutanud romaani «Pidu Saatana juures», mida hinnatakse romaanivõistlusel ja eriti kõrgelt noorte kirjandusini- meste hulgas. Hertsi võetakse omainimesena rühmitusse, mis valmistub välja andma ko- guteost «Argonauudid».

Hertsi romaan kannab pealkirja «Pidu Saatana juures». Ka Betti Alveri «Viletsuse komöödias» on peatükk «Õhtusöök Saatana juures». Esialgu Kangro romaane lugedes ja Teid seal kohates olin, muide, üsna kindel, et tunnen Teid juba ammu just «Viletsuse ko- möödiast» (jätsin täiesti tähelepanuta viite Paul Viidingu «Valgele kraele»). Ja kui ma siis ühel kaunil päeval Betti Alveri teost sirvisin, pidin veenduma oma mälu petlikkuses.

Seal on küll palju põnevate nimedega tegelasi, kuid Justus Pernambukki pole nende hulgas. Teie perekonnanimi on tõepoolest pärit Paul Viidingu novellist, ometi ei oska ma Teid kuidagi siduda ei selle novelliga ega üldse Paul Viidingu loominguga. Pigem ikka Betti Alveri ja «Viletsuse komöödiaga», kuigi Teie nime selle tekstis tõesti ei esine. See-eest on seal teisi ilusaid ja erilisi nimesid. Kuid tunnistage — kas Teid pole ka Ott Kangilaski piltidel?

See oli kõrvalepõige, me rääkisime Hertsist. Tundub, et Teil oli temaga päris eriline suhe. Kas Teid ühendas selle noore tüdrukuga salahuvi satanismi vastu? Või hindasite tema nooruslikult naiivset, kuid siiski elu varjatud külgi tunnetavat vaimu? Igatahes kinkisite talle punase roosi, mille okastega ta vigastas oma kätt (kolm tilka verd!), päästsite ta rongiõnnetusest ja romaanis «Tartu» viisite 1. mai aegses tihedas lumesajus mustahobuseaaniga unustuse jõe, millel ainult üks kallas. Kas peame seda lugu uskuma, Teie, vana mustkunstnik? 1. mai ja lumesadu! Hobusega sõita jõe ja seal mitte uppuda! Aga kui see siiski nii oli, olgu unes või ettekujutuses, mis Te nüüd, palju aastaid hiljem, arvate — kas ei olnud see tunnetuslikult liiga ränk kogemus nii noorele tüdrukule? Mis siis, et ta oli vaimselt varaküps, et tal mõte käis enne tegu, tunnetus enne kogemust, armastusest kirjutamine enne armastuse tundmist. On müsteeriume, millest on raske aru saada ka küpsemal inimesel, kui oli Benno Maranit ootav Herts 1938. a. maiööl. Benno ja maise armastuse asemel pakkusite talle hoopis igavikku. Unustuse jõgi on tõesti usumatult eriline, seda ei saa võrrelda Herts 1938. a. seniste kokkupuudetega üleloomuliku vallas siinilmas: ei peoga Saatana juures ega igapäevaste vestlustega vanaaegse pildikaunitariga. Unustuse jõel triivivad jõuavad kunagi tagasi samale kaldale, kust lahkusid, kuid siiski mitte iialgi samale kohale. Pole surmajõest ülevedamist, on printsiip, mis korraldab eksistentsi vorme. «... see «teine maailm» — kui keegi seda usub — arvatakse asuvat kuski mujal. Aga see pole ei maa all ega taevas, vaid siinsamas meie hulgas. Meie sõidame küll paadiga üle surmajõe, nagu seda kujutletakse, kuid Charoni vene ei randu mitte kuski Styxi teisel kaldal, vaid ikka samal, kust välja mindi, sest sel jõel pole üldse teist randa, seepoolest ta ongi erinev kõikidest jõgedest» («Tartu», lk. 232). «Tartu» lõpus viite unustuse jõe ka Benno Marani, selle eksleva rüütli ja vaimutöö tegija. Kas nad kohtuvad Hertsiga seal unustuses? Aga oh ei, sest küllap oli see musta hobusega sõit vaid noore tüdruku maiöö-unenägu. Või lähevad nad unustuse jõe koos, käsikäes, lõpuks ometi teineteist leidnuna 1945. a. kevadel Berliini pommitamise ajal? Ei tea, ei tea...

Igatahes ei saa Herts 1938. a. ja Benno vaimselt nüansirikas suhe suubuda mingisse tavalisse õnnemudelisse, nii väga kui Herts 1938. a. ka ei igatse päris lihtsat inimlikku õnne.

Mu kiri on juba liigagi pikk, kuid «Argonautidest», noorte kirjandusnimeste rühmitusest, kes Herts 1938. a. oma hulka võtsid, tuleb küll kirjutada. Muide, ka 1960-ndatel koostati hoolega mitmesuguseid kirjanduslikke almanahhe, kuid paraku levisid need teosed tolleaegsetes oludes vaid käsikirjalistena. Mingeid kirjanduslikke rühmitusi ei tohtinud olla ega tekkida! Ometi nad olid, kuigi teada vaid kitsale ringile. Mul on väga kahju, et üliõpilastegelaste kõrvall jäävad noored kunstnikud Tartu-romaanides kuidagi tagaplaanile, neid on kujutatud vaid põgusalt, siluettidena. Isegi Benno Marani mõttekujutuslikul reisil 1960. aastate Tartusse kaob poetess Sirje Järvis tema kõrvall lõpuks nagu vari, nagu viirastus. Tekib kahtlus, nagu veel mitmel korral selles raamatus — kas teda üldse oligi? Muidugi tahaks «Argonautidest» hoopis rohkem lugeda. Aga kuigi Kangro on kirjutanud 1930. aastate Tartust terve hulga romaane, ei näe ma üheski romaanis kompositsioonilisi võimalusi pöörata sellele rühmitusele rohkem tähelepanu, kirjutada temast pikemalt. Midagi väga olulist nihkuks paigast, tasakaal oleks rikutud ja tegu oleks siis juba sootuks teistsuguste Tartu-romaanidega. Aga kahtlemata on «Argonautidele» pühendatud vähestel lehekülgedel siiski suudetud suurepäraselt edasi anda koguteose sünnini viinud loomingulist õhkkonda, meeolukaid katusekambrisümpoo-

sione ja noorte vaimseid suundumusi 1930. aastatel. On kujutatud põgusalt, kuid olulist ja iseloomulikku tabades tervet hulka noori kunstiinimesi: lisaks Hertsiile ja Bennole veel Sirje Järvist, Viilep Mekki, Paul Sammetit, Max Simonlatserit, August Septembrit.

Aga ma arvan, et Bernard Kangro on kohustuse selle kunagise rühmituse vastu kuhjaga täitnud kahe suurepärase teosega «Arbujad» ja «Arbujate kaasaeg». Neid võib käsitleda ka Tartu-romaanide juurde kuuluvatena, võib lugeda Tartu-romaanide lisalektüürina, sest aeg ja koht on sama — 1930. aastad, Tartu.

Ma ei jõudnud oma kirjas rääkida kaugeltki kõigest, mida mõtlesin Bernard Kangro romaane lugedes, käsitlemata jäid paljud olulised tegelased. Piirdusin üldisemate muljete ja äratundmistega. Pärts meelega jätsin kõrvale Benno Marani, kellest võiks ju väga pikalt kirjutada. Aga kõrvale jäi ka teine, eesti rahva kannatusaastate triloogia, kus jätkub nii Benno kui ka teiste tegelaste teekond.

Mida öelda lõpetuseks? Võib-olla seda, et see kiri on ühelt unustuse jõe äärde eksinult, kes leidis sealt enda jaoks ootamatult midagi eriti väärtuslikku.

Viige mu tervitused Kangro tegelastele — kõigile, kõigile. Ka sellele Saaremaa Sokratesele, keda kutsuti Sotuks. Ja muidugi tervitan ma südamest ja sümpaatiaga Teid ja hr. Kangrot.

Mall Jõgi

P. S. Saaremaalt pärit Sokrates on jätnud Kangrole nii sügava ja püsiva mulje, et ta on sellele nimele ja nime kandjale pühendanud ka ühe «Sinistes mesilastes» avaldatud novelli. Ei saa kuidagi jätta siia lisamata oma kokkupuudet saarlaste uhkete nimedega.

Mõne aasta eest juhtusin pealt kuulama külameeste vaidlust, kus nad arutlesid selle üle, mis nende tuttava mehe nimi ikka on: kas Robindra, Rebindra või Rabindra. Hiljem selgus, et selle kogu oma elu Saaremaa kõrvalises kolkakülas elanud ja lihtsat maatööd teinud mehe nimi oli Rabindranath!

Haljand Udam

Võõras võim

Minu — aga minu elu aktiivne pool on otsa saamas, minuealised ei saa ühtegi asja enam uuesti alustada — ja minust nooremate elu on möödunud võimu all, mida me ei ole saanud aktsepteerida kui oma. See seik on tahes-tahmata jätnud pöördumatu jälje meie mõtlemisele ja käitumisele. Oleme arvanud, et hea tahtmise ja julguse varal võib igas olukorras vabaks jääda. Kuid see oli ikkagi vaid vabadus arvamustes ja kujulustes, mitte reaalsuses. Me üksnes ei taha oma tegelikkü kuuendimatust enesele tunnistada — S. Freud on kirjeldanud ja seletanud niisuguseid ebameeldivuste unustamise ja alateadvuse tõrjumise protsesse. Ja ma olen end tabanud palju kordi selliselt tahtmatult unustamiselt. . .

Elu võõra võimu all on ühtesid inimesi pannud end ühiskondlikust reaalsusest alateadliku vastikustundega eemale hoidma. Hirmu- ja ohutunnet ma esikohale ei seaks, kuigi võim tegi just selle tunde oma sihtide saavutamise põhiliseks vahendiks. Teise psüühilise struktuuriga inimeste, terviklike natuuride puhul, kes ei suutnud end mitmeks jagada ega lõputult oodata, leidis sama võõrandumine väljenduse aktiivses protestis ehk dissidentluses.

Vaba inimene ei pruugi olla ei üks ega teine — ei pelgur ja nahahoidja ega ka kverulantne õiguse taganõudja. Muidugi, reaalses elus kohtab inimene alati vastutoimet, ta peab arvestama iseenda isikupärasest kuuendimatusest ja olude ebaturvalisusest tingitud paratamatust. Kuid niisugusele inimese loomulikule ja olemuslikule mittevabadusele lisab totalitaarne ideoloogia ja režiim suure annuse loomuvastast, butafoorset ja rumalat orjust.

Pidime elama niisuguse orjusega täidetud ruumis. Kuid see mittevabadus ei täitnud seda ruumi ühlaselt. Oli eksistentsivaldkondi, kuhu režiimi otsene vabadust ahistav toime ei ulatunud, ja suurem osa inimesi taanduski tuimalt sellisesse mugandumise — olme, lõbu, karjerismi ja kavaldamise getosse. Niinimetatud kuldsetel kuuekümnendatel levis laialt usk, et inimest, kes vaguralt oma getos püsib, mingi vahetu oht ei ähvarda.

Kes selles ei läbenud püsida, koges üpris ruttu getot ümbritseva müüri jäikust. Sotsialistlik ideoloogia niisugust võimust vaba ruumi põhimõtteliselt ei tunnistanud — klassivõitluse õpetuse järgi oli kogu ühiskond free fire zone. Kompartei ja «tema relvastatud osa» (see tähendab NKVD ja KGB; ma ei saa aga aru, miks KGB-d peetakse pahaks ja parteid talutavaks; pigem oli vastupidi — KGB oli partei võimu ja ideoloogia vahetu tööriist, ta ei olnud eraldi partei kõrval, vaid alati osa temast; ilma dialektilise materialismita ja usuta kommunismi lõplikku võitu kogu maailmas polnuks tal mingit põhja all) võisid oma vaenlastele jahti pidada kõikjal. Lihtne kodanik oli nagu jänes jahimehe ees. Ta sai loota ainult õnnelikule juhusele ja osavale kamufleeritule, oskusele maskeeruda kellekski teiseks, mingiks väheväärtuslikuks ulukiks.

Nõukogude elustiili olemust võib peaaegu ammendavalt määratleda märksõna mask varal. Väliselt jahimeeste ja jäneste populatsiooni vahel selget piiri polnud, elutark jänes, kui ta päritolu oli piisavalt proletaarne, võis saada jahimeheks või vähemalt jahipeniks. Üksnes õige päritoluta ja muganemisvõimetud olendid olid määratud lõpuni lindpriid olema. Ent maski omadus reaalsust ähmastada, moondada ja näilikkust luua tegi kõik ühiskonnas kehtivad suhted küsitavaks ja hakkas sedasi ohustama ka jahimehi endid. Jahimehele võis näida, et kütitav jänes on hoopis maskeeritud jahimees ja tema ise vaid õnnetu jänes jahimehemaski taga. Mille muuga seletada irratsionaalse raevu ja ärevuse hoogusid, mis võimumehi pahatihti tabasid?

Maskiühiskond tekitab terve rea normaalses inimkoosluses raskesti käsitatavaid hoiakuid. Vabadust tuli varjata ja üks tõhusamaid maske oli proletaarne päritolu ja proletaarne mentaliteet. See pidi välja paistma kõikjalt ja selle kõige vahetumad märgid olid silmakirjalik vaesus, lohakus, kasimatus, labasus, ükskõiksus, võhiklikkus, mühaklus, ahnus, egoism. . . ühesõnaga, kõik normaalses ühiskonnas põlatud voorused. Imestame nüüd, miks on me ümber nii palju räpasust ja kasimatust ja minnalaskmist, kuid teadvustagem siiski, et sellega varjasime oma vabadust. . .

Teine mask oli iroonia, mis on getosse sürjutatud inimese elutunde vahetu väljund. Ironiseerib inimene, kellest miski ei sõltu ja miski ei olene, kes enese ega teiste heaks midagi teha ei saa. Tarvitseb vaid meenutada traditsioonilist juudi huumorit. Nagu näiteks: õnnelikult elab vaid see, kes alati kardab. . .

Maskiühiskonna inimene võib hõlpsalt nakatuda ka sellest, mida professor J. Lotman on nimetanud okupandikompleksiks. Nagu okupant võib hakata käituma inimene, kui ta satub väljapoole talle arusaadavat ja teda sotsiaalselt kontrollivat miljööd. Võõra ümb-ruse tavad ja reeglid on talle vaid arusaamatu ning tülikas müra. Võib juhtuda, et ta ei tajugi teisiti mõttevaid ja tegutsevaid inimesi üldse inimestena. Kõlbeline kontakt ümb-rusega kaob ja ta hakkab käituma nagu tavaline marodöör, sulgi või ühepäevaperemees.

Koos kõikide moondumistega käis alla ka õiguse ja riikluse idee. Jahimeeste vajadusi silmaspidavat seadust ei saa jänes omaks pidada, tema seadusekuulekus sai olla ainult mask, ellujäämise tagas oskus seadusest mööda hiilida. Möödahiilimine muutus üleüldiseks elustiiliks; isegi kompartei tervikuna hiilis mingitel hämaratel kaalutlustel mööda marksismi-leninismi poolt avastatud «looduse ja ühiskonna arenemise seadustest». Juba esimesel kokkupuutumisel diamatiga sugenes mul hämar elaimdus, et nõndanimetatud dialektika siht on igasuguste objektiiivsete põhimõtete eitamine; dialektika teeb reaalsusest tühja ruumi, mille partei täidab oma tahtega.

Niisuguses väinses keskkonnas atrofeerusid paratamatult ühiskonna elu inimlikuks tegevad traditsioonilised eetilised põhimõtted. Need, kes neist ei loobunud, tõrjuti ühiskonna ääremaale. Loomulikus ühiskonnas domineerib alati ühel või teisel moel kõlbeline eliit, kelle loodud põhimõtted inimeste enamik enesestmõistetavalt omaks võtab — nii nagu õpilane võtab omaks selle, mida õpetaja nõuab. Ainult kõlbeliselt küündimatuma vähemuse jaoks muutub eetika käsuks ja sunniks. Ühiskonnas toimiva korra aluseks ei ole riigi seadused ega sunniaparaat, vaid inimolemusest endast johtuv, pärimusel põhinev ning kasvatus ja hingehariduse kaudu omaks võetud kõlblus.* Tavalisel inimesel ei ole seetõttu vaja eales teha tegemist kohtu ja politseiga ning tunda nuhilusseaduse sätteid.

Meil siin ja nüüd on vaid lootus, et ääremaale sürjutatud, loomuliku aru ja kõlblusega inimesed taas hakkavad ühiskonnas tooni andma. Sest ükski seaduseandja ega korraldaja ei saa luua korda seal, kus võimu juures olijail puudub loomulik arusaamine elust, korrast ja õiglusest.** Võimud, mis ei ole rajatud sellele alusele ega ole selle loomulik arendus, ei ole loomulikud võimud, vaid jäävad ühel või teisel viisil inimestele võõraks ja vaenulikuks jõuks — kroonuks ja bürokraatiaks. Ja seda ei saa me samuti aktsepteerida kui oma.

Aprill-mai 1992

*Kummaline on, et ühelegi cesti haritlasele ega poliitikule ei ole meenunud see, mida Oskar Loorits kirjutas juba 1938. aasta põhiseaduse arutamise ajal (Muinaseesti unarusse jäänud põhiseadusest. «Varamu» 1938, nr. 10). Ei ole oodata head, kui selle maa saatuse üle hakkab otsustama põlvkond, kellel puudub side meie rahvusliku ja euroopaliku traditsiooniga. Rahvuslik ja euroopalik on üks tervik, neid ei saa vastandada teineteisele, nagu seda teevad vene-ameerika kooliga tehnokraadid ja taarausulised.

**Ühes J. Podnieksi filmis kõneleb vana läti mees, kuidas kogu aeg on maski kantud ja see nüüd maha heidetud. Kas see ikkagi on nii hõlbus? Sest maskid, millest jutt, ei ole surnud kestad, vaid suur osa meie reaalsest elust ja elutarkusest. Mask on meile minevik, aga minevikku ei saa enam olematuks tcha, minevik on alati meiega. Olime jaganud end mitme isanda teenijaks ja nüüd ei ole kerge otsustada, millise juurde jääda. Elutargem enamik muidugi jätkab võimu ja omakasu teenimist.

PIMEDUSES ON VALGUSE LAIKE

Valli Naelapea: «Traageliidid. Luuletusi 1954—1989».

Tartu–Toronto, 1991. 160 lk.

Luuleraamat «Traageliidid» on kõige puh- tam uue aja pääsuke, kui tähele panna ebata- valist impressumit Tartu–Toronto, Kotkajärve Metsatülikool, kui märgata, et kujundaja kodu on Austraalias ja autor ise väliseestlanna Val- li-Helga Vilder-Naelapea.

Kurb on see pääsuke: autorit ei ole enam.

Midagi olevikuomast on selleski, sest ühe pikalt oodatud kojujõudmise, kus raamatut tema looja käsi enam puudutada ei jõudnud, me hiljuti juba üle elasime — mõtlen Arno Vihalemma ja tema «Lugemikku». Nüüd siis Valli Naelapea.

Arvamine, et arvustus on alati suunatud kõigile peale autori, kes ju niikuinii rohkem teab ja sellest «midagi ei saa», peab küll ole- ma ekslik. Proovitagu ainult kõnelda kirjani- kust, kes hiljuti lahkunud elavate seast, kelle sõna, ikka alles rohkem inimhääline kui kresto- maatiline, lehvib meie hulgas, ja otsekohe saab selgeks, kui raske see on. Millegipärast. Ühed silmad puuduvad publiku hulgas, eriti tähelepanelikud silmad, asjatu on selle tund- musega võidelda.

Ahnus üldiselt ei ole liigutav, elamise ah- nus on. Väike laps oma pudrukausi juures, lu- sikas teokalt peos — ükski töömee ei ole rohkem töös! Või secsama laps, oma õueriiete punt süles, visalt seisemas ukse juures, ootuses, et kellelgi on aega teda sinna viia. Ta ei mõtle- gi taganeda. Tal ei ole kuhugi taganeda. Tema on kõik ühele kaardile pannud. Ta tahab elada ega ole õppinud seda veel maskeerima.

Kunstnik on kunstnik seda rohkem, nagu ta pole katsetki teinud õppida. Isegi kunstniku resignatsioon on täis võimsaimat elutahet. Kõik elus luuakse ainult sellest aimest. Ja kunst on elu elustus.

Valli Naelapea raamatu kohta tahaks öel- da, et see on kineetilise luule, tema olemus on hoog, tormitsus. Kõik see on kui vetepild alla kuristikku, võttes tihtipeale otse sõna-sõnaltki sellise kuju: pikad saledad sõnasambad, tre- pid, kaskaadid, tuleb ette, et üksainus sõna real. Hilineja, hingpakil ruttaja, kellel vähe aega. See on olnud luuletaja element, selle

keskel on end hästigi tuntud: «... ma mõtlen ja mõnulen mõtete madalkäigust/ ohtu kartma- ta/ õhtut oodates/ päevapalistus paljalt peos/ ööhõlmad ootavad.» Isegi kui ööhõlmad oota- vad — ja nad ootasid tõesti —, ei ole omaene- se aja- ja elukillukesest tehtud liiga suurt numbrit. See on luule «tumedate asjade hele- dast sisust», sellest, et pimeduses on valguse laike.

Kogu elutöö ühtede kaante vahel, debütüt ja valikogugu ühtaegu, annab ühe eelise — ei ole osutajaid arenguaglustele või -kiirusele, ka mitte teostumise rohkusele: me ei tea, mil- lisest kogusest tehti valik. Kauge asupaiga töt- tu me ei tea ka mõjutajaist. Kõik on valmis sellisena nagu on ning meie ees on puhas tule- mus. Kuid ega loomingu hindamisel muul tähtsust olegi.

Samas peame mõnma, et tegemist on pi- gem elamisega luules kui teadliku luuletami- sega. «... kirjanduslik väljendus [...] ei olnud Valli Naelapeale eesmärk omaette; puhtlitera- tuurseid ambitsioone ta teadaolevalt ilmuta- nud ei ole,» kirjutab saatesõnas P.-E. Rummo ja tähendab, et selliselt sündinud luuletused «olid ühe rahutu hinge püüdlused ja otsingud, olemuselt alati konstruktiivsusele suunatud».

Maailmatervikut ja tõe hõlmata püüdes liigub Valli Naelapea luule meelsamini ideede vallas, pilte siit eriti ei maksa otsida, mõned vähesed crandid välja arvatud, millest küll kauneim on see, mis tervena siin:

Kaks korda keerasin
nägu nägemata
silmad noh silmad
noh silmade nägemisenatukese
keerasin kogemata kinni.
Kukla taha kasvas
siiski suur ja
soe söbersilm.

Valli Naelapea laad on lakooniline, kuid suurte aimatavustega. Kui sellega pisut koha- neda, on ta kõiges oma peidetuses täpne ja ter- rav nagu noalööök. Oma alalises liikuvuses ei jäta ta enesele võimalust eriliseks lakkami- seks, lopsakuseks ruumis. (Et küll ka siin on mõeldavad omad baroksed hajuvused — ja veel millised! —, on hästi teada Artur Allik- saarest, ent Alliksaar on ühtlasi kuninglik erand, kes on kätte näidanud seesuguse sõ-

naassotsiaativse luule enam-vähem ülemad võimalused.) Rõõmuga on järele antud sõnaga mängimise ahvatlusele, milleks eesti kõlarikas keel ka tõesti häid võimalusi pakub. Muidugi ei puudu selles oma risk: lugeja laseb end kaasa haarata teatud piirini, kuni veel luuletus ei ole jõudnud muutuda masinlikuks, sealt edasi poeetiline väli otsekui haihtub ja lugejagi hakkab jälgima üksnes sõna, luuletuse autonoomseid osi enam juurde ei teki. Pealkiri «Traageliidid» osutab ilmekalt autori enesegi teadlikkole sellest nähtusest. Eelduse paljudest väikestest katusetajadest küla tekkimiseks loob ka pidev ilma pealkirjata kirjutamine. Võib öelda: teine mood, teised ajad, kuid Suitsul või Underil pealkirjata luuletust naljalt ei leia.

Kui mõelda, et Valli Naelapea koolihari-
dus enne kõrgkooli on saanud Saksamaal põ-
genikelaagri koolides (hiljem Sydney ja Perthi
ülirkoolid), on tegemist väga hea eesti keelega.
Sõnadega mängimine on jõukohane vaid sel-
lele, kes väga hästi keelt valdab, kes tajub fi-
nesse foneemi tasemeni välja, ainult sellisel
juhul hakkab kirjanik ise kõlakatsetustes sisu-
list võitu nägema. Sageli on, nagu tungleks
mingi öeldatamise poole kõrvuti mitu ühele
ja samale ideele või sõnalähtele ehitatud luu-
letust, näit. lk. 52 ja 53:

Eemaldumise vormid.
Minna, et lahkuda.
Minna, et tagasi tulla.
Liikuda, et olla.

Minu armsad:
olla koos ja osata lahku minna
et tagasi tulla

Asta Põldmäe

ONOLNU

Edgar Rice Burroughs, Toomas Raudam:
«Tarzani seiklused Tallinnas».
«Fööniks», Tallinn, 1991. 144 lk.

Onolnu on Toomas Raudami sõna, mis ehk kõige paremini sobib tema Tarzani-romaanu kokku võtma. Kes oli see USA kriitik, kes ennustas, et vabanenud Ida-Euroopa kirjanikud hakkavad nüüd, viiekümneaastast maha-
jäämust likvideerides, nagu küllusesarvest tootma vampiirilugusid ja tarzaneid? Kusjuures too oraakel pidas silmas pesueht sopakaid, mitte seesuguseid hõrgutisi nagu Mati Undi «Doonori meelespea» või Raudami «Tarzani seiklused Tallinnas». Ehk näitavad nimetatud teosed, et Eesti pole ikka veel vaba? Või peaks ütlema ajuvaba? Pealkiri, jah, petab ära, küllap satub TR romaangi kaunistama paljude kodude riuleid — pärast seda, kui on läbi loetud näiteks järgmine lõik:

«ÄSSITAJAD pagana sõna pagana sõnatu

Nii kirgliku loomuse puhul on õieti koha-
tu küsida: mis oli talle tähtis? Kõik, millest ta on kõnelnud. Pigem viiks sihile, kui küsida, miks ta on kõnelnud, peale selle, et luule oli temale elamise viis ja elamine ise igavene janu. Üks nähtav ja võib-olla peamine tõuke-
jõud on piiride puutumise tarve, nende lõhkumise ja avardamine. «Alternatiivsete eluviiside filosoofia ja praktika» (P.-E. Rummo). Traditsioonide ja tava-
suhtumiste revideerimise tarve on olnud ta luulet pidevalt ergastav sund, ulatudes sellise-
gi, naisterahva kohta küllalt harva veendumuseni: kodu liigne idealiseerimine, selles vaidlusväälise väärtuse nägemine võib küll olla hea kaitse kurja silma eest, ent samas võtab võimaluse usaldusvää-
rseks, moondamata autorisuhteaks, tõukab tava-
tõdemuse lakitud-libedale pinnale, neelab ära luuletaja.

Üks raamat, üks elu, üksainus nähtud pilt «Postimehes» ilusast hoogsast dramaatilisel-
t kõrvaleheidetud peaga profiilist uhkete juuste raamistuses — mõited mitte niivõrd luule-
jast kui rikkusest, inimlikust ja rahvuslikust rikkusest. Kellestki, kes oma annet oskas val-
lata vaikselt, väärika enesestmõistetavusega, nii nagu maapindki ei haljenda kirkamalt, väl-
jakutsuvamalt neis meie väheseis paigus, kus tema pöues on peidus marmor.

sõna kuradi temp kui ma siia tooli kinni ei oleks köidetud saanikõiega puutirimisõõriga siis läheks ja vaataks järgi sõna võib olla samasugune kiusaja kui õun käeulatuses tegelikult võid puu otsast alla prantsatada ettevaatlik kui ettevaatlik ei ole keha koos käega venitada pikaks pikaks pikaks pikaks pikaks pikaks pikaks pikaks just nii pikaks ja et siis nüüd».

Vastavalt Kajar Pruuli manifestile «Abiks nülgivale kriitikule» tuleks kõik, mis keeruline, liigitada modernismiks. Ilus sõna. Veel ilusam sõna on neobarokk. Too tuleb pärast postmodernismi nagunii. Oleks ju hea tõdeda, et just TR on neobaroki eesti kirjandusse toonud. Barokk, baroki, barokki, barokiga, barokita. Hakkab TR stiil lugemisel külge?

Miks valib TR maailmakirjandusest Tal-
linna toomiseks ikkagi Tarzani? Tuua oleks ju küll ja küll, kas või Don Quijote või minugi-
pärast Pinocchio. Ehk tuleb TR Tarzani-valiku põhjust otsida sellest, et TR on Robinsoni-
ini-

ARVUSTUSED

mene? Kui näiteks Mihkel Mutt jagab inimesi koera- ja kassiarmastajateks, siis minu meelest võib neid jagada ka Robinsoni-armastajateks ja -eitajateks. Robinson peaks siin õieti jutu-märkides seisma, mõtlen nimelt Defoe raamatut. On inimesi, keda too teos ajab haigutama, ja teisi, kes seda vähemasti lapsepõlves vaimustusega loevad — kui fülogeneesi ontogeneetilist resümee. Inimene üksi toime tulemas kõigi kurja maailma jõudude vastu, silmitsi ürgloodusega. Robinsoni-inimest ei huvita niivõrd valmis maailm kui see, kuidas me sinna jõudnud oleme.

Burroughsi «Tarzan» on üks robinsonaadi variante, vähemalt sama populaarne, kui mitte rohkemgi, seda celkõige tänu filmidele, ka on Burroughs kitsendanud algtingimusi, jätnud peategelase ilma inimkonna teoreetilisest pagasist, mis Defoe meremehel paratamatult kaasas. Päris *tabula rasa* ei ole muidugi ka Tarzan, ta leiab ju vanemate varandusest raamatu ja noa ja mis kõik veel; ma päris täpselt ei mäleta, ei ole kunagi viitsinud Burroughsit lõpuni lugeda. Seetõttu ei tea ma, kas Tarzaniist sai lord või ei, lugu lakkab minu jaoks olemast siis, kui Tarzan astub laevale, et sõita New Yorki? Inglismaale? Tallinna? Lordiks võidakse saada igas kolmandas kõmuromaanis, see ei ole enam huvitav, nagu ka mitte lauakommete õppimine.

Kas Tarzan Tallinnas, «Tallinnfilmis» — sest Tallinnas oli tollal ju ainult üks filmistudio — on huvitav? TR ei ole õnneks läinud kergema vastupanu teed, kirjutanud mingit pamfletti lumeinimesest linnas, mis ajaks ehk naermagi, aga ununeks pea. Tema Tarzanil (=Jaan Valgemõlder <Johnny Weissmüller) on koguni kaks lapsepõlve, ta on hariduse omandanud nii džunglis kui ka Tartu (Riiklikus) Ülikoolis, elevant Tantor on tema jaoks samasugune reaalsus kui KGB. Muide, erinevalt Tarzanist on KGB nüüd tegelane igas korralikus eesti romaanis, ilma KGB valvsa silmata ei lange juuksekarvigi joodikust kingsepa peast. — Aga olgu peale, Raudami «Tarzan» ei ole õnneks korralik eesti romaan. Vastupidi, TR lõhub omajagu eesti kirjanduse piire. Mitte niivõrd hr. Burroughsi (sündinud Paides 1947, vt. «Lühidalt autoreist») kaasatõmbamisega kui just oma isikupärase stiiliga, mida mõned ka tühjaks targutamiseks tavatsevad kutsuda. Aga need mõned eksivad, nad ei viitsigi süveneda lausetesse, kus on näiteks nelisada kaheksateist sõna — kui liitsõnade komponendid juurde arvestada, siis kolmandiku võrra rohkem —, kus üks lause moodustab terve peatüki; ega's Raudam ole esimene, kes nõnda kirjutab, ja jumal hoidku kõiki eesti grafomaane nüüdsest kirja panemast 600—700-sõnalisi lauseid, kui 418-sõnaline on kirjanduse tunnuseks kuulutatud; kirjandus algab sealt, kus tunnused ei kehti. TR on nii julge

mees, et sõandab tänapäevalgi deklareerida: «Jutustan teile raske — aga miks ta peaks kerge olema? — ja võib-olla igava loo, kuid ta on tõsi.»

TR ongi jutustaja, mitte väljamõtleja, tema kirjeldab maailma umbes nõnda, nagu kaamelikaravani ajaja läbi kõrbeliiva rännates ajaviiteks poolüminaal laulab kõigest, mis silma ette jääb, ühe luite tagant hakkab paistma teise hari ja nii edasi ja edasi, kuni õhtuni välja. Raudami meetodit võib ka ahelmeetodiks nimetada, kui ei taha just kasutada terminit assotsiatsioonide jada. Raudam ei kirjuta näiteks nõnda: «Ükskord jäi rong hiljaks.» Ei, ta paneb vahele ilmtingimata kiillause: «Ükskord — see oli kas suvel või talvel, need kaks aastaaga sarnanevad omavahel kõige enam — jäi rong hiljaks.» Oma paremates lausetes läheb Raudam veel kaugemale, toodud näite puhul oleks mõeldav ahel aastaaeg → aeg → kell → kellassepatöökoda jne. Tegelikult ongi kõik maailma asjad omavahel seotud, Tarzani kombel liaani otsas otsuses võib ühelt objektilt vähese vaevaga teisele pääseda, džungel on ootel ja avali.

Kui juba kord džunglist juttu tuli — ma ei kahtlusta põrmugi Raudamit selles, et ta «Tallinnfilmis» või ENSV-d džungliga võrdleks, KGB-d aga hääänidega vms. Maailm ei ole nõnda primitiivne, vähemasti mitte TR jaoks. Ka ei ole alust arvata, et eesti nooruk nimega Jaan Valgemõlder deformeeruks Tarzaniks pärast N. Liidu vägede sissetungi Tšehhoslovakkiasse — et aus inimene ei kannatanud enam vägivalda välja ja põgenes kahestunud teadvusse ehk hakkas Rousseau' kombel tagasi puu otsa ihaldama.

Pigem võiks arvata, et Raudamit on mõjutanud ladinaameerika maagiline realism — näiteks papa Brauni joomahoogude ja ajalooüldmõiste seostamine annab selleks põhjust. «Tarzan» oleks siis maagilisrealistlik post-postmodernistlik neobaroklik romaan? Seesugune määratlus sobib hästi näiteks elevant Tantorile suhu, ja miks mitte ka eesti kirjandusse, kus kõik terminid korraga kõike tähendavad.

Või minna kõige lihtsama vastupanu teed ja öelda, et «Tarzan» on lihtsalt «kinu» — vt. 11. peatükk, «Tarzani essee kinost»; vt. ka lõpu/algustiitreid romaani viimasel leheküljel, enne lisandusi. Raudamit lugedes võiks väita peaaegu kõike; isegi, kui palju väidetust paika peab. Aga üks asi peab paika kindlasti: eesti kirjanikud, kes pärast Raudami «Tarzani» ilmumist veel aastapreemiast unistavad, peavad ennast küll väga kõvasti kokku võtma, et konkursil kaasa mängida.

Astrid Reinla

KUI MÄLESTUSED KIPITAVAD

Bernard Kangro: «Kipitai. Autobiograafiline romaan».

Eesti Kirjanike Kooperatiiv, Lund, 1992. 200 lk.

Romaan on peatselt pärast oma tekkimist kerkinud eepiliste žanride hulgas esikohale. Romaani on hakatud eriti soosima viimasel ajal, kui selle piire igati avardatakse, nii et tekivad juba raskused defineerimisel. Ka memuaare ja biograafiaid serveeritakse tihti romaanimena, tehes selleks teose ülesehituses väikeseid muudatusi. Näiteks Raimond Kaugver on oma viimasele raamatule «Peotäis tolm» andnud romaani vormi ning mina-jutustaja asemel kasutanud kolmandat grammatilist isikut. Endel Nirk on biograafias «Teeline ja tähed» ära jätnud kõik joonealused ja muud allikaviited, et temagi raamatut tituleeritaks romaaniks (ja osalt ongi ta seda saavutanud). Nii pole midagi imestada, kui Bernard Kangro on oma memuaariraamatu «Kipitai» tiitellehele lasknud trükkida «Autobiograafiline romaan», kuigi see teos on veelgi vähem romaani tavakujutlusele vastav kui Kaugveri «Peotäis tolm». Kangro jutustab esimeses isikus ega püüagi ennast kuidagi maskeerida või väljamõeldut läbielatuks lisada. Olen Kangro elulooga küllaltki tuttav, lugenud tema mud meenutusi «Arbujates» (Lund, 1981), kirjades minule ja Raimond Kolgale ning mujalgi. Nii sõandan kinnitada, et «Kipitais» jutustatu on kõik tõsieluline ning kirjandusloolased võivad seda biograafilistes kirjutistes Kangrost usaldada.

Millega on õigustatud romaani nimetuse kasutamine? Eks juba Tuglas on oma «Väikesel Illimari» nimetanud romaaniks, lisades selletuse: «Olen sinuga koos kasvanud, olen kõik su päevad ühes elanud, olen peaaegu sa ise, ja peaksin sind tundma. Kuid olen nüüd ometi ka palju vanem ja näen ning mõistan kõike hoopis teisiti. Palju sinust on minus kadunud ja palju uut juurde tulnud.» Kuid Oskar Lutsu «Vanad teerajad» ning selle järjed on veelgi varasemad «Väikesest Illimarist» ja Lutsu mälestusraamatute peategelane Andres tundub rohkemgi mõttekujutuslik kui Illimar. Niisiis üpris kindlapiirilne autobiograafiline romaan on eesti kirjanduses ammugi olemas.

Bernard Kangro on oma teguviisi selgitanud järgmiselt: «Miks «Kipitai» on biograafiliseks romaaniks nimetatud, on lisaks autori hoiakule ka ta põhiline peategelaslik joon (mis pole kaugel ainumäärav), vaid see, et «mälestustest» erinevalt on välja suletud kõik, mis autorit otseselt ei puuduta, kõik on teadlikult mina-keskne, silm on alati jutustaja käes, välja arvatud mõned paratamatud korrad. Kui oleksin kirjutanud selle loo «mälestusena», oleks see olnud hoopis muud ja muid haarav, jätsin need «lõngaotsad» kõik välja sellest kangast.» (B. Kangro O. Kruusile 22. V 1992). Raamatu

enda eessõnas on väidetud koguni mälestuste objektiivse jäädvustamise võimatust: «Meie noorusmaade pale on meie endi nägu. Ja mälestused pole lõpuks ikkagi midagi muud kui muinasjutt, ükskõik kui siiralt ja tõepäraselt neid edasi anda proovid. [...] Keegi tundmatu meis on kunagi valiku teinud, ära määranud, mida kaasa võtta, mida jätta.» («Kipitai», lk. 6.)

«Kipitai» kasutab autori mälestusi neljandast eluaastast alates kuni 1929. aasta suveni, Valga gümnaasiumi lõpetamiseni. Võib märgata küll, et mälestuspilte on esitatud valikuliselt, nii näiteks on välja jäetud suhted tütarlastega, kuigi gümnaasiumiaastail neid tavaliselt on. Ja Kangrogi polnud tähelõngne raamatukoi, vaid elurõõmus noormees. Mälestused vastassugupoolest kuuluvad aga meelde jäävamate hulka; kuigi võib isikuti olla väga erinev, mis sest valdkonnast mällu talletub ning mis ununeb. Ent Kangro teistest raamatutest on mõndagi teatavaks saanud ka sellest mälestuste ringist, näiteks romaanis «Sinine värav» on vabamalt tõeldudena neid motiive üpris mõjukalt kasutatud. Isegi asjalikus koguteoses «Koolilinn Valga» (Lund, 1984) on mõningaid viiteid selliste motiivide valda nii Kangro enda kui ka teiste sulest.

Valga koolidel on üldse hästi läinud oma mineviku jäädvustamisel — kogu aeg on siit tulnud kirjamehi, kes on ka Valga-aastatest mõndagi kirja pannud. Valve Saretoki kahekõitelisele memuaariraamatule «Läbi uduliniku» (Toronto, 1956—1957) on nüüd võimalik kõrvale panna «Kipitai», mis osalt meenutab sama ajajärku. On huvitav kuulda kahelt üpris erinevalt positsioonilt Saretoki debüütromaani «Aga, Gret...!» arutamist Valga õpilaste poolt («Kipitai», lk. 174; «Läbi uduliniku» II, lk. 262).

Peale Valga Poeglase Gümnaasiumi ja Valga Ühisgümnaasiumi on Kangro jutustanud ka Antsla ja Kiltre algkoolist, Rütüli talust ja Oe külast. Mõned motiivid kipuvad koguni sessamas «Kipitais» korduma, näiteks meenutus rehte põlenud vanaisast, kellest Kangro on kirjutanud ka poemi «Süda ei põle ära». Liigne tekst on üldse praeguse eesti kirjanduse häda. Autoril endal on seda raske märgata, toimetajad kardavad aga tsensorina näida ega juhi enam kirjanike tähelepanu kärpimisvajadusele. Korrumise, liigse tekstiga on paistnud silma T. Kallase «Niguliste», O. Remsu «Kurbmäng Paabelis», J. Unduski «Kuum» (viimases on isegi taandrida harva kasutatud). Nähtavasti puuduvad kirjanikel head sõbrad, kes võiksid raamatu käsikirja enne kirjastamist läbi lugeda ning oleksid küllalt autoriteetsed kärpimissetpanekuid tege-ma. Hämmastav on kogu-aeg sellist heade kirjandussõprade puudumist suure kirjanikkonnaga Tallinnas, paari eesti kirjanikuga Lundis on olukord muidugi palju lootuse-

tum... Vahel küll motiivi kordamine tugevdab selle mõju, vahel aga võib muutuda lihtsalt tüütuks.

Küllap lugeja vajab selgitust Kangro uue raamatu pealkirja kohta. Kangro on oma raamatu algul seletanud, et sõna «kipitai» on Valga koolipoiste looming ning tähendab igatsust, eeskujuks H. Visnapuu poemi «Parsilai» pealkiri ning lõunamurretes eksisteerivad i-lõpuliselised tegijanimed («leelotai» jne.).

ROOTILISED MÄLESTUSFANTAASIAID

Vello Sermat: «Sigtuna novellid».

«Välis-Eesti & EMP», Stockholm, 1991.

140 lk.

Toronto Yorki ülikooli õppejõu ja Toronto eesti ühiskonna aktiivse kultuuriisiku Vello Sermati (s. 1925) aastavahetusel ilmunud hilisdebüüdist «Sigtuna novellid» on Rootsi sotsialistide bületäänis «Side» ilmunud autorile mitte just meelepärased lühiarvustused Arvo Mägilt ja Raimond Kolgalt. Sermat ise on kommenteerinud neid nii: «Arvustaja on samuti ainult inimene, oma sümpaatiate ja anti-paatiate, eelistuste ja vastumeelsustega.» (V. Sermati kirjust Toomas Takjasele 31. I 1992.)

Ei midagi uut ega huvitavat, ometi tähelepanuväärne ülestunnistus Sermati puhul. Sest kui kriitik oma objektiivsust taotlevas missioonis ja subjektiivsust vältida püüdvast cetikas on «ainult inimene», siis peaks kirjanik seda olema märksa rohkem. Seda silmas pidades aga tundub, et paraku pretendeerib autor küll millelegi muule või enamale kui inimeseks-olemisele. Nimetades ise oma kirjutamisviisi romantiliseks (samast kirjust), püüab ta stilistina olla kõigi oma tegelaste suhtes hästi objektiivne (*resp.* neutraalne), taotluslikult vältida kaasaelamist, tähtmata end lasta juhtida subjektiivsusest sümpaati-antipaatiat mõõtkavast. Sellise kunstikavatsuslikult valitud hoiakuga peaks kaasnema (ka lugejateadvuses tajutav) autori kauge ning jahe distants edastatavast materjalist. Ometi on Sermat kujutatavale väga lähedal. See paradoks ongi vahest tema stiili üks omapärasemaid karakteristikuid; oma determineerituses küll mitte niivõrd isikupärane kui tüpoloogiline, sest tegemist näikse olevat ikkagi memuaarteosega. Mis sest, et autor ise on juba motos väitnud: «Need on kirjanuslikud fantaasiad miljöö, mis kunagi eksisteeris.» (Lk. 5.) Ei maksa kunagi uskuda, mida kirjanikud enda kohta kirjutavad! Veel enam: psühhoanalüütilise teooria väitel kirjanik üleüldse kirjutabki selleks, et midagi enesest varjata. . .

Ühe oma loo kohta väidab Sermat: «Ke-vadeõhtu niirenaadis» on kõik fantaasia, see võinuks nii juhtuda.» («Vaba Eestlane» 25. II 1992.) Ta nagu kardaks paaniliselt, et keegi äkki peab mõnd tema väljamõeldud asja tegelikult toimunuks. Kas selles oleks midagi

«Kipitai» avaleheküljel on autor lugejat liigseltki hoiatanud, et raamatus avaneb «kujutluste kummaline maailm», tegelikult on «Kipitai» üsnagi asjalikult jutustatud noorpõlvelugu. Metafoorsetel kujunditel on siin väike osatähtsus, Kangro varasemad romaanid on palju keerukamad ning nõuavad märksa tähelepanelikumat lugemist.

Oskar Kruus

kompromiteerivat, kui see ka nii oleks? On see hirm dokumentaalsuse ees, kartus saada paljastatud? Kes tahab olla kirjanik, peab julgema ennast paljastada; ilma selleta pole kirjutamisel mõtet (V. Vahing). Paraku peab Sermat tõeks vaid sellist kirjasõna, mis vahendab sündmuste maailmas toimunut. (Samas intervjuus: «Nii on Sigtuna lugudes terake tõde.») See võib õige olla küll kroonikakirjutajate puhul, ilukirjanduses on enamasti rohkem eeldusi olla tõesem just kunstikavatsuslikult organiseeritud ja tegelikkuse võimalusi võimendaval «väljamõeldisel» kui tegelikkuse reprodutseerimisel.

Selles mõttes jääbki raamat minu jaoks tõseks memuaarteoseks, rõhutagu autor palju tahes, et pool sellest on tõde, pool fantaasia. Mina ju kontrollima ei hakka, kas Kirstil olid hallikassinised silmad («Avamäng») või kas purjus soome madrus Karl Johan tõepoolset pussnoaga ähvardades Marinat vägistada tahtis («Aeg on jäänud seisma»). Ükski lugeja ei hakka; see oleks mõttetu, ka võimatu.

Memuaarilisus on tähtis just selles mõttes, et see kannab endas autentset materjali (tausta koos sinna sobivate karakteritega, nende omavahelisi vahekordi, vastavat emotsionaalsust jne.). Sündmustik on vaid väline vorm, abivahend — pole niivõrd tähtis, kas tõde ilmub sulle ühtede või teiste sündmuste vahendusel. Sermati «Sigtuna novellid» väärtustuvadki peamiselt memuaarilise olluse kaudu, kirjanuslik teostus jääb sellele tunduvalt alla.

Nüüd siis stiilist kitsamas mõttes.

Esiteks ei ole need novellid; novelližanr nõuab suuremat kompositsioonilist kontsentratsiooni ja puänteeritust. Lause tasandil on Sermat küll ökonoomne, iga sõna on vägagi valitud («nokitsesin paar aastat ühe novelli kallal» — «Vaba Eestlase» intervjuust) ja raske on mõnd liigset sõna leida; rääkimata sellest, et ta ei kasuta kordusi ega muid stilistilise-esteetilisi mõjutusvahendeid. Ta on informatiivne; emotsionaalsus («tundehellus», nagu ta ise Toomas Takjasele saadetud kirjas määratleb) pole saavutatud poeetiliste figuuride abiga, vaid tekib materjalile lähedal olekust. Sermat pöörab palju tähelepanu lausele, võib seda lõputult viimistleda; stiili seisukohalt on aga määravama tähtsusega ühest lausest teise siirdumise viis — ja selles suhtes pole midagi eriti isikupärast kujunenud. Kui

võrd sündmustik pole valdavalt kuigi pingeline, ei ole ka loo lõpud puändid, vaid lihtsalt loo lõpud. Kord on need ebamääraselt paljutähenduslikud («Avamäng»), kord juhtunud lihtsalt konstateerivad («Kevadeõhtu serenaad»); vahel moraalitsevad: «...vaadake ette võõraste tüdrukutega» («Maria», lk. 60). Enamasti tuleb asja «iva» lugejale kätte kirjelduse kaudu, mõnel juhul aga langeb autor ära- ja tüliseletamisele. Nii on «Jumalagajatus» äkki kogu Liilia mõistatuslik käitumine ühe lausega paika pandud (lk. 100); loos «Aeg on jäänud seisma» ütleb landsfiskal lause, mis seletab ära kogu dramaatilise loo liikuma pannud psühholoogilise mehhanismi: «Noored ei taha, et vanemad segavad end nende ellu [---]. Mõnikord teevad nad just vastupidi sellele, mida neilt nõutakse.» (Lk. 79.) Tekib küsimus: kas sellise väite illustreerimiseks maksis nii palju vaeva näha? Samuti on «Intermezzos» toimuv ära seletatud üheainsa lausega: «Armastusega on kardetav mängida!» (Lk. 125.)

Muidugi ei ole ka didaktiline tasand Sermati tekstide peamine väärtus; oluline on ikkagi see nostalgiline, estetiseeritud ja romantiseeritud tunne, mis tema lugudest õhku. Aastatega on mälestused üha hingelähedasemaks saanud; respekt ainese vastu on suur. Oma kirjutamispuudutusega Sermat justkui kardaks midagi katki teha. Nii ongi kõik kuidagi hästi puhas, tegelased väga viisakad, vahekorrad ilusad jne. Kui ongi midagi konfliktset (Eero purjuspäi paadisõit, tüdrukute riidekappide läbiotsimine vmt.), siis autor ei võimenda seda, pigem summutab. Oleks nagu tegemist nõukogude kirjanduses vohanud tegelikkuse ilustamise printsipi ja konfliktituse teooria rakendamisega. Keegi ei söima, ei peksa ega ähvarda maha lüüa; «pahade» poolelt on esindatud vaid õpilasi kiisav ja ähvardav kooli direktor (tal on lihtsalt selline amet) ja noaga vehkiv soome madrus (ta oli ju vaeseke purjus).

Selle asemel on palju armastust, peamiselt füüsilise primaadiga tundelisust. Ei ole ühtegi lugu, kust puuduks erootika; ikka hiilib see tashilju sisse ja võimendub loo võimaluste kohaselt. Ikka paeluvad poissi/meest tüdruku sale keha, hästi vormitud jalad ja rindade kumerused, soojad puusad. Ja autor on väga meisterlikult osanud seda gradueerida. Ilmekaim näide ehk «Kevadeõhtu serenaadi» algusosa, Eero ja Liilia seksuaalne lähenemine (mis on tegelikult omadete lugu ega haaku eriti järgneva sündmustikuga). Kõigepealt märkab Eero tüdruku sensuaalset suud, siis juba sale-dat keha, seejärel kerkib seelikuserv üle põlvede ning paljastub Liilia reie sisekülj. Peagi on Eero käed ümber tüdruku piha, siis juba paljastel rindadel ning juba ta suudlebki «rinna-tippe huultega» (lk. 18) ja sõrmed puudutavad «hämaraat kolmnurka» (lk. 19). Ja milline poeetiline vahekorra-kirjeldus: «Hingetõmbed ja südamelöögid segunesid; tüdruku rinnad tõusid ja langesid. Nagu meri. Nad olid mõlemad järsku muutunud osaks merest, mis hoo-vas ja hoovas, üle randade ja horisontide, kuni tulise päikeseni välja, keset lõpmatut taevalaotust. Sügav-valus pinge plahvatas südemete ja

värvide tulekeradeks» — ja nii edasi veel pool lehekülje (lk. 19). Kes meil siin kodu-Eestis enam (kaua aega ju ei tohtinud üldse) viitsis (peale Heino Kiige vahest) sellisest asjast nii pikalt pajatada; piisas korra prinkide reite mainimisest, siis kohe jalad harki ja. . . Sermat on seevastu võtnud asja tõsiselt, kunstnikuna; imetusväärne on tema erootiline leksikon. Milliseid eufemisme ta leiab! Loodusteaduste õpetaja Kustav Virupakk tabab ennast vahel «vaatlevat tüdrukut pilguga, millel tema elukutsetega otseselt midagi ühist ei olnud» (lk. 33), tõdedes, et ta pole sugugi «naiseliku võlu vastu immuunne» (lk. 34); ometi võib ta täie veendumusega enda kohta öelda, et «ta polnud ennast kunagi lasknud kõigutada irratsionaalsetest teguritest» (lk. 34). Käiks nagu mingi peitusemäng!

Tegelased Sermati erotiseeritud mälestustes on valdavalt lüüriilis-sensuaalse hingeeluga. Poiss on tavaliselt tüdruku(te)st tundelisem; tüdruk võib olla labasem, asisem, ramedam, praktilisem; võib midagi ilusat ära rikkuda, poisile haiget teha («Kevadeõhtu serenaadi» Eero ja Liilia lugu; ka «Avamängu» Kirsti tuimus pilguvahetusest põlema läinud mina-tegelase suhtes; vaimuhaige pime tüdruk Maria). On kõiksugu suhteid, aga enamasti jäävad need pooleli, lõpuni arendamata. Kas keegi jääb haigeks (Kirsti «Avamängus»), sureb (doktor Carl Atterström «Jumalagajatus»), läheb lihtsalt teisega (Liilia «Kevadeõhtu serenaadis») või peab näiteks Kanadasse sõitma (Robi «Intermezzos»). Vaid vanapoiss Virupakk jääb oma haldja Annikese juurde (««Sjungom studentens lyckliga dag» — traditsiooniline rootsi tudengilaul») ning Marina ja Hanno jäävad kokku («Aeg on jäänud seisma»). See poolelijäämise, millestki ilmajäämise tunne saadab raamatut algusest lõpuni. Ja raamatul on ka selletähenduslik kompositsiooniline raam ümber: esimene ja viimane lugu on mina-vormis; esimeses see «mina» kaotab Kirsti (liiga kergelt kaotab, liiga lihtsalt lepib sellega; ei tee midagi, et teda leida), viimases loos aga otsib. Aga mis läinud, see läinud. See on nagu A. Gailiti «Ekke Mooris», kus Ekke uljalt vilistades jõe või järve ääres pesu pesevast ilusast tüdrukust teretamata-kõnetamata mööda marsib, siis mitme versta tagant äkki tagasi tormab, aga tüdruk on jäänud kadunud. Sellega on nii nagu lapsepõlvemägi, mida Sermat oma «Sigtuna novellides» idealiseerib-erotiseerib ja tagasi ihkab.

Eestlaste iseloomuomadustest fikseerib Sermat kokkuhoidu (õpetaja Virupakk kogub oma konide tuha kokku), konservatiivsust (lk. 96) ja omavahelist kisklemist, tülitsemist ja kanakitkumist (lk. 44).

Eesti rahvas on nagu kaksikud; ühesuguste geenidega erinevasse elukeskkonda sattunud isendid. Selle tõttu on ka raske mõnd asja vastastikku mõista. Näiteks seda, kuidas väljaanne «Vaba Eestlane» kirjutab Sermati eluloost: «Õnneks lõhkes tal pimesool ja toibumise ajaks sai ta sotsiaaltoetust, millest jätkus söögiks ja korteriks» (25. II 1992).

Mis ühele õnneks, see teisele õnnetuseks!

Rein Tootma

KROONIKAT

9. mail asutati Tartus Eesti Lugemise Ühing (rahvusvahelise lühendiga Est RA). Ühingu presidendiks valiti Tallinna Pedagoogikaülikooli raamatukogunduse kateedri juhataja Aira Lepik.

14. mail avati Tallinnas Prantsuse kultuurikeskus. Avakõne pidas Prantsuse Vabariigi välisminister Roland Dumas.

15. mail andis Balti Ühispank Tallinna raekojas üle oma selle aasta loomingulised stipendiumid. Kirjanikest said selle Hando Runnel, Mats Traat ja Madis Kõiv.

16. mail esines Karlsruhe Luulemuuseumis loenguga eesti keelest ja kultuurist Ain Kaalep.

18.—24. maini toimus soome-ugri-eesti tõlkijate seminar Ungari Kultuuri ja Teaduse Majas Helsingis. Eestist võtsid sellest osa Tiiu Kokla, Leidi Veskis ja Edvin Hiedel.

20. mail oli koos Eesti Kirjanike Liidu uue juhatuse esimene töökoosolek. Kohtuti vabariigi kultuuriministri Märt Kuboga, kelle põhiline sõnum juhatusele oli see, et senine olukord kirjanduselu finantseerimise osas vaevalt edasi kesta saab.

22. mail avati Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogus mari raamatunäitus.

23.—24. maini viibisid kohaliku Tuglase Seltsi kutsel kümnekond Elias Lönnroti Seltsi

Tartu osakonna liiget Lappeenrannas. 24. mail asetleidnud ühisel seminaril «Mis meid ühendab, mis eraldab» Lappeenranna raamatukogus esinesid ettekandega Rutt Hinrikus, Risto Järv, Maarja Lõhmus, Sirje Olesk, Peeter Olesk ja Katrin Raid.

23.—30. maini käisid eesti kultuuripäevadel Karlsruhe lastekirjanikud Harri Jõgisalu, Dagmar Normet ja Jaan Rannap. Kohtumisõhtu toimus Karlsruhe Luulemuuseumis, kus oli avatud samal ajal ka Eesti Rahvusraamatukogu poolt väljapandud ulatuslik eesti kirjanduse näitus.

29.—30. maini käis Eesti Kirjanike Liidu juhatuse aseesimees Mati Sirkel Euroopa Kirjanike Kongressi 11. konverentsil, kus Eesti Kirjanike Liit koos Läti ja Leedu kirjanike liiduga võeti ametlikult kongressi täievoliliseks liikmeks.

30. maist 2. juunini toimus Soomes Espoos UNESCO korraldatud Euroopa sümposium kunstnike staatuse kohta. Eesti poolt võtsid osa UNESCO Eesti peasekretär Doris Kareva, Andres Amos, Toomas Kall, Andres Langemets ja Indrek Tart.

1. juunil asutati Eesti Tõlkijate ja Tõlkide Liit. Soomest oli vastava organisatsiooni kogemusi jagamas liidu juhatuse liige Kate Karsten ja Tõlkebüroode Liidu juhatuse esimees Paul Betcke. Valiti liidu 13-liikmeline juhatus.

KÄSIKIRJALIST MÄLU TOEKS KIRJANDUSLOOLE

Olen ikka arvanud, et kirjandusloo kirjutamiseks ei piisa kirjandusteostest endast, vaid on vaja lisaks kirjanike biograafilisi ja muid teateid. Paar aastat tagasi toimus Kirjandusmuuseumis väike arupidamine käsikirjade osakonna juhataja Rutt Hinrikuse, Stockholm kirjaniku Raimond Kolga ja siinkirjutaja osavõtul, R. Kolk oli valmis andma suuremat osa oma arhiivi üle Kirjandusmuuseumile, kuid vajanuks selle sorteerimiseks ja korrastamiseks abi.

Selle aasta märtsis sai Kirjandusmuuseumi

ja Eesti Kirjanike Liidu finantstoetusel teoks minu sõit Stockholmi. Ja nüüd on esimene kast arhiivipabereid Kirjandusmuuseumi jõudnud, üle mere toomist ootab Lidingö linnaosas veel kolm kasti R. Kolga kirjavara.

Toodud paberite hulgas domineerivad R. Kolgale saadetud kirjad: 148 Bernard Kangro kirja aastaist 1944—1963, 23 Arvo Mägi kirja 1948—1963, 26 Kalju Lepiku kirja 1945—1951, 24 Imant Rebase kirja 1945—1951, 11 Ilmar Talve kirja 1948—1978, 20 Valev Uibopuu kirja 1944—1963, 14 Otto Alexander We-

bermanni kirja 1949—1951, 6 Gert Helbemäe kirja, 5 Ivar Grünthali kirja. Eesti kirjanduse klassikutegi fondidesse lisanduvad mõned epistolaarsed täiendused: Gustav Suitsu 3 kirja ning Rootsisis taaselustada püütud «Noor-Eesti» kirjastuse põhikiri, 2 Henrik Visnapuu kirja, 4 Karl Ristikivi kirja.

Olgu siin Henrik Visnapuu kiri 13. jaanuarist 1950 esitatud tervikuna.

New York, 13., 1. 50
241 East 121 Str.
New York 35, N. Y.

Lugp. toimetaja ja kolleeg Raimond Kolk, Teie sünnipäeva õnnitluskiri tõi minule kaasa suurima üllatuse. Nimelt «Saatan varju» ilmsiktuleku. Ma lootsin seda Soomest leida ja fotokoopilisel teel paljundada. Selle raamatu järele oli minul ammuigi suur igatsus, sest ma raiskasin omal ajal sellesse ühe kogu loodus- ja isamaalüürikat.

Mul pole midagi selle vastu kui «Sõna» toimetust sellest ühe katkendi tahab avaldada. Kuna mul puudub eksemplar, siis mul on raske ütelda, milline see katkend peaks olema. Kuid arvan, et see võiks leiduda 1918/1919 aasta vahetuse kirjelduse ümber, kus lauldakse Vabadussõtta minekust, «Head eisiisade vaimud. . . » jne. Ka Marie nägemusest võiks võtta. Palun lehitsege ise ja otsige vastav koht, mis Teile meeldib.

Kuna ma aga ka Soomest veel «Saatan varju» pole leidnud, siis oleks mul Teile suur palve. Kas Teie suudaksite loovutada selle raamatu mulle? Kui mitte, paluksin järele kuulata, kui kallis on ärakiri kas masinal või fotokoopilisel teel Rootsisis. Ma kannaksin need kulud, sest «Saatan varju» on mul vaja.

Ja kas pole kellelgi «Amorest», «Jumalaga, Ene», «Taliharja» «Ränikivi», «Puuslikud», «Päike ja jõgi», ja mingi eksemplar «Varamust», minul need kõik puuduvad.

Võib-olla teaksite mulle nõu anda, kelle käest Soomest võiks midagi saada.

Pole kahju mitte maast ja majast ja muust maisest varast, mis Eestisse jäid, vaid raamatutest, arhiivist ja käsikirjadest.

Mina lootsin pääseda Rootsisi ja selles lootuses sõitsin Tallinnast välja, ilma et oleksin Nõmmele oma korterisse veel sisse saanud astuda. Kavatsenuksin ma kohe sõita Saksamaale, pilt minu maisest olemisest olnuks sootuks teine.

Teie armas kiri ja «Sõna» sünnipäeva teavitused jõudsid ringkäigu kaudu hilinenult minuni. Ma elan juba kuu aega New Yorgis, kus sain enesele viisaka toa viisaka hinna eest.

Palun võtta vastu minu sügavaim tänu õnnitluste eest «Sõna» toimetusele ja Teile isiklikult.

Lähemal ajal tuleb mul vajadus «Sõna» toimetusega pikemasse kirjavahetusse astuda.

Teie Henrik Visnapuu.

Pedro Krusten on meenutanud raamatus «Hullumajast mõõdumisel» 1972. a. et H. Visnapuu sai Austrias Hjalmar Mäelt laenuks paar oma luuletuskogu ning jättis need tagasatamata. Siinse kirja järgi võib nütüd järeldada,

mis luuletuskogud need olid, (nähtavasti «Käoorvik» ja «Hõbedased kuljused»), millega Visnapuu üle Bodensee Geislingeni põgenikelaagrisse tuli. Siinne kiri lisab uusi teateid ka Visnapuu Eestist lahkumise lukku. Artur Adson on ju meenutanud 1944. aasta sügise Tallinna sadamat: «Küsin, kuhu on jäänud Visnapuu? Saan vastuseks: tema sõitnud veel Keilasse, oma kadunud Ingi käevõru ära tooma, mis muude asjade hulgas pommituseohust ära viidud. Tal olevat aga kindralinspektor Soodlalt paber taskus, mille varal tal olevat võimalus eesõigustatud korras sõjaväelastega ühel alusel Saksamaale sõita ükskõik millisel laeval.» («Lahkumine», Toronto, 1951, lk. 105.) Siin väidab aga Visnapuu ise, et ta tahtnud hoopiski Rootsi sõita. Nii et uued kirjad võivad tõstatada ka uusi küsimusi.

Raimond Kolk kavatses jätkata oma mälestuste kirjutamist ning küsis selleks tagasi Ilmar Talvelt talle saadetud kirjad aastail 1951—1986. Neis on rohkesti informatsiooni Stockholmi kirjanduselu kohta ning R. Kolga kirjanduspõlvkonna ettevõtmiste kohta. Ka need kirjad asuvad nütüd Tartus. Eesti Kirjanike Kooperatiivi aruannetest autoritele saab teateid muidu salatud andmeist pagulaskirjanduse trükiarvude ja läbimüügi kohta: R. Kolga romaani «Küla põleb kahest otsast» on müüdud 2904 eks., «Sulajääd» 2364, novellikogu «Väikemees, miks nutad?» 2037 ja luuletuskogu «Müüdnud sõrmus» ainult 198 eks. (Eesti Kirjanike Kooperatiiv R. Kolgale 30. X 1963.)

Kirjavahetus ja Stockholmi eesti ajakirjad heidavad valgust ka sellele, kuidas Nõukogude Eestis põlustatud ja harva avaldatav luuletaja Leili Andre (neiupõlvenimega Rimmel) oli hoopis kõrgemini hinnatud pagulaskirjanike poolt.

Kõnsolevale kirjavahetusele peaksid pilke heitma ka soomepoiste ajaloo uurijad — välipost on 1944. aastal toonud R. Kolgale hulga kirju ka Soomes võidelnud sõpradelt. Teiste meeleoludest ja mõttekäikudest erinev on tuulisuilase kunstnik Harri Laksi tagasivaatav meenus: «Ma polnud üks nendeist paljudest naaividest, kes lootsin, et me selle paari tuhandega suudaksime teha midagi vaba Eesti heaks. Reaalselt asja kaaludes ei olnud selleks mingisugust võimalust. Kuid kodumaa oli lootusetus seisukorras ja see soovunelm oli siiski võrdlemisi tähtsaks teguriks.» (Harri Laks Raimond Kolgale 11. II 1945).

Praegused eesti väliskirjanduse ajaloo koostajad eesotsas Rein Veidemanniga võiksid toodud arhiivmaterjalidest leida rohkesti teavet väliseesti ajakirjade ja koguteoste väljaandmise, kirjastamisolu, kirjanduselu ning üksikteoste geneesi kohta.

Käsikirjade koondamist Tartusse tuleks jätkata. Hugo Salasoo poolt loodud Eesti Arhiiv Sydneys võib ju olla ohutum kui Läänemere idakalda ajalooliste huvide kokkupõrkekohal, kuid kes sõidaks sinna eesti kirjanduse ajalugu uurima.

Oskar Kruus

RINGVAADE

LIIT LIITUS

29. mail 1992 võeti Eesti Kirjanike Liit Madridis toimunud Euroopa Kirjanike Kongressi 11. konverentsil Euroopa Kirjanike Kongressi täieõiguslikuks liikmeks. Eesti Kirjanike Liit tunnistas seega järgmist, Madridis täiendatud põhikirja:

EUROOPA KIRJANIKE KONGRESSI PÕHIKIRI

1. Ülesanded ja sihid

Euroopa Kirjanike Kongress on Euroopa kirjanike liitude föderatsioon, mille sihiks on formuleerida ja järgida ühist poliitikat

- sõnavabaduse,
- autori moraalsete õiguste,
- autoriõiguste,
- muude majanduslike õiguste,
- maksunduse ja sotsiaalse turvalisuse,
- rahvusvahelise kultuurivahetuse

valdkonnas ning esindada liikmesorganisatsioonide huve neis ja muudes asjades, mis mõjutavad kirjanike ja kirjanduslike tõlkijate elu- ja töötingimusi.

2. Liikmeskond

Euroopa Kirjanike Kongress esindab Euroopa kirjandusi. Liikmesus on avatud Euroopa organisatsioonidele, mis esindavad ilu- ja fakti- või noorsookirjanikke, draamakirjanikke ja kirjanduslikke tõlkijaid.

Kongress otsustab liikmeks võtmise üle liithäälteenamusega. Kui taotleja on maalt, mis on juba esindatud mõne teise organisatsiooniga, siis peab viimasel olema võimalus väljendada oma seisukohta kirjalikult enne otsuse langetamist.

Kirjalikud avaldused tuleb esitada kõigepealt Juhatusesele.

3. Konverentsid

Euroopa Kirjanike Kongress peab konverentsi vähemalt kord kahe aasta jooksul ajal ja kohas, milles on kokku lepitud eelmisel konverentsil. Otsustusõigus selles asjas võib olla delegeeritud Kongressi juhatusesele.

Juhatus on vastutav päevakorra koostamise eest järgmiseks konverentsiks.

Kongress võib otsustada ainult küsimusi, mis on tõstatatud põhikirjale vastavalt.

Konverentsist tuleb anda teada vähemalt kaks kuud varem. Liikmesorganisatsioonide ettepanekud ja majandusküsimused päevakorraks peavad jõudma juhatuseni vähemalt kuu aega varem.

Päevakorra projektid ja muud tähtsad dokumendid peavad olema saadetud liikmesorganisatsioonidele vähemalt 14 päeva enne konverentsi algust.

Kvorumiks on nõutav vähemalt 50% hääle kohalolek konverentsil.

RINGVAADE

1004

4. Häälletamine

Igal Euroopa Kirjanike Kongressi organisatsioonil on üks hääl. Ükski maa ei saa olla esindatud rohkem kui kahe häälega. Kolmel või enamal tühte maad esindaval organisatsioonil on ühiselt kaks häält.

Kongressi otsusel võib anda omaette hääle rahvustiletele organisatsioonidele.

Küsimused konverentsil otsustatakse liithäälteenamusega. Konverentsil vastuvõetud resolutsioonid on mõeldud liikmetele juhtnõuks.

5. Täidesaatvad organid

Konverents valib presidendi, kaks asepresidenti ja veel neli inimest, kes üheskoos moodustavad Euroopa Kirjanike Kongressi juhatusese.

Juhatus tuleb kokku vajadust mööda konverentside vahel ning jätkab kongressi tööd, otsustades professionaalset, poliitilist ja muid küsimusi kooskõlas konverentsidel langetatud otsustega. Sel eesmärgil võib juhatus moodustada allkomiteesid ja töörühmi ning samuti konsulteerida vajaduse korral ekspertidega. Juhatus informeerib liikmesorganisatsioone ja muid organeid oma otsustest, saavutustest ja ettepanekutest ning võib sel eesmärgil välja anda infobülletääni.

Juhatusese liikmed valitakse liithäälteenamusega kaheaastaseks perioodiks. Neid võib valida uuesti.

Juhatusese liikmed valitakse üksikisikutena ja mitte teatud maade või organisatsioonide esindajatena.

6. Peasekretär

Juhatus määrab peasekretäri sekretariaadi pidamiseks ja kongressi igapäevaste asjade ajamiseks. Peasekretäri palga ja töövahekorra tingimused määrab juhatus.

Peasekretär osaleb konverentsidel ja juhatusese koosolekul, kuid tal pole hääleõigust.

7. Finantsid

Konverents otsustab liikmemaksu suuruse üle juhatusese, allkomiteede, töörühmade, peasekretäri ja liikmesorganisatsioonidele informatsiooni edastamise kulude katteks. Kongress on tänuлик annetuste eest isikutelt, rahvuslikelt ja rahvusvahelistelt organitelt. Peasekretäri aastaaruandeid kontrollib Euroopa Kirjanike Kongressi liikmete hulgast valitud revident.

8. Muudatused põhikirjas

Euroopa Kirjanike Kongressi põhikirja võib muuta konverentsil üksnes kahe kolmandiku hääleteenamusega.

Liikmemaksu alammäär on 500 Šveitsi franki aastas. Esimese aastamaksu võtsid enda kanda Skandinaaviamaad, Põhjamaade Kirjanike Nõukogu maksis meile kinni ka Madridi reisi kulud. Mida liikmesus annab meile peale kursisoleku Euroopa «trendidega», eeskju ja nõustamise ning ehk koguni autoriteetse sur-

verühma toe, seda näitab tulevik, kui tekib seadustatud alus meie oma autoriõigustele ja -kaitsele (järelikult ka vajadus neid parandada igapäevases pressingus veerandikprotsentide pärast). Jätuks ainult, mida ja keda kaaitsta.

M. S.

SOOME SILD JÄLLE TUGEVAM

Kevade hakul ilmus Soomes Jyväskylä ülikooli väljaandena Pekka Lilja raamat «Eesti — kirjandus rahvuse peeglina» (123 lk., trükiarv 400). Autor on Jyväskylä ülikooli dotsent ja eesti kirjanduse kohta seni avaldanud poolsada kirjutist, sh. raamatutena väitekirja «Positiivse kangelase tulek nõukogude eesti romaanis» (1980) ja uurimuse «Eino Leino ja Eesti» (1981). Tema artiklid on ilmunud peamiselt ajalehes «Keskisuomalainen», aga ka Pariisis ja Tallinnas.

Vastilmunud raamat koosneb kolmest osast. Esimeses antakse lühitülevaade eesti ajaloost ja kirjandusest ning eesti kirjandusest Soomes. Viimati nimetatud peatükist saame muu hulgas teada, et esimene soome keelde tõlgitud eesti raamat oli L. Koidula «Ojamölder ja tema minia», mis ilmus Soomes 1879. (Võrdluseks: esimene soome raamat eesti keeles oli kaht juttu sisaldav Kaarlo Suomalaise «Novellad ehk Uudisjutud», mis ilmus 1881.) Selle sajandi esimesel poolel soomendatud hindab PL väheks ja juhuslikuks, aga sellega on raske nõus olla, sest tõlgitud on Fr. Tuglase, A. H. Tammsaare, A. Gailiti, M. Metsanurga, A. Mälgü, A. Kivika jt. proosat. Luulet vahendasid kaks antoloogiat (1911 ja 1940). Viimase sõja järel, kuni 1960. aastate teise pooleni, on eesti keelest soomendatud peamiselt pagulasautoreid, nagu V. Uibopuu, K. Ristikivi, A. Viirlaid («Ristideta hauad» on ilmunud koguni kolmes trükis). Hiljem on tõlgitud R. Kaugveri, M. Traadi, J. Krossi, L. Merc, V. Luige jt. romaane. Ilmunud on kuus luulekogu, kolm luuleantoloogiat (1969, 1984 ja 1990) ning kaks novelliantoloogiat (1968 ja 1984). Eesti kirjandus moodustab praegu 1—2% Soomes ilmuvast tõlkekirjandusest. Leidub selle tundjaid ja tõlkijaid, kuid PL arvab siiski, et edaspidi soomlaste huvi meie kirjanduse vastu väheneb, sest tsensuuri ja okupatsioonivõimu kadumisega on kadunud suur osa selle kirjanduse põnevusest.

Omaste peatükk «Positiivse kangelase tulek nõukogude eesti kirjandusse» avab seoseid vene sotsialistliku realismi ja eesti sõjajärgse kirjanduse vahel ning restimeerib: positiivne kangelane toodi eesti kirjandusse kultuuripoliitika abil vene nõukogude kirjandusest; vene kirjanduses olid selle alged olemas juba XIX sajandil.

Raamatu teine osa «Eesti raamatuid ja kirjanikke» sisaldab kümme artiklit, mis on kirjutatud kirjanike sünniaastapäevade (A. H. Tammsaare, Fr. Tuglas) või soomenduste il-

mumise (J. Kross, L. Promet, O. Luts, R. Kaugver) puhul. Tutvustatakse ka eesti pagulaskirjandust ning eesti kirjanikele nõukogude võimu poolt osaks saanud ülekohut.

Kolmas osa «Soome sillal kõndijaid» pakub eesti lugejale vähem tuntud ainet. Pike-mast käsitlusest «Eesti Eino Leino luules» saame teada, et E. Leino oli Soome-Eesti liitriigi idee kirglik pooldaja ja see motiiv kannab suuremat osa tema eestiainelist luulet. Lisaks ajakajalistele paladele on ta kirjutanud eesti rahvapärimusele tugineva luuletuse «Kalevi poeg» ja ballaadi «Naissaar». Eestiainelised helkalaulud jäid kahjuks ainult kavatsuseks. Soome suurte luuletajate seas on E. Leino kõige enam Eestit käsitlenud.

Kaks kirjutist on pühendatud Aino Kallasele, üks tema päevaraamatute ja teine Kai Laitise Kallase-uurimuse ilmumise puhul. A. Kallase tegevuses tõstab PL esile nn. Soome silla ehitamist ja teiseks tema kiindumust E. Leinosse. A. Kallasest on juttu ka O. Kruusi «Naine hanesulega» tutvustuses, mis põhiosas keskendub siiski L. Koidulale. Pealkirja all «Soome sild purustatud» vaatleb PL soome-eesti kirjandussuhteid sõjajärgsel kümnendil. Ta väidab, et kodueesti kirjanikest käis pärast sõda esimesena Soomes Ralf Parve. See oli aastal 1947, nn. demokraatlike noorkirjanike kongressil, mille järel R. Parve avaldas «Loomingus» komparteilise ülevaate soome kaas-aegsest kirjandusest ja kimbu reisiainelisi võitlusvärse. Enne seda on soome kirjandust eesti ajakirjanduses tutvustanud aga Johannes Hint 1945, kirjutades «Kiila»-rühma albumist ja H. Wuolijoe vanglamälestustest. «Kalevala» 100. aastapäeva puhul 1949 avaldati paar kirjutist (O. W. Kuusinen ja N. Andresen) ja alles 1955 ilmus Eestis esimene sõjajärgne soome raamat, s. o. A. Kivi «Seitsme venna» 4. trükk. Nii et kultuurisild kahe maa vahel oli sõjajärgsel kümnendil tõesti katki.

Raamatu lõpulehekülgedel vaadeldakse kaht eestiainelist soome romaani: J. Salokandle «Päästja» ja H. Sirola «Kaks limna»; mõlemad kirjutised on ilmunud ka möödunud aasta «Sirbis».

Kokku võttes on võimalik öelda ainult kiidusõnu. Pekka Lilja tunneb eesti kirjandust väga hästi ning tema esitusviis on teaberikas ja samal ajal ladus. Meilegi kuluks ära seesugune raamat soome kirjanduse kohta. Kes võiks selle tegemiseks olla kutsutud või seatud?

Linda Uustalu

RINGVAADE

Kogumik «Kuidas on sündinud minu raamatud» (*Miten kirjani ovat syntyneet*) esimene köide ilmus Soomes aastal 1969. Olen seda lühidalt tutvustanud sama aasta «Keele ja Kirjanduse» novembrinumbris. Raamatu sisuks oli eelmise aasta sügisel Helsingi Ülikooli *Studia generalia* vastavateemaline loenguseeria, millest oli kutsutud osa võtma 18 kõige aja silmapaistvamat soome ja soome rootsi kirjanikku. Kogumiku teine osa anti välja 1980 ja selle aluseks olid kirjanike eelnenud aasta kevadel Helsingi Ülikoolis peetud samasisulisel ettekandel, neidki taas 18. Ja kolmanda osani jõuti möödunud aasta lõpul, kusjuures seda sisustanud loengusarja korraldas 1990. aasta kevadel Joensuu Ülikool. Ikka jälle traditsiooniliselt 18 soome ja soome rootsi kirjaniku osavõtul.

Niisiis on selliseid kogumikke avaldatud Soomes iga kümne aasta tagant ja niimoodi saadud kokku huvitav, ehkki ebaühtlane materjal rohkem kui 50 soome kirjaniku loojaks kujunemise ning nende kunstiliste tõekspidamiste kohta. Viimases köites on õige rohkesti (üle poolte) neidki, kes tõlgete vahendusel on tuttavad ka eesti lugejaskonnale. Nimelt avavad seekordses väljaandes vaatenuki oma töösse ja teostesse Jörn Donner, Paavo Haavikko, Martti Joenpolvi, Anu Kaipainen, Christer Kihlman, Leena Krohn, Iris Kähäri, Jarkko Laine, Hannu Mäkelä, Juhani Peltonen, Matti Pulkkinen, Mirka Rekola, Pentti Saaritsa, Joni Skiftesvik, Eeva Tikka, Märta Tikkanen, Antti Tuuri ja Gösta Ågren.

Kõik need kolm raamatut kokku pannud ja toimetanud Ritva Haavikko on esimese köite saatesõnas juhtinud tähelepanu sellele, et tavaliselt hinnatakse kirjandust kui esteetilist, ideoloogilist või sotsioloogilist ilmingut ning unustatakse tihti peale, et see on ka omaladne inimeste kohtumispaik. Just niisuguseks inimeste ja kirjanike kohtumispaigaks ja ühisesinemiseks on kujunenud ka kogumik «Kuidas on sündinud minu raamatud».

Enesestmõistetavalt on igal kogumikus esinejal isesugune kirjandusse jõudmise ja seal olemise lugu, kuid lisaks räägib igaüks neist seda lugu ka erineva hääletooni, isiklike rõhuasetuste ja oma temperamendiga. On edvistamist ja poosi, on kuivavõitu aruandeid ja kroonikat, sügavalt kirjandusteoreetilisi ja enesekriitilisi arutlusi, sekka lausa aforistlikke ja sädelevaid mõttekilde, kõike on, nagu see niisugusel puhul loomulik.

Kogumiku noorim esineja on 1948. aastal sündinud Joni Skiftesvik ja vanim 1914. aastal sündinud Iris Kähäri. Keskseimateks autoriteks on raamatus kujunenud siiski 1930. aastatel sündinud kirjanike põlvkond, kes on ka tegelikult praeguse soome kirjanduse selg-roog.

Teoses «Kuidas on sündinud minu raamatud» on rohkesti ühendavatki, millele osutab üksikasjalikumalt ka koostaja kokkuvõtlik jä-

relpeatükk «Miks neist said kirjanikud».

Ehkki Jörn Donner teatab, et ta meelsamini kirjutab kui loeb, ja Paavo Haavikko temaga ühinedes tunnustab: «Loen väga harva. Ei loe peaaegu üldse», mis võib isegi tõsi olla — eelkõige nende elu hilisemate aastate kohta —, on raamatus peaaegu igatühe puhul silmahakkavalt palju juttu lugemusest ning selles seoses ka loetud kirjanike võimalikust mõjust loomingule. Ja et siingi ollakse nähtavalt eri meelt, nimetatagu, et näiteks Jarkko Laine alustab oma esinemist tõdemusega: «Kirjutamise eeldus on lugemine.»

Samuti on paljud kirjanikud pidanud vajalikuks rääkida oma suhtumisest päevakriitikasse. Nagu on märganud koostaja ja samuti kogumiku arvustajad, on kirjanike hoiak seejuures kriitika suhtes käesolevas köites hoopis eitavam kui esimestes raamatutes. Suhteliselt malbe, vähemalt väliselt, on Jörn Donner, kes ütleb talle omase üleolekuga, et ta ei loe oma raamatute arvustusi, välja arvatud need, mis on trükitud Soome väljaannetes, mida ta tavaliselt jälgib, ja seal on neid harva. Aga rahvusvahelises ajakirjanduses, mida ta paremini tunneb, tema teoseid ei arvustata. Olgu selle lugemisega tema puhul, kuidas on, tean eestigi kirjanike hulgas neid, kes väidavad sedasama, kuid salamisi ikkagi oma teoste arvustusi loevad ja on seal avaldatud kriitika suhtes õige õrnatundelised. Igatahes on minu silmis hoopis siiram Anu Kaipainen, kes teatab, et valetavad need, kes väidavad, et arvustused kirjanikule mõju ei avalda. Tema loomingut olevat 1960.—1970. aastatel tollasest päevapoliitikast mõjustatud kriitika pärssinud. Eriti kibestunud on Märta Tikkanen, kes kahtleb, et kui ta teosed poleks saanud asjatundlikke arvustusi väljaspool Soomet, kas ta üldse oleks võinud kirjutamist jätkata.

Loomulikult on kogumikus rohkesti enne-kõike mälestuslikku, nagu niisugusele raamatule kohane, aga samuti mitmeti huvitavaid isiklikke seisukohavõtte 1950., 1960., 1970. ja 1980. aastate soome kirjanduslike üldsuundumuste kohta, millest meiegi kirjandusteadlastel oleks üht-teist kõrva taha panna. Ja mõistagi pole mõtet kõike, mis siin öeldud, täieliku tõe pähe võtta ega pimesi uskuda. Selle eest hoiatas P. Mustapää juba kogumiku esimeses köites. Ka käesolevas raamatus on Christer Kihlman meeldiva enesekriitilisusega kinnitanud, et seda, «kuidas on sündinud minu raamatud», võib teadlikult ja mõistuspäraselt kirjeldada ning seletada õige mitmel kombel.

Eestis pole praeguste kultuuri- ja kirjastuspoliitiliste suhtumiste ning võimaluste puhul mõtet unistadagi samasuguste kogumike avaldamisest. Hea, et meil on aastatetagune Endel Priideli koostatud «Teose sündki». Ning et «Keel ja Kirjandus» on aidanud oma ringkõisilusega vastavat tühikut täita.

Endel Mallene

LÕPETAMATA JÄÄNUD LOO LÕPETUSEKS

«Loomingu» märtsinumbris ilmus kolleeg August Eelmäe artikkel «Lõpetamata jäänud lugu», milles ta avalikustas Nõukogude Informatsioonibüroo vapustavad teated oktoobrist 1941 Tuglase ja Kunderi grupiviisilisest vägistamisest, Pätsi, Jannseni, Kallase jt. tapmisest saksa fašistide poolt.

Kuidas aga sattusid meie kirjandusest ja ajaloost üldtuntud nimed Nõukogude Informbüroo ametlikku teadaandesse? Sama teadaannet on allakirjutanule 1970. aastate lõpul või 1980. aastate algul paaril korral sarkastilises toonis jutustanud Nigol Andresen omavahelises vestluses ja kitsamas kirjandushuviliste seltskonnas Tallinna Bibliofiilide Klubis. N. Andresen meenutas ülalmainitud teadaannet mälu järgi, mistõttu episood oli muutunud veelgi värvikamaks — vägistatute hulka oli Kunderi asemel sattunud Under. Ta soovitas mul see teadaanne venekeelsest kogumikust välja otsida.

Küsisin kõiketeadjalt N. Andresenilt, kuidas sattusid meie üldtuntud nimed Moskva ametlikku teadaandesse. Aga väga lihtsalt, vastas ta. 1930. aastate keskel saadeti Moskvast Tallinna korrespondendiks venelane Pjotr

Izmestjev, kes 1940. aasta sügisel sai ETA direktoriks. Sõja puhkemise järel töötas ta lühemat aega Nõukogude Informatsioonibüroos. Seal anti talle käsk kirjutada propagandistlik materjal või sõnum fašistide kuritegudest Eestis. Usutavuse mõttes oli sõnumisse tarvis eestipäraseid perekonnanimesid. Izmestjev, kes eesti keelt ei osanud, suutis suurivaevu meelde tuletada mõne kirjaniku ja üldtuntud tegelase nime. Kui me tagalas seda lollust venekeelsest lehtedest lugesime, siis esialgu naersime, seejärel tundsimme piinlikkust ja nõrdimust. Andsime valitsuse poolt korralduse niisugust totrat informatsiooni tagalas ilmutvais eesti-keelseis lehtedes mitte avaldada ja kodumaale määratud raadiosaates mitte ette lugeda.

Seesama asendamatu Pjotr Izmestjev määrati 1952. aastal tööle Tallinna ületoodud Keele ja Kirjanduse Instituuti, kus ta umbes aasta juhatas vene keeles ja vaimus eesti kirjanduse sektorit. Näiteks soovitas ta noorel kirjandusteadlasel Asta Hameril uurida «Siasarve» (mõeldud muidugi sõja-aastail tagalas ilmunud almanahhi «Sõjasarv»).

Eerik Teder

Toimetuse kolleegium:
V. BEEKMAN, J. KROSS,
A. LANGEMETS,
T. LIIV, M. LOODUS,
P. OLESK, P.-E. RUMMO,
T. TOOMET, M. TRAAAT,
U. UIBO, E. VETEMAA

Peatoimetaja:
ANDRES LANGEMETS
tel. 44 32 62

Peatoimetaja asetäitja
TOOMAS HAUG
tel. 44 13 65

Vastutav sekretär
LINDA UUSTALU
tel. 44 07 81

Ilukirjanduse osakond
MART MÄGER
ASTA PÖLDMÄE
tel. 44 07 82

Publitsistika osakond
OTT RAUN
tel. 44 07 80

Kriitika, kirjandusteaduse
ja informatsiooni osakond
UDO UIBO
tel. 44 13 65

Keeletoimetaja
AIME RAMMUS
tel. 44 07 80

Korrektor
INNA LUSTI
Sekretär
BRITT PERENS
tel. 44 13 65

Toimetus: EE0090, Tallinn, pk. 66,
Harju tn. 1.

Kirjastus "Perioodika",
Tallinn, Pärnu mnt. 8.
Ladumisele antud 2. 06. 1992.
Trükkimisele antud 14. 07. 1992.

Trükiarv 5100.
Ofsetpaber, 60x70/8.
Trükipoognaid 18,0.
Tingtrükipoognaid 14,04.
Arvestuspöognaid 15,15.
Tellimise nr. 1767.

Ajakirjandustrükikoda,
Tallinn, Pärnu mnt. 67-a.

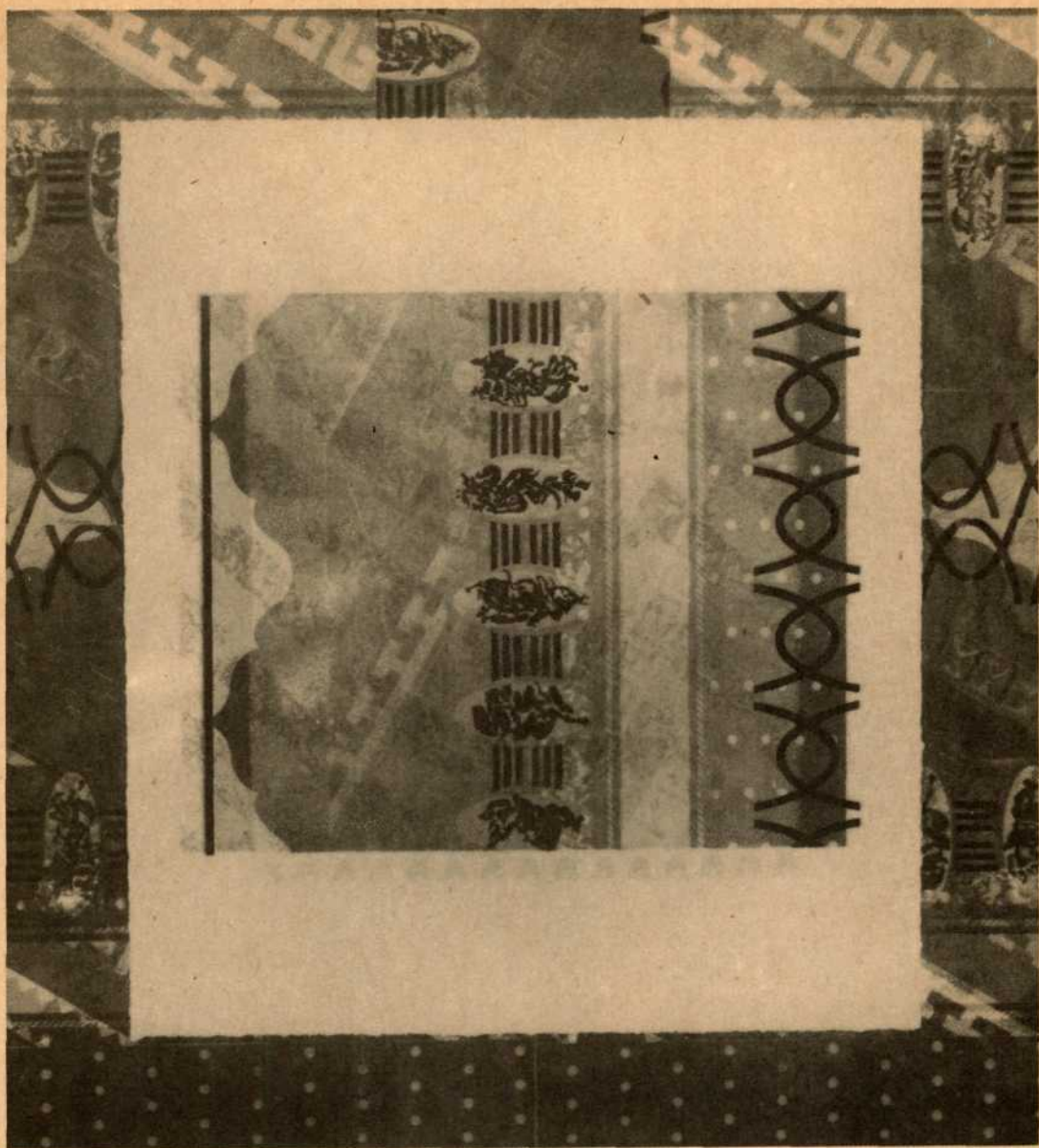
"Looming" nr. 7,
juuli 1992.

Hind 3 krooni

Praaeksemplari korral
pöörduda TKO-sse Pärnu
mnt. 67-a, tel. 68 14 11.

- 867 D. KAREVA
Tasakaalutera
- 871 V. VAHING
Testament
- 895 A. SUUMAN
Luulet
- 899 N. BATURIN
Kartlik Nikas, lõvilakkade kammija
- 920 I. HIRV
Uusi luuletusi
- 924 P. ILUS
*närsinud tuulis ja kurvas
- 925 A. PÖLDMÄE
Kaotab tule
- 929 S. TURKKA
*Kui on kord luuletaja arust kuul
*Relatiivsusteooria on teooria muutumatusest
jt. luuletusi
- 933 I. BACHMANN
Undine läheb
- 939 I. TALVE
Eraõpetlane Abraham Hints
- 957 Kuningate ülevus
- 971 K. TAEI
Euroopa, Põhjamaad ja meie
- 978 T. RIISMAA
Koalitsioon
- 984 M. JÕGI
Tundeline teekond viie aastakümne faha
- 994 H. UDAM
Võõras võim
- 996 A. PÖLDMÄE
Pimeduses on valguse laike
- 997 A. REINLA
Onolnu
- 999 O. KRUIUS
Kui mälestused kipitavad
- 1000 R. TOOTMA
Erootilised mälestusfantaasiad
- 1002 RINGVAADE
- 919 J. HAUTALA. Lootus — väike liigutus I
(Serigraafia) 1990
- 938 A. GALLÉN-KALLELA. Sampo kaitsmine
(Tempera) 1896
A. GALLÉN-KALLELA. Sampo kaitsmine
(Puulõige) 1895

Esikaane siseküljel:
V. JÕEKALDA. Pihtimus
(Kuivnõel) 1990
Tagakaane siseküljel:
L. SIIB. Kaksikümne aastat hiljem
(Lito) 1991

LIINA SIIB. Kakskümmend aastat hiljem

(Lito) 1991

ISSN 0134—4536

LOOMING

2 krooni

78 174